

Статистика України

Щоквартальний
науково-інформаційний
журнал

2008, № 4 (43)

Видається з 1998 року

У НОМЕРІ:

Колонка головного редактора

Васечко О. О. Статистичне мислення і суспільство.....4

Теорія та методологія статистики

Михайлов В. С., Коваль С. П. Методологічні принципи вибірових обстежень підприємств оптової торгівлі.....8

Романюк О. П. Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки. Частина II. Особливості розробки та впровадження Системи вимірювання діяльності соціальних установ в Україні.....14

Статистика та економіка, аналіз

Виговська Н. Г. Господарський, фінансово-господарський та економічний контроль: узгодження термінології.....21

Герасименко С. С., Чуприн К. С. Інформаційне забезпечення ефективного управління ринком продовольчих товарів.....27

Голян В. А. Аналіз основних тенденцій використання водних ресурсів та шляхів їх економії.....30

Ільїч Л. М. Система професійно-технічної освіти: статистичний аналіз стану, динаміки та тенденцій розвитку.....36

Маслій В. В. Застосування методів кореляційного аналізу для оцінювання впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій на економічний розвиток України.....42

Парфенцева Н. О., Попова В. В. Зікнення рядів динаміки ВВП для статистичного аналізу національної економіки.....47

Прімерова О. К. Оцінка участі іноземного капіталу у банківській системі України.....54

Обстеження ділової активності підприємств

Пугачова М. В. Тенденції української економіки очима керівників підприємств (аналітичний огляд). Дослідження стану конкурентного середовища для українських підприємств.....59

Регіональна статистика

Колеснік В. І. Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління.....69

Міжнародні проекти та досвід

Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Рижкова Ю. О. Методичні рекомендації щодо адаптації індикаторів Європейського інноваційного табло до умов України.....74

Історія статистики

Задорожна Р. П. Еволюція індексного методу аналізу.....80

Державне управління

Кульчій І. О. Теоретичні основи процесу реформування органів виконавчої влади в Україні.....86

Рожкова І. В., Солоненко Н. Д. Удосконалення державного та регіонального управління охороною громадського здоров'я в Україні.....90

Сибіряков С. О. Проблеми формування та розвитку соціального капіталу державних службовців у трансформаційних державах.....94

Ситник Г. П., Осінчук С. Г. Організаційно-правові засади інноваційного розвитку як складова державного управління забезпеченням економічної безпеки України.....99

Ювілеї

До ювілею Катерини Миколаївни Шишкіної.....105

Пам'ятні дати

До 110-річчя з дня народження Аркадія Михайловича Меркова.....106

До 100-річчя з дня смерті Олександра Івановича Чупрова.....107

Нові видання, рецензії

Герасименко С. С. Рецензія на монографію Попової В. В. "Організаційно-економічний механізм управління розвитком національної макросистеми: архітектура та методологія статистичного оцінювання".....109

Хроніка.....110

Анотації.....117

Алфавітний покажчик прізвищ авторів статей, опублікованих у журналі "Статистика України" у 2008 році.....123

Статистика Украины

2008, № 4 (43)

В НОМЕРЕ:

Колонка главного редактора

Васечко О. А. Статистическое мышление и общество.....4

Теория и методология статистики

Михайлов В. С., Коваль С. П. Методологические принципы выборочных обследований предприятий оптовой торговли.....8

Романюк О. А. Система измерения деятельности социальных учреждений: сущность и особенности разработки. Часть II. Особенности разработки и внедрения Системы измерения деятельности социальных учреждений в Украине.....14

Статистика и экономика, анализ

Виговская Н. Г. Хозяйственный, финансово-хозяйственный и экономический контроль: согласование терминологии.....21

Герасименко С. С., Чуприн К. С. Информационное обеспечение эффективного управления рынком продовольственных товаров.....27

Голян В. А. Анализ основных тенденций использования водных ресурсов и путей их экономии.....30

Ильич Л. Н. Система профессионально-технического образования: статистический анализ состояния, динамики и тенденций развития.....36

Маслий В. В. Применение методов корреляционного анализа для оценки влияния внешних и внутренних инвестиций на экономическое развитие Украины.....42

Парфенцева Н. А., Попова В. В. Смыкание рядов динамики ВВП для статистического анализа национальной экономики.....47

Примерова Е. К. Оценка участия иностранного капитала в банковской системе Украины.....54

Обследования деловой активности предприятий

Пугачева М. В. Тенденции украинской экономики глазами руководителей предприятий (аналитический обзор). Исследование состояния конкурентной среды для украинских предприятий.....59

Региональная статистика

Колесник В. И. Региональная статистика как составляющая информационного обеспечения управления.....69

Международные проекты и опыт

Егоров И. Ю., Жукович И. А., Рыжкова Ю. А. Методические рекомендации по адаптации индикаторов Европейского инновационного табло к условиям Украины.....74

История статистики

Задорожная Р. П. Эволюция индексного метода анализа.....80

Государственное управление

Кульчий И. А. Теоретические основы процесса реформирования органов исполнительной власти в Украине.....86

Рожкова И. В., Солоненко Н. Д. Усовершенствование государственного и регионального управления охраной общественного здоровья в Украине.....90

Сибиряков С. А. Проблемы формирования и развития социального капитала государственных служащих в трансформационных государствах.....94

Сытник Г. П., Осипчук С. Г. Организационно-правовые основы инновационного развития как составляющая государственного управления обеспечением экономической безопасности Украины.....99

Юбилей

К юбилею Екатерины Николаевны Шишкиной.....105

Памятные даты

К 110-летию со дня рождения Аркадия Михайловича Меркова.....106

К 100-летию со дня смерти Александра Ивановича Чупрова.....107

Новые издания, рецензии

Герасименко С. С. Рецензия на монографию Поповой В. В. “Организационно-экономический механизм управления развитием национальной макросистемы: архитектура и методология статистического оценивания”.....109

Хроника.....110

Аннотации.....117

Алфавитный указатель фамилий авторов статей, опубликованных в журнале “Статистика Украины” в 2008 году.....123

Statistics of Ukraine

2008, № 4 (43)

IN THE ISSUE:

Chief Editor's Column

Vasechko O.O. Statistical Thinking and Society.....4

Theory and Methodology of Statistics

Mykhailov V. S., Koval S. P. Methodological Foundations of Sample Surveys of Wholesale Trade Enterprises.....8

Romanyuk O. P. The System of Measurement of Social Institutions Economic Activity: the Essence and Development Peculiarities. Part II. Peculiarities of Development and Introduction of the System of Measurement of Social Institutions Economic Activity in Ukraine.....14

Statistics and Economics, Analysis

Vigovska N. G. Administrative, Financial and Economic Control: Terminology Coordination.....21

Gerasymenko S. S., Chupryn K. S. Information Support of Food Market Effective Management.....27

Golyan V. A. The Analysis of Main Tendencies in Water Use and of the Ways of Saving the Water Resources.....30

Ilyich L. M. The Vocational Technical Education System: Statistical Analysis of State, Dynamics and Development tendencies.....36

Masliy V. V. Application of the Correlation Analysis Method for Estimating the Influence of Foreign and Domestic Investments on Economic Development of Ukraine.....42

Parfentseva N. O., Popova V. V. Linking the GDP Dynamic Series for Statistical Analysis of National Economy.....47

Primerova O. K. Estimation of Foreign Capital Sharing in the Banking System of Ukraine.....54

Business Tendency Surveys

Pugachova M. V. Ukrainian Economy Tendencies in the Eyes of Enterprise Leaders (Analytical Review). Studying the State of Competitive Environment for Ukrainian Enterprises.....59

Regional Statistics

Kolesnik V. I. Regional Statistics as a Component of Information Support of Management.....69

International Projects and Experience

Yegorov I. Yu., Zhukovych I. A., Ryzhkova Yu. O. Methodical Recommendations on Adaptation of the European Innovation Scoreboard Indicators to Conditions of Ukraine.....74

History of Statistics

Zadorozhna R. P. Evolution of the Analysis Index Method.....80

Public Administration

Kulchiy I. O. Theoretical Foundations of the Executive Bodies Reforming Process in Ukraine.....86

Rozhkova I. V., Solonenko N. D. Improvement of State and Regional Management of Public Health Protection in Ukraine.....90

Sybyryakov S.O. Problems of Formation and Development of State Officials' Social Capital in Transformational States.....94

Sytnyk G. P., Osipchuk S. G. Organizational and Legal Basis of Innovation Development as a Component of the Government Maintenance of Economic Security of Ukraine.....99

Anniversaries

Kateryna M. Shyshkina's Jubilee.....105

Memorial Dates

Arkadiy Mykhailovych Merkov (the 110-th anniversary since birthday).....106

Olexander Ivanovych Chuprov (the 100-th anniversary since death).....107

New Editions, Reviews

Gerasymenko S. S. A Review on V.V. Popova's Monograph "Organizational and Economic Mechanism for Management of the National Macrosystem Development: Architectonics and Methodology of Statistical Estimation".....109

Chronicle.....110

Abstracts.....117

Alphabetic Index on the Authors of the Papers Published in "Statistics of Ukraine" in 2008.....123

Статистичне мислення і суспільство

О. О. Васечко,
доктор економічних наук,
Генеральний директор
НТК статистичних досліджень

У вітчизняних і зарубіжних мас-медіа останнім часом усе частіше піднімаються питання стосовно розвитку науки й освіти та їх зв'язку з загальною метою піднесення суспільства. Це завдання є багатоплановим, і кожна з публікацій робить свій внесок у його вирішення. Вважаємо, що зараз є дуже актуальним підняти питання щодо формування статистичного мислення у нашому суспільстві, а отже, й підвищення рівня розвитку статистичної науки та практики, здатності суспільства, передусім науковців і тих, хто приймає рішення на різних рівнях управління, користуватися статистичною інформацією та статистичними інструментами.

Чому ми так ставимо питання? Тому що сучасне суспільство не може існувати без статистики у всіх її розуміннях. Ми не претендуємо на вичерпність, але вважаємо, що можна виділити ряд чинників, які зумовлюють виняткове положення статистики як інформаційного ресурсу та методу аналізу. Це – поширення глобальної конкуренції та інформаційних технологій, невичерпність та постійне нагромадження обсягів статистичної інформації як ресурсу, зростання потреб у статистичних інструментах на різних рівнях людської діяльності, посилення впливовості на суспільство результатів статистичних спостережень (завдяки медіа-ресурсам, зокрема Інтернету). Саме тому в розвинених країнах і вже подекуди в Україні статистика є дисципліною, знання якої відіграє все більшу роль в анкетних даних кандидатів на престижну високооплачувану роботу у державних установах та приватних компаніях. У глобальному сенсі статистична освіта стає мірилом можливості порозуміння між статистиками-практиками, аналітиками, управлінцями та науковцями.

Однак, виходячи з досвіду тривалої роботи в офіційній статистиці, в статистичній науці, у викладанні статистичних і споріднених з ними дисциплін в Україні та за кордоном, можемо констатувати недостатній рівень статистичної культури наших співвітчизників, а відповідно і можливостей застосування у практичній діяльності методів статистичного мислення.

Власне кажучи, ця проблема не є притаманною лише українському суспільству. Тривожні нотки час від часу можна почути на міжнародних статистичних форумах та відчувати в публікаціях науковців та освітян економічно розвинених країн. З одного боку, постійно обговорюються питання перегляду і доповнення навчальних програм ліцеїв та університетів дисциплінами, що мають сформувати й розвинути статистичне мислення у молоді. З іншого – пропонуються і впроваджуються програми популяризації статистики і застосування статистичних методів у різних сферах людської діяльності.

Термін “статистичне мислення” (англ. *statistical thinking*) виник і набув такої ваги не випадково. За висловом відомого американського астронома та астрофізика К. Сагана [2], якщо громадяни не в змозі адекватно аналізувати статистичну інформацію і мислити самостійно, вони є лише засобом у руках владних структур. Коли ж громадяни можуть формувати власну думку, спираючись на наявні статистичні факти, влада працює на громадян. Перспективу піднесення ролі статистики у суспільстві вбачав ще Г. Уелс, зауважуючи, що настане час, коли статистичне мислення стане такою самою природною необхідністю для інституту ефективного громадянства, як і вміння читати та писати [3].

У практиці викладання статистики за кордоном уже існує дисципліна, що так і називається – “статистичне мислення”. Її викладають як у середній школі, так і в університетах, а також на спеціальних курсах, що організовуються для аналітиків і менеджерів великих компаній, банківських та фінансових структур, приватних підприємців і просто тих, хто хоче оволодіти основами статистичних знань. Виходять підручники з ідентичною назвою.

У вітчизняній статистичній науковій та освітній літературі термін “статистичне мислення” не є уживаним, що, на наш погляд, свідчить про недооцінку впливу цієї категорії на суспільство. Як і будь-який інший елемент культури, здатність мислити статистично свідчить про певний рівень суспільного розвитку. Легковажне ставлення до статистики, маніпулювання статистичною інформацією сприяють прийняттю “ненауково обґрунтованих” рішень.

Звісно, саме статистична спільнота, національна та міжнародна, є найбільш свідомою та зацікавленою у питанні просування ідеї формування й утримання на належному рівні статистичного мислення і розвитку наукового світогляду в суспільстві у цілому. Статистики володіють також і комплексом засобів для втілення її у реальність. Цьому сприяє така характерна риса статистичної спільноти, як її транснаціональність. Очевидно, знайдеться не так уже й багато сфер людської діяльності, де б науковці, практики та освітяни так активно обмінювались останніми здобутками у сфері науки, методології і практики, як статистика, хоча і тут є проблеми для української статистики, про що йтиметься далі.

Щоб зрозуміти масштабність завдання, треба, як кажуть статистики, знати цільову сукупність. Загалом виділяють два рівні статистичного мислення залежно від завдань та глибини проникнення у суспільство:

- 1) середня та вища освіта;
- 2) офіційна та наукова статистика.

Якщо перший рівень передбачає формування у молоді базових знань для роботи з інформацією, то другий, власне, і створює один з найвагоміших інфор-

маційних блоків у суспільстві, так би мовити, його кількісний опис, та розробляє методи формування й аналізу інформації. Відповідно, природним завданням статистики у широкому розумінні є виокремлення, на основі економічних, політичних та соціальних реалій, певних концепцій для їх опису, отримання первинних даних про ці концепції, трансформація даних у статистичну інформацію та побудова на її основі адекватних моделей для пояснення та передбачення вказаних реалій. Тобто є два напрями статистичної діяльності: офіційна статистика (статистичне спостереження, трансформування даних в інформацію, синтез та аналіз) і наукова статистика, що працює з імовірнісними моделями для пояснення та передбачення. Слід зазначити, що піднесення ролі статистики у сучасному суспільстві відбувається саме завдяки синергетичному ефекту взаємодії статистичної науки і практики.

У нашій країні немає академічних наукових установ (крім, лише частково, Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України), що спеціалізуються на проблемах статистики. Весь тягар та відповідальність за розвиток статистики як науки покладено на галузеву та університетську науку. Галузева наука представлена тільки Науково-технічним комплексом (НТК) статистичних досліджень, що підпорядковується Держкомстату України і складається з Науково-дослідного інституту статистики та Науково-проектного інституту статистичних технологій. Університетська статистична наука теж не є дуже розгалуженою: кафедри статистики в Київському національному економічному університеті ім. Вадима Гетьмана, Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, Державній академії статистики, обліку та аудиту, Київському національному торговельно-економічному університеті, Міжрегіональній академії управління та ще декілька кафедр у регіонах (Дніпропетровськ, Донецьк, Львів, Одеса, Тернопіль, Харків), а це – крапля в морі для такої кількості студентів, які навчаються в Україні. Статистиків – докторів наук та професорів можна порахувати на пальцях.

Що статистична наука перш за все має пояснити суспільству і чому навчити майбутніх громадян? Що статистичне мислення є філософією пізнання та дії. І базується вона на декількох основних принципах, розвинутих плеядою західних статистиків (G. Britz, D. Emerling, L. Hare, R. Hoerl, J. Shade, G. Cobb, D. Moore, M. Shaughnessy, J. Garfield, B. Greer, D. Bartholomew, D. Ben-Zvi, E. Fischbein, R. Snee, J. M. Watson, M. Pfannkuch, C. Wild): будь-яке дослідження здійснюється стосовно взаємопов'язаних процесів; в усіх процесах присутня варіація; розуміння та зменшення варіації є вирішальними для успішної роботи. І як передумова успіху – усвідомлення, що статистичні дані – це не просто числа, а величини, що мають певний контекст, зміст.

Останнє положення є наріжним каменем статистичного мислення і чомусь найтяжче усвідомлюється користувачами статистичної інформації. Спрощений підхід до розуміння статистичної інформації є не-

безпечним не тільки для окремих фахівців, які працюють зі статистичною інформацією, але й у глобальному сенсі, тобто на макрорівні, коли виникає загроза прийняття керівниками країни необґрунтованих популістських рішень. Кожен, хто звертається до статистики, має вміти “вести діалог” з числами та концепціями, на яких вони базуються.

Тобто статистичне мислення як елемент загальної культури громадянина складається з безлічі компонентів, що характеризують інтеграцію окремих аспектів статистичного та реального бачення проблеми. Треба вміти балансувати між абстрактною привабливістю чисел і формул, з одного боку, та спокусою підмінити реальність її суб’єктивним баченням – з іншого. Важливим компонентом статистичного мислення є також розуміння того, як можна інтерпретувати вже готову статистичну інформацію. Це стосується не тільки пересічного громадянина, який не завжди коректно поводить себе зі статистичними показниками. Іноді дуже прикро бачити на офіційних сайтах міністерств, чути у телевізійних новинах тощо не просто неправильне трактування сутності статистики та застосування неточних термінів і одиниць вимірювання, а й відверто грубі помилки. Зустрічається таке й у виступах тих, хто вирішує долі нашої країни.

Непорозуміння стосовно вживання термінології містить два аспекти: недостатня обізнаність щодо сутності конкретних категорій, які лежать в основі концептуальних визначень статистичних показників, та недостатнє знання структури й організації офіційної статистики відповідно до її завдань та загальновизнаних світовою спільнотою стандартів у цій сфері. Якщо перший межує з простою неграмотністю, то другий свідчить про недостатність або відсутність бажання усвідомити сучасну роль статистики, в тому числі й офіційної, та побачити ті зміни, які в ній відбуваються.

Але не можна весь тягар провини за статистичну неграмотність покладати тільки на користувачів. Статистикам, у свою чергу, необхідно зрозуміти: бажання з’ясувати, що саме стоїть за рядками цифр офіційної статистики, виникає, коли ви сподіваєтеся знайти:

- 1) потрібну інформацію – швидко і в повному обсязі;
- 2) методологічні пояснення до неї.

Тому в офіційній статистиці існує необхідність управління очікуваннями користувачів статистичної інформації та побудови довіри до неї.

Даючи підрастаючим громадянам знання про глобальну присутність варіації, статистики мають навчити їх тому, в який спосіб і де краще отримати статистичну інформацію, враховуючи присутність цієї самої варіації. Розуміння природи статистичної інформації можливе тільки за рахунок високої поінформованості суспільства у цьому питанні. Національні статистичні служби розвинених країн дійшли висновку про важливість забезпечення доступу широкого загалу користувачів до документів, що регламентують методологічні та організаційні засади офіційної статистики. Масово такий доступ можливий і реалізується в межах так званих баз метаданих, які є від-

критими для користувачів на веб-сторінках національних статистичних служб. Класична база метаданих містить опис усіх статистичних концепцій і змінних, статистичних інструментів, найважливішими серед яких є класифікації та реєстри, і процесу трансформації первинних даних в інформацію. Наразі у Держкомстаті України розпочата і активно ведеться робота зі створення подібної бази метаданих, наукове обґрунтування якої покладено на НТК статистичних досліджень.

Щодо моделей, то виникає питання: чи справді це завдання статистики – моделювати реальність, адже у нас є стільки фахівців з моделювання? Відповідь однозначна: “Так”. Причому якщо до останнього часу й на Заході моделювання залишалося цариною чистої статистичної (університетської) науки, то чим більш сучасною і розвиненою стає офіційна статистика, тим більше математичних методів вона застосовує для своїх потреб.

За висловом одного з найвпливовіших статистиків ХХ ст. Д. Бокса, всі моделі є хибними, але окремі з них є корисними [1]. На останній Європейській конференції з якості в офіційній статистиці, що відбулася у липні цього року в Римі, у багатьох доповідях провідних учених і фахівців зі статистики наголошувалося на важливості усвідомлення таких моментів:

- 1) нескінченності шляху з досягнення абсолютної якості у статистиці;
- 2) необхідності пошуку альтернатив процесу прямого збирання інформації;
- 3) врахування при цьому не тільки інтересів і потреб користувачів, а й інтересів респондентів, тобто тих, на кого лягає весь тягар з постачання “первинної сировини” для виробництва продукції офіційної статистики.

Основною ідеєю при цьому є відхід від намагання спостерігати саму концепцію на користь завдання її моделювання.

Моделювання дозволяє значною мірою просунути у питанні щодо якості статистичної інформації з урахуванням указаних моментів. Здатність до коректного виваженого застосування статистичних моделей віддзеркалює, у свою чергу, саму модель статистичного мислення. Остання є певним типом інтелектуальної активності щодо статистичної інформації. Якщо на рівні пересічного користувача це утилітарний підхід, то на рівні дослідників та студентів – теоретико-емпіричний.

Але, у будь-якому випадку, знову наголошуємо, що ефективність процесу пізнання зростає завдяки циклічному синергізму статистичної інформації та її контексту. Відомо, що саме інтеграція метакогнітивних процесів зі здатністю до творчого мислення дає можливість прийти до нестандартного вирішення проблеми. Це саме стосується і прийняття стратегічних рішень на базі статистики. Умовами при цьому є наявність навичок з використання статистичних методів та розуміння природи статистичної інформації на мікро-, мезо- та макорівнях.

Ми повністю приєднуємося до оцінки проблемних питань у вітчизняній науці, що піднімалися керівництвом МОН України, і особливо таких, як “відірваність” нашої науки від світової, низький рівень багатьох наукових періодичних видань та відсутність науково-популярних. Усе це певною мірою стосується і статистики. Очевидно, детальний аналіз причин такої ситуації саме у статистиці є темою окремої публікації, але не варто сподіватися на зростання рівня статистичного мислення у суспільстві, де три зазначених основних канали притоку свіжого знання про статистику працюють не в повному обсязі. Зауважимо лише, що, зважаючи на масштабність проблеми, тих зусиль, яких докладають до цього самі статистики (вчені, викладачі, практики), є вочевидь недостатньо. Популяризація та підвищення статусу статистики є необхідною передумовою статистичної просвіти суспільства.

Що саме нас очікує? Звернемося коротко до історії і перспектив еволюції вимог до статистики та, відповідно, її загальної структури. Це також ще раз допоможе нам зрозуміти актуальність піднятої проблематики. Процес еволюції розвитку структури статистичної інформації впродовж минулого та початку поточного століть можна умовно поділити на такі етапи.

Протягом ХХ ст. від статистиків вимагали передусім побудови великих макроекономічних агрегатів на національному та міжнародному рівнях. Це був період концентрації зусиль на шляху уніфікації офіційної статистики. Він ще не завершився, оскільки рівень розвитку національних статистичних систем є дуже різним. Але вже створені загальні методологічні межі цієї уніфікації на міжнародному рівні, насамперед Система національних рахунків, на яку орієнтуються всі країни. Чому це було і залишається таким важливим? Тому що існує необхідність інформаційного забезпечення управління державами та міжнародними об'єднаннями.

Наприкінці ХХ ст. поступово виходить на перше місце статистика мезорівня: регіональна, муніципальна статистика, статистика євро регіонів, статистика депресивних територій, технопарків, зон вільної торгівлі. Справедливо буде зауважити, що якщо в першому випадку (макроекономічна статистика) Україна переважно орієнтується на чужі досягнення, то стосовно другого, особливо регіональної статистики, ми маємо суттєві власні здобутки.

Паралельно (на цьому самому етапі) завдяки швидкому розвитку інформаційних технологій виникає ідея стосовно доцільності роботи офіційної статистики, а відповідно і користувачів, з базами даних мікрофайлів. Це, у свою чергу, підвищує вимоги до статистичної підготовки тих, хто ці дані використовує, оскільки згадана вище глобальна варіація значно більше представлена саме у мікроданих.

Початок третього етапу припадає на межу двох століть завдяки глобалізації ринків капіталу та праці, що привело до необхідності створення статистики транснаціональних компаній, які в офіційній статисти-

тиці мають назву “групи підприємств”. Тут для України існує суцільна біла пляма і велике поле діяльності як для науковців, так і для практиків. Причому, оскільки це явище характеризується виникненням нових економічних концепцій, утворенням складних і часто несталених національних та міжнаціональних зв’язків первинних даних, існує потреба у відповідних міждисциплінарних дослідженнях.

Останній етап, про який почали говорити один-два роки тому, пов’язаний з повною зміною вектора статистичної інформації. Зараз у засобах інформації на Заході активно дискутується питання щодо забезпечення для кожного окремого користувача можливості доступу до баз метаданих і статистичної інформації та здійснення відповідних індивідуальних розрахунків за оприлюдненою статистичною методологією. Найбільш яскравим прикладом цього є можливість для окремого пересічного громадянина розрахувати свій власний індекс інфляції.

Усе ширше використання статистики як інформаційного ресурсу та як сукупності методів дослідження

яскраво демонструють щорічні міжнародні об’єднані статистичні конференції (Joint Statistical Meeting), що організовує Американська Статистична Асоціація (ASA), на які збираються тисячі статистиків з усього світу. Остання конференція, що відбулася влітку 2008 р. у Денвері, мала у своєму складі 22 робочі секції, котрі охоплювали як статистичні методи, так і всі основні галузі людської діяльності, які у сучасному суспільстві не можуть обійтися без статистики. Серед галузей варто назвати такі, як захист довкілля, епідеміологія, державне управління, національна безпека, соціальна політика, бізнес та економіка, маркетинг, медицина та біофармацевтика, спорт, освіта, фізика та інжиніринг, якість та продуктивність, аналіз ризиків, статистична освіта.

Підсумовуючи, можна сказати, що у теперішній час українські статистики не повинні обмежуватися внутрішньогалузевими проблемами, а мають об’єднатися з метою розробки стратегії формування у громадян сучасного статистичного мислення, що є, безумовно, одним із факторів успішного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Box G. Some Problems of Statistics in Everyday Life / G. Box // Journal of the American Statistical Association. — 1979. — March. — Vol. 74, № 365.
2. Sagan C. The Varieties of Scientific Experience: A Personal View of the Search for God / Sagan C. ; [ed. Ann Druyan]. — Penguin Press, 2006. — 304 p.
3. Wells H. G. Mankind in the Making / Wells H. G. — London : Chapman and Hall, 1903.

З ДНЕМ ПРАЦІВНИКІВ СТАТИСТИКИ!

У грудні вся українська статистична спільнота відсвяткувала

День працівників статистики.

*Щиро вітаємо всіх науковців, працівників
статистичних органів, викладачів, студентів
із професійним святом!*

*Бажаємо міцного здоров’я, особистого щастя,
сімейного благополуччя,
плідної праці на благо національної статистики.*

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Методологічні принципи вибіркових обстежень підприємств оптової торгівлі

В. С. Михайлов,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
директор НДІ статистики;
С. П. Коваль,
кандидат економічних наук, завідувач сектору;
НТК статистичних досліджень

Розробка і застосування методологічного та методичного забезпечення на основі науково обґрунтованих принципів і методів дослідження є першочерговими завданнями у процесі підготовки вибіркових обстежень. Проблема створення такого забезпечення пов'язана з впровадженням у статистичну діяльність вибіркових спостережень поряд з суцільними або їм на заміну, оскільки останні неповною мірою задовольняють вимоги до вирішення завдань розвитку національної статистики на сучасному етапі. Це пов'язано з багатьма причинами, в тому числі з підвищенням точності отриманих даних унаслідок зменшення помилок реєстрації, зі скороченням витрат на проведення обстеження, необхідністю охоплення важливих аспектів соціально-економічних явищ і процесів, які не відслідковуються суцільним чином, тощо.

В Україні склалася ситуація, за якої розвиток ринкових засад в економіці принципово змінює характер, масштаби та спрямованість економічних відносин. Суттєво перетворюються механізми державного регулювання, що передбачає, зокрема, інші вимоги до структури інформаційно-аналітичної бази, оперативності її формування та опрацювання. Актуальним залишається також питання про припустимий обсяг бюджетних витрат на статистичні роботи, особливо у трансформаційний період, коли відбувається перехід державної статистики до системи міжнародних облікових та статистичних стандартів. Ці чинники загалом визначають необхідність та доцільність запровадження вибіркових обстежень у всіх галузях статистики, в тому числі й у статистиці оптової торгівлі.

Висвітленню проблематики вибіркових досліджень присвячені роботи багатьох учених і фахівців (наприклад, 1; 3; 4; 6; 10; 13; 15), що слугують науковим підґрунтям для подальшого розвитку та вдосконалення наявного наукового доробку, а також для розширення сфери впровадження теоретичних засад вибіркового методу у прикладній діяльності різних галузевих статистик.

Особливо актуальними є методологічні питання щодо проведення вибіркових обстежень у статистиці оптової торгівлі внаслідок виникнення нагальної потреби в отриманні оперативних і достовірних даних щодо оптового товарообороту підприємств за видами діяльності у розрізі регіонів України та по країні в цілому.

Метою статті є розкриття й обговорення основних принципів і підходів до вирішення методологічних і методичних завдань щодо підготовки та проведення вибіркових спостережень у статистиці оптової торгівлі України.

У цілому оптову торгівлю можна охарактеризувати як сферу економіки, де відбувається перетворення виробничого асортименту товарів у торговий, при цьому вона виступає як посередник між промисловістю і роздрібною торгівлею, а оптові підприємства виконують функцію посередництва шляхом просування товарів від виробника до роздрібної організації, визначаючи структуру та напрямки товарних потоків. Останнім часом ця функція набуває видозміни внаслідок ускладнення шляху проходження товару до кінцевого споживача через появу значної кількості посередників і збільшення як кількісного, так і видового складу підприємств-посередників, що беруть участь у торговельному процесі.

Слід зазначити, що специфіка статистичної сукупності підприємств оптової торгівлі полягає в їхній значній видовій різноманітності та широкому спектрі торговельної діяльності, оскільки майже всі торговельні організації тією чи іншою мірою беруть участь в оптовому товарообороті. Тобто загалом оптова торгівля – це розгалужена мережа підприємств – учасників оптового товарообороту різних форм власності, масштабів і видів економічної діяльності.

До основних учасників оптовоторговельної діяльності належать: товарні біржі, центри оптової торгівлі, оптово-роздрібні підприємства, брокерські фірми, фінансово-розрахункові асоціації, оптові ринки тощо. Інфраструктура оптової торгівлі включає також розгалужену мережу функціональних підсистем, що обслуговують потреби ринкової економіки: фінансову, транспортну, виробничу, інформаційну, рекламну діяльність (комерційні банки, страхові компанії, торговельно-посередницькі організації, фінансово-кредитні установи, виробничі, транспортні підприємства та сервісні відділи оптових підприємств, зовнішньоекономічні, інформаційні, консалтингові організації тощо) [5, с. 10].

Зростає спеціалізація підприємств-оптовиків відповідно до вимог, що ставляться споживачами на різних рівнях обслуговування в каналах розподілу, а це, у свою чергу, спричинює виникнення значної кількості різноманітних форм підприємств оптової торгівлі, які спеціалізуються на комерційному посередництві в установленні господарських зв'язків між підприємствами – виробниками товарів і підприємствами роздрібної торгівлі або іншими оптовими покупцями, а також на закупці й продажу товарів зі складів та наданні супутних послуг [7, с. 5].

Утворення численних юридичних осіб, які здійснюють оптову торгівлю, приводить до збільшення кількості підприємств цього виду діяльності у десятки разів, тому з'являються проблеми щодо забезпечення статистичного обліку оптового товарообороту

повного кола суб'єктів господарювання, особливо недержавного сектору.

Крім того, що сукупність підприємств оптової торгівлі є досить різноманітною з погляду їх видів, спеціалізації, розміру тощо, вона є досить різноманітною за обсягом та динамікою оптового товарообороту, а також нестабільною щодо складу підприємств. Суттєву частку (більше двох третин) у загальній сукупності підприємств оптової торгівлі складають малі підприємства. Така значна кількість малих підприємств (близько 40 тис. одиниць), які підлягають обстеженню, вже є суттєвою передумовою для використання методів вибіркового спостереження, оскільки вартість регулярного обліку діяльності всіх цих підприємств є неприйнятною.

Вищезазначене типологічне і структурне різноманіття оптових організацій усіх форм власності, з одного боку, свідчить про актуалізацію функцій оптової торгівлі, а з іншого – спричинює організаційні труднощі здійснення повноцінного обліку послуг торговельних підприємств, що загалом зумовлює необхідність впровадження вибірових обстежень у статистиці оптової торгівлі.

Вибіркові обстеження – досить поширений у міжнародній практиці статистичний інструмент, оскільки є універсальним у тому сенсі, що може бути використаний як метод збирання даних за різними показниками-характеристиками, а отримані вибіркові оцінки, як правило, є більш точними, ніж дані суцільних спостережень. Вибірковий метод спостереження передбачає застосування науково обґрунтованої системи правил відбору одиниць сукупності та способів їх характеристики. Він дає змогу поширити отримані оцінки частини сукупності (вибірки) на всю сукупність (генеральну), тобто не лише отримати інформацію про діяльність підприємств певної сфери, а й більш детально вивчити їх генеральну сукупність і побудувати на цій основі вибірку [2, с. 21].

Окрім цього, застосування вибірових обстежень має забезпечити:

- скорочення навантаження на підприємства щодо обсягів статистичної інформації, перш за все оперативного характеру, відповідно до нових потреб державного регулювання економіки;
- зменшення загальних трудових, матеріальних і фінансових витрат на збирання, зберігання й опрацювання статистичних даних;
- досягнення необхідного рівня вірогідності, репрезентативності та точності статистичних оцінок показників;
- формування необхідної структури даних за встановленими статистичними угрупованнями [3, с. 41].

Базові теоретичні принципи та методологічні засади вибіркового спостереження були розроблені кілька десятиліть тому [6; 14]. Проте прикладні аспекти застосування цього перспективного методу статистичних спостережень стосовно локальних (галузевих) специфічних об'єктів дослідження (як, наприклад,

оптова торгівля) потребують подальшого розвитку та опрацювання. Розробка методологічного забезпечення та методичного інструментарію щодо вибірових статистичних спостережень у сфері оптової торгівлі має на меті, перш за все, визначення етапів та формування алгоритму побудови вибірки з урахуванням науково обґрунтованих висновків і пропозицій методологічного характеру.

Загалом етапи вибіркового статистичного спостереження, на наш погляд, мають передбачати:

- 1) визначення мети, завдань, предмета, об'єкта та кінцевих результатів обстеження, встановлення доцільності його проведення, розробку концепцій і методології, плану та програми спостереження, аналіз інформаційних джерел;
- 2) розробку методичного інструментарію з метою формування вибіркової сукупності (побудова основи вибірки, здійснення процедур відбору, актуалізація даних);
- 3) реалізацію обстеження (розробка технології збирання даних, інструментарію обстеження);
- 4) обробку отриманих вибірових даних (кодування, введення даних, їх уточнення та редагування, заповнення пропущених значень);
- 5) оцінювання ознак показників і реалізацію процедур поширення результатів обстеження на генеральну сукупність, аналіз результатів та якості вибіркового обстеження з метою його оптимізації й удосконалення.

Основною метою такого вибіркового обстеження в галузі оптової торгівлі має бути отримання оперативних даних щодо оптового товарообороту відібраних підприємств за видами діяльності у розрізі регіонів та поширення вибірових оцінок на генеральну сукупність.

У зв'язку з цією метою важливим є завдання розробки методологічного та методичного забезпечення, формування алгоритму побудови вибірки та розрахунків обсягу вибіркової сукупності.

Алгоритм побудови вибірки передбачає виконання ряду послідовних етапів, пов'язаних, насамперед, з формуванням вибіркової сукупності підприємств на основі вже отриманих результатів дослідження або пробних обстежень, що слугують підставою для коригування розрахунків з метою зменшення похибки вибірки.

Також завдання організації вибірових статистичних спостережень з питань вивчення оптового товарообороту підприємств включають виявлення закономірностей і тенденцій змін розвитку товарообороту як у загальному обсязі, так і за окремими групами товарів у регіональному розрізі за допомогою методу стратифікації (поділу) сукупності підприємств.

Об'єктом статистичного спостереження в цьому випадку є генеральна сукупність підприємств оптової торгівлі, які за фактичним або зареєстрованим видом економічної діяльності, відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), належать до певних груп секції G "Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку" розділу 50 "Торгівля автомобілями та мотоциклами,

їх технічне обслуговування та ремонт” і розділу 51 “Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі”, за винятком роздрібно торгівлі, посередництва в торгівлі, технічного обслуговування та ремонту [9].

Предметом спостереження є величина оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі. Дослідження обсягів оптового товарообороту є складовою частиною процесу управління виробництвом, реалізації товарів, розвитку сфери оптової торгівлі. Одиницею спостереження є підприємство, основний вид діяльності якого – оптова торгівля. Вхідними даними для формування вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі мають бути дані підприємств, оптовий товарооборот яких більше 1 тис. грн. Ці дані мають бути отримані з останнього на момент проведення обстеження річного звіту за формою № 1-опт “Звіт про продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі”, затвердженою Наказом Держкомстату України від 27.07.2007 р. № 256 [11].

Розробка програмно-методологічних питань статистичного спостереження полягає у визначенні та науковому обґрунтуванні суті явища, умов його формування та прояву. Крім того, добирається система ознак, що характеризують явище, враховується можливість їх кількісної обробки за сформованим алгоритмом та перевірки на точність. Комплекс програмно-методологічних питань слід розглядати (аналізувати) у послідовності їх появи та розв’язування. Програма спостереження – це перелік запитань, на які слід отримати відповіді в результаті цього спостереження. Зміст та обсяг запитань визначаються згідно з метою спостереження і реальними можливостями його проведення (грошовими, трудовими витратами та терміном його здійснення).

На практиці необхідно скласти такий перелік запитань, який за умови мінімуму залучених ресурсів дає максимум інформації. Цього можна досягти завдяки використанню системного підходу. З одного боку, кожне запитання повинно мати самостійне призначення (передбачати одержання вичерпної інформації), а з іншого – комбінація запитань повинна забезпечувати можливість отримання додаткової суміжної та побічної інформації. Складання блоків взаємозалежних узгоджених запитань дає змогу також вивчити внутрішні зв’язки об’єкта дослідження. На основі подальшої деталізації сформульованих запитань утворюється набір ознак, що характеризують зазначений об’єкт обстеження та його одиниці. Головними вимогами до викладення ознак є простота формулювань, чітке тлумачення та однозначність визначення [12, с. 15].

Відповідно до мети дослідження результатів діяльності підприємств оптової торгівлі, доцільно розробити план формування вибірки, який передбачатиме:

- 1) визначення основи вибірки;
- 2) вибір способу формування вибіркової сукупності (механізму відбору) підприємств, що надають послуги оптової торгівлі;
- 3) встановлення вимог до точності оцінювання основних показників;

- 4) оцінку оптимального обсягу вибіркової сукупності з урахуванням обчисленої похибки вибірки.

Наукове обґрунтування та правильний вибір основи вибірки – перша передумова забезпечення репрезентативності й наближення до нормального розподілу сукупності підприємств з метою отримання задовільних результатів вибіркового спостереження.

Для досягнення поставленої мети у процесі формування вибірки можливим є повтор процедур оцінки обсягу вибіркової сукупності з метою наближення обчисленої похибки вибірки до наперед заданого рівня точності. На цьому принципі базується побудова алгоритму оцінки обсягу вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі, відповідно до якого передбачено повтор розрахунків з метою зменшення похибки вибірки (рис. 1).

Основа вибірки відрізняється від генеральної сукупності на підсукупність одиниць, що не включені до реєстру з будь-яких причин або, навпаки, містяться в ньому, хоча реально не діють (мають нульовий обсяг товарообороту). У цьому випадку основу вибірки утворює генеральна сукупність реально діючих одиниць спостереження, визначених за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), основним видом діяльності яких є надання послуг у сфері оптової торгівлі. Характерні особливості основи вибірки зумовлюють вибір способу добору елементів сукупності для спостереження. Використання того чи іншого способу формування вибіркової сукупності та побудова алгоритму вибірки залежить також від мети спостереження, можливостей його організації та проведення.

У цілому побудову вибірки підприємств оптової торгівлі доцільно, на наш погляд, поділити на три головні стадії:

1. Поділ підприємств оптової торгівлі регіону за видами діяльності на групи за кодами КВЕД [9].
2. Побудова оптимальної ймовірнісної вибірки (мінімальної, з наперед заданим рівнем точності).
3. Оцінка обсягу вибірки підприємств оптової торгівлі регіону за видами діяльності.

Таким чином, вибірка сукупності (вибірка) формується у вигляді сукупності одиниць спостереження, відібраних за певними правилами з основи вибірки – генеральної сукупності реально діючих підприємств за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, для яких виробництво послуг оптової торгівлі є основним або переважним видом діяльності. Фактично основа вибірки утворюється на підставі даних річного обстеження підприємств сфери оптової торгівлі за формою № 1-опт, а також на основі відомостей з ЄДРПОУ. Безпосередньо технологія формування основи вибірки має передбачати два основних етапи:

- 1) з бази даних структурного обстеження, останнього за часом проведення, відбираються підприємства і включаються до генеральної сукупності за

Рис. 1. Алгоритм побудови вибірки

певними ознаками (показниками, що характеризують одиницю спостереження та підлягають реєстрації у процесі статистичного спостереження), а саме:

- ідентифікаційний код підприємства за ЄДРПОУ;
- територія за Класифікатором об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ);
- основний вид економічної діяльності підприємства за КВЕД;
- загальний оптовий товарооборот у тис. грн.;
- форма власності за Класифікацією форм власності (КФВ);
- організаційно-правова форма господарювання за Класифікацією організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ);

2) на підставі реєстраційних відомостей ЄДРПОУ відібрана сукупність підприємств коригується на підприємства, що ліквідовані за період до початку звітного періоду та новостворені у звітному періоді.

Як уже зазначалося, генеральна сукупність підприємств сфери оптової торгівлі є досить різноманітною з погляду її складу та характерних особливостей. Щоб сформуванню на цій основі вибіркової сукупності, потрібна така схема відбору одиниць, яка б дозволяла повністю та адекватно репрезентувати всю сукупність у комбінованому вигляді. Поряд з цим об'єктивною гарантією того, що вибірка репрезентує всю сукупність, є додержання наукових принципів організації та проведення спостереження, насамперед неупередженого, об'єктивного підходу до вибору елементів для обстеження. Принцип випадковості відбору забез-

печує рівні можливості всім елементам генеральної сукупності потрапити до вибірки. Тому пропонується формувати вибірку відповідно до розшарованої структури ознаки і водночас зберігати принцип випадковості добору шляхом побудови стратифікованої вибірки.

При цьому план, або дизайн, вибірки підприємств сфери оптової торгівлі визначають три етапи стратифікації генеральної сукупності [8, с. 5]:

- 1) за основним видом економічної діяльності підприємства (3 страти: оптова торгівля продовольчими, непродовольчими товарами та інші види оптової торгівлі), використовуються коди КВЕД;
- 2) за загальним оптовим товарооборотом (5 страт залежно від обсягу оптового товарообороту);
- 3) за територіальним розташуванням підприємства (27 страт на рівні регіонів: 24 області України, Автономна Республіка Крим, м. Київ і м. Севастополь), використовуються коди КОАТУУ.

Ця сукупність дуже різномісна, нестабільна та її характеристики не завжди достовірні. Тому при її дослідженні виникають методологічні проблеми такого характеру:

1) через відсутність єдиного трактування економічних, юридичних одиниць, організаційних форм підприємств виникає питання про виокремлення і співвідношення понять: “економічна одиниця”, “облікова одиниця”, “статистична одиниця”, “одиниця спостереження”, “юридична одиниця”, “підприємство” і т. д.;

2) основний вид економічної діяльності визначається зі слів представника підприємства в момент включення останнього в реєстр, що не завжди відображає фактичний основний вид діяльності на момент обстеження; необхідна розробка методики виділення основного виду діяльності підприємств за певним критерієм (частка чисельності зайнятих штатних працівників, частка доданої вартості у цьому виді діяльності тощо);

3) у зв'язку з тим, що адреси підприємств часто змінюються, як і вид їх основної економічної діяльності, виникає проблема фактичного обліку діяльності підприємств, які здійснюють оптову торгівлю;

4) адреса підприємства, зазначена в установчих документах, нічим не підтверджується, тому є сенс на законодавчому рівні регламентувати порядок і відповідальність за достовірність наданої інформації;

5) при актуалізації реєстру необхідно враховувати, що ряд підприємств і організацій, зареєстрованих і включених у ЄДРПОУ, ще не починали свою діяльність або призупинили її на невизначений час; кількість реально нефункціонуючих підприємств у реєстрі може бути оцінена або шляхом прямого поштового опитування цих підприємств, або шляхом використання результатів річної звітності та щорічних обстежень;

6) необхідно окремо виділити завдання обліку

індивідуальних підприємців (що знаходяться на єдиному податку) і визначення змісту необхідних даних про їх діяльність;

7) доцільно сформувати спеціальну пошуково-довідкову систему, у функції якої має входити: уточнення кодів, адрес підприємств, формування вибірок за різними розрізами, порівняння повноти охоплення статистичною звітністю господарюючих суб'єктів з даними ЄДРПОУ, аналіз причин розходження даних з ЄДРПОУ.

У таких випадках (відповідно до міжнародних стандартів щодо реєстрів) пропонується застосовувати правило стабільності [12, с. 59]. Це правило передбачає зміну основного виду економічної діяльності на підприємстві тільки в тому випадку, якщо новий вид діяльності був підтверджений двічі або тричі при проведенні щорічних обстежень. Таке правило застосовується у більшості випадків, але може мати ряд винятків, наприклад:

1) відбулася суттєва демографічна подія – реорганізація підприємства шляхом: злиття двох і більше підприємств в одне; поділу підприємства на декілька; виділення структурного підрозділу діючого підприємства (одного або кількох); приєднання структурних підрозділів інших підприємств тощо;

2) відбулися значні зміни у складі основних засобів підприємства, а саме: придбані або взяті в оренду основні засоби іншого підприємства; продані або передані в оренду основні засоби власного підприємства; взяті в оренду сільськогосподарські угіддя; передані іншому підприємству свої сільськогосподарські угіддя тощо.

У вищезазначених випадках основний вид економічної діяльності підприємства може бути змінено після отримання відповідної інформації, але не частіше одного разу на рік у єдиний технологічно визначений термін.

Таким чином, у процесі розробки методологічного забезпечення вибіркового обстеження підприємств оптової торгівлі необхідно враховувати ряд методологічних принципів, що стосуються безпосередньо побудови вибірки:

- основними суб'єктами діяльності у сфері оптової торгівлі є підприємства, що зумовлює відповідне використання статистикою торгівлі основних методологічних засад статистики підприємств і застосування для побудови вибірки загальних у цій галузі економічних концепцій та статистичних інструментів;
- методи обчислення обсягу вибірки базуються на спеціально розробленому алгоритмі, за яким проводиться відбір одиниць сукупності;
- сукупність підприємств оптової торгівлі є досить неоднорідною, що пов'язано зі специфікою торговельної діяльності, а це зумовлює необхідність використання стратифікованої вибірки;
- аналіз результатів вибірових обстежень доводить, що найбільш ефективними критеріями

ми стратифікації є основний вид економічної діяльності підприємств (за КВЕД) та регіональне розташування;

- удосконалення та постійну актуалізацію основи вибірки необхідно здійснювати шляхом використання статистичного реєстру підприємств.

Розробка методології впровадження системи вибірових статистичних спостережень за результатами діяльності підприємств оптової торгівлі з питань оптового товарообороту передбачає створення для практичного застосування каналу інформації про загальний обсяг оптового товарообороту, його розподіл за регіонами України. Основою проведення обстеження є державна статистична звітність за формою № 1-опт “Звіт про продаж і запаси товарів (продукції)

в оптовій торгівлі”. Вивчення та аналіз діяльності підприємств, що надають послуги оптової торгівлі, проводиться на основі нової редакції Класифікації видів економічної діяльності (ДК 009:2005).

У підсумку роботи передбачається отримання вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі, вдосконалення методичного та програмного забезпечення побудови вибірки, проведення експериментальних розрахунків щодо оцінки оптового товарообороту, коригування одержаних розрахунків на основі точності результатів, поширення вибірових оцінок на генеральну сукупність підприємств, що в цілому надасть можливість розробити методологічні підходи до формування вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі для запровадження в практику діяльності органів державної статистики України.

Список використаних джерел

1. Бокун Н. Ч. Методы выборочных обследований : [учеб.-справ. пособ.] / Бокун Н. Ч., Чернышова Т. М. — Минск : НИИ статистики Республики Беларусь, 1997. — 416 с.
2. Вибіркове обстеження : [термінол. слов.] / [уклад. О. О. Васечко, О. І. Черняк, Є. М. Жуйкова та ін.]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 140 с.
3. Збаразька Л. Методологічні аспекти обліку промислового виробництва на базі вибірових обстежень / Л. Збаразька, Л. Зуєв, О. Васечко // Проблеми статистики : [зб. наук. праць]. — К. : НДІ статистики Держкомстату України. — 1999. — Вип. 1. — С. 41—44.
4. Єріна А. М. Організація вибірових обстежень : [навч. посіб.] / Єріна А. М. — К. : КНЕУ, 2004. — 127 с.
5. Ибрагимов Л. А. Инфраструктура товарного рынка / Ибрагимов Л. А. — М. : ПРИОР, 2001. — 256 с.
6. Кокрен У. Методы выборочного исследования / Кокрен У. — М. : Статистика, 1976. — 440 с.
7. Коммерческо-посредническая деятельность на товарном рынке : [учеб. пособ.] / [под ред. А. В. Зырянова]. — Екатеринбург : РНФ “Солярис”, 1995. — 416 с.
8. Методичні положення щодо вибірового статистичного спостереження підприємств оптової торгівлі : [проект]. — К. : Держкомстат України; НТК статистичних досліджень, 2006. — 19 с.
9. Класифікація видів економічної діяльності : ДК 009 — 2005. — [Чинний від 2006-04-01]. — К. : Держспоживстандарт, 2005. — 190 с. — (Національний класифікатор України).
10. Рєпін К. Ю. Методологічні проблеми вибірових статистичних спостережень за результатами діяльності підприємств оптової торгівлі / К. Ю. Рєпін, О. Б. Степанова // Статистика України. — 2004. — № 2. — С. 25—27.
11. Наказ Держкомстату України від 27.07.2007 р. № 256 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
12. Система национальных счетов 1993 / Комиссия Европейских сообществ – Евростат, Международный валютный фонд, Организация экономического сотрудничества и развития, Организация объединенных наций. — Брюссель, Люксембург, Вашингтон, Нью-Йорк, Париж, 1998. — 724 с.
13. Статистика : [підруч.] / [за ред. Герасименка С. С., Головача А. В., Єріної А. М.] — К. : КНЕУ, 1998. — 468 с.
14. Херсхоп М. Выборочный метод в обследованиях для статистики предприятий / Херсхоп М., Куйерс Э. — Воорбург : Центр. бюро статистики Нидерландов, 1995. — 165 с.
15. Черняк О. І. Техніка вибірових досліджень / Черняк О. І. — К. : МІВВЦ, 2001. — 248 с.

Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки. Частина II. Особливості розробки та впровадження Системи вимірювання діяльності соціальних установ в Україні

О. П. Романюк,
кандидат економічних наук, доцент,
НАДУ при Президентіві України

Ця частина статті має на меті забезпечити спроможність працівників соціальних установ, представників центральних та місцевих органів виконавчої влади розробляти та впроваджувати систему вимірювання діяльності на рівні окремої соціальної програми / проекту або організації, що надає соціальні послуги.

Виходячи з цього, основний зміст статті складають відповіді на такі запитання:

1. Якою є послідовність кроків щодо створення системи вимірювання діяльності установ з надання соціальних послуг?
2. Що потрібно враховувати при розробці системи вимірювання діяльності в Україні?
3. Якими можуть бути дії уряду України для прискорення запровадження системи вимірювання в практику діяльності соціальних установ?

Перш ніж представити послідовність кроків щодо розробки системи вимірювання діяльності організацій, які надають соціальні послуги, варто чітко усвідомити: універсальної формули для проведення вимірювання не існує, оскільки програми, організації, а також види й зміст послуг, що ними надаються, суттєво відрізняються. Можна вести мову лише про формулювання загальних методичних підходів до проведення вимірювання. Планувати процес вимірювання діяльності, обирати індикатори та розробляти показники необхідно в кожному конкретному випадку окремо. Кожна організація має розробити свої власні показники виконання програми проекту, які б відображали її унікальну стратегію [6].

З іншого боку, оскільки результати вимірювання діяльності можуть використовуватися не лише для внутрішньої оцінки, але й, наприклад, для порівняння з іншими соціальними установами, програмами тощо, то дані, отримані в ході такого вимірювання, мають бути більш-менш уніфікованими чи такими, що можуть зіставлятися між собою.

Початок розробки: організаційні аспекти

Здійснювати розробку системи вимірювання діяльності належить робочій групі – спеціально створеній групі осіб, які добре орієнтуються у специфіці організації та наданні соціальних послуг, ознайомлені з теоретичними засадами вимірювання діяльності, користуються авторитетом у працівників цієї організації.

Бажано, щоб спеціалісти, залучені до зазначеної діяльності, мали достатній (не менше трьох років) досвід у сфері соціальної роботи та / або соціального управління, володіли комунікативними вміннями та навичками, були достатньо вмотивованими та неупередженими.

Кількість членів робочої групи може складати від трьох до семи, а їх функції мають стосуватися таких аспектів:

- ♦ підготовки Плану дій щодо проведення вимірювання діяльності;
- ♦ побудови (а в подальшому – і вдосконалення) системи вимірювання діяльності;
- ♦ контролю за впровадженням системи вимірювання, підготовкою та оприлюдненням звіту.

До складу членів робочої групи можуть увійти незалежні особи та / або експерти; працівники соціальної організації, зокрема її керівники; представники вищих організацій, органів місцевої та / або державної влади; представники громадських організацій, науковці тощо.

Члени робочої групи повинні мати чіткі уявлення про те, що вони будуть робити, як і навіщо. На першому ж зібранні членів робочої групи повинні бути окреслені їх завдання та розподілені функції, закріплені відповідальні за кожен з етапів роботи та погоджені терміни виконання. На цьому ж засіданні має бути прийняте рішення про періодичність проведення вимірювання діяльності (щомісячно, щоквартально та щорічно).

Послідовність етапів розробки системи вимірювання

Розробка системи вимірювання діяльності організації, що надає соціальні послуги, не є надскладним завданням. Варто лише чітко дотримуватися виконання послідовних кроків, які описано нижче, а схематично представлено на рис. 1 [5].

Крок 1. Визначення об'єкта вимірювання.

Це має бути перший, визначальний етап, на якому членам робочої групи потрібно дати відповідь на запитання про те, що саме є об'єктом вимірювання (окрема соціальна послуга; сукупність послуг; соціальна програма; діяльність певного підрозділу організації; діяльність організації в цілому тощо).

Цей етап є надто важливим, оскільки необхідно чітко визначитися з тим, **ЩО** ми хочемо виміряти. Варто зосередитися на тому, що є найважливішим з погляду споживача, та / або на тому, де (найвірогідніше) існують проблеми управління.

Таким чином, після завершення цього кроку об'єкт вимірювання має бути чітко визначений та погоджений з керівництвом організації та зацікавленими сторонами.

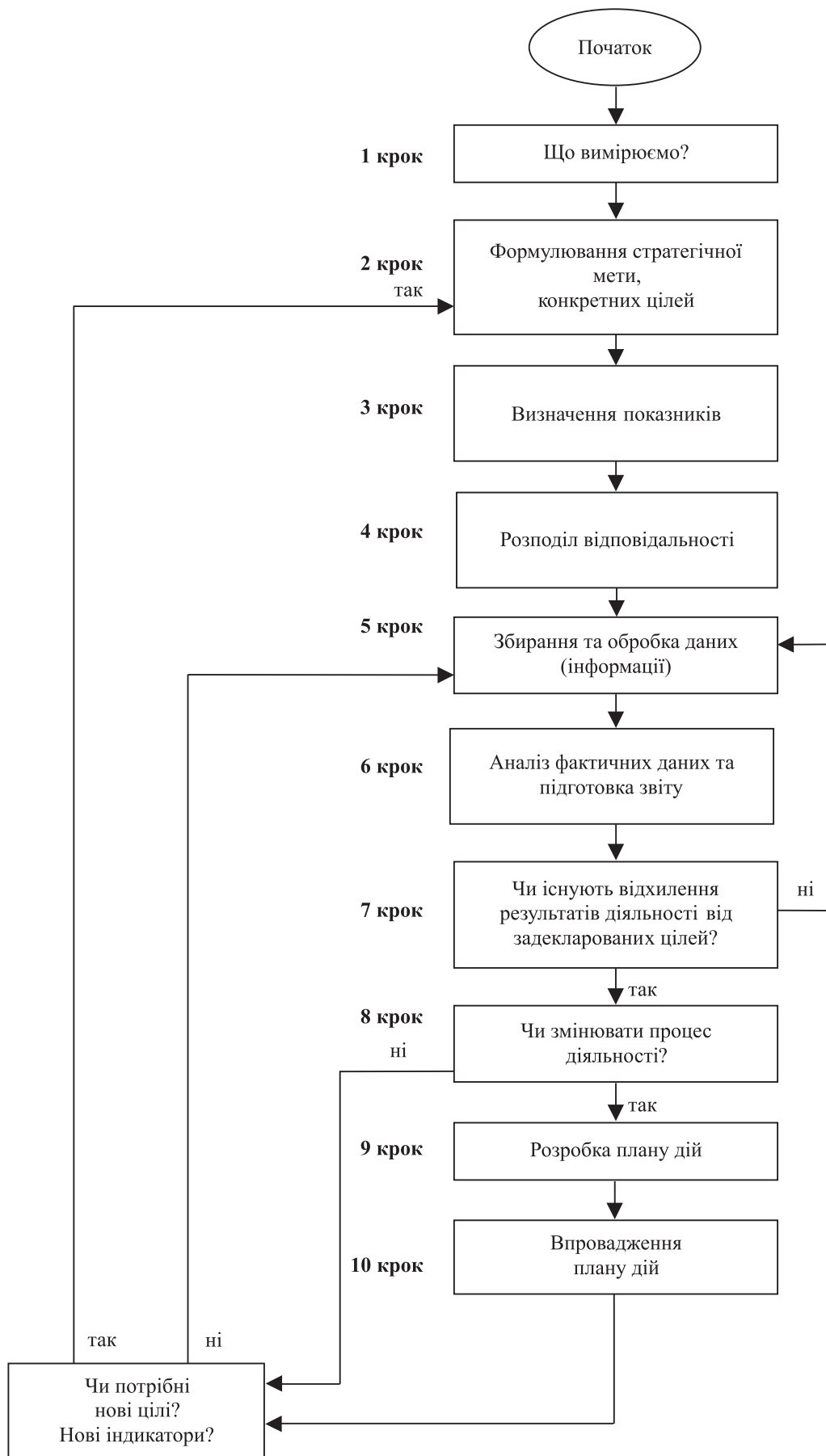

Рис. 1. Блок-схема розробки і впровадження системи вимірювання діяльності соціальних установ

Крок 2: Визначення стратегічної мети діяльності. Розробка конкретних цілей, яких планується досягти (у кількісному вимірі).

У стратегічних планах організацій, що надають соціальні послуги, має бути визначена їх місія – стисло, але вичерпно та чітко формулювання того, для чого ця організація існує.

Наступним етапом має стати визначення стратегічної мети – широкого, але більш специфічного поняття, ніж місія організації; воно описує бажані результати, визначає специфічний напрям виконання організацією своєї місії. Як правило, стратегічна мета не є кількісно вимірювальною і розробляється на період, що охоплює декілька років.

Наприклад, для такого виду діяльності, як “Надання соціально-побутової послуги вдома” стратегічну мету можна сформулювати так: “Забезпечити надання якісних послуг вдома особам похилого віку та інвалідам задля покращання якості їх життя”.

Формулювати стратегічну мету потрібно обов’язково з огляду на споживачів, тоді результати діяльності можна буде легко ідентифікувати.

Цілі / завдання розроблюються з урахуванням результатів, яких планується досягти в рамках конкретного періоду часу (як правило, року). Вони формулюються з використанням кількісних вимірників і мають відображати ту “частину” мети, яку організація планує досягти впродовж коротшого (порівняно з метою) періоду часу.

Наприклад, для надання соціально-побутової послуги вдома ціль / завдання можна сформулювати так: “Скоротити частку осіб, яких направляють для обслуговування у стаціонарне відділення, на 1,0%”.

Таким чином, після завершення цього кроку мають бути визначені стратегічна мета та цілі (завдання) діяльності.

Щойно стратегічну мету та завдання діяльності визначено, їх доцільно занести до завчасно підготовленого шаблону, що має такі реквізити: назва організації; адреса організації; керівник організації; контактна інформація (тел. / факс, e-mail); місія організації; об’єкт вимірювання (діяльність всієї організації / виконання програми (назва) / надання послуги (вид) / діяльність структурного підрозділу (назва)); стратегічна мета; цілі (завдання) діяльності.

Крок 3: Визначення показників діяльності. Встановлення базових та цільових значень для кожного з показників.

Призначення показників діяльності – виміряти прогрес у напрямі досягнення проголошених цілей, а тому важливо розробити збалансований набір показників, які б відображали всі аспекти послуги.

Відповідно до рекомендацій, наведених у попередній частині статті [3, с. 38], доцільно у процесі вимірювання діяльності організації обмежитися такими групами показників:

- ◆ показники витрат (внесок, ресурси);
- ◆ показники продукту (обсяги наданих послуг);
- ◆ показники результату (наслідок);
- ◆ показники якості послуг;
- ◆ показники ефективності;
- ◆ показники результативності.

Для кожної з задекларованих цілей необхідно визначити принаймні по одному показнику, який би характеризував “внесок”, “продукт”, “результат”, “якість”, “ефективність” та “результативність” діяльності у сфері надання соціальних послуг.

Перед тим, як розпочати розробку показників, необхідно відповісти на запитання: “Що насправді ми хочемо (або що нам важливо) знати про те, що ми робимо?” Те, що вимірюється, повинне допомогти керівництву здійснювати управління та контроль за роботою установи.

Таким чином, завдання робочої групи – трансформувати те, що ми хочемо знати, у конкретні показники.

Варто особливо зауважити, що у кожній зазначеній групі показників доцільно обрати не більше 1–2 конкретних показників, які б найкраще відображали діяльність установи. Не потрібно створювати надто обтяжливу систему, наповнюючи її великою кількістю показників. Вміння визначити та відібрати найважливіші, найбільш вагомні показники є першим кроком на шляху до успішного впровадження системи і практичного використання її результатів.

Разом з тим, для кожного з показників мають бути встановлені цільові значення – конкретні величини кількісних показників, яких заплановано досягти. Окрім того, як база порівняння мають бути задані базові значення кожного з індикаторів.

Джерела та методи збирання інформації. На цьому етапі членом Робочої групи необхідно також визначитися з основними джерелами та методами збирання інформації за кожним з показників (індикаторів), розробити періодичність / графік збирання інформації.

Як правило, спочатку звертаються до інформації, що є в наявності. Загалом джерелами інформації у процесі вимірювання діяльності організацій, що надають соціальні послуги, можуть слугувати статистичні та відомчі звіти, база даних одержувачів соціальних послуг, форми обліку звернень громадян, кошториси, індивідуальні договори на надання соціальних послуг (обслуговування громадян), таблиця щоденного обліку надання соціальних послуг, штатний розпис, особові справи персоналу тощо. Разом з адміністративними даними, джерелами інформації можуть бути результати інтерв’ю, обговорень у фокус-групах, анкетування, опитування, вибіркового обстежень. Для них має бути попередньо розроблений спеціальний інструментарій (запитальники, анкети, план інтерв’ю, запитання для обговорення тощо). Разом з тим, надзвичайно важливо дотримуватися принципу збирання мінімально достатньої кількості інформації для уникнення надмірної бюрократизації.

Таким чином, після завершення цього кроку мають бути розроблені показники діяльності; визначені джерела інформації та методи її збирання; встановлені базові та цільові значення показників.

Всю вищезазначену інформацію (конкретні назви показників, формули для їх розрахунку, джерела інформації, цільові та базисні значення показників) необхідно занести до шаблону у вигляді таблиці.

Крок 4: Розподіл відповідальності.

Якщо виконання завдань, передбачених кроками 1–3, є, переважно, командною роботою, то завдання, передбачені кроками 5–6, можуть бути виконані однією або декількома особами (залежно від розміру організації та масштабу завдань), на яких буде покладено відповідальність за виконання цих завдань.

Необхідно визначити, хто з членів робочої групи або з працівників організації буде відповідальним за:

- 1) розробку додаткового інструментарію для збирання інформації;
- 2) збирання інформації;
- 3) розрахунок показників та аналіз отриманих даних; їх порівняння зі встановленими цільовими значеннями та задекларованими цілями / стандартами;
- 4) підготовку звіту.

Призначені відповідальні особи повинні добре знати, якими є стратегічна мета та цілі діяльності організації; мати відповідні знання та навички щодо збирання, обробки, аналізу інформації та підготовки звітів; вміти готувати та представляти керівництву висновки щодо внесення (у разі потреби) змін до процесу діяльності, якщо організація не досягає встановленої мети та передбачених цілей.

Отже, доцільно сформувати список відповідальних осіб з чітким визначенням того, за що вони відповідають у процесі вимірювання діяльності.

Таким чином, після завершення цього кроку має бути сформований список відповідальних осіб із чітко визначеними сферами їх відповідальності.

Крок 5: Збирання та обробка даних.

Особа, відповідальна за збирання даних, має розробити спеціальні форми (шаблони) для занесення до них необхідної інформації. Вони повинні бути зручними у використанні й полегшувати тим самим обробку зібраних даних.

Періодичність збирання інформації зумовлюється наявними потребами (здебільшого інформацію доцільно збирати раз на рік). Проте потрібно пам'ятати, що періодичність збирання інформації та періодичність звітування не обов'язково повинні бути однаковими. Від розробників залежить, чи збирати місячні дані один раз на рік, чи робити це щомісячно.

На цьому етапі необхідно також провести первинну обробку даних. Мова йде про використання достатньо простих статистичних процедур, таких як розрахунок середніх значень, процентних співвідношень, групування тих чи інших даних. Доцільно також автоматизувати розрахунок значень показників, розробивши для цього програму в середовищі Excel.

У разі необхідності розробки спеціального інструментарію для проведення інтерв'ю чи анкетування має бути складений графік цієї роботи та, за потреби, додатково залучені відповідальні особи (або ж сторонній незалежний консультант).

Після складання та погодження з членами робочої групи змісту анкети / бланку інтерв'ю визначається місце проведення інтерв'ювання / анкетування, з'ясовуються цільові групи клієнтів. Для автоматизації

процесу введення та обробки результатів опитування доцільно розробити спеціальну програму (і якщо власних можливостей буде недостатньо, доцільно до цього залучити стороннього консультанта з навичками роботи у програмі SPSS).

Таким чином, після завершення цього кроку інформація має бути оброблена.

Крок 6: Аналіз фактичних даних та підготовка звіту за результатами.

Отримані фактичні значення показників необхідно проаналізувати. Перш за все, їх необхідно порівняти з:

- а) запланованими цільовими значеннями;
- б) встановленими стандартами та нормативами;
- в) показниками попереднього періоду;
- г) показниками інших подібних організацій (за можливості й у разі потреби).

За результатами аналізу необхідно підготувати звіт. Його структура (формат) повинна бути визначена наперед, при цьому бути досить чіткою та простою. Це допоможе керівникам, яким завжди бракує часу, швидко зрозуміти хід виконання програми й оцінити зміни, що відбулися.

Результати аналізу доцільно представити у таких формах: описовій (текстовій); табличній; графічній (у цьому випадку для порівняння найдоцільніше користуватися стовпчиковою або ж стрічковою діаграмами). Тому з членами робочої групи необхідно наперед погодити, які таблиці готуватимуться, які графіки будуватимуться, які порівняння проводитимуться.

Підготовлений за результатами вимірювання діяльності звіт може використовуватися не лише для внутрішніх потреб. Надзвичайно важливо надати отриману інформацію представникам місцевої влади, а також оприлюднити її у місцевих засобах масової інформації, розмістити на web-сторінці та дошці оголошень (зробивши її доступною для всіх зацікавлених сторін).

Це, у свою чергу, потребує попереднього погодження формату звіту з органами влади для того, щоб інформація, яку організація їм подаватиме за результатами вимірювання, була максимально корисною у практичній діяльності.

Таким чином, завершенням цього кроку має стати підготовка звіту за результатами вимірювання.

Крок 7: Порівняння результатів діяльності з задекларованими цілями.

За результатами вимірювання діяльності необхідно оцінити, наскільки досягнуто задекларовані цілі. Висновок про рівень досягнення цілей приймається членами групи за погодженням з керівництвом організації / проекту.

Якщо не існує суттєвих розбіжностей, то необхідно продовжити етап збирання даних (тобто повернутися до кроку 5).

Якщо відхилення від задекларованих цілей є суттєвими, то необхідно прийняти рішення щодо подальших дій. Зокрема, рішення можуть стосуватися того, аби:

- ♦ знехтувати наявним відхиленням, оскільки воно не впливає на підсумковий результат, і продовжити збирання інформації (крок 5).

- ♦ вжити заходів з метою ліквідації виявленого відхилення.

Таким чином, після завершення цього кроку буде прийнято рішення, що базується на аналізі виявлених відхилень між результатами вимірювання та задекларованими цілями.

Крок 8: Визначення необхідності вдосконалення процесу діяльності.

Якщо розбіжність є значною, то, ймовірно, вона може бути спричинена наявними проблемами у процесі діяльності, тому в рамках цього етапу приймається рішення щодо того, чи потрібно змінювати процес діяльності. Зокрема, необхідно проаналізувати ресурсне забезпечення (у т. ч. кадрове) й ефективність використання ресурсів, організаційне забезпечення, планування діяльності тощо та, у разі визнання необхідності вдосконалення процесу діяльності, розробити відповідний План заходів.

Разом з тим, варто пам'ятати, що причиною виникнення розбіжностей може бути нереалістичність проголошених цілей (крок 2), які в цьому випадку потребують перегляду. Цілі, ймовірно, також потребуватимуть перегляду і після впровадження змін до процесу діяльності.

Таким чином, після завершення цього кроку має бути розроблено План заходів щодо вдосконалення процесу діяльності або прийняте рішення щодо перегляду цілей та показників (індикаторів) діяльності (перехід до кроку 10).

Крок 9: Впровадження Плану заходів з метою вдосконалення процесу діяльності.

На цьому етапі відбувається впровадження заходів, передбачених Планом.

Отже, після завершення цього кроку План заходів має бути впроваджений.

Крок 10: Прийняття рішення щодо перегляду цілей та показників (індикаторів) діяльності.

Як було зазначено вище, однією з причин відхилення результатів вимірювання від задекларованих цілей може стати нереалістичність останніх. Цілі мають бути високими, але разом з тим – реалістично досяжними. Якщо попередньо проголошені цілі було досягнуто з великими труднощами або не досягнуто взагалі, то тоді цілком логічним і прийнятним кроком буде перегляд очікувань. Те ж саме стосується і цілей, які виявилися легкодосяжними.

До того ж цілі необхідно переглядати і за результатами вдосконалення процесу діяльності (після впровадження Плану заходів, про який йшла мова на кроці 9). Водночас необхідно розглянути питання і про перегляд показників (індикаторів) діяльності.

Таким чином, після завершення цього кроку має бути прийняте одне з двох можливих рішень:

- 1) про недоцільність внесення змін, унаслідок чого здійснено перехід до збирання інформації (крок 5);
- 2) про доцільність перегляду цілей та показників діяльності, тобто перехід до формулювання нових цілей та визначення нових індикаторів діяльності (кроки 2 та 3). Зазначимо, що ос-

тання переходу доцільно здійснювати щорічно (незалежно від результатів вимірювання) з метою актуалізації та підвищення ефективності діяльності організації.

Що потрібно враховувати при розробці системи вимірювання діяльності?

Нижче узагальнено деякі уроки з іноземного досвіду, які доцільно врахувати при розробці та впровадженні системи вимірювання діяльності з надання соціальних послуг в Україні [2; 4; 5].

Урок 1. Необхідно виділити достатньо часу та ресурсів, аби розробити ефективну систему вимірювання діяльності. Досвід засвідчує, що для побудови і повноцінного впровадження системи вимірювання діяльності та системи управління, зорієнтованої на результат, потрібно від 5 до 10 років. Цей час необхідний для розробки стратегічних планів, проведення достатньо тривалого моніторингу даних з тим, щоб визначити тенденції та зробити висновки щодо відповідності діяльності встановленим цільовим показникам, розробити нові процедури прийняття рішень і звітування на підставі даних про виконання. Більше того, цілком ймовірно, що становлення цих нових систем потребуватиме залучення значної кількості як фінансових, так і людських ресурсів. Інколи висловлюються припущення, що ці нові процеси можуть бути впроваджені без додаткових витрат. Проте, на нашу думку, такі твердження є голосливими. Без виділення додаткових ресурсів нові системи запровадити неможливо.

Урок 2. Інформація про результати вимірювання має використовуватися не лише для звітування, але й (обов'язково) – для формування належних управлінських знань та прийняття на їх основі виважених управлінських рішень.

Для того, щоб приймати виважені управлінські рішення, потрібно результати, отримані в процесі вимірювання діяльності, доповнювати результатами оцінювання. Вони добре узгоджуються одні з одними. Дані вимірювання / моніторингу привертають увагу керівництва організації (менеджерів) до наявних проблем у діяльності, проте без подальшого аналізу не можна запропонувати шляхи вирішення цих проблем. Досвід підтверджує, що дані моніторингу виконання самі по собі, як правило, не є достатніми для прийняття виважених рішень. Оцінювання, що визначає, чому виконання є добрим чи поганим, є підґрунтям формулювання рекомендацій щодо подальших дій, слугує цінним доповненням до простої презентації даних вимірювання / моніторингу діяльності.

Урок 3. Система вимірювання діяльності має бути відносно простою та зручною у використанні. Існує побоювання, що вона може бути надто складною, дорогою, а також потребуватиме необґрунтовано багато часу на її застосування. При розробці та запровадженні системи потрібно уникати:

- 1) неефективного використання часу на систему, коли його практично не залишається на впровадження програми / проекту;

2) розробки великої кількості показників, аби не створити систему незграбну і надто дорогу з погляду збирання та аналізу даних, а також їх презентації, що може суттєво обмежити її практичне значення як інструменту мотивації та управління;

3) створення системи “бюрократичного вимірювання”, в рамках якої збираються дані, що ніколи не будуть використовуватися.

Урок 4. Надзвичайно важливо надати інформацію щодо цілей та результатів діяльності працівникам організації всіма наявними (можливими) засобами. Все це посилює розуміння місії, стратегічної мети й цілей (завдань) діяльності організації та сприяє поєднанню зусиль усіх працюючих у напрямі їх досягнення.

Урок 5. Для забезпечення успіху при запровадженні системи вимірювання діяльності необхідно:

- ♦ вимірювати лише те, що є важливим. Не потрібно намагатися виміряти надто багато. Головне – вимірювати речі, від яких залежить задоволеність споживачів;
- ♦ сфокусувати увагу на потребах споживачів;
- ♦ залучати до розробки і впровадження системи вимірювання діяльності працівників організації, дати їм можливість відчувати себе відповідальними. Це покращить якість системи вимірювання.

Урок 6. Брак фінансових ресурсів не повинен стати на заваді розробці та впровадженню системи вимірювання діяльності. Можна розпочати з вимірювання одного виду діяльності (або навіть частини діяльності). Іншими словами, коли система вимірювання діяльності запроваджується вперше, то недоцільно намагатися виміряти виконання одразу всіх видів діяльності в межах організації. Це має бути поступовий процес.

Урок 7. Розробка і впровадження системи вимірювання діяльності організації, що надає соціальні послуги, потребує проведення ряду спеціальних тренінгів для персоналу організації, який буде залучений до цього процесу. Без спеціальних знань марно сподіватися на успішне впровадження системи.

Що потрібно зробити для прискорення процесу запровадження системи вимірювання діяльності суб'єктів, які надають соціальні послуги, в Україні

З метою впровадження в Україні системи вимірювання діяльності з надання соціальних послуг необхідно створити належне нормативно-правове, інституційне та організаційне підґрунтя.

Насамперед, на рівні держави має бути прийняте політичне рішення щодо доцільності та необхідності запровадження у практичну діяльність соціальних служб системи вимірювання діяльності, а також прийнято відповідний нормативно-правовий

акт, який би це уможливив на законодавчому рівні. Окрім того, необхідно розробити та затвердити методичні рекомендації щодо створення системи вимірювання діяльності з надання соціальних послуг, які б слугували дороговказом для тих, хто отримав завдання (або ж виявив бажання) створити таку систему.

Для забезпечення інституційної спроможності впровадження вимірювання діяльності, необхідно створити орган, який відповідав би за проведення незалежного вимірювання діяльності суб'єктів, які надають соціальні послуги. Це може бути підприємство, установа, організація будь-якої форми власності, яка відповідатиме за проведення вимірювання діяльності усіх без винятку організацій, що надають соціальні послуги, незалежно від відомчої підпорядкованості чи сфери діяльності. Це повинно бути незалежне, неупереджене оцінювання, результати якого будуть доступними для усіх зацікавлених сторін: отримувачів (і реальних, і потенційних) соціальних послуг; органів ліцензування; органів виконавчої влади, що розміщують замовлення на послуги; організацій і осіб, які виділяють кошти для здійснення і розвитку цієї діяльності.

Необхідними умовами впровадження системи вимірювання є: запровадження стратегічного планування на рівні суб'єкта, який надає соціальні послуги; ліцензування професійної діяльності у сфері надання соціальних послуг; затвердження стандартів (вимог до якості) надання соціальних послуг.

Значну увагу необхідно також приділити підготовці відповідних кадрів, які б могли проводити вимірювання діяльності та належним чином використовувати його результати. Зважаючи на це, доцільно розробити спеціальні навчальні програми та спеціальні навчальні модулі для тих фахівців, які відповідатимуть за розробку і впровадження системи вимірювання. Окрім того, важливим є проведення спеціальних тренінгів і для представників органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо можливостей та особливостей використання результатів вимірювання в управлінській діяльності. Такі навчальні програми мають реалізовуватися як на національному, так і на регіональному рівнях [1].

Зрозуміло, що реалізація всіх наведених вище заходів потребуватиме багато часу, але це є надзвичайно важливим завданням. Адже впровадження системи вимірювання діяльності суб'єктів, які надають соціальні послуги, сприятиме вдосконаленню соціальних програм, покращанню якості надання соціальних послуг, переорієнтації діяльності соціальних установ з кількісних показників на показники, що характеризують результат діяльності, а це в цілому забезпечить поступове наближення до міжнародних стандартів надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Мещанинова Е. Ю. Проблемы определения эффективности социального обслуживания / Е. Ю. Мещанинова // *Работник социальной службы*. — 2005. — № 4. — С. 8—10.
2. Мониторинг социальных программ: практические примеры [Электронный ресурс]. — М. : Институт экономики города, 2005. — Режим доступа : www.urbanecomics.ru — Название с титул. экрана.
3. Романюк О. П. Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки. Ч. I. Теоретико-методологічні аспекти вимірювання діяльності з надання соціальних послуг / О. П. Романюк // *Статистика України*. — 2008. — № 3. — С. 32—40.
4. Эффективность муниципальных социальных программ: возможность и необходимость оценки [Электронный ресурс]. — М. : Институт экономики города, 2005. — Режим доступа: www.urbanecomics.ru — Название с титул. экрана.
5. Gauging Success: Performance Measurement in South Eastern Europe [Електронний ресурс] // Open Society Institute, Local Government and Public Service Reform Initiative. — 2003. — 167 p. — Режим доступу : <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN016099.pdf>
6. Kaplan R. S. Strategy Maps: Converting Intangible Assets Into Tangible Outcomes // R. S. Kaplan, D. P. Norton. — Harvard : Harvard Business Press, 2004. — 454 p.

Щиро вітаємо

Заступника Голови Держкомстату України

Колеснік

Валентину Іліодорівну

із присудженням

наукового ступеня доктора економічних наук!

Бажаємо здоров'я, сімейного благополуччя,
незмінних успіхів у роботі, реалізації всіх планів і починань.

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Господарський, фінансово-господарський та економічний контроль: узгодження термінології

Н. Г. Виговська,
кандидат економічних наук,
доцент,
Житомирський державний
технологічний університет

Послаблення ролі держави в умовах глобалізації зумовлює необхідність зміцнення позицій державного контролю. Виняткова актуальність питань організації ефективної контрольної діяльності, що попереджує розквіт тіньової економіки, дозволяє розглядати її як найважливіший напрям державних реформ в Україні.

Незважаючи на докладно регламентовану діяльність контрольних органів, у вітчизняній науці та практиці відсутнє єдине розуміння фінансового контролю. Наявність різних підходів призвела до того, що наразі не лише не прийнято закон про державний фінансовий контроль, але і не розроблено відповідну узгоджену концепцію, яка має відображати принципові позиції держави в частині побудови та функціонування у країні системи контролю.

Протягом останніх років ряд учених (М. Білуха, М. Барабаш, Ф. Бутинець, В. Бурцев, М. Каленський, М. Ніконович, В. Максимова, В. Мельничук, І. Стефанюк, А. Мамішев, Л. Сухарева, В. Федосов, В. Шевчук) проводили ґрунтовні дослідження причин незадовільного стану фінансового та господарського контролю в Україні. Однією з основних проблем в організації сучасної системи контролю науковці визначили відсутність ефективної координації діяльності конт-

рольних органів між собою, що розмиває межі їх компетенції та значною мірою знижує ефективність державного управління. Неузгоджені дії контрольних органів призводять до трансформації цілей контролю. Таким чином, постає завдання розв'язання протиріч між необхідністю чіткої регламентації діяльності контролюючих органів і дублюванням функцій, що виникло на цій основі. У теперішній час кожний суб'єкт контролю не відчуває потреби в узгоджених діях з іншими суб'єктами. Як наслідок, більшість органів контролю діє ізольовано, незалежно від будь-якої системи, що також потребує негайного вирішення.

У більшості законів та інших нормативно-правових актах, що регулюють питання державного внутрішнього контролю, має місце невідповідність між функціями, повноваженнями і завданнями окремих урядових органів (Міністерство фінансів, Державна податкова адміністрація, Головне контрольно-ревізійне управління, Державне казначейство, Фонд державного майна та ін.).

Наслідком цієї неузгодженості, зокрема, є зростання кількості злочинів економічної спрямованості, вчинених на пріоритетних напрямках (у сфері приватизації, зовнішньоекономічної діяльності), що представлено в табл. 1 (за даними [1]).

Таблиця 1

Злочини економічної спрямованості, що вчинені на пріоритетних напрямках у 2006–2007 роках

Найменування регіонів та лінійних управлінь	У сфері приватизації			з них	У сфері зовнішньоекономічної діяльності		
				з земельними відносинами			
	2006 р.	2007 р.	динаміка, %	2007 р.	2006 р.	2007 р.	динаміка, %
АР Крим обл.	108	122	13,0	59	14	17	21,4
Вінницька обл.	61	72	18,0	29	4	15	275,0
Волинська обл.	29	47	62,1	27	34	48	41,2
Дніпропетровська обл.	381	382	0,3	126	87	114	31,0
Донецька обл.	262	213	–18,7	62	146	155	6,2
Житомирська обл.	25	29	16,0	9	12	19	58,3
Закарпатська обл.	108	80	–25,9	46	18	28	55,6
Запорізька обл.	77	56	–27,3	19	35	13	–62,9
Івано-Франківська обл.	72	65	–9,7	34	17	8	–52,9
Київська обл.	97	74	–23,7	65	18	2	–88,9
м. Київ	267	328	22,8	91	147	210	42,9
Кіровоградська обл.	28	16	–42,9	10	5	4	–20,0
Луганська обл.	270	282	4,4	147	124	126	1,6

Найменування регіонів та лінійних управлінь	У сфері приватизації			з них	У сфері зовнішньоекономічної діяльності		
				з земельними відносинами			
	2006 р.	2007 р.	динаміка, %	2007 р.	2006 р.	2007 р.	динаміка, %
Львівська обл.	200	266	33,0	79	223	194	-13,0
Миколаївська обл.	32	44	37,5	27	3	6	100,0
Одеська обл.	269	279	3,7	146	212	213	0,5
Полтавська обл.	17	24	41,2	16	—	—	—
Рівненська обл.	16	8	-50,0	1	2	7	250,0
м. Севастополь	37	36	-2,7	18	16	10	-37,5
Сумська обл.	76	54	-28,9	18	15	16	6,7
Тернопільська обл.	86	71	-17,4	31	20	13	-35,0
Харківська обл.	45	15	-66,7	5	28	13	-53,6
Херсонська обл.	40	53	32,5	29	32	20	-37,5
Хмельницька обл.	19	26	36,8	11	2	8	300,0
Черкаська обл.	74	9	-87,8	7	12	15	25,0
Чернігівська обл.	50	23	-54,0	19	4	1	-75,0
Чернівецька обл.	30	25	-16,7	9	30	17	-43,3
Усього по УМВС	2776	2699	-2,8	1140	1260	1292	2,5
Донецьке ЛУ	6	5	-16,7	—	4	3	-25,0
Львівське ЛУ	4	8	100,0	5	10	12	20,0
Одеське ЛУ	10	1	-90,0	—	6	1	-83,3
Придніпровське ЛУ	15	18	20,0	—	3	3	0,0
Південно-Західне ЛУ	15	15	0,0	1	3	5	66,7
Південне ЛУ	9	16	77,8	5	7	7	0,0
Всього по УМВСТ	59	63	6,8	11	33	31	-6,1
Всього по Україні	2835	2762	-2,6	1151	1293	1323	2,3

Одним з перспективних напрямів запобігання дублюванню функцій діючих контрольних органів вважаємо вдосконалення теоретичних основ господарського та фінансового контролю і, в першу чергу, уникнення термінологічної плутанини щодо їх найменувань та видів.

При дослідженні контролю в економічній літературі вживають різні терміни на його позначення: економічний, господарський, фінансово-господарський контроль, фінансовий, контроль рублем. Необхідно визначити відмінність між цими поняттями з метою розмежування господарського та фінансового контролю, що є предметом нашого дослідження.

Метою написання статті є уточнення означень “господарський”, “фінансово-господарський”, “економічний” для терміна “контроль” у рамках окресленого предмета наукового дослідження.

Проведений аналіз фінансової та обліково-економічної літератури свідчить про неоднозначне тлумачення цих термінів та відмінності в їх вживанні радянськими та вітчизняними вченими (табл. 2).

Перші дослідження окремих сторін господарського контролю належать Н. Вейцману (1954) [7]. Поняття “господарсько-фінансовий контроль” у радянській економічній літературі вперше окреслено в 1967 р. у праці В. Радостовця [12, с. 7]. Дослідник І. Белобжецький називає контроль фінансово-господарським і визначає його як спеціалізовані дії наділених контрольними функціями державних та суспільних органів з перевірки господарської та фінансової діяльності підприємств і організацій матеріального виробництва й невиробничої сфери [13]. У 1984 р. М. Штейнман доводить, що найбільш точною назвою контролю у сфері матеріального виробництва є “економічний контроль” [16, с. 8–9]. У 1986 р. цю позицію обґрунтував Г. Соловйов [17]. Однак при цьому М. Штейнман використовує термін “внутрішньогосподарський контроль”, а не “внутрішньоекономічний контроль”. Вважаємо, що для з’ясування істини у тлумаченні господарського контролю (фінансово-господарського, економічного) необхідно дослідити терміни “господарство”, “господарська діяльність”,

Використання термінів “господарський контроль”, “фінансово-господарський контроль” та “економічний контроль” радянськими та вітчизняними вченими

№ з/п	Автор	Господарський контроль	Фінансово-господарський контроль	Економічний контроль
1	Белов М. [2]	+	–	–
2	Ізбицький Л. [3]	+	–	–
3	Помазков Н. [4]	+	–	–
4	Вознесенський Е. [5]	+	–	–
5	Мезенцев П. [6]	+	–	–
6	Вейцман Н. [7]	+	–	–
7	Шпіг О. [8]	+	–	–
8	Дундуков Г., Богдашев П. [9]	+	–	–
9	Бутинець Ф. [10]	+	–	–
10	Мурашко В. [11]	–	+	–
11	Радостовець В. [12]	–	+	–
12	Белобжецький І. [13]	–	+	–
13	Білуха М. [14]	–	+	–
14	Калюга Є. [15]	–	–	+
15	Штейнман М. [16]	–	–	+
16	Соловйов Г. [17]	–	–	+
17	Максімова В. [18]	–	–	+
18	Шевчук В. [19]	+	–	–
19	Левицька С. [20]	–	+	–

“економіка”, “фінанси”, які покладені в основу визначення контролю.

На першому етапі розглянемо тотожність та відмінність термінів “господарський контроль” та “економічний контроль”. З цією метою проаналізуємо, як трактуються поняття “господарство” та “економіка” в тлумачних словниках.

Згідно зі словником С. Ожегова, термін “господарство” має декілька значень: 1) те саме, що і економіка; 2) виробництво; 3) обладнання будь-якого виробництва; 4) сукупність предметів, необхідних у побуті; 5) виробнича одиниця; 6) роботи з упорядкування побуту. Економіка – це сукупність виробничих відносин, що відповідають певному ступеню розвитку виробничих сил суспільства, спосіб виробництва в суспільстві [21]. В. Даль пояснює слово “господарство” так: 1) домоведення, домовпорядкування; 2) управління порядком та витратами в установі, наприклад на заводі [22, с. 557]. В “Економічній енциклопедії” економіка визначається як: 1) сукупність виробничих відносин історично визначеного способу виробництва, економічний базис суспільства; 2) народне господарство країни, що включає відповідні галузі та види виробництва або його частину; 3) галузь науки, що вивчає функціональні або галузеві аспекти економічних відносин [23, с. 438]. У наведеному визначенні стверджується, що економіка є економічним базисом суспільства. Вважаємо, що контроль завжди охоплює як базисні, так і надбудовні відносини. Урахування базисних відносин уможли-

лює розгляд контролю як політекономічної категорії, а відносин надбудови – управлінської. В економічній науці колишнього СРСР переважала модель економіки, що називалася політекономією соціалізму. Відповідно, вважалося, що в країнах з іншою суспільно-політичною системою існувала політекономія капіталізму (у західній термінології – економікс). Однією з принципових відмінностей між названими моделями вважалося те, що об’єктом дослідження в економікс є економічна діяльність, а в політекономії соціалізму – економічні відносини.

Отже, у форматі моделі політекономії соціалізму економіка досліджувалась у трьох аспектах: як сукупність виробничих відносин; як народне господарство країни; як галузь науки. На нашу думку, ототожнення економіки з народним господарством країни і надає можливість ототожнити господарський та економічний контроль.

На другому етапі дослідження з’ясуємо, як співвідносяться між собою фінансовий та господарський контроль, фінансова та господарська діяльність. Проблема співвідношення господарської та фінансової діяльності є актуальною. Її вирішення сприятиме усуненню неточностей у виділенні предметної сфери господарського та фінансового контролю й уникненню дублювання функцій контролюючих органів.

Неоднозначність позицій щодо визначення фінансової діяльності пов’язана з тим, що у сучасній фінансовій науці не існує типової схеми або моделі фінансової діяльності підприємств. Вважаємо, що причиною

цього є плутанина, яка виникла при ототоженні понять “грошовий потік” та “фінанси”.

У сучасних законодавчих актах також існує неузгодженість щодо визначення господарської та фінансової діяльності. Очевидно, саме це є причиною різних назв контролю (фінансово-господарський, господарський, економічний).

На законодавчому рівні визначення фінансової діяльності міститься в П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” [24]. Згідно з ним, “фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства” [24, п. 3]. Причому якщо розглядати фінансові доходи, то під ними розуміють дивіденди, відсотки за отриманими кредитами, випущеними облігаціями, фінансовою орендою тощо. Однак досить часто в законодавчих актах зустрічаються терміни “фінансово-господарська діяльність” та “господарська діяльність”. Термін “господарська діяльність” визначається в п.1. 31 ст. 1 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [25], у ст. 1 Закону про ліцензування: “Господарська діяльність – будь-яка діяльність, у т. ч. підприємницька, юридичних осіб, а також фізичних осіб – суб’єктів підприємницької діяльності, пов’язана з виробництвом (виготовленням) продукції, торгівлею, наданням послуг, виконанням робіт” [26]. Але як сформулювати визначення фінансової діяльності? Це досить важливе і одночасно складне питання, від вирішення якого залежить розмежування суб’єктів та об’єктів господарського й фінансового контролю. Вважаємо, що фінансова діяльність – складова частина господарської діяльності, тому вживання словосполучення “фінансово-господарська” є некоректним. Цікаво, що в чинних нормативних актах, зокрема у листі від 01.10.2001 р. № 06-10/565 Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності [27], терміни “фінансово-господарська діяльність” і “господарська діяльність” та їх значення є тотожними.

Якщо взяти до уваги Бюджетний кодекс, то в ньому при розгляді питань контролю [28, ст. 26] розмежовано фінансову та господарську діяльність, однак не визначено поняття “фінансова діяльність” та “господарська діяльність”. У проекті Закону України “Про фінансовий контроль” уживається термін “фінансово-

господарська діяльність”, під яким розуміють діяльність суб’єкта господарювання, пов’язану з прийняттям управлінських рішень, котрі стосуються операцій з об’єктами права власності такого суб’єкта, фінансовими та матеріальними ресурсами й іншими активами, що перебувають в його управлінні або повному господарському віданні, а також з їх зобов’язаннями [29, ст. 1]. Однак вважаємо, що недоцільно вживати термін “фінансово-господарська діяльність”, якщо в назві документа є слово “фінансовий”.

Необхідно враховувати, що всі визначення не є вичерпними, а швидше схематичними, оскільки багато істотних характеристик господарської та фінансової діяльності не знайшли в них відображення. Однак ці визначення корисні вже тим, що в них окреслено сфери прояву цих видів діяльності.

Під господарською діяльністю, згідно з Господарським кодексом України, розуміється діяльність суб’єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [30, п. 1].

Якщо проаналізувати цей документ, то можна зробити висновок, що фінансові відносини виключаються з предмета його регулювання: “Не є предметом регулювання цього Кодексу: фінансові відносини за участі суб’єктів господарювання, що виникають в процесі формування та контролю виконання бюджетів всіх рівнів” [там же, ст. 4].

Згідно з Господарським кодексом, фінансова діяльність суб’єктів господарювання включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сферах фінансів та страхування. Допоміжною діяльністю у сфері фінансів та страхування є недержавне управління фінансовими ринками, біржові операції з фондовими цінностями, інші види діяльності (посередництво у кредитуванні, фінансові консультації, діяльність, пов’язана з іноземною валютою, страхуванням вантажів, оцінювання страхового ризику та збитків, інші допоміжні види діяльності) [там же, ст. 333].

Сферу господарських відносин, згідно з Господарським кодексом, становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини (рис. 1).

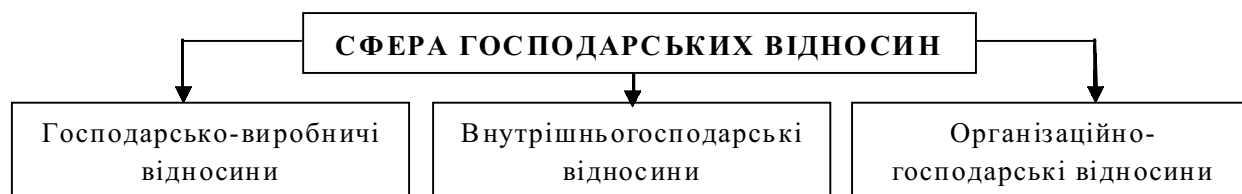

Рис. 1. Сфера господарських відносин

Господарсько-виробничими є майнові та інші відносини, що виникають між суб’єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. До них, зокрема, належать договірні відносини між суб’єктами підприємницької діяльності

та, відповідно, відносини, що виникають між ними у разі порушення договірних зобов’язань.

Під організаційно-господарськими відносинами розуміють відносини, що складаються між суб’єктами господарювання та суб’єктами організаційно-госпо-

дарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Наприклад, відносини між суб'єктом підприємницької діяльності та органом державної податкової служби з приводу сплати податків належать саме до організаційно-господарських. До них також належать відносини між суб'єктом підприємницької діяльності – юридичною особою та його засновниками.

Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами. Зокрема, такі відносини складаються між власником та філією у процесі затвердження Положення про структурний підрозділ (філію, представництво) та виділення йому майна суб'єктом підприємницької діяльності – власником.

Адаптуючи положення Господарського кодексу до видів контролю, вважаємо, що сфері внутрішньогосподарських відносин притаманний внутрішньогосподарський контроль; сфері організаційно-господарських відносин – державний нагляд та контроль, сфері господарсько-виробничих відносин – контроль за виконанням суб'єктами господарювання договірної дисципліни.

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що предметом дослідження господарського контролю як практичної діяльності є господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини, які в сукупності складають сферу господарських відносин. Дослідження проблем господарського контролю не повинно обмежуватись одним із зазначених видів господарських відносин. Застосування системного підходу до вивчення предмета господарського контролю дозволить забезпечити останньому комплексний характер.

У ході дослідження з'ясовано, що за часів командно-адміністративної економіки остання розглядалась як сукупність виробничих відносин; як народне господарство країни; як галузь науки. Причиною однакового розуміння господарського та економічного контролю є ототожнення економіки з народним господарством.

Аналіз нормативно-правової бази, що регулює господарські та фінансові відносини в Україні, свідчить про відсутність єдиної позиції щодо співвідношення фінансово-господарської та господарської діяльності. Вважаємо, що фінансова діяльність є складовою частиною господарської діяльності, тому вживання словосполучення “фінансово-господарська” є некоректним. Незважаючи на те, що господарська діяльність в умовах ринкової економіки узагальнюється за допомогою грошового вимірника (фінансового критерію), Господарський кодекс України обмежує сферу та предмет його регулювання лише господарськими відносинами. Це надає можливість стверджувати, що предметом господарського контролю є господарські відносини, а саме: господарсько-виробничі, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності; організаційно-господарські, що складаються в процесі управління цією діяльністю, та внутрішньогосподарські відносини, що не виходять за межі господарюючого суб'єкта.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямованими на уточнення переліку суб'єктів та об'єктів фінансового та господарського контролю, окреслення їх функціональних завдань з метою недопущення дублювання контрольної діяльності та удосконалення нормативно-правової бази, що регулює господарські та фінансові відносини в Україні.

Список використаних джерел

1. Стан та структура злочинності в Україні за 2006–2007 рр. [Електронний ресурс] / за даними Інтернет-сайту Міністерства внутрішніх справ України. — Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
2. Белов Г. Н. Ревизия и контроль в сельскохозяйственных предприятиях / Белов Н. Г., Герич С. И. — М. : Колос, 1970. — 288 с.
3. Избицкий Л. М. Ревизия и контроль в потребительской кооперации / Избицкий Л. М. — М. : Экономика, 1966. — 311 с.
4. Помазков Н. С. Счетные теории. Принцип двойственности и двойной записи / Помазков Н. С. — Л. : Экономическое образование, 1929. — 242 с.
5. Вознесенский Э. А. Проблемы учебной литературы по курсу “Ревизия и контроль” / Э. А. Вознесенский // Бухгалтерский учет. — 1974. — № 10. — С. 68—70.
6. Мезенцев П. В. Ведомственный контроль в торговле / Мезенцев П. В. — М. : Экономика, 1976. — 150 с.
7. Вейцман Н. Р. Хозяйственный контроль // Экономическая энциклопедия. Промышленность и строительство / Н. Р. Вейцман. — М. : Советская энциклопедия, 1965. — С. 701—703.
8. Шпиг А. А. Еще раз о взаимосвязи бухгалтерского учета и контроля / А. А. Шпиг // Бухгалтерский учет. — 1980. — № 3. — С. 32—36.
9. Дундуков Г. С. Ревизия и контроль в торговле / Дундуков Г. С., Богдашев П. П. — М. : Экономика, 1965. — 356 с.
10. Бутынец Ф. Ф. Проблемы хозяйственного контроля и ревизии в сельском хозяйстве: вопросы методологии, теории и практики : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора экон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерский учет, анализ и аудит” / Ф. Ф. Бутынец. — К., 1986. — 48 с.
11. Мурашко В. М. Контроль і ревізія діяльності підприємств промисловості України : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Мурашко В. М. — К. : ЦУЛ, 2003. — 311 с.

12. Радостовец В. К. Ревизия и контроль в совхозах / Радостовец В. К. — Алма-Ата : Кайнар, 1967. — 199 с.
13. Белобжецкий И. А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой / Белобжецкий И. А. — М. : Финансы, 1979.
14. Белуха Н. Т. Теория финансово-хозяйственного контроля / Белуха Н. Т. — К. : Вища школа, 1990. — 279 с.
15. Калюга Є. В. Реформування економічного контролю в Україні (теорія і практика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз і аудит” / Є. В. Калюга. — К., 2002. — 34 с.
16. Штейнман М. Я. Методологические проблемы контроля в сельском хозяйстве / Штейнман М. Я. — М. , 1984. — 56 с.
17. Соловьев Г. А. Экономический контроль в системе управления / Соловьев Г. А. — М. : Финансы и статистика, 1986. — 191 с.
18. Максимова В. Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства — системний підхід до розвитку : [моногр.] / Максимова В. Ф. — К. : АВРІО, 2005. — 264 с.
19. Шевчук В. О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (проблеми теорії, організації, методології) : [моногр.] / Шевчук В. О. — К. : КДТУ, 1998. — 371 с.
20. Левицька С. О. Облік, контроль та аналіз діяльності непідприємницьких організацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз і аудит” / С. О. Левицька. — К., 2005. — 28 с.
21. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. ; [под. ред. Н. Ю. Шведовой]. — М. : Русский язык, 1987. — 750 с.
22. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / Даль В. И. — М. : Русский язык, 1989–1991. — Т. 4. — 1991. — 684 с.
23. Экономическая энциклопедия : в 4 т. / [ред. Румянцев А. М.]. — М. : Советская энциклопедия, 1980. — (Серия “Политическая экономия”). — Т. 4. — 1980. — 672 с.
24. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів” № 87 (зі змінами та доповненнями). — [Чинний від 1999–01–31] // Баланс. — № 2 (544). — 11.01.2005. — (Нормативний документ Міністерства фінансів України).
25. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” у редакції Закону України від 22.05.1997 р. № 283/97 // Баланс. — 2001. — № 43.
26. Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” від 01.06.2000 р. № 1775-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
27. Взаємовідносини платника податків з контролюючими органами : [метод. посіб.]. — Дніпропетровськ : Баланс-Клуб, 2003. — 96 с.
28. Бюджетний кодекс України : станом на 21.06.2001 р. — К. : Атіка, 2001. — 80 с. — (Бібліотека офіційних видань).
29. Проект Закону України “Про фінансовий контроль” від 30.08.2002 р. № 1131-1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=12930&pf35401=23336
30. Господарський кодекс України : станом на 16.01.2003 р. — К. : Кондор, 2003. — 208 с. — (Бібліотека офіційних видань).

Інформаційне забезпечення ефективного управління ринком продовольчих товарів

С. С. Герасименко,
доктор економічних наук,
професор, зав. кафедри,
ВНЗ "Національна академія управління";
К. С. Чуприн,
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет
ім. В. Н. Каразіна

Ефективність функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в ринкових умовах господарювання зумовлюється, в першу чергу, їх обізнаністю щодо потреб споживачів та можливості їх задоволення. Одночасно підприємства повинні володіти всебічною інформацією про стан і можливості своїх конкурентів. Таким чином, однією з найважливіших умов успіху підприємництва є наявність у суб'єкта господарювання адекватної, всебічної, повної та своєчасної інформації щодо кон'юнктури сегменту ринку товару, який він виробляє, а також основних закономірностей і тенденцій його розвитку [2]. Методи збирання та оброблення даних разом з утвореною на їх базі інформацією формують інформаційне забезпечення управління як окремими суб'єктами ринку, так і сегментом ринку в цілому.

За умови раціонального поєднання дії ринкового механізму та державного регулювання соціально-економічних процесів у країні втручання держави може і має сприяти більш ефективному використанню національних ресурсів та швидшому розвитку національної економіки. Але вибір форм і методів державного втручання повинен, у свою чергу, базуватися на вичерпній інформації щодо тенденцій розвитку як національної, так і світової економічної системи.

Важливою в цьому аспекті є статистична інформація щодо товарних ринків, яка дозволяє не лише визначати надлишок або дефіцит окремих товарів, а й оцінювати макроекономічні процеси, зокрема інфляцію. Таким чином, інформація про стан і розвиток ринку, про його особливості необхідна для розробки відповідної державної соціально-економічної політики, для регулювання ряду ринкових процесів, для аналізу соціальних наслідків ринкової діяльності тощо. Усе це передбачає відображення функціонування галузей товарного обігу в системі національного рахівництва, що необхідно для комплексного аналізу на макrorівні та для забезпечення інформацією міжнародних статистичних і економічних організацій.

Класифікація ринків дозволяє довести існування чітко субординованої системи організації ринку та зауважити, що ринок у цілому є фактично складною системою ринків [1]. У цьому контексті також слід зазначити, що управління складними системами, якими є ринки, потребує широкого залучення статистичних методів.

Метою дослідження, основні результати якого подані в статті, є розроблення засад побудови та функціонування інформаційного забезпечення управління одним з найважливіших сегментів ринку – ринку продовольчих товарів.

Ринки товарів, у тому числі й ринок продовольчих товарів, є предметом дослідження як статистики, так і інших наук, зокрема економічної теорії та маркетингу. Але тільки результати статистичного дослідження дозволяють висвітлити стан ринку, охарактеризувати його структуру і динаміку, оцінити стійкість його параметрів, виявити та змодельовати вплив комплексу ринкових факторів, скласти прогноз його подальшого розвитку. Хоча слід зазначити, що такі дослідження тісно пов'язані й, у певному розумінні, переплітаються з маркетинговими дослідженнями [3, с. 531–532].

Виходячи з наведеного вище, статистичне дослідження стану і тенденцій розвитку продовольчого ринку вимагає застосування системи спостереження, накопичення та зберігання статистичних даних з метою їх подальшого оброблення й аналізу для прийняття адекватних та ефективних управлінських рішень.

Концептуальна мета статистичного аналізу ринку продовольчих товарів полягає в об'єктивній та повній оцінці стану ринку протягом певного періоду, виявленні закономірностей і тенденцій його розвитку, характеристиці його структури й регіональних особливостей. Загальна мета статистичного аналізу ринку полягає у вивченні закономірностей розвитку ринку, виявленні та моделюванні його зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, а також прогнозуванні на цій основі його подальшого розвитку [5, с. 21]. Виходячи з цього, методична складова статистичного забезпечення управління базується на статистичній методології як сукупності принципів та обґрунтованих на їх основі правил, прийомів та методів статистичного дослідження явищ – збирання відомостей, їх оброблення, обчислення показників, аналізу даних [6, с. 74].

Загальною вимогою до понятійного апарату, що використовується в процесі управління, є адекватність відображення об'єктивної дійсності. Це передбачає розвиток, удосконалення, перегляд системи показників відповідно до потреб управління різного рівня в їх взаємозв'язку та ієрархічній підпорядкованості [6, с. 54]. Тому одним з основних завдань ефективного управління ринком є застосування науково обґрунтованої системи показників. Від об'єктивності цієї системи, здатності відображати всі аспекти багатогранної діяльності значною мірою залежить ефективність управління ринками певних товарів, у тому числі ринком продовольчих товарів.

Система статистичних показників стану й тенденцій розвитку ринку продовольчих товарів – це сукупність взаємопов'язаних показників, які застосовуються у статистичній практиці для характеристики рівня, динаміки, ефективності, умов та особливостей

розвитку соціально-економічних явищ і процесів, що відбуваються на цьому ринку. Основні її підсистеми представляють групи показників, що характеризують окремі процеси соціально-економічного розвитку ринку продовольчих товарів, взаємозв'язки яких перетворюють сукупність розрізнених показників у систему [6, с. 55–56].

До основних методологічних принципів побудови системи статистичних показників та індикаторів стану й тенденцій розвитку ринків окремих товарів, зокрема продовольчих, належать:

- адекватність цілям розвитку;
- комплексність оцінок;
- придатність для системного аналізу;
- діалектичність аналітичних оцінок і прогнозів;
- зіставленість рівнів нестійких динамічних рядів [6, с. 57].

Оскільки будь-яка система показників схематизує і спрощує реальне уявлення про явища, перед дослідниками постає завдання послідовного вдосконалення цієї системи відповідно до розвитку самого явища, а також поглиблення процесу пізнання. Це передбачає доповнення існуючої статистики новими показниками, що відображають процеси діяльності в їх різноманітності та системній єдності.

Система показників і відповідна інформаційна база мають бути орієнтовані не тільки на вирішення конкретних функціональних завдань або проблем, а й на підтримку неперервної динамічної рівноваги об'єктів управління. Це означає перехід від проблемно орієнтованої до інформаційно орієнтованої бази даних і системи показників, принципами побудови якої є [6, с. 26, 60]:

- здатність системи до розвитку та адаптації при зміні умов функціонування;
- взаємодія з системами різних користувачів;
- багатоцільове використання інформаційної системи, зокрема бази даних і системи показників.

Система статистичних показників, на основі якої можуть здійснюватися статистичні дослідження стану та розвитку ринку продовольчих товарів країни (окремого регіону чи світу в цілому), повинна охоплювати взаємозалежні показники, використання яких дозволяло б за допомогою обмеженої первинної інформації якнайповніше відображати стан, тенденції та закономірності розвитку ринку й робити відповідні перспективні прогнози. Система статистичних показників має містити як вихідні, так і розрахункові показники, що можуть бути отримані на базі вихідних, та призначена для надання досліднику можливості оцінити:

- поточний стан ринку;
- основні тенденції розвитку ринку;
- територіальні особливості ринку.

Причому система показників має бути такою, щоб її використання було можливим для проведення досліджень на різних рівнях: регіональному, національному, світовому.

Водночас органи державної статистики України безпосереднього завдання вивчати стан та динаміку розвитку ринків певних товарів перед собою не ставлять, хоча відповідні департаменти Держкомстату України збирають і надають статистичну інформацію про обсяги виробництва, реалізації, споживання, експорту й імпорту, а також про ціни та запаси тих чи інших товарів, у тому числі продовольчих. Тобто інформаційна складова ефективного управління ринком продовольчих товарів ґрунтується на використанні ряду джерел, основним серед яких є офіційна державна статистика, а саме:

- ♦ офіційна державна статистика – про економічні, соціальні, демографічні процеси, явища, що дають можливість оцінити стан ринку продовольчих товарів і вплив на нього окремих чинників;
- ♦ відомча статистика – про стан, розвиток і результати діяльності окремих міністерств, відомств, підприємств, організацій стосовно поставок, виконання заявок і замовлень, що дозволяють обґрунтувати потреби ринку в окремих продовольчих товарах;
- ♦ вибіркові обстеження та опитування населення – для одержання відомостей (яких немає в офіційній і відомчій статистиці) про споживання, наміри та мотиви поведінки покупців, ступінь і характер незадоволеного попиту населення, асортимент і якість споживаних продовольчих товарів у формі споживчих оцінок;
- ♦ панельні обстеження – вивчення думки й поведінки споживачів продовольчих товарів на основі інформації, що отримують від порівняно постійних сукупностей (панелей) споживачів, які представляють мікромодель структури населення відповідного регіону [6, с. 45].

Крім того, опитують спеціалістів торгівлі та промисловості (зокрема про рух товарів, попит на продовольчі товари тощо). На основі цього дається оцінка ступеня збалансованості ринку, перспектив розвитку асортименту, пріоритетів окремих економічних рішень тощо.

У процесі обґрунтування управлінських рішень щодо розвитку ринку продовольчих товарів важливе місце належить зіставленню систем показників, які відображають стан взаємопов'язаних елементів відтворення, зокрема співвідношення виробництва і споживання продовольчих товарів. Це завдання вирішується за допомогою балансового методу статистики. Ефективний розвиток ринку продовольчих товарів передбачає багатоаспектну збалансованість, у тому числі:

- між споживанням та виробництвом;
- між експортом та імпортом;
- між витратами й ефектом;
- між інвестиціями та ризиком тощо.

Через необхідність урахування багатоаспектності цих зв'язків і відповідних управлінських рішень постає потреба в побудові певної кількості автономних

або часткових балансів, що відображають зв'язки окремих підсистем управління, поєднаних між собою у певній логічній послідовності [6, с. 84–85].

Диспропорції між ринками та їх елементами можуть спричинити кризові ситуації, ускладнити ринкові відносини та зробити ринки недостатньо ефективними. Саме тому показники пропорційності є одними з найважливіших при проведенні статистичного аналізу стану та напрямів розвитку ринку продовольчих товарів. Пропорційність ринку зумовлюється співвідношенням попиту та пропозиції. Її рівень можна оцінити за допомогою таких показників:

- ♦ розподіл ринку продовольчих товарів між виробниками, оптовими та роздрібними продавцями, між продавцями різних форм власності тощо;
- ♦ розподіл ринку продовольчих товарів між групами покупців: за напрямом споживання, за віком, статтю, рівнем споживання тощо;
- ♦ регіональна структура ринку продовольчих товарів [4, с. 8–9].

Показники пропорційності ринку продовольчих товарів дозволяють деталізувати оцінку ринкової

ситуації, визначити тип ринку і виявити деякі структурні закономірності його розвитку. Пропорційність ринку може бути охарактеризована за допомогою балансового методу, відносних величин структури і координації (коефіцієнти співвідношень, питомі ваги, частки), компаративних темпів (індексів) зростання, індексів структурних зрушень, середніх квадратичних чи лінійних відхилень. Певною мірою пропорції відображаються коефіцієнтами еластичності.

Ринкова ситуація на мікро- і макrorівнях досить виразно відбивається показниками ділової активності, що дозволяє оцінювати ризики та стан ринку в цілому: портфель замовлень, тобто кількість й обсяг укладених контрактів (договорів, замовлень, угод і т. ін.) на покупку або на продаж; характеристика виконаних угод: їх кількість і розмір, динаміка, частота, показники періоду повної чи часткової завантаженості (і відповідно, зайнятості персоналу), вигідності (прибутковості) кожного замовлення та всієї сукупності замовлень.

Узагальнити систему статистичних показників ринку можна у вигляді трьох блоків (рис. 1): перший об'єднує показники, що дозволяють проаналізувати

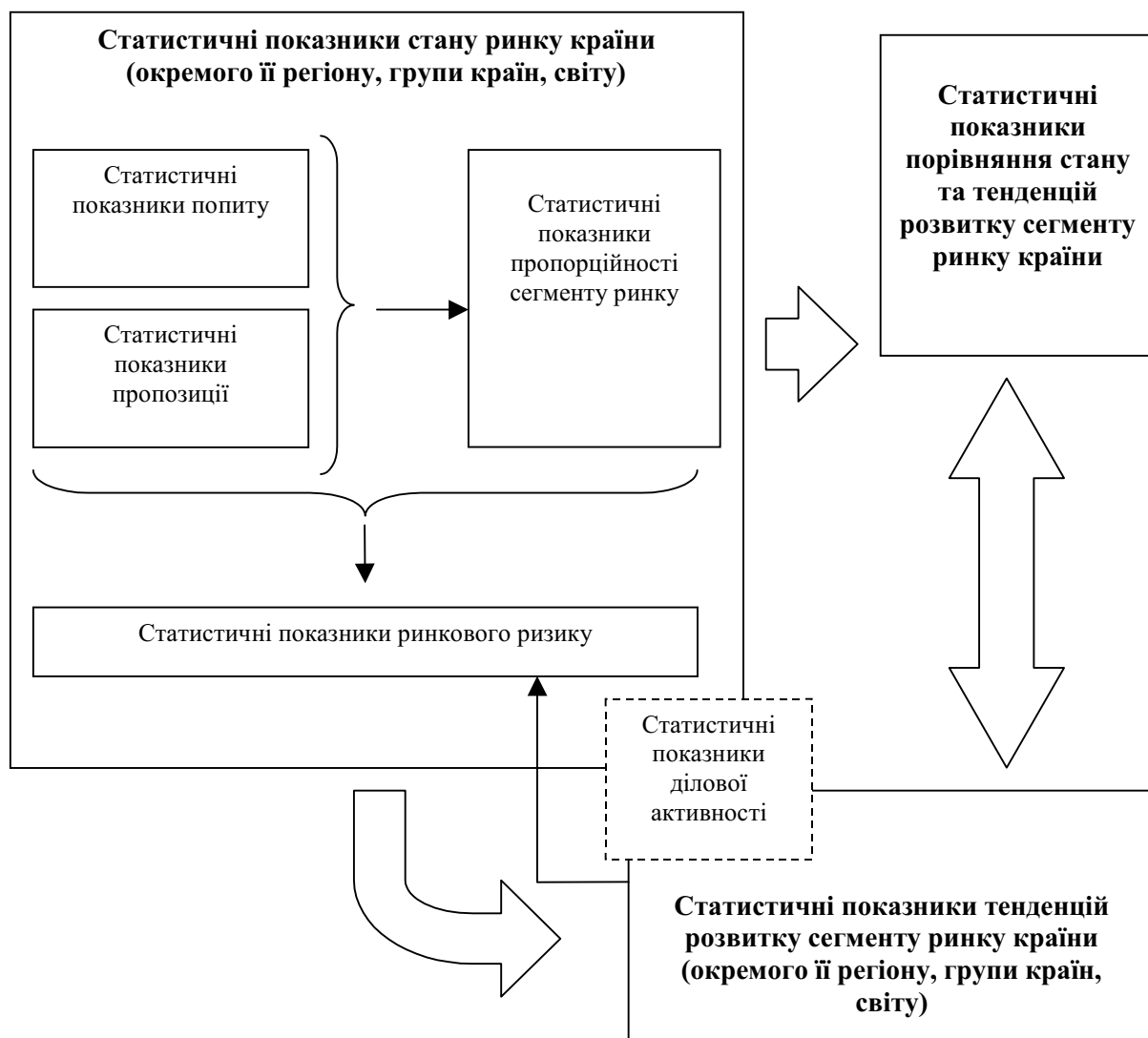

Рис. 1. Система показників стану та тенденцій розвитку ринку продовольчих товарів країни (окремого її регіону, групи країн, світу)

поточний стан ринку продовольчих товарів країни (окремого її регіону, групи країн, світу); другий – дослідити тенденції розвитку цього ринку; третій блок містить показники, які дозволяють оцінити регіональні особливості досліджуваного ринку.

Створене за вказаними принципами та впроваджене в практику інформаційне забезпечення управління сегментом ринку певного товару уможливить відсте-

ження в режимі моніторингу його стану та кон'юнктури, що запобігатиме його розбалансуванню. Таким чином, наслідком використання відповідного інформаційного забезпечення має стати можливість заздалегідь приймати відповідні рішення на державному рівні з метою поліпшення ситуації в галузі з урахуванням очікуваних тенденцій світового виробництва та ринку як щодо виробників, так і стосовно споживачів.

Список використаних джерел

1. Заєць О. С. Ринок цукру в Україні: проблеми створення, функціонування та розвитку / Заєць О. С. — К. : Наук. думка, 1999. — 385 с.
2. Захожай В. Б. Статистика маркетингу: [опорний конспект лекцій] / Захожай В. Б., Шепітко Г. Ф., Адамова І. З. ; заг. ред. В. Б. Захожай. — К. : МАУП, 2001. — 64 с.
3. Курс социально-экономической статистики : [учеб. для вузов] / [под ред. М. Г. Назарова]. — М. : Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 771 с.
4. Показники ринкової кон'юнктури [текст лекції з курсу “Кон'юнктура ринків” для самост. вивч. студ. екон. спец.] / [уклад. Л. О. Іванова] ; Укоопспілка ; Львівська комерційна академія. — Л. : Вид-во Львівської комерційної академії, 2004. — 19 с.
5. Статистика рынка товаров и услуг : [учеб.] / [под ред. И. К. Беляевского]. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Финансы и статистика, 2002. — 656 с.
6. Головач А. В. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика : [навч. посіб.] / Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. — К. : КНЕУ, 2005. — 333 с.

Аналіз основних тенденцій використання водних ресурсів та шляхів їх економії

В. А. Голян,
кандидат економічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет

Удосконалення системи управління водними ресурсами та активне впровадження сучасних форм водокористування має базуватися на аналізі основних тенденцій застосування водних ресурсів у системі суспільного відтворення. Лише на основі оцінки динаміки забору свіжої води, втрат при транспортуванні, обсягів її використання в різних сферах господарської діяльності, водовідведення та скиду забруднених вод можна приймати відповідні рішення про обмеження споживання водних ресурсів або ж розширення масштабів їх залучення у сферу обігу капіталу. При цьому варто простежувати тенденції водокористування за якомога більший проміжок часу, щоб мати можливість показати функціональні взаємозв'язки між окремими показниками водоспоживання, його просторово-часові обмеження, а також прогнозувати обсяги водокористування на коротко- та довгострокову перспективу, виходячи зі структурних зрушень у національній економіці.

Сучасна економічна наука вимагає поєднання різноманітних підходів при дослідженні явищ господарського життя. У нашому випадку найбільш вдалим поєднанням територіального та галузевого підходів є аналіз водоспоживання як у розрізі адміністративно-територіальних утворень, так і в розрізі

окремих сфер діяльності. Лише це дасть можливість сформулювати базу для перегляду стратегічних пріоритетів водокористування. Варто також розглянути динаміку забору та використання води в розрізі басейнів найбільших річок, щоб ув'язати обсяги водоспоживання з територіальним розміщенням продуктивних сил. Найбільш активно дослідження тенденцій використання водних ресурсів у національній економіці проводилися Б. Данилишиним, М. Хвесиком, І. Головинським, А. Яциком, В. Сташук, В. Хоревим, Ю. Хвесик, О. Яроцькою та ін. [1; 2; 7–9]. Метою запропонованої статті є аналіз регіональної асиметрії та структури використання водних ресурсів, а також обґрунтування шляхів їх економії.

Необхідність урахування водного фактора в господарській діяльності людини об'єктивно впливає з принципової моделі освоєння природних ресурсів, змісту екологічної, соціальної та економічної оцінки природного середовища й особливостей водних об'єктів як важливих складових природного базису суспільства. Водні об'єкти є природною основою матеріального виробництва, які з допомогою праці людини стають джерелом створення нових споживчих вартостей. Задовольняючи суспільні вимоги, річки, озера та водоймища залежно від своїх властивостей зумовлюють різні витрати праці, пов'язані з водокористуванням та водозабезпеченням виробництва, а

також охороною природного середовища, що суттєво впливає на рівень продуктивності праці, собівартість продукції та послуг і в підсумку – на ефективність суспільного виробництва.

Залучені в сферу господарської діяльності водні об'єкти стають важливим чинником виробництва, вплив якого залежить від напряму господарського використання водних ресурсів. Фактори водного режиму по-різному впливають на кінцеві результати виробництва – затрати трудових, матеріальних і природних ресурсів у створенні нових споживчих вартостей. Розвиток продуктивних сил на базі водних ресурсів об'єктивно призводить до дефіциту останніх. Для їх поповнення й охорони від забруднення держава повинна направляти у водне господарство все більше коштів [7, с. 534–535].

Вибір пріоритетних напрямів розвитку водогосподарського комплексу має базуватися на дослідженні основних тенденцій залучення водних ресурсів у господарський оборот. Якщо проаналізувати останні за період з 1980 до 2006 року, то необхідно зазначити, що суттєвих зрушень щодо раціоналізації та екологізації водокористування так і не відбулося. Зокрема, у 2006 році порівняно з 1980 роком забір води зменшився на 18401 млн. м³ (табл. 1, за даними Держводгоспу України). Однак це пов'язано зі значним спадом виробництва, який був спричинений розвалом єдиного господарського комплексу, а не впровадженням ефективних форм та способів водоспоживання, що забезпечують економію свіжої води. Тобто структурні зрушення, пов'язані зі згортанням масштабів діяльності, виступили свого роду засобом економії водних ресурсів.

Негативним моментом можна вважати зростання у 2006 році порівняно з 1980 роком обсягів втрат води при транспортуванні – вони збільшилися на 124 млн. м³. І це на фоні значного скорочення обсягів використання води у господарському обороті. Найбільш інтенсивно обсяги використаної води зменшилися в першій половині 1990-х років, коли галузі важкої індустрії перебували в стані глибокої економічної кризи. Так, у 1996 році порівняно з 1980 роком обсяги використаної води у господарському комплексі зменшилися на 11891 млн. м³. Для порівняння: у 2006 році порівняно з 1996 роком обсяги використаної води зменшилися на 8464 млн. м³. Занепокоєння викликає зростання у 2006 році порівняно з 2000–2004 роками обсягу відведення забруднених вод. Зростання склало порівняно з 2004 роком 564 млн. м³. Найвища частка скидів стічних вод має місце у металургії у зв'язку з тим, що ця галузь не зазнала такої стагнаційної ерозії, як інші. Маючи достатню сировинну базу та використовуючи сприятливу кон'юнктуру на світових ринках металопрокату, її підприємства активно працюють на експорт.

У найближчі два-три роки особливих зрушень у напрямі зниження (підвищення) експорту продукції металургійного комплексу не намічається, тому й обсяги скинутих стічних вод не зазнають особливих змін.

Негативним фактором сучасного водокористування можна вважати значну частку шкідливих для навколишнього середовища хімічних сполук, що попадають із забрудненими водами у водойми. Це пов'язано з розширенням ринку нафтопродуктів через вихід на нього нових продавців та посередників, а також подальшим старінням матеріально-технічної бази екологічно небезпечних галузей господарського комплексу.

Аналізуючи динаміку забору води за період 1980–2006 років, слід зазначити, що надто низькою є частка забору морської води та підземних вод для потреб господарського комплексу. Варто було б у цьому напрямі провести відповідну роботу для забезпечення виробничих потреб у значно більших обсягах. Особливо це стосується вододефіцитних регіонів України. Так, у 2006 році питома вага морської води в загальному заборі води становила 6%. Хоча цей показник на 2% більше, ніж відповідне значення 1980 року, але він не відображає того потенціалу, що існує стосовно залучення морської води для потреб галузей господарського комплексу. Активізувати цей процес можна шляхом розробки відповідних стимулюючих підходів, що полягають у компенсації державою частини відсотків, під які водокористувачі отримали кредитні ресурси у комерційних банках для модернізації систем водопостачання та водоспоживання на основі морської води.

Інша динаміка за період 1980–2006 років мала місце в залученні підземних вод для задоволення виробничих та господарсько-питних потреб. Деяке зниження частки забору підземних вод мало місце в період з 2000 до 2005 року: її величина коливалася в межах 10–11%. У 2006 році частка підземних вод у загальному заборі води становила 9,8%, що на 3,2% менше показника 1980 року. Причиною зміни значення цього показника є збільшення забору річкової води та розробка ряду свердловин у м. Києві для задоволення питних потреб місцевого населення. Цю практику варто поширити на більшість регіонів України, адже підземні води відзначаються значною екологічною безпечністю та наявністю поживних речовин, необхідних для повноцінного відтворення здоров'я населення. Ініціатива щодо розширення господарського освоєння та експлуатації підземних вод має належати органам місцевого самоврядування, які покликані сприяти забезпеченню населення водними ресурсами потрібної якості. Для підвищення ефективності процесу додаткового залучення підземних вод у господарський оборот варто організовувати конкурсний відбір розробників запасів підземних вод, що унеможливить адміністративні зловживання та сприятиме більш прозорому механізму регулювання водокористування.

У період з 1980 до 2006 року спостерігалися дещо схожі тенденції щодо обсягів безповоротного та зворотного водопостачання. Зокрема, обсяг безповоротного споживання у 2006 році порівняно з 1980 роком знизився на 9088 млн. м³. Це пов'язано з тим, що на початку 1990-х років було завершено інституціоналізацію плати за спеціальне використання природних ресурсів і суб'єкти господарювання були змушені формувати інфраструктуру ощадливішого використання водних ресурсів – у першу чергу щодо зменшення безповоротних втрат води. Менш інтенсивно у 2006 році порівняно з 1980 роком знизилися обсяги зворотного

Характеристика водокористування в Україні за період 1980–2006 рр.

Показники \ Роки	1980	1981–1985	1986–1990	1990	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Забір води, всього (млн. м³), у т.ч.	33728	34294	34641	35615	23477	18282	17577	16299	15039	14694	15083	15327
— забір річкової води, млн. м ³	26834	27750	28268	29294	18564	14479	13954	12819	11565	11267	11805	12007
— забір морської води, млн. м ³	1389	1151	1186	1121	871	817	872	808	915	918	828	911
— забір підземних вод, млн. м ³	4373	4259	4003	3986	2960	2004	1819	1758	1661	1567	1534	2408
— забір шахтно-рудникової води, млн. м ³	1132	1133	1184	1214	1082	983	931	915	899	942	915	901,6
Втрати при транспортуванні, млн. м³	2201	1899	2186	2590	2179	2281	2113	2140	2266	2145	2327	2325
Використано води, млн. м³	29690	30744	29853	30201	17799	12992	12168	11589	11034	9973	10188	9335
Водовідведення, всього (млн. м³), <i>у тому числі в:</i>	19800	19764	21094	20261	13998	10964	10569	10005	9459	9065	8900	8824
— поверхневі водні об'єкти, з них:	18989	18846	20193	19329	13197	10517	10136	9613	9098	8697	8553	8484
— забруднені	2223	1487	2220	3199	4109	3313	3008	2920	2948	3327	3445	3891
Безповоротне водоспоживання, млн. м³	13928	14530	13548	15354	9009	5962	5267	5118	5300	4347	4740	4840
Зворотне водопостачання, млн. м³	48500	54874	64674	67661	47958	41523	41334	41315	42345	45658	47167	47227
Питома вага морської води в заборі води, %	4,0	3,4	3,4	3,1	3,7	4,5	5,0	5,0	6,1	6,2	5,5	6
Питома вага підземних вод в заборі води, %	13,0	12,4	11,6	11,2	12,6	11,0	10,3	10,8	11,0	10,7	10,2	9,8
Питома вага річкової води в заборі води, %	79,6	80,9	81,6	82,3	79,1	79,1	79,4	78,6	76,9	76,7	78,2	78,3
Питома вага шахтно-рудникової води в заборі води, %	3,4	3,3	3,4	3,4	4,6	5,4	5,3	5,6	6,0	6,4	6,1	5,9

водопостачання (на 1273 млн. м³). Причиною цього є скорочення більш ніж удвічі забору води у 2006 році порівняно з 1980 та 1990 роками й використання систем оборотного і повторно-послідовного водопостачання. І надалі найбільшу частку в заборі води займає річкова вода. У 2006 році її питома вага становила 78,3%, що на 1,3% менше за відповідний показник 1980 року. Дещо зросла частка забору шахтно-рудникової води. Якщо у 1980 році вона становила 3,4%, то у 2006 році – 5,9%.

Зміна характеру водокористування та обсягів залучення водних ресурсів до господарського обороту вимагає детальнішого розгляду структури використання прісної води за основними напрямками у 1990 та 2006 роках. Це дозволить виявити структурні зрушення щодо використання водних ресурсів на ті чи інші потреби та з огляду на це підібрати найбільш дієві регуляторні важелі, щоб максимально мірою раціоналізувати процес водокористування.

У 1990 році найбільша частка у структурі використання прісної води – близько 53% – припадала на її використання на виробничі потреби (рис. 1. (а), за даними [5]), що було спричинено стабільним функціону-

ванням ряду водомістких галузей переважно важкої індустрії. Забезпечення неперервності постачання водних ресурсів було необхідним чинником безперервності розширеного відтворення ресурсної бази цих суб'єктів господарювання. Питома вага використання прісної води на побутово-питні потреби становила близько 16% і була зумовлена чисельністю населення та ступенем забезпечення окремих населених пунктів централізованим водопостачанням. У 1990 році сільськогосподарське виробництво ще не зазнало значної стагнації, ще активно використовувалися меліоровані землі, а це вимагало великих обсягів прісної води, частка витрат якої на зрошення в цей період складала близько чверті загального обсягу водокористання. Наявність розвиненої інфраструктури сільськогосподарського виробництва, зокрема потужних тваринницьких комплексів, які теж потребували стабільного водопостачання, призводила до того, що 6% забраної прісної води використовувалося на сільськогосподарські потреби. Така структура використання прісної води мала місце в останній стабільний рік функціонування господарського комплексу України.

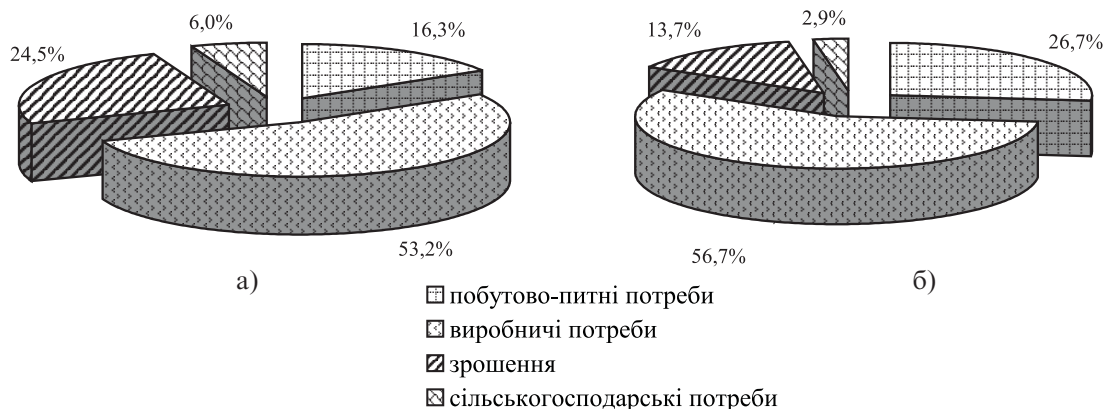

Рис. 1. Структура використання прісної води за напрямками у 1990 та 2006 роках

Розвал єдиної господарської системи Радянського Союзу, руйнація міжреспубліканських та міждержавних зв'язків, стихійне впровадження ринкових інститутів у систему економічних відносин призвели до значних структурних зрушень у сфері матеріального виробництва, що позначилося на структурі використання прісної води. У 2006 році питома вага води на виробничі потреби у загальному використанні була на 2% більшою за відповідну величину в 1990 році (рис. 1. (б), за даними [5]). Водночас зростання цього показника у структурі загального використання супроводжувалося загальним скороченням обсягів прісної води, що використовувалася на виробничі потреби. Зросла питома вага витрат прісної води й на побутово-питні потреби – порівняно з 1990 роком майже на 11%.

Значною мірою це було зумовлено тим, що протягом останніх шістнадцяти років активно йшов процес розвитку приватного житлобудівництва, який спричинив формування додаткових систем водопостачання і відповідно вплинув на рівень витрат прісної води на господарсько-питні потреби. На фоні зростання частки використання прісної води на виробничі та побутово-питні потреби спостерігалось скорочення частки прісної води, що використовувалася на зро-

шення та інші сільськогосподарські потреби. Причиною цього стало згортання обсягів сільськогосподарського виробництва за всіма напрямками. Отже, за досліджуваний період відбулися значні зрушення в структурі використання прісної води, що супроводжуються збільшенням питомої ваги витрат на виробничі та побутово-питні потреби, а це створює значний потенціал для зростання обсягів скидів забруднених стічних вод, на які суттєво впливає незадовільний технічний стан вітчизняного водопровідно-каналізаційного господарства та водогосподарської інфраструктури промислових підприємств.

У 2006 році спостерігався значний варіаційний розмах щодо обсягів забору та використання свіжої (прісної та морської) води в розрізі адміністративно-територіальних одиниць України. Найвищі обсяги використання свіжої води мали місце у Дніпропетровській (1480 млн. м³), Запорізькій (1101 млн. м³), Київській (874,1 млн. м³) областях. Найнижчі обсяги використання свіжої води спостерігались у м. Севастополі (41,2 млн. м³), Закарпатській (41,8 млн. м³), Кіровоградській (45,4 млн. м³) областях (табл. 2, за даними Держводгоспу України [6]). Така асиметрія в обсягах використання свіжої води окремими адміні-

Основні показники водокористування в регіонах України у 2006 році

Показники Регіони	Забрано свіжої води з природних водних об'єктів, млн. м ³	Забрано свіжої води з підземних водних об'єктів, млн. м ³	Питома вага забраної води з підземних водних об'єктів у загальному обсязі забраної води, %	Викорис- тано свіжої води, млн. м ³	Питома вага використаної води у загальному обсязі забраної води, %	Загальне водовідве- діння без транзиту та скиду, млн. м ³	Скинуто в поверхневі водні об'єкти всього, млн. м ³	Втрати води при транспорту- ванні, млн. м ³	Оборотне та повторно- послідовне водопостачання, млн. м ³
АР Крим	1456,0	106,0	7,3	739,2	50,8	345,7	315,8	602,2	320,1
Вінницька обл.	136,6	21,2	15,5	120,7	88,4	80,8	68,4	15,2	757,2
Волинська обл.	97,5	61,6	63,2	76,8	78,8	54,6	38,8	7,8	46,4
Дніпропетровська обл.	1754,0	157,8	9,0	1480,0	84,4	1402,0	1325,0	204,1	5557,0
Донецька обл.	2277,0	481,2	21,1	696,2	30,6	1657,0	1653,0	332,6	8018,0
Житомирська обл.	166,4	24,9	15,0	136,9	82,3	124,8	118,1	14,4	243,1
Закарпатська обл.	58,84	39,1	66,4	41,8	71,1	53,9	50,1	13,5	8,9
Запорізька обл.	1135,0	55,3	4,9	1101,0	97,0	879,4	857,3	69,9	10194,0
Івано-Франківська обл.	116,1	9,3	8,0	101,1	87,1	87,1	86,2	13,4	2250,0
Київська обл.	1002,0	49,9	5,0	874,1	87,2	774,1	761,4	6,1	474,4
Кіровоградська обл.	116,2	34,3	29,5	45,4	39,1	65,2	57,3	19,7	114,5
Луганська обл.	606,2	458,2	75,6	250,1	41,3	386,1	372,1	138,3	2405,0
Львівська обл.	248,2	191,1	77,0	195,4	78,7	271,1	258,7	49,2	425,4
Миколаївська обл.	315,1	18,2	5,8	223,1	70,8	118,3	114,4	90,9	3230,0
Одеська обл.	2168,0	35,0	1,6	326,2	15,0	297,2	287,2	162,1	112,1
Полтавська обл.	348,3	92,4	26,5	290,2	83,3	214,7	196,1	24,2	1086,0
Рівненська обл.	189,3	54,4	28,7	159,0	84,0	119,3	117,5	7,9	6111,0
Сумська обл.	132,9	59,4	44,7	117,3	88,3	88,9	77,5	13,3	194,5
Тернопільська обл.	76,9	33,0	43,0	64,1	83,5	67,3	64,5	8,7	63,9
Харківська обл.	350,2	58,4	16,7	291,7	83,3	319,9	310,2	114,2	1649,0
Херсонська обл.	958,6	77,6	8,1	607,4	63,4	97,2	85,9	284,6	98,2
Хмельницька обл.	144,4	53,7	37,2	107,0	74,1	55,7	49,6	11,0	2986,0
Черкаська обл.	294,7	61,0	20,7	251,2	85,2	222,1	190,8	11,5	680,3
Чернівецька обл.	77,6	23,8	30,7	68,8	88,6	51,2	47,9	8,8	8,7
Чернігівська обл.	147,9	64,9	43,9	136,7	92,4	114,2	104,4	7,3	214,1
м. Київ	859,9	72,2	8,4	792,1	92,1	817,3	817,3	66,9	461,8
м. Севастополь	93,1	14,4	15,5	41,1	44,2	59,2	58,4	26,8	7,3

стративно-територіальними одиницями пов'язана з впливом ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників – різним потенціалом промислового виробництва, відмінністю систем водоспоживання на промислових підприємствах, відсутністю в деяких регіонах сучасних систем водоподачі, що супроводжується значними втратами води, високою водомісткістю окремих виробництв, необґрунтованим зростанням обсягів використання свіжої води у сільськогосподарському водопостачанні та комунальному господарстві. Найбільші значення показника використання свіжої води у Дніпропетровській області зумовлені наявністю потужного металургійного комплексу, в Запорізькій області – значними потужностями енергетичної галузі. У найближчі роки розвиток металургійного комплексу й надалі буде зорієнтований на підвищення обсягів виробництва у зв'язку зі сприятливим попитом на його продукцію на світових ринках, а отже, і потреба у водних ресурсах зростатиме.

Регіональна диференціація спостерігається також за показником обсягів оборотного та повторно-последовного водопостачання, найбільші значення якого мають місце у промислово розвинених регіонах, таких як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька області, де на потужних промислових об'єктах організовані вказані вище системи. Це дало можливість значно знизити обсяги забору свіжої води з природних водних об'єктів і тим самим стабілізувати водний режим на прилеглих територіях. У майбутньому варто цілеспрямовано стимулювати впровадження систем оборотного та повторно-последовного водопостачання, щоб у ще більших обсягах забезпечувати економію свіжої води.

Системи оборотного та повторно-последовного водопостачання діють, як правило, на потужних промислових і стратегічно важливих об'єктах, значного поширення на рівні середніх і малих підприємств вони не набули. Тому й має місце стихійний та неорганізований забір свіжої води, яка одноразово використовується і повертається у природні водні об'єкти з цілим “буке-том” забруднюючих речовин. У найближчій перспективі необхідно провести моніторинг водокористувачів у регіонах України, щоб визначити перелік підприємств, де існують потенційні виробничо-технічні та економічні передумови впровадження систем оборотного і повторно-последовного водопостачання [3; 4].

Підсумовуючи результати аналізу процесів водокористування за регіонами України у 2006 році, можна стверджувати, що спостерігається значний варіаційний розмах щодо обсягів забору води з природних водних об'єктів та суттєві розбіжності у регіональному розрізі між середнім значенням використаної свіжої води та середнім значенням плати за спеціальне водокористування одним водокористувачем; мають місце значні втрати води при транспортуванні внаслідок аварійного стану більшої частини систем водопостачання, високою залишається частка скиду забруднених стічних вод у загальному водовідведенні, системи оборотного та повторно-последовного водопостачання так і не набули масового поширення, низьким залишається забір свіжої води з підземних водних об'єктів у більшості регіонів.

З метою комплексного використання водних ресурсів та економії свіжої води необхідно максимально сприяти збільшенню забору свіжої води з підземних водних об'єктів. Це дасть можливість стабілізувати забір свіжої води з поверхневих водних об'єктів, зменшити водовідведення в поверхневі водні об'єкти. Крім того, підземні води відзначаються низьким рівнем забрудненості та наявністю значної кількості корисних речовин, необхідних для максимально ефективного задоволення в першу чергу питних потреб населення. Особливо актуальним є освоєння підземних водних об'єктів для регіонів, де знаходиться значна кількість підприємств водомістких галузей і де відчувається дефіцит прісних вод. Більше того, збільшення забору свіжої води з підземних водних джерел забезпечить зменшення ступеня небезпеки, який виникає внаслідок того, що поверхневі води формуються за рахунок транзитного стоку, адже забір з підземних джерел автоматично зменшує потребу в заборі транзитних вод.

Зменшити використання свіжої води можна за рахунок збільшення потужностей повторно-последовного та оборотного водоспоживання. Досягнення успіху в цьому напрямі залежить від наявності системи стимулювання вкладення інвестиційних ресурсів на розширення потужностей указаних вище систем водозабезпечення. Найбільш дієвим стимулом є компенсація державою частини відсотків за кредитні ресурси, що водокористувачі братимуть у комерційних банках.

Список використаних джерел

1. Яцик А. В. Водне господарство в Україні / А. В. Яцик ; [ред. В. М. Хорєв]. — К. : Генеза, 2000. — 456 с.
2. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / [за ред. М. А. Хвесика]. — К. : РВПС України НАН України, 2005. — 564 с.
3. Голян В. А. Механізми господарського освоєння водноресурсного потенціалу України в умовах глобалізації / В. А. Голян // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : [зб. наук. праць] ; Вип. 4 (40) : Економіка. — Рівне, 2007. — Ч. 2. — С. 57—65.
4. Голян В. А. Механізми раціоналізації водокористування в Україні / В. А. Голян // Економіка та держава. — 2007. — № 11. — С. 39—43.
5. Довкілля України 2006: [стат. зб.] / [за ред. Ю. М. Остапчука] ; Державний комітет статистики України. — К. : ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2007. — 244 с.
6. Основні показники використання вод в Україні за 2006 рік / Управління комплексного використання водних ресурсів. — Вип. 26. — К. : Держводгосп України, 2007.
7. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / [під заг. ред. Б. М. Данилишина]. — К. : ЗАТ “Нічлава”. — 2006. — 704 с.
8. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика / [під заг. ред. Б. М. Данилишина]. — К. : РВПС України НАН України, 2007. — 412 с.
9. Хвесик М. А. Основні пріоритети державної політики в галузі раціонального використання, охорони та відтворення водних ресурсів України / М. А. Хвесик // Регіональна економіка. — 2002. — № 1. — С. 184—197.

Система професійно-технічної освіти: статистичний аналіз стану, динаміки та тенденцій розвитку

Л. М. Ільч,
кандидат економічних наук, доцент,
ДАСОА Держкомстату України

Однією з умов реалізації потреб суспільства у високоякісних товарах та послугах є кадрове забезпечення всіх сфер економіки, його постійне та безперервне відтворення. Вагоме значення у відтворенні кадрового потенціалу країни належить системі професійної освіти, у тому числі – професійно-технічній освіті, престижність отримання якої стрімко знижувалася впродовж останніх років. Зростання дисбалансу на ринку праці та загострення дефіциту працівників робітничих професій актуалізує наукові дослідження у напрямі модернізації системи професійно-технічної освіти, що проходить за рахунок оптимізації мережі професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) та їх перепрофілювання з урахуванням перспективних потреб ринку праці та мобільності кадрів.

Проблемам розвитку та модернізації системи професійно-технічної освіти присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Питання оптимізації структури мережі профтехосвіти досліджувалися, зокрема, у працях В. Александрової, О. Грішньої, Г. Кейслінга, Б. Клеменса, Д. Константиновського, В. Кременя, І. Лікарчука, С. Ніколаєнка, О. Новікової, Н. Лук'яненка, Б. Левіна, А. Овсянникова, Н. Падун, Є. Ханушека та ін. Метою цієї публікації є дослідження структурних змін у системі професійно-технічної освіти, визначення основних тенденцій та окреслення пріоритетних напрямів її розвитку.

Зміни у мережі професійно-технічної освіти України тісно пов'язані зі змінами економічної ситуації та

переходом до ринкових відносин. У 1996 році Указом Президента України “Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти” були сформульовані завдання розвитку цієї галузі освіти. Серед основних завдань було визначено “збереження на період виходу з кризи та перебудови економіки країни мережі професійно-технічних закладів освіти у загальнодержавній власності, централізоване управління професійно-технічною освітою з розширенням автономії навчальних закладів та державне регулювання системи підготовки робітничих кадрів”, “розробка законодавчих актів прямої дії, які б регулювали суспільні відносини у сфері професійно-технічної освіти” [5]. У 1998 р. Україна першою з-поміж колишніх республік Радянського Союзу прийняла Закон “Про професійно-технічну освіту”, де задекларовано правові, організаційні та фінансово-господарські основи функціонування ПТНЗ.

Після розпаду СРСР Україна успадкувала розвинену систему професійно-технічної освіти. До її складу входило 1160 державних ПТНЗ. Крім цього, функціонувала широка мережа галузевих навчально-курсових комбінатів, на базі яких проводилася початкова професійна підготовка та підвищення кваліфікації робітників. Підготовка кадрів у професійно-технічних закладах освіти здійснювалася більше як за 800-ми робітничими професіями.

Упродовж 1995–2006 рр. мережа закладів професійно-технічної освіти скорочувалася (рис. 1, за даними [2, с. 9]). Загальне скорочення становить 13% (або 159 ПТНЗ).

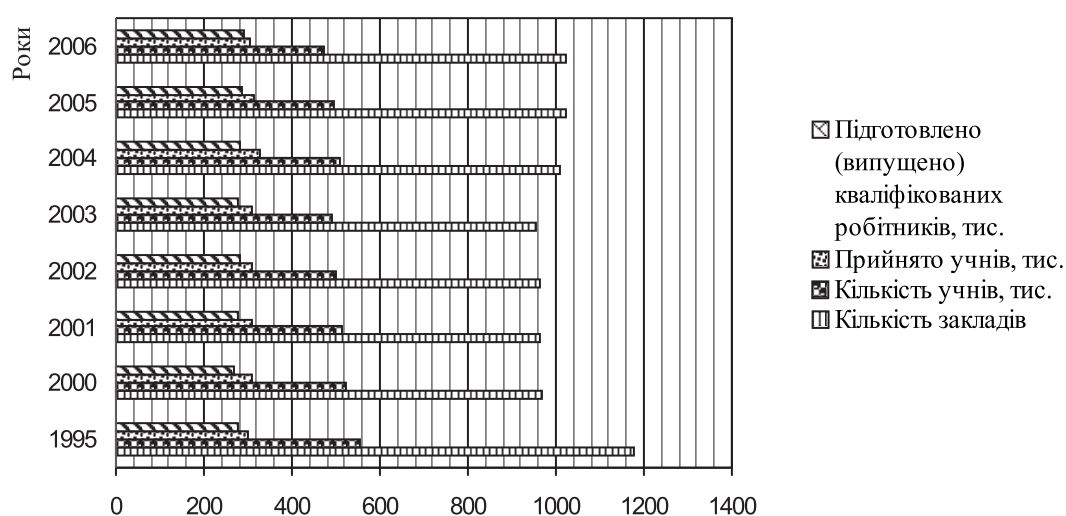

Рис. 1. Кількісні зміни у мережі професійно-технічної освіти України за 1995–2006 рр.

У теперішній час підготовка кадрів у профтехучилищах України здійснюється за 547-ма професіями, 51 з яких уперше було введено у 2006–2007 навчальному році (далі – н. р.) У цілому це професії, яких нині потребують галузі промисловості.

На кінець 2007 року підготовку робітничих кадрів за державним замовленням здійснювали 1022 ПТНЗ із загальним контингентом 454,3 тис. осіб, серед яких:

- ♦ 1017 – професійно-технічні навчальні заклади, підпорядковані МОН;
- ♦ 168 – вищі професійні училища;
- ♦ 196 – професійно-технічні училища;
- ♦ 500 – професійні ліцеї;
- ♦ 71 – навчальний центр при установах виконання покарань;
- ♦ 19 – професійно-технічні навчальні заклади, що є структурними підрозділами вищих навчальних закладів;

- ♦ решта – навчальні заклади інших типів, що надають професійно-технічну освіту за державним замовленням [2, с. 11].

Одним із вирішальних чинників становлення професійно-технічної освіти є її кадрове забезпечення. У навчальних закладах професійно-технічної освіти працює понад 47 тис. педагогічних працівників, з них – 17 тис. викладачів (36%), 23 тис. майстрів (49%) [3].

Позитивною тенденцією, що спостерігалась упродовж аналізованого періоду, є пристосування мережі ПТНЗ за галузевим спрямуванням (рис. 2, за даними [2, с. 10]). Упродовж 2006–2007 рр. збільшувалася кількість навчальних закладів, які готують робітників для промисловості, що є свідченням розвитку цієї галузі економіки та збільшення попиту на робітників виробничої сфери.

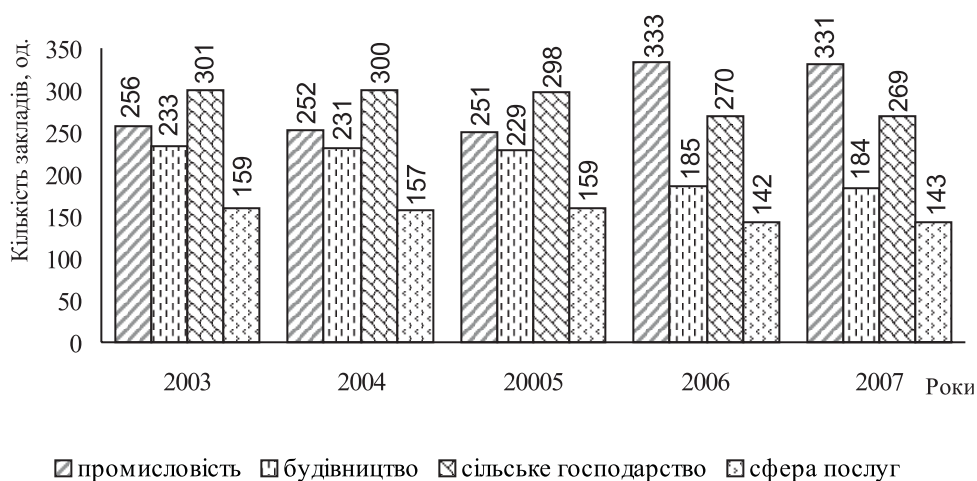

Рис. 2. Розвиток мережі професійно-технічних навчальних закладів МОН України у галузевому розрізі за період 2003–2007 рр.

У 2006–2007 н. р. 331 професійно-технічний навчальний заклад із контингентом учнів 146 тис. осіб здійснював підготовку робітників для галузей добувної промисловості, машинобудування, металургії, транспорту та зв'язку. Динаміку розвитку цих галузей можна простежити через формування контингенту учнів для них. Якщо у 2004 році чисельність учнів, які здобували професії для промисловості, скоротилася на 9 тис. осіб порівняно з 2003 р. і становила 121 тис., то у наступні роки кількість учнів поступово зростала й у 2007 р. приріст склав 25 тис. осіб.

У 2006–2007 н. р. підготовку кваліфікованих робітничих кадрів для будівництва здійснювали 184 професійно-технічні навчальні заклади з контингентом учнів 68,3 тис. осіб. Навчання у цьому напрямі здійснювалося за двадцятьма трьома професіями, серед яких найбільше користуються попитом на будівництві штукатур, маляр, облицювальник-плиточник, муляр, електрозварювальник ручного зварювання, столяр.

Одним з прогресивних напрямів діяльності училищ будівельного спрямування є оновлення матері-

ально-технічної бази навчальних майстерень та лабораторій, подальше створення на їх базі інноваційних центрів сучасних виробничих технологій та технологій навчання. За період 2004–2007 рр. інвестиції будівельних компаній, спрямовані в інноваційний розвиток училищ, становили понад 5 млн. грн. У 2007 році за підтримки будівельних компаній у 19-ти регіонах України та у м. Києві функціонувало 34 навчально-практичні центри. Фінансова підтримка підприємців будівельної галузі сприяла нарощенню технологічного потенціалу інноваційних центрів, наближенню змісту навчання до технологічних процесів сучасного виробництва, підвищенню компетентності майстрів виробничого навчання та якості рівня підготовки учнів.

У 2006–2007 н. р. підготовку кваліфікованих робітничих кадрів для сфери послуг та житлово-комунального господарства здійснювали 143 професійно-технічні навчальні заклади, в яких здобували професію 125 тис. учнів. Стрімкий розвиток готельно-ресторанного і туристичного сервісу стимулював упровадження та застосування нових технологій у

підготовці кваліфікованих робітників для сфери послуг. За напрямками видів економічної діяльності для торгівлі та закладів громадського харчування підготовку кваліфікованих робітничих кадрів на кінець 2007 року здійснювали 67 ПТНЗ. Зокрема, 25 ПТНЗ готували кваліфікованих робітників для житлово-комунального господарства, решта – для сфери обслуговування. Підготовка робітничих кадрів для цієї галузі здійснювалася за 100 професіями, найпопулярнішими серед яких є: кухар, кондитер, офіціант, бармен. Контингент учнів і слухачів навчальних закладів за професіями для сфери послуг, житлово-комунального господарства становив понад 74 тис. осіб, у т.ч. тільки для торгівлі та закладів громадського харчування – понад 35 тис. осіб.

Для зазначених галузей у професійно-технічних навчальних закладах III атестаційного рівня здійснювалася підготовка за 20-ма спеціальностями з освітньо-кваліфікаційним рівнем “молодший спеціаліст”. У 42-х вищих професійних училищах здійснювалася підготовка більше двох тисяч технологів харчування, товарознавців, фахівців з організації обслуговування у готелях і туристичних комплексах. Майже 73 тис. випускників (або 40% від випуску) отримали дві та більше професії.

Державне замовлення за професіями сфери послуг складає 82 тис. осіб (або 36% від загальних обсягів державного замовлення), у тому числі понад 6 тис. осіб – комерційно-торговельного спрямування, близько 30 тис. осіб – громадського харчування, близько 14 тис. осіб – сфери обслуговування.

Рівень розвитку ресторанно-готельного сервісу тісно пов'язаний з розвитком туристичної галузі України, яка впродовж останніх років характеризується

позитивною динамікою: зростають обсяги іноземного та внутрішнього туризму, залучення інвестицій, підвищується ефективність підприємств, що працюють у цій галузі, активно впроваджуються інновації, ефективно використовується комплексний підхід до розвитку туризму в цілому.

У 2006–2007 н. р. підготовку робітничих кадрів для аграрного сектору здійснювали двісті шістьдесят дев'ять ПТНЗ, з них 208 ПТНЗ розташовані у сільській місцевості. Контингент учнів становить 49 тис. осіб. У цій галузі спостерігається тенденція до зменшення контингенту та кількості професій, що викликано трансформацією галузі в напрямі приватних господарств. Так, у 2003 р. у закладах цього типу здобували професійну підготовку 74 тис. учнів, а у 2007р. – лише 49 тис. Поряд з цим, інноваційні підходи до організації навчально-виробничого процесу, нове бачення змісту освіти, участь у міжнародних проєктах, співпраця з місцевими органами влади та роботодавцями характерні для більшості училищ агропромислового спрямування.

Реалізація Державної програми зайнятості населення здійснюється за найактивнішої участі місцевих органів управління освітою та навчальних закладів системи професійно-технічної освіти. За даними Державного комітету статистики України, у 2006–2007 н. р. вісім з десяти випускників професійно-технічних навчальних закладів були працевлаштовані за професією. Найбільша кількість працевлаштованих (82,4%) отримали роботу за договорами на підприємствах та в організаціях. Середній показник працевлаштування за професією по Україні у 2006–2007 н. р. складає 87%, що на 3% більше порівняно з 2005 роком (рис. 3, за даними [2, с. 24]).

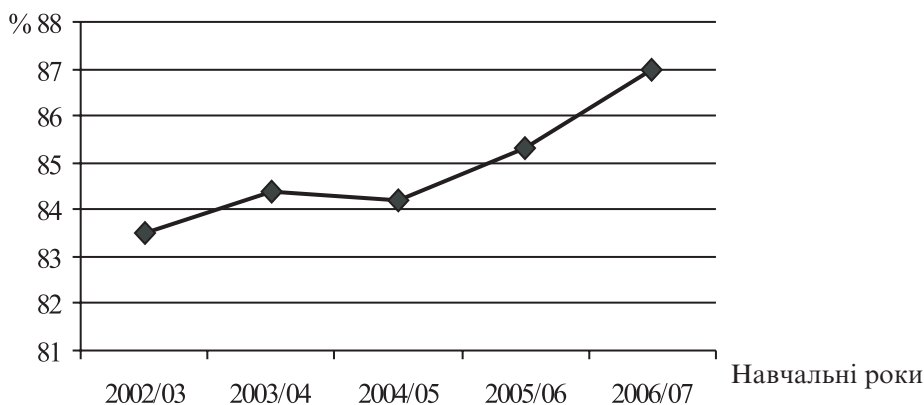

Рис. 3. Динаміка працевлаштування випускників ПТНЗ МОН України за 2002–2007 рр.

Разом з освітньою та економічною функціями система професійно-технічної освіти виконує важливу функцію соціального захисту молоді, оскільки через здобуття професійної освіти забезпечується можливість участі молоді у суспільному виробництві. Саме у ПТНЗ з-поміж контингенту учнів виділяється найбільше осіб, які потребують соціального захисту (рис. 4, за даними [2, с. 22]).

В умовах падіння рівня життя населення України у професійно-технічних навчальних закладах зростає чисельність учнів з неповних, малозабезпечених, не-

благополучних сімей та учнів з обмеженими можливостями за станом здоров'я. Так у 2006–2007 н. р. у професійно-технічних навчальних закладах навчалися та утримувалися понад 19 тис. дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківської опіки (кількість цих дітей щороку зростає: у 2005 р. їх було 14 тис. осіб); майже 60% від загального контингенту учнів (або близько 300 тис. осіб) належать до соціально незахищених верств населення [2, с. 22]. За 27-ма робітничими професіями у ПТНЗ навчалися 4,3 тис. учнів з обмеженими можливостями фізичного та (або) розумового роз-

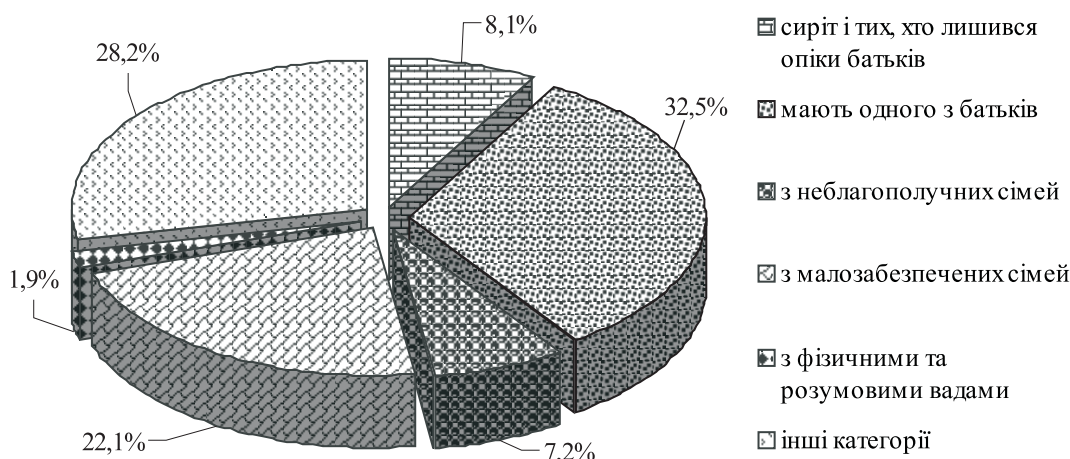

Рис. 4. Контингент учнів, слухачів ПТНЗ МОН України за соціальним станом у 2006–2007 н. р.

витку (1% від загального контингенту). Щорічно спостерігалось збільшення цієї категорії учнів, і у загальному підсумку у 2007 році їх чисельність зросла на 66% порівняно з 1997 роком.

Для працевлаштування осіб із фізичними та розумовими вадами, дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, на підприємствах та організаціях бронюються робочі місця. Поліпшенню працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів сприяє те, що близько 50% випускників готуються за двома і більше спорідненими або суміжними професіями. Це розширює можливості працевлашту-

вання, сприяє підвищенню майстерності випускників, а отже, і зростанню їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Однією зі складових діяльності професійно-технічних закладів є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації незайнятого населення. За період 2001–2007 рр. обсяги випуску кваліфікованих робітників серед незайнятого населення скоротилися на 25% (або на 10,9 тис. осіб), водночас обсяги випуску серед працівників підприємств зросли втричі (рис. 5, за даними [4, с. 444]).

Рис. 5. Динаміка обсягів підготовки кваліфікованих робітників, що проходили професійну підготовку за період 2001–2007 рр.

Контингент слухачів за робітничими професіями, що проходили підвищення кваліфікації у професійно-технічних навчальних закладах, зростав упродовж аналізованого періоду (рис. 6, за даними [4, с. 444]).

Так, за період 2001–2007 рр. кількість осіб, які проходили підвищення кваліфікації у ПТНЗ, серед незайнятого населення зросла у 5 разів, а серед зайнятого – у 3,2 раза. Проте позитивна динаміка зазначених показників не дає підстав стверджувати, що в Україні працює ефективна система підвищення кваліфікації робітничих кадрів. Нині середня періодичність підвищення кваліфікації працівників складає не більше одного разу на дванадцять років, тимчасом як у європейських країнах цей термін становить близько п'яти

років, у Японії – від одного до півтора року, в Росії – 7,8 року. Крім того, за даними Міністерства праці та соціальної політики України, середній вік тих, хто працює у сфері матеріального виробництва, становить 55 років, серед них частка робітників високої кваліфікації – до 10%, тоді як у США – 43%, ФРН – 56% [1, с. 4]. Означені чинники негативно відображаються на якості робітничих кадрів та конкурентоспроможності вітчизняної продукції в цілому.

Якість підготовки кадрів ПТНЗ тісно пов'язана з підвищенням кваліфікації майстрів виробничого навчання та викладачів. За участю Європейського фонду освіти та країн-донорів в Україні реалізується міжнародний проект “Реформування професійно-тех-

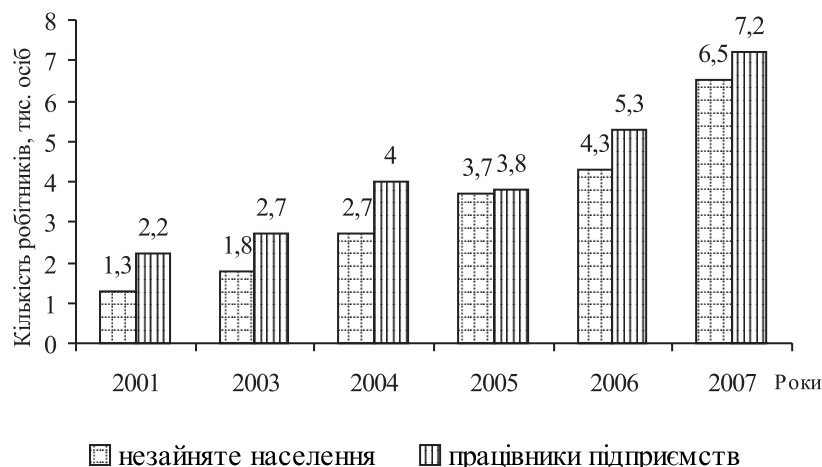

Рис. 6. Динаміка обсягів підготовки кваліфікованих робітників, що проходили підвищення кваліфікації за період 2001–2007 рр.

нічної освіти в Україні”. У рамках цього проекту проводиться робота над інтеграцією професій та скороченням їх кількості, впроваджуються державні стандарти з робітничих професій, зміст яких максимально наближений до європейських освітніх стандартів (розроблено державні стандарти на 204 робітничі професії (40%) з їх відповідним методичним забезпеченням), проводиться стажування як педагогів, так і учнів профтехучилищ у школах туризму Австрії, здійснюються тренінги, оновлюється програмне забезпечення. Протягом 2006–2007 років відкрито 806 сучасних учбових комп’ютерних комплексів, що мають понад 12 тис. комп’ютерів, підготовлено 105 регіональних тренерів-методистів з числа викладачів професійно-технічних навчальних закладів та проведено навчання 2500 педагогічних працівників за програмою “Інтел”.

Однак слід зазначити, що проект не у змозі охопити і вирішити всі проблеми модернізації системи професійно-технічної освіти, що вимагає, насамперед, забезпечення сучасною матеріально-технічною базою. Переважна більшість ПТНЗ має вкрай слабку матеріально-технічну базу. Впродовж періоду незалежності України процес відтворення основних фондів фактично було “заморожено”. Будівництво об’єктів професійно-технічної освіти припинилось. Обладнання та навчальна техніка на 80% морально та фізично застаріли або взагалі вийшли з ладу.

Крім того, неможливо досягти якісної підготовки робітничих кадрів без оновлення змісту професійно-технічної освіти. Цей напрям має стати пріоритетним у діяльності Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, створеного Міністерством освіти і науки України. У свою чергу, оновлення змісту професійної освіти потребує відповідного оновлення дидактичного забезпечення, однак наразі темпи та обсяги видання навчальних посібників не відповідають потребам мережі професійно-технічної освіти. Впродовж останніх десяти років взагалі не видавалася науково-методична література для ПТНЗ. Так, у 2004 році було видано лише 14 найменувань підручників

для навчальних закладів професійно-технічної освіти, у 2005–2006 рр. – по 19 найменувань. Загальна забезпеченість закладів профтехосвіти підручниками з загальнотехнічних і спеціальних дисциплін становить близько 70%, а з кількох професій машинобудування, металообробки, приладобудування, видобувної промисловості, транспорту та зв’язку вона не перевищує 30% [1, с. 4].

Серед чинників, що негативно впливають на стан забезпечення учнів сучасною літературою, основним залишається фінансування за залишковим принципом. У 2006 році витрати бюджету на видання підручників і посібників для закладів усієї системи освіти становили близько 119 млн. грн., з них на видання підручників для ПТНЗ було спрямовано лише 3 836 тис. грн., тобто 3,2 % від загальної суми. Така тенденція збереглась і у 2007 році.

Враховуючи вищесказане, пріоритетними завданнями держави у сфері регулювання професійно-технічної освіти є:

- 1) створення нормативно-правових, управлінських та організаційно-методичних умов для розвитку системи професійно-технічної освіти (розробка нормативних документів, що мають регулювати питання розрахунків підприємств з навчальними закладами за підготовку робітничих кадрів; розробка та впровадження економічних механізмів стимулювання роботодавців та інвесторів до участі у розвитку закладів професійно-технічної освіти й відновленні трудового потенціалу держави і т. ін.);
- 2) оптимізація мережі професійно-технічних навчальних закладів (різних типів і форм власності) та сприяння її розвитку з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки й потреб ринку праці;
- 3) модернізація організаційно-економічного механізму формування та виконання державного замовлення на підготовку робітничих кадрів;

- 4) удосконалення механізму співпраці з замовниками кадрів шляхом укладання тристоронніх угод між ПТНЗ, учнем та підприємством (організацією), що передбачатимуть виділення коштів на вдосконалення матеріально-технічної бази навчального закладу, впровадження у навчальний процес новітніх сучасних виробничих технологій, доплати до стипендії учням, використання виробничої бази підприємств (організацій) для організації виробничого навчання та виробничої практики учнів ПТНЗ;
- 5) розробка цільової комплексної Державної програми розвитку професійно-технічної освіти України на найближчі п'ять років з визначенням джерел і обсягів фінансування з бюджетів усіх рівнів із залученням фінансових та матеріальних ресурсів замовників робітничих кадрів;
- 6) удосконалення організаційно-економічного механізму безперервного оновлення змісту професійно-технічної освіти шляхом залучення роботодавців до активної участі в розробці робочих навчальних планів, основних і додаткових освітніх програм, а також при розробці та апробації державних стандартів з конкретних робітничих професій;
- 7) розробка та реалізація стратегії державного управління якістю професійно-технічної освіти на базі моніторингу результатів діяльності ПТНЗ та системи зовнішньої оцінки якості професійної освіти;
- 8) модернізація системи підвищення кваліфікації кадрів галузі з урахуванням обсягів регіо-

нального замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідних професій та його конкурсного розміщення у закладах професійно-технічної освіти;

- 9) забезпечення гідної оплати праці педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти та розробка мотиваційних стимулів для розвитку інноваційно-педагогічної активності викладачів і майстрів виробничого навчання;
- 10) забезпечення навчальних закладів сільськогосподарського профілю автотранспортними засобами, машинобудівного профілю – сучасними металорізальними верстатами, обладнанням тощо;
- 11) запровадження у практику провідного світового досвіду організації професійно-технічної освіти та поширення міжнародного співробітництва ПТНЗ з професійними школами, підприємствами Німеччини, Італії, Франції, Туреччини та ін.

Приведення системи професійно-технічної освіти у відповідність до вимог ринку вимагає глибоких змін у розробці та реалізації політики її розвитку, обґрунтування дієвих механізмів державного регулювання цих процесів. Зазначені пріоритетні напрями держави у сфері регулювання професійно-технічної освіти із застосуванням великої кількості комплексних заходів сприятимуть оптимізації мережі професійно-технічних навчальних закладів, оновленню змісту професійно-технічної освіти, підвищенню зацікавленості всіх соціальних партнерів у співпраці, а отже, і зростанню ефективності відтворення робітничих кадрів.

Список використаних джерел

1. Корюненко М. Професійно-технічна освіта: виклики сьогодення / Голос України. — № 45 (4045). — 15.03.2007. — С. 4.
2. Продовження навчання та здобуття професії : [стат. бюл.] / відп. за вип. І. В. Калачова. — К. : Держкомстат України, 2008. — 25 с.
3. Професійно-технічна освіта України у цифрах [Електронний ресурс] // Работа и учеба. — 07. 07. 2008 — № 27 (564). — Режим доступу : <http://www.riu.com.ua/content/view/422/48/lang,ru/>
4. Статистичний щорічник України за 2006 рік / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Держкомстат України. — К. : ТОВ "Вид-во "Консультант", 2007. — 552 с.
5. Указ Президента України "Про основні напрями реформування професійно-технічної освіти" від 08.05.1996 р. № 322/96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7618.html>

Застосування методів кореляційного аналізу для оцінювання впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій на економічний розвиток України

В. В. Маслій,
кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний
економічний університет

Сучасний етап глобалізації світової економіки характеризується залученням до інтеграційних процесів країн з особливим економічним устроєм та системою взаємовідносин, а саме республік колишнього СРСР та деяких країн Ради економічної взаємодопомоги. Вихідною позицією для них була абсолютна державна монополія на засоби виробництва та сферу обігу, високий ступінь закритості та мілітаризації економіки. До таких країн належить і Україна, в якій з 1991 року проголошено початок формування відкритої ринкової економіки. Зміни, що відбуваються в нашій державі, мають системний характер і потребують постійного моніторингу та розробки адекватних методів і прийомів дослідження. Інтеграція в світову економіку для України є безальтернативним процесом, і її рівень буде зростати залежно від участі нашої країни в світовому господарстві та міжнародному ринку капіталів, зокрема прямих іноземних інвестицій. Особливістю української економіки є значна неоднорідність регіональних господарських комплексів і високий ступінь відмінностей в умовах капіталізації інвестицій. У зв'язку з цим необхідними є розробка та застосування нестандартного комплексного підходу до оцінки впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій на економічний розвиток України.

Статистичний аналіз панельних даних 25 країн Центральної та Східної Європи показав, що зовнішні інвестиції (прямі іноземні інвестиції, далі – ПІІ) сприяють економічному зростанню, водночас вплив внутрішніх інвестицій на темпи зростання статистично незначущий [6]. Такі самі результати – тобто внесок зовнішніх інвестицій у темпи економічного зростання перевищує внесок внутрішніх – отримали М. Oliva та L. Rivera-Batis [12] для 119 країн, що розвиваються, а також R. Ram і K. Zhang [13] для 85 країн. У праці М. Obwona на прикладі Уганди були отримані результати, які також свідчать про позитивний внесок ПІІ в економічне зростання [11].

А. Bende-Nabende, J. Ford і J. Slater на основі вибірки п'яти країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд) визначили, що ПІІ сприяли економічному зростанню шляхом збільшення продуктивності праці та притоку нових технологій [4]. Водночас результати дослідження, яке провели А. Bende-Nabende, J. Ford, B. Santoso та S. Sen по іншій вибірці країн (Японія, Філіппіни, Тайвань, Таїланд), засвідчили статистично значущий позитивний вплив зовнішніх інвестицій на економіч-

не зростання тільки в менш розвинених країнах вибірки (Філіппіни, Таїланд), тоді як у Японії і Тайвані спостерігався негативний та статистично незначущий вплив ПІІ [5].

Аналіз панельних даних 80-ти країн, проведений І. Choe, показав, що ПІІ сприяють економічному зростанню, а економічне зростання, в свою чергу, є однією з детермінант ПІІ [7]. З іншого боку, внутрішні інвестиції є також фактором економічного зростання, але не навпаки. Такий самий висновок зробили І. Ericsson та М. Grandoust, які довели, що в Норвегії зовнішні інвестиції є фактором економічного зростання, а в Фінляндії та Данії результати впливу статистично незначущі [8].

Таким чином, наявні результати емпіричних досліджень впливу ПІІ на економічне зростання є неоднозначними та свідчать про те, що останнє може залежати від ПІІ, які, крім того, можуть впливати на темп зростання як сильніше, так і слабше, ніж внутрішні інвестиції.

Враховуючи вищесказане, вважаємо за доцільне оцінити вплив як зовнішніх, так і внутрішніх інвестицій на розвиток економіки України, для чого застосуємо методи кореляційного аналізу. Для дослідження на основі наявної інформації сформована така сукупність показників за період 1997–2006 рр.: валовий регіональний продукт (ВРП), який є узагальнюючим показником, що характеризує рівень економічного розвитку регіону (до 2004 р. таким показником була валова додана вартість (ВДВ)); обсяги ПІІ та обсяги інвестицій в основний капітал (ІОК). У досліджувану сукупність було включено 25 регіонів України (м. Київ, м. Севастополь були включені, відповідно, до складу Київської обл. та Автономної Республіки Крим).

Якщо перевіряється наявність кореляції між двома рядами значень, то припускають наявність біномальної генеральної сукупності з параметром ρ , який можна оцінити за допомогою лінійного коефіцієнта кореляції (r); однак це припущення в багатьох випадках частково або повністю не виконується. Тому доцільно розраховувати коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (r_s), який можна застосовувати без будь-яких обмежень. У випадку малого обсягу вибірки перевірка на наявність кореляції дає достатньо точний результат, крім того, послаблюється вплив викидів, які можуть суттєво впливати на значення лінійного коефіцієнта кореляції. Ще однією перевагою є незалежність від одиниць вимірювання значень, оскільки коефіцієнт рангової кореляції (на протилежність лінійно-

му) не змінює свого значення, коли при незмінній послідовності замість значень x застосовують довільну монотонну функцію $F(x)$ [1, с. 367]. Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена обчислюють за формулою:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)} \quad (1)$$

Значущість коефіцієнта r_s для $n \leq 30$ визначається на основі спеціальних таблиць, наведених у статті G. Glasser та R. Winter [9]. Розраховане значення r_s є значущим, якщо абсолютна величина цього критерію дорівнює табличному або перевищує його.

Значення коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена, розраховані для генеральної сукупності ($n = 25$) за період 1997–2006 рр., свідчать про наявність прямого та досить щільного зв'язку між обсягами ПІІ та економічним розвитком регіонів (ЕРР) України (табл. 1).

Таблиця 1

Рангова кореляція між ПІІ та економічним розвитком регіонів України

Роки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
r_s	0,648	0,610	0,723	0,755	0,757	0,797	0,772	0,831	0,861	0,798

На основі таблиць, наведених у [9], критичне значення r_s для

$\alpha = 0,01$ та $n = 25$ становить $r_{s(0,99)}(25) = 0,5962$, що менше за отримані фактичні значення. Таким чи-

ном, істотність зв'язку між цими ознаками доведена з імовірністю 0,99.

Аналогічним чином були розраховані коефіцієнти рангової кореляції між ІОК та ЕРР, значущість яких також доведена з імовірністю 0,99 (табл. 2).

Таблиця 2

Рангова кореляція між ІОК та економічним розвитком регіонів України

Роки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
r_s	0,942	0,864	0,912	0,986	0,999	0,938	0,922	0,942	0,972	0,938

Отже, на основі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена доведено існування зв'язку між прямими іноземними інвестиціями та економічним розвитком регіонів України, з одного боку, та внутрішніми інвестиціями й економічними зростанням – з іншого. Причому якщо щільність зв'язку між обсягами ІОК та ЕРР протягом досліджуваного періоду коливалася в межах від 0,864 до 0,999, то вплив ПІІ на економічний розвиток регіонів України (див. табл. 1) протягом досліджуваного періоду посилюється.

Відповідно до теорій ендегенного зростання, в країнах, що розвиваються, зовнішні інвестиції допов-

нюють внутрішні, а в розвинених – заміщують. Взаємодія між ПІІ та ІОК виражається в існуванні прямого кореляційного зв'язку між ними. Витіснення внутрішніх інвестицій зовнішніми відображає конкуренцію на ринку капіталів і виражається оберненою кореляцією між цими двома змінними. Такого роду ефекти (доповнення та заміщення) доцільно досліджувати в одному періоді шляхом розрахунку лінійного (парного) коефіцієнта кореляції. Результати розрахунків коефіцієнтів кореляції між ПІІ та ІОК наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Коефіцієнт кореляції між ПІІ та ІОК за 1997–2006 рр.

Роки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
r	0,673	0,808	0,898	0,904	0,911	0,916	0,949	0,953	0,955	0,965

Перевірку розрахованих коефіцієнтів кореляції на значущість (відносно нуля) проводимо на основі спеціальних таблиць, наведених у праці Л. Закса [1, с. 392]. Оскільки знак коефіцієнта відомий, застосовуємо односторонній критерій: при числі ступенів свободи ($\nu = n - 2$) та $\alpha = 0,01$ нульову гіпотезу ($r = 0$) відхиляємо, оскільки будь-яке з отриманих значень суттєво перевищує табличне (0,588). Таким чином, можемо стверджувати, що протягом досліджуваного

періоду прямі іноземні інвестиції доповнювали внутрішні, причому цей ефект з часом посилюється.

У випадку складних зв'язків, коли на результативну ознаку впливають декілька факторних ознак, не слід обмежуватися розрахунком тільки лінійного коефіцієнта кореляції. Загальний вплив незалежних змінних можна виміряти за допомогою показників множинної кореляції, аналіз якої дає більше можливостей, ніж аналіз парної кореляції. Для вимірювання

інтенсивності кореляції (в нашому випадку – між факторною ознакою y (рівень розвитку економіки регіону) і двома незалежними ознаками: x_1 (обсяг прямих іноземних інвестицій) та x_2 (обсяг інвестицій в основний капітал)) розрахуємо коефіцієнт множинної кореляції, який базується на лінійних (парних) коефіцієнтах кореляції (табл. 4), за формулою:

ляції, який базується на лінійних (парних) коефіцієнтах кореляції (табл. 4), за формулою:

$$R_{yx_2} = \sqrt{\frac{r_{yx_1}^2 + r_{yx_2}^2 - 2r_{yx_1} \cdot r_{yx_2} \cdot r_{x_1x_2}}{1 - r_{x_1x_2}^2}}. \quad (2)$$

Таблиця 4

Значення парних коефіцієнтів кореляції за 1997–2006 рр.

Роки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
r_{yx_1}	0,742	0,740	0,794	0,810	0,901	0,906	0,907	0,904	0,903	0,903
r_{yx_2}	0,975	0,958	0,968	0,972	0,988	0,984	0,981	0,973	0,976	0,967
$r_{x_1x_2}$	0,673	0,808	0,898	0,904	0,911	0,916	0,949	0,953	0,955	0,965

Значення коефіцієнта R_{yx_2} знаходяться у межах від 0 до 1: чим більше значення цього показника наближене до 1, тим щільніший зв'язок між ознаками, включеними в дослідження. На основі цього коефіцієнта розраховуємо:

- коефіцієнт множинної детермінації – характеризує питому вагу варіації результативної ознаки, яка пояснюється зміною відповідних факторних ознак;
- скоригований коефіцієнт множинної детермінації – дає можливість врахувати вплив як пояснюючих змінних, так і обсягу сукупності. Розраховується за формулою:

де k – кількість незалежних ознак;
 n – обсяг досліджуваної сукупності.

У нашому дослідженні значення коефіцієнтів множинної кореляції протягом 1997–2006 рр. наближаються до 1, що свідчить про значний вплив обсягів ПП та ІОК на розвиток економіки регіонів України, а множинні коефіцієнти детермінації ($R_{yx_2}^2$ та R_a^2) показують, що більше 90% варіації рівня розвитку економіки регіонів пояснюється змінами обсягів іноземного та вітчизняного капіталів, а також кількістю пояснюючих змінних та обсягом сукупності (табл. 5).

$$R_a^2 = 1 - \left[(1 - R_{yx_2}^2) \cdot \frac{n-1}{n-k-1} \right], \quad (3)$$

Таблиця 5

Значення коефіцієнтів множинної кореляції за 1997–2006 рр.

Роки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Показники										
R_{yx_2}	0,9775	0,9599	0,9832	0,9846	0,9876	0,9839	0,9835	0,9757	0,9806	0,9738
$R_{yx_2}^2$	0,9555	0,9214	0,9669	0,9695	0,9754	0,9681	0,9672	0,9519	0,9616	0,9482
R_a^2	0,9515	0,9142	0,9638	0,9668	0,9731	0,9651	0,9642	0,9476	0,9581	0,9435

Певний інтерес становить визначення ступеня залежності між економічним розвитком регіонів та окремою факторною ознакою при елімінації впливу іншої. Це можна зробити за допомогою часткового коефіцієнта кореляції, який розраховується на основі комбінації парних коефіцієнтів кореляції. Стосовно нашого випадку:

- часткова кореляція між економічним розвитком (y) та обсягами ПП (x_1) за фіксованого значення обсягів ІОК (x_2) розраховується за формулою:

$$r_{yx_1x_2} = \frac{r_{yx_1} - r_{yx_2} \cdot r_{x_1x_2}}{\sqrt{(1 - r_{yx_2}^2) \cdot (1 - r_{x_1x_2}^2)}}; \quad (4)$$

- часткова кореляція між економічним розвитком (y) та обсягами ІОК (x_2) за фіксованого значення обсягів ПП (x_1) розраховується за формулою:

$$r_{yx_2x_1} = \frac{r_{yx_2} - r_{yx_1} \cdot r_{x_1x_2}}{\sqrt{(1 - r_{yx_1}^2) \cdot (1 - r_{x_1x_2}^2)}}. \quad (5)$$

Слід зазначити, що застосування двох факторних ознак (ПП та ІОК) спричинює важливу проблему – колінеарність пояснюючих змінних. Колінеарними називаються такі змінні, які сильно корелюють між собою. В такій ситуації вони не додають нової інформації, тому їх вплив на результативну змінну важко

оцінити. Колінеарність оцінюють на основі фактора зростання дисперсії (VIF_j) за формулою:

$$VIF_j = \frac{1}{1 - R_j^2}, \quad (6)$$

де R_j^2 – коефіцієнт множинної детермінації між незалежною змінною x_1 та іншими незалежними змінними. Якщо до складу моделі включено тільки дві незалежні змінні, то ця величина дорівнює квадрату їх лінійного коефіцієнта кореляції (r_{j2}^2).

Якщо пояснюючі змінні не корелюють між собою, то VIF_j дорівнює 1, в іншому випадку, як зазначає в своїй роботі D. Marquart, цей показник може бути більше 10 [10]. Проте інші вчені-статистики, зокрема R. Snee, дотримуються більш консервативних кри-

теріїв та припускають, що при $VIF_j > 5$ слід застосовувати альтернативні методи [14].

Моделі множинної регресії (як зазначають у своїй роботі Д. Левін, Д. Стефан, Т. Кребіль та М. Беренсон), у яких існують коефіцієнти VIF_j із великими значеннями, слід застосовувати дуже обережно. Коефіцієнти таких моделей не підлягають інтерпретації, оскільки незалежні змінні містять інформацію, що перекривається, а їх індивідуальний внесок неможливо точно розрахувати [2, с. 956].

Така проблема виникає при дослідженні спільного впливу ППІ та ІОК на економічний розвиток регіонів України. Результати розрахунків, подані в табл. 6, показують, що протягом досліджуваного періоду маємо дуже великі значення коефіцієнтів VIF_j , які свідчать про колінеарність пояснюючих змінних.

Таблиця 6

Значення коефіцієнтів VIF_j та часткових коефіцієнтів кореляції за 1997–2006 рр.

Роки Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
VIF_j	1,83	2,88	5,17	5,47	5,87	6,21	10,06	10,89	11,37	14,54
r_{yx_1, x_2}	0,329	-0,204	-0,685	-0,674	0,016	0,061	-0,384	-0,332	-0,438	-0,459
r_{x_2, x_1}	0,977	0,909	0,954	0,955	0,932	0,907	0,903	0,859	0,889	0,3654

Це явище викривлює значення часткових коефіцієнтів кореляції (ЧКК). Зокрема, величини ЧКК між ППІ та економічним розвитком регіонів при фіксованому значенні ІОК (r_{yx_1, x_2}^2) свідчать про існування оберненого зв'язку (див. табл. 6), що суперечить результатам розрахунків, які наведені в табл. 2.

Існує декілька методів усунення колінеарності, хоча, як зазначають у своїй роботі Д. Ханк, Д. Уічерн та А. Райтс, жоден із них не є універсальним для всіх можливих випадків [3, с. 338–339]. Пропонуємо в та-

кому випадку здійснювати розрахунок коефіцієнтів множинної кореляції на основі фіктивної змінної (dummy variable). Такою змінною може виступати ознака “інвестиції в основний капітал”. Вона може бути представлена так: $x_d = 0$, якщо річний обсяг ІОК у регіоні нижче середнього рівня по Україні; $x_d = 1$, якщо річний обсяг ІОК у регіоні вищий за середній рівень по Україні. Використання фіктивної змінної для розрахунку коефіцієнтів множинної кореляції уможливило отримання таких результатів (табл. 7):

Таблиця 7

Значення коефіцієнтів множинної кореляції при використанні фіктивної змінної за 1997–2006 рр.

Роки Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
R_{yx_1, x_2}	0,904	0,849	0,898	0,909	0,936	0,936	0,933	0,939	0,937	0,929
$R^2_{yx_1, x_2}$	0,817	0,722	0,807	0,825	0,876	0,876	0,871	0,882	0,878	0,864
R^2_a	0,800	0,697	0,789	0,809	0,865	0,865	0,859	0,871	0,867	0,852

Отримані результати дещо відрізняються від наведених у табл. 5. Однак значення коефіцієнтів множинної кореляції (R_{yx_1, x_2}) протягом досліджуваного періоду зростають, і це підтверджує гіпотезу про те, що обсяги ППІ та ІОК суттєво впливають на економічний розвиток регіонів України. Коефіцієнти множинної детермінації ($R^2_{yx_1, x_2}$ та R^2_a) свідчать, що, почи-

наючи з 2000 року, більше 80% варіації рівня економічного розвитку регіонів пояснюється варіацією обсягів зовнішніх і внутрішніх інвестицій, а також кількістю незалежних ознак та обсягом досліджуваної сукупності.

Слід зазначити, що перетворення однієї факторної змінної у фіктивну дало можливість ліквідувати проб-

лему мультиколінеарності, що підтверджують результати розрахунків, наведені в табл. 8. Зокрема, не-

значні величини коефіцієнтів VIF_j свідчать про те, що незалежні ознаки не колінеарні.

Таблиця 8

Значення коефіцієнтів VIF_j та часткових коефіцієнтів кореляції при використанні фіктивної змінної за 1997–2006 рр.

Роки Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
VIF_j	1,163	1,231	1,286	1,259	1,321	1,305	1,351	1,469	1,401	1,379
$r_{yx_2x_1}$	0,757	0,678	0,752	0,789	0,882	0,888	0,881	0,868	0,875	0,871
$r_{yx_2x_1}$	0,769	0,621	0,691	0,701	0,585	0,556	0,519	0,596	0,581	0,517

Оскільки частковий коефіцієнт кореляції пере-
вряється на значущість аналогічно лінійному коефі-
цієнту кореляції, то для його інтерпретації можемо
застосувати шкалу Чеддока. Отримані результати
(див. табл. 8) дають можливість оцінити щільність
зв'язку на основі часткових коефіцієнтів кореляції
так:

- коефіцієнт часткової кореляції ($R_{yx_2x_1}$) свід-
чить про щільний прямий зв'язок між ПП та
економічним розвитком регіонів України за
фіксованих значень ІОК, який з часом поси-
люється (у 1998 р. – 0,678; у 2006 – 0,871);
- коефіцієнт часткової кореляції ($R^2_{yx_2x_1}$ та R^2_a)
свідчить про наявність середнього прямого
зв'язку між ІОК та економічним розвитком
регіонів за фіксованих значень ПП.

Таким чином, спрощені методи (розрахунок ран-
гового та лінійного коефіцієнтів кореляції) дозволя-

ють визначити наявність та щільність зв'язку окремо
між кожною факторною та результативною ознака-
ми. Методи множинної кореляції, що дозволяють
оцінити спільний вплив факторних ознак на результа-
тивну, а також ступінь впливу різних факторів, мають
важливе практичне значення. Розглянуто теоретичні
та методологічні положення, що забезпечують більш
ефективне застосування методів кореляції. Щодо
оцінки впливу ПП на розвиток економіки регіонів
країни-реципієнта, в роботі акцентовано увагу на
проблемі, яка досить часто виникає в практиці коре-
ляційних розрахунків – усунення колінеарності між
незалежними змінними за допомогою перетворення
однієї з факторних ознак на фіктивну. Розглянуті тео-
ретичні та практичні аспекти застосування методів
кореляційного аналізу дають можливість поглиблено
дослідити вплив зовнішніх і внутрішніх інвестицій на
економічний розвиток України.

Список використаних джерел

1. Закс Л. Статистическое оценивание / [пер. с нем. В. Н. Варыгина]; под ред. Ю. П. Адлера, В. Г. Горского. — М. : Статистика, 1976. — 598 с.
2. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft Excel / [Левин Д. М., Стефан Д., Кребиль Т. С., Беренсон М. Л.]; пер. с англ. — [4-е изд.]. — М. : Изд. дом “Вильямс”, 2004. — 1312 с.
3. Ханк Д. Э. Бизнес-прогнозирование / Ханк Д. Э., Уччерн Д. У., Райтс А. Дж. ; пер. с англ. — [7-е изд.]. М. : Издательский дом “Вильямс”, 2003. — 656 с.
4. Bende-Nabende A. FDI, Regional Economic Integration and Endogenous Growth: Some Evidence from Southeast Asia / A. Bende-Nabende, J.L. Ford, J. Slater // Pacific Economic Review. — 2001. — October. — Vol. 6. — P. 383—399.
5. Bende-Nabende A. The interaction between FDI, output and the spillover variables: co-integration and VAR analyses for APEC, 1965—1999 / A. Bende-Nabende, J.L. Ford, B. Santoso, S. Sen // Applied Economics Letters. — 2003. — № 10. — P. 165—172.
6. Campos N. F. Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Economies / N. F. Campos, Y. Kinoshita // Manchester School (1998). — 2002. — June. — Vol. 70, Issue 3. — P. 398—419.
7. Choe J. I. Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? / J. I. Choe // Review of Development Economics. — 2003. — February. — Vol. 7, Issue 1. — P. 44.
8. Ericsson J. On the Causality between Foreign Direct Investment and Output: a Comparative Study / J. Ericsson, M. Irandoust // International Trade Journal. — 2001. — Vol. 15, Issue 1. — P. 26.
9. Glasser G. T. Critical values of rank correlation for testing the hypothesis of independence / G. T. Glasser, R. F. Winter // Biometrika. — 1961. — № 48. — P. 444—448.
10. Marquart D. W. You Should Standardize the Predictor Variables in Your Regressive Models (Discussion of “A Critique of Some Ridge Regressive Methods”, by G. Smith and F. Campbell) / D. W. Marquart // Journal of the American Statistical Association. — 1980. — № 75. — P. 87—91.

11. Obwona M. B. Determinants of FDI and Their Impact on Economic Growth in Uganda / M. B. Obwona // *African Development Review*. — 2001. — June. — Vol. 13, Issue 1. — P. 46—81.
12. Oliva M.-A. Political Institutions, Capital Flows and Developing Country Growth: An Empirical Investigation / M.-A. Oliva, L. A. Rivera-Batis // *Review of Development Economics*. — 2002. — June. — Vol. 6, Issue 2. — P. 248—262.
13. Ram R. H. Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for the 1990s / R. H. Ram, K. Zhang // *Economic Development & Cultural Change*. — 2002. — October. — Vol. 51, Issue 1. — P. 205—215.
14. Snee R. D. Some Aspects of Nonorthogonal Data Analysis, Part 1. Developing Prediction Equations / R. D. Snee // *Journal of Quality Technology*. — 1973. — № 5. — P. 67—79.

Зімкнення рядів динаміки ВВП для статистичного аналізу національної економіки

Н. О. Парфенцева,
доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України;
В. В. Попова,
кандидат економічних наук, доцент;
ДАСОН Держкомстату України

Розвиток сучасного суспільства характеризується прискоренням змін статистичних параметрів, що зумовлює необхідність вдосконалення методів статистичних досліджень. Поява нових грошових одиниць та видів економічної діяльності є лише частковими прикладами сукупності розгалужених наслідків радикальних перетворень у масових соціально-економічних явищах останніх років. Неочікувані прояви взаємозалежності кількісних та якісних характеристик є вагомими аргументами на користь розширення уявлення про масштабність завдань сучасної статистики. Вкрай важливим є той аспект, що задоволення потреб постійного вдосконалення методології статистичних досліджень безпосередньо впливає не тільки на розширення пізнавальних функцій наукового пошуку у всіх галузях знань, але і на виконання функцій управління процесом розвитку суспільства. Стосовно національної економіки реалізація перших спрямована на поглиблення уявлення про закономірні тенденції соціально-економічних явищ та процесів, а здійснення других забезпечує практичну основу для розроблення та прийняття рішень щодо механізмів впливу на розвиток суспільства.

Грунтовне дослідження та всебічне оцінювання соціально-економічних явищ і процесів здійснюються на основі статистичних показників із застосуванням різних методів: зведення і групування статистичних даних; середніх та відносних величин; аналізу показників варіації та форми розподілу; дисперсійного, регресійного та кореляційного аналізу; вивчення динаміки на основі побудови хронологічних рядів; статистичних індексів; графічного тощо. Поширені у практиці статистичних досліджень методи обґрунтованого оцінювання розвитку суспільних явищ та процесів у часі базуються на побудові багатовимірних рядів динаміки показників. На їх підставі оцінюється інтенсивність та описується характер змін явища в цілому та за його складовими, проводиться по-

рівняльний аналіз двох або більше явищ, визначається взаємозв'язок між ними та вплив одних на інші.

При складанні рядів динаміки важливою методологічною умовою достовірності результатів їх зіставлення є дотримання параметричної єдності числових значень у всій хронологічній послідовності. Зі зростанням динамічності суспільних явищ та розгалуженості взаємних залежностей між ними посилюється небезпека порушення обов'язкових умов проведення статистичних досліджень з відповідними наслідками щодо об'єктивності та обґрунтованості результатів. Похибки на рівні оцінювання призводять до викривлень під час виконання наступної функції методології статистичних досліджень.

Українська економіка знаходиться у стані складних перетворень, пов'язаних зі змінами статусу держави (від союзної республіки у складі СРСР – до самостійної країни), суспільного устрою (від соціалізму – до ринкової економіки), механізму координації діяльності підприємницьких суб'єктів (від тотального контролю з централізованим розподілом ресурсів і результатів – до поміркованого державного регулювання), форми власності на основні засоби виробництва (від суспільної – до приватної), грошової одиниці (від радянських карбованців – до української гривні), міжнародного статусу (від закритої з експортом у ВВП 10–12% – до відкритої з часткою експорту у ВВП 50–60%) тощо.

З огляду на окреслені перетворення, дослідження новітньої української економіки 1990–2008 рр., вкрай важливе для встановлення особливостей динаміки та напрямку зрушень, супроводжується об'єктивними складнощами, пов'язаними, зокрема, з подоланням суперечностей статистичної інформації. При побудові динамічних рядів повинні враховуватися прямі та непрямі впливи зовнішніх факторів на відображення економічних параметрів. Групуванню єдиного зімкненого ряду динаміки перешкоджає неоднорідність прямого відображення економічних параметрів, пов'язана з двома змінами грошової одиниці

(1990–1991 рр. – радянські карбованці, 1992–1995 рр. – українські купони, з вересня 1996 р. до цього часу – українські гривні) та вирівнюванням її курсу відповідно до провідних іноземних валют – долара США, євро. Ряд непрямих впливів відзначається власною розгалуженістю, найсуттєвішими з усієї сукупності яких є всі види інфляції – від повзучої до галопуючої (1990–1994 рр.), від галопуючої до нормальної (1995–2005 рр.), з ознаками галопуючої в останні роки. На процедури безпосереднього статистичного оцінювання вплинули зміни методології обліку, пов’язані з упровадженням міжнародних статистичних класифікацій і стандартів, із заміщенням показників національного доходу та валового суспільного продукту, які використовувалися в СРСР, міжнародною методологією обчислення ВВП.

Унаслідок цілком зрозумілої методологічної невідповідності здійснення статистичних досліджень з комплексним урахуванням сукупності перелічених змін виник розрив між науковим тлумаченням змісту економічних показників і реальною сутністю суспільних явищ. Адже у теперішній час уже майже не залишилося сумнівів щодо відсутності чіткої прямої залежності між кількісним зростанням ВВП та прогресивним розвитком національної економіки. Значна хронологічна розірваність відображення статистичних параметрів спричинила таке явище в українській науці, коли цілком справедливі судження щодо вкрай гострих протиріч (70% знос засобів виробництва, низька оплата праці найманих працівників, значне розшарування суспільства за доходами, екзогенна залежність економіки) мають локальний характер і не можуть бути пов’язані в єдиний ланцюг причинно-наслідкових часових і процесуальних залежностей.

Виходячи з мети статистичного дослідження соціально-економічного явища або процесу, потрібно визначити порядок опрацювання статистичної інформації та показників, зокрема методи та способи дослідження, збирання, групування та аналізу статистичних даних. Основне завдання статистичної науки – вибрати й обґрунтувати такі способи дослідження, які б дозволили визначити і врахувати істотні та відмінні ознаки досліджуваного явища [1, с. 192].

Проблемами економічної статистики та статистичного оцінювання соціально-економічних явищ і процесів займаються як вітчизняні вчені: С. Герасименко, А. Головач, А. Єріна, О. Кулинич, В. Михайлов, Р. Моторин, О. Осауленко, О. Чуприна, так і зарубіжні науковці: І. Беляєвський, Е. Герде, І. Єлісєєва, Ю. Іванов, Н. Рязов та ін. В їх працях вирішуються проблеми вдосконалення індексного оцінювання явищ і процесів на основі макроекономічних показників, регресійного та кореляційного аналізу, обґрунтовується метод комплексних статистичних коефіцієнтів, метод бальної оцінки значення комплексного показника, розглядаються питання впровадження в систему статистичної звітності України Міжнародної системи національних рахунків [2, розділ 1] та Міжнародних статистичних класифікацій тощо [3]. О. Москвіним пропонується методологічний підхід,

пов’язаний з приведенням статей таблиць “витрати-випуск” до порівнянних цін [4].

Враховуючи виникнення системних перешкод до розуміння економічної сутності суспільних явищ та урізноманітнення наукової місії статистичних досліджень, треба констатувати необхідність доповнення методологічних підходів до вдосконалення інструментарію побудови динамічних рядів.

У статті пропонується методика досягнення наскрізної порівнянності рядів динаміки для розширення поля дослідження та статистичного аналізу національної економіки. Цільовою є настанова на досягнення методологічної єдності вивчення наскрізних структурних зрушень у національній економіці, інвестиційних процесів, визначення ступеня розвитку видів економічної діяльності у порівнянних основних техніко-економічних показниках продуктивності праці, фондоозброєності, фондовіддачі, зарплатоємності продукції тощо.

Тривалість першого періоду становлення української економіки складає вже понад 17 років, що може вважатися цілком достатнім для визначення на основі статистичних показників (валового внутрішнього продукту, об’ємів виробництва, вартості основних засобів, вантажообігу тощо) характерних ознак, особливостей та певних закономірностей розвитку.

Для приведення рядів динаміки до високого ступеня сумірності та порівнянності застосовуються різні методи, одним з яких є зімкнення рядів динаміки (або приведення до одного знаменника). Під зімкненням рядів динаміки розуміють поєднання в один ряд декількох рядів, рівні яких визначені за різною методологією або для різних територіальних одиниць. Необхідною умовою зімкнення рядів динаміки є наявність для одного з періодів, як правило, перехідного, однакових показників, але розрахованих за різною методологією.

Для вивчення динаміки ВВП, що використовують як комплексний показник тенденцій та інтенсивності соціально-економічного розвитку національної макросистеми, дуже важливо уникнути похибок, спричинених впливом зміни цін, які можуть суттєво коливатися в межах усього досліджуваного періоду. Для перерахунку ВВП у порівнянних цінах в економічній статистиці використовують такі методи: прямого перерахунку, динаміки випуску продукції, індексу цін виробленої продукції тощо.

Результатом приведення рядів динаміки до сумірності є можливість визначення характеристик динамічних рядів – абсолютного приросту, темпу зростання, темпу приросту, абсолютного значення 1% приросту, коефіцієнта прискорення (уповільнення). Розрахунки в такому разі розширюються відношенням як до постійної, так і до змінної бази порівняння. У першому випадку ми отримаємо базисні показники, в другому – ланцюгові, що визначеним чином пов’язані між собою. Методика досягнення наскрізної порівнянності рядів динаміки не повинна порушувати методологічної єдності зазначених загальновідомих підходів до аналітичного дослідження статистичних даних.

Абсолютний приріст Δ обчислюється як різниця рівнів ряду та відображає абсолютну зміну рівнів ряду за визначений часовий період, а його знак (“+” або “-”) показує напрям динаміки. Розрахунки змін рівнів ряду здійснюються як упродовж року (ланцюгові прирости), так і впродовж багаторічного періоду, який аналізується щодо базисного. При цьому ланцюгові й базисні прирости адитивно пов’язані: сума ланцюгових дорівнює загальному (базисному) приросту за весь досліджуваний період:

$$\sum_{t=1}^n \Delta_t = \sum_{t=1}^n (y_t - y_{t-1}) = y_n - y_0. \quad (1)$$

Темп зростання K_t характеризує інтенсивність зміни рівнів ряду та розраховується як відношення рівнів у вигляді коефіцієнта або відсотка. Ланцюгові темпи зростання розраховуються рік до року, а базисний темп зростання – як відношення кінцевого рівня ряду динаміки до початкового. Між ланцюговими і базисним темпами зростання існує мультиплікативний зв’язок:

$$K_1 \cdot K_2 \cdot \dots \cdot K_n = \prod_{t=1}^n K_t = \frac{y_n}{y_0}. \quad (2)$$

Темп приросту T_t – це відносна швидкість зростання, що розраховують як співвідношення абсолютного приросту до базового (або попереднього) рівня та виражають у відсотках:

$$\begin{aligned} T_t &= \frac{\Delta_t}{y_{t-1}} \cdot 100 = \frac{y_t - y_{t-1}}{y_{t-1}} \cdot 100 = \\ &= \left(\frac{y_t}{y_{t-1}} - 1 \right) \cdot 100 = (K_t - 1) \cdot 100. \end{aligned} \quad (3)$$

Темпи приросту можуть бути як ланцюгові (визначені рік до року), так і базисні (визначені щодо одного базового року). На відміну від абсолютних приростів та темпів зростання, ланцюгові темпи приросту не мають властивості адитивності, а з базисними темпами приросту вони співвідносяться через темпи зростання.

Абсолютне значення 1% приросту розраховують як відношення абсолютного приросту до його темпу:

$$\gamma_t = \frac{\Delta_t}{T_t}. \quad (4)$$

У статистичній інформації України (статистичні щорічники, збірники “Україна в цифрах”, національні рахунки тощо) достатньо деталізовано представлена інформація за різними соціально-економічними показниками, за видами економічної діяльності та ін. у вигляді індексів їх змін. ВВП, на основі якого роблять висновки щодо загальної економічної ситуації в країні, її активності, циклічності тощо, представлений як у розділі “Основні соціально-економічні показники”, так і в розділі “Індекси змін основних соціально-економічних показників”.

Темпи приросту ВВП (індекси змін ВВП), які наведено в розділі “Індекси основних соціально-економічних показників” (відсотків до попереднього року) є нічим іншим, як відображенням ланцюгових темпів зростання ВВП, розрахованих за формулою (3). Прості алгебраїчні перетворення формули показують, як на основі показників ланцюгових темпів приросту розраховується ВВП попереднього року в цінах поточного.

$$T_t = \frac{y_t - y_{t-1}}{y_{t-1}} \cdot 100; \quad (5)$$

$$T_t \cdot y_{t-1} = 100 \cdot (y_t - y_{t-1}) = 100 \cdot y_t - 100 \cdot y_{t-1}; \quad (6)$$

$$T_t \cdot y_{t-1} + 100 \cdot y_{t-1} = 100 \cdot y_t;$$

$$y_{t-1} \cdot (T_t + 100) = 100 \cdot y_t;$$

$$y_{t-1} = \frac{100 \cdot y_t}{T_t + 100}.$$

Відповідно до формули (6), масив статистичних показників приводиться до єдиних цін останнього року обраного для дослідження періоду шляхом виконання послідовних ланцюгових розрахунків. Наприклад, значення ВВП у 2005 р. ($ВВП_{2005/6}$) як питомий рівень y_{t-1} обчислюється за цінами 2006 р. на основі вихідного значення ВВП у цьому році ($ВВП_{2006}$), або y_t , та індексу ВВП за 2006 р. ($I_{ВВП2006}$) як параметра темпів приросту T_t . При цьому зазначені показники за 2006 р. отримують з офіційних статистичних даних. Одержаний показник використовується у подальших ланцюгових розрахунках, тобто наведені у табл. 1 (за даними [5]) показники ВВП у цінах 2006 р. обчислені у такій послідовності:

$$\begin{aligned} ВВП_{2005/6} &= (ВВП_{2006} \cdot 100) / I_{ВВП2006} = \\ &= (544153 \cdot 100) / 107,3 = \\ &= 507132 \text{ (млн. грн.)}; \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} ВВП_{2004/6} &= (ВВП_{2005/6} \cdot 100) / I_{ВВП2005} = \\ &= (507132 \cdot 100) / 102,6 = \\ &= 494281 \text{ (млн. грн.)}; \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} ВВП_{2003/6} &= (ВВП_{2004/6} \cdot 100) / I_{ВВП2004} = \\ &= (494281 \cdot 100) / 112,1 = \\ &= 440929 \text{ (млн. грн.)}; \end{aligned}$$

...

$$\begin{aligned} ВВП_{1990/6} &= (ВВП_{1991/6} \cdot 100) / I_{ВВП1991} = \\ &= (739348 \cdot 100) / 91,3 = \\ &= 809800 \text{ (млн. грн.)}. \end{aligned}$$

Виконана у такий спосіб послідовність ланцюгових розрахунків ВВП рік до року дає масив ряду динаміки порівнянних показників ВВП у цінах 2006 р. Зазначимо, що одиницями вимірювання фактичних цін були у 1990–1992 рр. млн. крб., 1993–1995 рр. – млрд. крб., 1996–2006 рр. – млн. грн.

Економічна сутність перерахунку показника ВВП 2005 р. (відповідно до темпу приросту у 2006 р.) озна-

Приведення ВВП до цін 2006 р.

Рік	ВВП у фактичних цінах	Індекс фізичного обсягу, %	ВВП у цінах 2006 р., млн. грн.
1990	167	—	809800
1991	299	91,3	739348
1992	5033	90,1	666152
1993	148273	85,8	571559
1994	1203769	77,1	440672
1995	5451642	87,8	386910
1996	81519	90,0	348219
1997	93365	97,0	337772
1998	102593	98,1	331355
1999	130442	99,8	330692
2000	170070	105,9	350203
2001	204190	109,2	382421
2002	225810	105,2	402307
2003	267344	109,6	440929
2004	345113	112,1	494281
2005	441452	102,6	507132
2006	544153	107,3	544153

часе вартісне вираження кількості продукції (Q), виробленої у 2005 р., у цінах (P) 2006 р., тобто

$$ВВП_{2005/6} = P_{2006} \cdot Q_{2005}$$

Результати приведення до єдиних рядів динаміки (табл. 1), перераховані за формулами (1) – (4) (табл. 2),

дають уявлення про певні характерні властивості зміни ВВП. Показовими є 1994–1995 рр., коли на найбільші значення ВВП у фактичних цінах припадає найсуттєвіший від’ємний абсолютний приріст та інтенсивне скорочення у цінах 2006 р.

Таблиця 2

Характеристики динамічного ряду ВВП України в цінах 2006 р.

Рік	Абсолютний приріст Δ , млн. грн.	Темп зростання K_t	Темп приросту T_t , %	Абсолютне значення 1%, млн. грн.
1990	—	—	—	—
1991	–70453	0,913	–8,7	8098
1992	–73195	0,901	–9,9	7393
1993	–94594	0,858	–14,2	6662
1994	–130887	0,771	–22,9	5716
1995	–53762	0,878	–12,2	4407
1996	–38691	0,900	–10,0	3869
1997	–10447	0,970	–3,0	3482
1998	–6418	0,981	–1,9	3378
1999	–663	0,998	–0,2	3314
2000	19511	1,059	5,9	3307
2001	32219	1,092	9,2	3502
2002	19886	1,052	5,2	3824
2003	38621	1,096	9,6	4023
2004	53352	1,121	12,1	4409
2005	12851	1,026	2,6	4943
2006	37021	1,073	7,3	5071

Крім статистичних досліджень загальних властивостей, приведені до єдиних цін ряди динаміки використовуються також і у статистичних дослідженнях спеціальних макроекономічних параметрів. Наприклад, для оцінки кількісної характеристики динамічного

ряду вартості основних засобів в Україні, а саме – абсолютного приросту основних засобів упродовж 1990–2006 рр. та якісних характеристик їх використання (фондовіддачі, фондоозброєності та продуктивності праці) методологічні розбіжності різних умов

господарювання в Україні усуваються приведенням відповідних параметрів до єдиних цін останнього періоду [5].

ВВП – це складний комплексний показник, структура якого відображається у національних рахунках за статтями доходів та категорій кінцевого використання, а також міжгалузевими балансами “витрати-випуск”. З огляду на окреслені вище обставини, пов’язані з суттєвими хронологічними відмінностями, показники офіційної статистичної інформації, наведені за окремі періоди, несумірні, що перешкоджає проведенню комплексних досліджень дії організаційно-економічного механізму управління розвитком національної макросистеми.

Залучення до статистичних досліджень вартісних динамічних рядів, приведених до єдиних цін останнього року досліджуваного періоду, у сполученні зі структурними параметрами, розрахованими за фактичними цінами, робить цілком зіставними похідні ряди динаміки. Так, інформаційне підґрунтя для порівняльного оцінювання виробничих та ринкових механізмів формування ВВП за доходами всієї національної економіки та окремих видів економічної діяльності дають ряди динаміки оплати праці найманих працівників, валового прибутку, змішаного доходу, податків і субсидій на виробництво та імпорт (табл. 3, за даними [5]).

Таблиця 3

Характеристика ВВП за доходами

Рік	Структура, %			Значення у цінах 2006 р., млн. грн.		
	оплата праці найманих працівників	валовий прибуток, змішаний дохід	податки	оплата праці найманих працівників	валовий прибуток, змішаний дохід	податки
1990	53,1	38,5	8,4	430004	311773	68023
1991	58,8	44,6	-3,4	434736	329749	-25138
1992	51,1	47,9	1,0	340404	319087	6662
1993	38,5	53,9	7,6	220050	308070	43438
1994	39,7	43,0	17,3	174947	189489	76236
1995	43,5	37,4	19,1	168306	144704	73900
1996	47,8	30,3	21,9	166449	105510	76260
1997	48,6	32,0	19,4	164157	108087	65528
1998	48,1	32,7	19,2	159382	108353	63620
1999	44,3	38,1	17,6	146496	125994	58202
2000	42,3	40,9	16,8	148136	143233	58834
2001	42,3	44,3	13,4	161764	169413	51244
2002	45,7	42,1	12,2	183854	169371	49081
2003	45,7	43,0	11,3	201504	189599	49825
2004	45,6	44,2	10,2	225392	218472	50417
2005	49,1	38,2	12,7	249002	193725	64406
2006	49,4	37,1	13,5	268812	201881	73461

Відповідні розрахунки показують, що впродовж 1990–1993 рр. найменшій структурній частці оплати праці найманих працівників відповідає майже дворазове скорочення її вартісного значення. При цьому значне зростання питомої ваги валового прибутку, змішаного доходу спостерігається на тлі майже незмінного його вартісного значення. У єдиних цінах 2006 р. податки і субсидії на виробництво та імпорт після суттєвих коливань залишилися майже незмінними, тоді як їх структурна частка зросла в 1,6 раза.

Аналогічне дослідження змін ВВП за категоріями кінцевого використання також показує значні розбіжності вартісних і структурних тенденцій (табл. 4, за даними [5]). Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств упродовж 1990–1993 рр. скоротилися на 10,8 п. п., а у вартісному вираженні – в 1,8 раза; витрати на кінцеве споживання сектору державного управління у структурі ВВП майже не змінилися, а у вартісному вираженні – скоротилися в 1,3 раза. На відміну від цих категорій кінцевого використання, валове нагромадження у структурі ВВП суттєво зросло – на 8,9 п. п.,

а у вартісному вираженні – майже не змінилося. У 2006 р., незважаючи на зростання частки кінцевих споживчих витрат домашніх господарств порівняно з 1990 р. на 3,9 п. п., у вартісному вираженні вони складають тільки 72% від рівня цього року. Майже така сама питома вага витрат на кінцеве споживання сектору державного управління у структурі ВВП у вартісному вираженні складає лише 69% рівня 1990 р., а зменшення частки валового нагромадження на 2,7 п. п. у вартісному вираженні складає лише 60% 1990 р.

Упровадження класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) в Україні дозволяє розпочати роботи з вивчення структури економіки країни та її регіонів за видами економічної діяльності, що відповідають міжнародним статистичним стандартам. Це, в свою чергу, дозволяє порівнювати структуру економіки України з аналогічними даними інших країн світу, національні статистичні класифікації яких гармонізовані з міжнародними.

Приведені до єдиних цін 2006 р. показники валової доданої вартості демонструють скорочення загальних

Характеристика ВВП за категоріями кінцевого використання

Рік	Структура, %				Значення у цінах 2006 р., млн. грн.			
	кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	витрати на кінцеве споживання сектору державного управління	валове нагромадження	експортно-імпортне сальдо	кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	витрати на кінцеве споживання сектору державного управління	валове нагромадження	експортно-імпортне сальдо
1990	54,8	18,8	27,4	-1,0	443771	152242	221885	-8098
1991	52,0	19,4	26,4	2,2	384461	143433	195188	16266
1992	42,0	21,6	34,4	2,0	279784	143889	229156	13323
1993	44,0	20,0	36,3	-0,3	251486	114312	207476	-1715
1994	44,3	23,6	35,3	-3,2	195218	103999	155557	-14101
1995	49,7	26,7	26,7	-3,1	192294	103305	103305	-11994
1996	53,3	26,6	22,7	-2,6	185601	92626	79046	-9054
1997	54,2	27,4	21,5	-3,1	183073	92550	72621	-10471
1998	56,9	24,6	20,8	-2,3	188541	81513	68922	-7621
1999	54,7	22,3	17,5	5,5	180888	73744	57871	18188
2000	54,3	20,9	19,8	5,0	190160	73192	69340	17510
2001	55,0	21,6	21,8	1,6	210332	82603	83368	6119
2002	55,1	20,3	20,2	4,4	221671	81668	81266	17702
2003	54,7	20,7	22,0	2,6	241188	91272	97004	11464
2004	52,3	18,9	21,2	7,6	258509	93419	104788	37565
2005	57,2	19,3	22,6	0,9	290080	97877	114612	4564
2006	58,7	19,4	24,7	-2,8	319418	105566	134406	-15236

обсягів виробництва майже у 1,5 раза (з 702137,5 до 474123,0 млн. грн.), у т.ч. за видами економічної діяльності: в промисловості – скорочення у 1,7 раза; сільському господарстві – у 4,4 раза; будівництві – у

2,8 раза. Але у транспорті та зв'язку, торгівлі та інших видах економічної діяльності спостерігаються зворотні тенденції – зростання у 1,05, 1,9 та 1,12 раза відповідно (табл. 5, за даними [5]).

Таблиця 5

Характеристика валової доданої вартості за видами економічної діяльності у цінах 2006 р.

(млн. грн.)

Рік	Усього за видами економічної діяльності	у тому числі:					
		– промисловість	– сільське господарство, мисливство та лісове господарство. Рибне господарство	– будівництво	– транспорт і зв'язок	– оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту. Готелі та ресторани	– інші види економічної діяльності
1990	702137,5	253246,4	179559,9	59706,8	53571,8	38730,8	117321,8
1991	640349,4	270633,0	145866,9	52628,3	40511,3	34731,9	95977,9
1992	578235,5	251745,9	117708,1	42633,7	47467,6	36852,0	81828,1
1993	493813,1	147557,6	107007,9	34448,6	58380,4	61198,1	85220,4
1994	380729,9	148588,9	61842,7	31560,5	34289,2	30874,5	73574,0

Рік	Усього за видами економічної діяльності	у тому числі:					
		— промисловість	— сільське господарство, мисливство та лісове господарство. Рибне господарство	— будівництво	— транспорт і зв'язок	— оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту. Готелі та ресторани	— інші види економічної діяльності
1995	334280,9	115715,9	51481,8	25736,7	44894,8	25904,4	70547,3
1996	300518,5	93300,0	41557,9	20072,4	44697,0	23849,2	77042,0
1997	287596,2	81577,9	41454,1	17113,8	41695,4	30360,7	75394,4
1998	281844,3	83975,1	40124,1	15785,8	40970,0	27595,3	73394,0
1999	281280,6	92118,6	40170,0	13990,8	39856,2	26778,3	68366,8
2000	295344,6	92797,0	50453,2	12482,3	40446,0	33524,2	65641,9
2001	336102,2	103046,6	55027,0	13577,0	45785,1	43906,1	74760,3
2002	355932,2	109378,1	52271,6	13538,9	48690,9	45833,8	86218,8
2003	392949,1	119129,4	47741,1	16796,5	57403,8	54372,7	97505,7
2004	445604,3	126779,3	53226,9	20587,3	60772,6	61696,5	122541,7
2005	445604,3	134998,0	45805,8	18420,4	53376,5	65727,3	127276,5
2006	474123,0	150090,0	41157,0	21168,0	56053,0	73961,0	131694,0

Подолання методологічної проблеми непорівнянності рядів динаміки дозволяє проаналізувати національну економіку за видами економічної діяльності в динаміці з визначенням усіх кількісних характеристик динамічних рядів; визначити ступінь розвитку певних видів економічної діяльності, технологічну розбалансованість національної економіки та якісні показники національного розвитку – продуктивність та фондоозброєність праці, фондомісткість та зарплатомісткість продукції, інтенсивність процесів відтворення основного капіталу.

Інструментарій виявлення характеру і спрямування зрушень у рядах динаміки виробництва української економіки демонструє можливості використання відносно простих методів аналітичного дослідження до значних масивів статистичної інформації у широкому хронологічному діапазоні.

Можливості наведеного методологічного підходу не

вичерпуються лише побудовою співвимірних динамічних рядів, він дає можливість оцінити якість національного розвитку в розрізі найважливіших складових – видів економічної діяльності, доходних статей формування ВВП та за категоріями кінцевого використання, визначити зв'язок між ними, вплив та взаємообумовленість, а також зробити висновки на майбутнє.

Використання даних, отриманих за КВЕД та у співвимірних показниках, надає можливість у контексті вивчення структури економіки України визначити ступінь розвитку певних видів економічної діяльності, ринок праці, розподіл працюючих за видами економічної діяльності, їх продуктивність та зарплатомісткість виробленої продукції, інвестиційний клімат та інтенсивність відтворювальних процесів за видами економічної діяльності. Такий аналіз має особливе значення в сучасних умовах реформування національної економіки.

Список використаних джерел

1. Группировки и корреляция в экономико-статистических исследованиях. — М. : Наука, 1982. — Т. 43. — 1982. — 377 с.
2. Методологічні положення зі статистики / [редкол. О. Г. Осауленко (голова) та ін.]; Держкомстат України. — К. : ЗАТ “Август”, 2002. — Вип. 1. — 552 с.
3. Парфенцева Н. О. Міжнародні статистичні класифікації в Україні: впровадження й використання / Парфенцева Н. О. — К. : Основи, 2000. — 351 с.
4. Москвін О. О. Експериментальний розрахунок таблиці “витрати-випуск” у порівнянних цінах / О. О. Москвін // Статистика України. — 2006. — № 3. — С. 38—43.
5. Національні рахунки України за 2006 рік : [стат. зб.] / [за ред І. М. Нікітіної]. — К. : Держкомстат України, 2008. — 225 с.
6. Попова В. В. Підсумки та напрями інвестиційної політики в Україні / В. В. Попова, В. Ю. Попов // Економіка України. — 2007. — № 5. — С. 35—42.

Оцінка участі іноземного капіталу у банківській системі України

О. К. Прімерова,
аспірантка,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

В умовах розвитку процесів фінансової глобалізації об'єктивним процесом є посилення взаємодії національних економік з міжнародними ринками капіталу. Більше того, на сучасному етапі економічний розвиток окремих країн визначається не стільки власне внутрішніми факторами, скільки їх поєднанням з факторами глобального масштабу. За оцінкою експертів, Україна розвивається шляхом країн Центральної та Східної Європи, в яких від 60% до 90% банківського капіталу сконцентровано у комерційних банках, що контролюються нерезидентами. Існують різні погляди щодо наслідків функціонування банків з іноземним капіталом. Активізація участі іноземного банківського капіталу може мати негативні наслідки для розвитку реального сектору економіки на середньотривалі перспективи, національної грошово-кредитної, фінансово-бюджетної та ін. інвестиційної політики країни. Банки з іноземним капіталом при кредитуванні реального сектору віддаватимуть перевагу винятково галузям з високими прибутками та низьким рівнем ризику, а також тим, розвиток яких не створює конкурентної загрози для іноземних підприємств. Відповідно, важливі для економічної безпеки країни підприємства можуть залишитися без необхідних ресурсів [1, с. 158–159]. Таким чином, кількість іноземних банків у країні має бути обмежена, оскільки подальше її зростання може призвести до ситуації, в якій саме їм будуть підпорядковуватися всі пріоритетні галузі економіки [2, с. 94].

Згідно з іншою позицією, для інтенсифікації розвитку всього фінансового сектору необхідною є активізація входження потужних транснаціональних банків (ТНБ) до вітчизняної банківської системи. Так, вважається, що слід не просто дозволити входження ТНБ на вітчизняний ринок, а й створити для них сприятливі умови функціонування [3, с. 63]. Тому на сучасному етапі розвитку банківської системи України іноземні банки є не загрозою, а навпаки – створюють здорові конкурентні умови для вітчизняних комерційних банків [4, с. 87]. За розрахунками вітчизняних економістів, залучення коштів винятково із внутрішніх джерел може призвести до того, що період відродження економіки України триватиме ще більше 20 років. Тому вже наразі існує необхідність залучення іноземного капіталу на суму не менше 2 млрд. доларів США щорічно [5, с. 25]. Відповідно, функціонування банків з іноземним капіталом є надзвичайно важливим для економічного розвитку України.

Теоретичним засадам функціонування банків з іноземним капіталом приділяли увагу такі провідні вітчизняні вчені, як В. Геець, О. Барановський, І. Лютий, В. Міщенко, С. Науменкова, М. Савлук, Д. Полозенко, Н. Шелудько. Проте в умовах зроста-

ючої експансії іноземних банків до банківського сектору України важливим напрямом дослідження є вивчення форм та масштабів участі іноземного капіталу в банківській системі України і на цій основі визначення можливого впливу діяльності іноземних банків на розвиток усієї економічної системи країни. Таким чином, метою цієї статті є оцінка участі іноземного капіталу у банківській системі України.

Масштаби участі банків з іноземним капіталом у банківських системах різних країн оцінюються за допомогою системи показників, що включає:

- кількість діючих банків з іноземною участю;
- їх частку в сукупному капіталі та активах банківської системи;
- показники ефективності банківської діяльності (прибутковість капіталу та прибутковість активів).

Згідно з чинним законодавством України, банком з іноземним капіталом є банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10%. До комерційних банків за участю іноземних юридичних та фізичних осіб належать:

- 1) банки з частковою участю іноземного капіталу, тобто комерційні банки, статутні фонди яких формуються за рахунок як національного, так і іноземного капіталу;
- 2) банки зі 100% участю іноземного капіталу, тобто комерційні банки, статутні фонди яких формуються тільки за рахунок іноземного капіталу [6].

Перші представництва іноземних банків з'явилися в Україні у 1990 р. Привабливість української банківської системи для іноземного капіталу була зумовлена, насамперед, відсутністю вітчизняного ринку банківських послуг і через це – можливістю отримання ринкових переваг за рахунок місткості вітчизняного ринку банківських послуг і перспектив його розширення, а також високою дохідністю операцій. Характерною особливістю початкового етапу діяльності банків з іноземним капіталом в Україні було існування таких обмежень їх діяльності: максимальний розмір частки іноземного капіталу у загальному капіталі банківського сектору не мав перевищувати 15%; максимальний розмір частки одного інвестора у банку обмежувався 35%; створювати дочірні банки в Україні могли тільки “першокласні” банки-нерезиденти. Важливою особливістю цього періоду було те, що у 1991 р. український уряд надав дозвіл на створення філій іноземних банків на території України. Це призвело до того, що діяльність іноземних банків мала переважно спекулятивний характер. Філії банків Прибалтики та Росії представляли, в основному, інтереси спекулятивного капіталу, діяли з порушеннями

чинного законодавства та сприяли вивезенню капіталу за межі країни. З метою протидії цьому урядом було встановлено чіткіші та жорсткіші правила функціонування іноземних банків у банківській системі України. Зокрема, було прийнято рішення про заборону створення філій іноземних банків на території України, що значно зменшило інтерес ненадійних, спекулятивних банків до українського банківського сектору.

В останні роки у результаті лібералізації доступу іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи участь банків, що контролюються нерезидентами, стала особливо помітною. Так, протягом 2005–2008 рр. кількість банків з іноземним капіталом зросла більше ніж удвічі. Цей період активного розвитку українського банківського сектору характеризується значним зростанням обсягів операцій щодо купівлі українських банків і відкриття іноземними банками своїх представництв та мережі філій (з 2008 р.); розширенням діяльності іноземних банків з обслуговування населення, причому щодо не тільки залучення, а й розміщення коштів; використанням залучених коштів для кредитування української економіки. Якщо на початковому етапі виходу іноземних банків на ринок банківських послуг України їх діяльність, в основному, зводилася до обслуговування цільових клієнтів материнської компанії, а також проведення спекулятивних операцій з облігаціями внутрішньої державної позики, то на сучасному етапі комерційні банки, що контролюються нерезидентами, переорієнтовуються на роздрібний ринок, зокрема на споживче та іпотечне кредитування населення.

Серед основних факторів, що сприяли значній активізації діяльності іноземних банків в Україні, можна виділити такі:

- ♦ позитивні структурні зрушення у вітчизняній економіці та високі темпи зростання ВВП;
- ♦ активне зростання попиту на банківські послуги з боку населення;
- ♦ розширення зовнішньоекономічних зв'язків українських підприємств;
- ♦ можливість отримання високих прибутків;
- ♦ вступ до Світової організації торгівлі та дотримання всіх вимог щодо лібералізації доступу іноземного банківського капіталу;
- ♦ зменшення впливу політичної ситуації в країні на економічний розвиток.

На початок 2008 р. в Україні зареєстровано 47 банків з іноземним капіталом проти 19-ти на початку 2005 року. При цьому стрімко зростає кількість банків зі 100% іноземним капіталом. Так, за період 2005–2008 рр. їх кількість збільшилася більше ніж удвічі та станом на початок 2008 р. становила 17 банків. Відповідно, зі збільшенням кількості зареєстрованих банків з іноземним капіталом зростає частка їх капіталу та активів у сукупних показниках банківської системи (рис. 1, за даними [8; 9; 10, с. 176]). Транснаціональні банки, що виходять на ринки банківських послуг інших країн, добре забезпечені капіталом своїх материнських компаній. При цьому важливим елементом стратегії їх поведінки за кордоном є не просто виконання всіх нормативних вимог до капіталу, а й постійне зростання обсягу капіталу взагалі [7, с. 40].

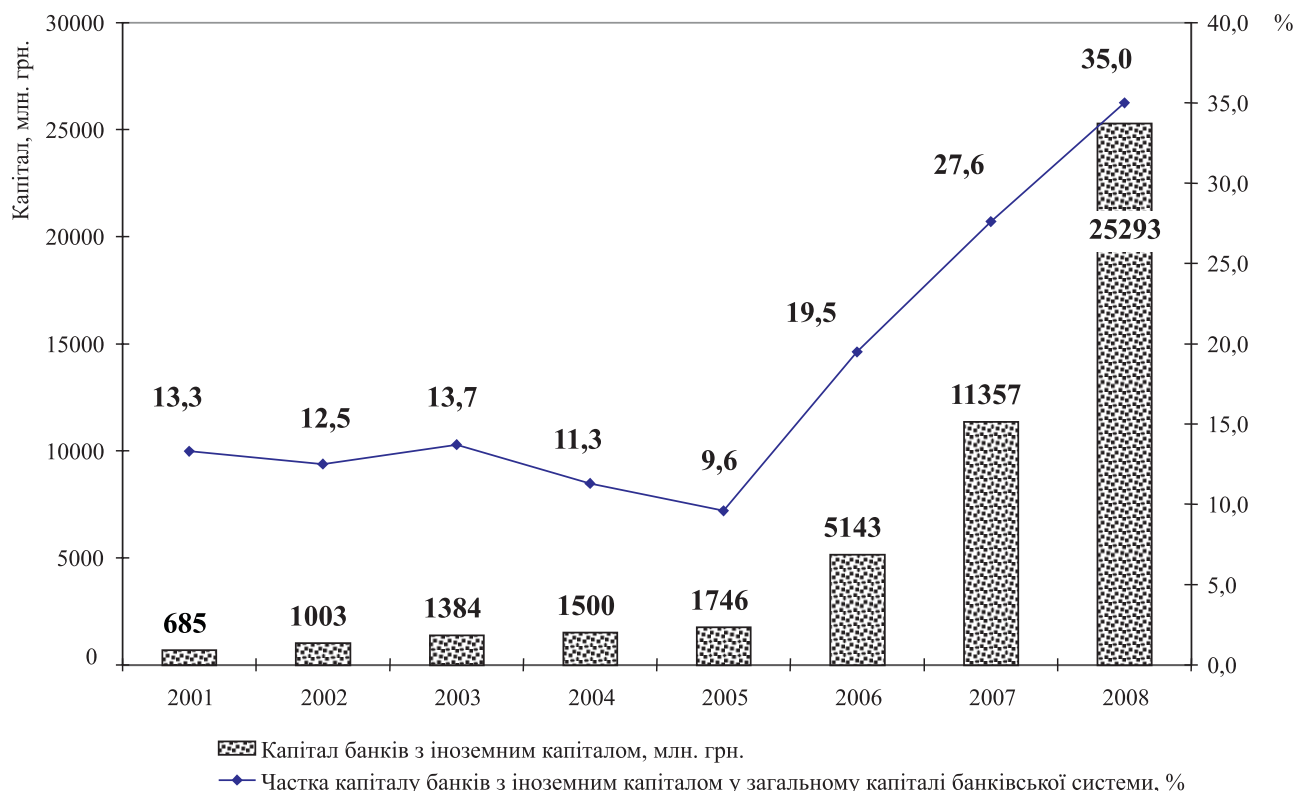

Рис. 1. Динаміка капіталу банків з іноземним капіталом станом на початок періоду

Спостерігається постійне зростання участі іноземного капіталу у банківській системі України. Так, обсяг капіталу банків з іноземним капіталом за період 2001–2008 рр. збільшився у 37 разів, на 24608 млн. грн. Як наслідок, частка капіталу цих банків у загальному обсязі капіталу банківської системи збільшилася за цей період на 21,7 п. п. Винятком є 2005 р., що пов'язано зі значним зростанням загального обсягу капіталу комерційних банків України, а не зі зменшенням участі іноземного банківського капіталу.

Досягнутий рівень капіталізації банків з іноземною участю дав їм змогу збільшити частку своїх активів у

загальному обсязі активів банківської системи України до 45,1%. Національним банком України визначено такий поділ комерційних банків на групи (2008 р.): до найбільших банків належать банки з активами понад 10 млрд. грн. та регулятивним капіталом більше 1 млрд. грн.; до великих банків – банки з активами більше 3 млрд. грн. та регулятивним капіталом більше 300 млн. грн.; до середніх – банки з активами більше 1 млрд. грн. і 100 млн. грн. відповідно; і до малих – банки з активами менше 1 млрд. грн. і менше 100 млн. грн. відповідно [9]. Розподіл банків України за розміром активів наведено в табл.1 (за даними [8; 9]).

Таблиця 1

Групування українських банків за розміром активів станом на 01.01.2008 р.

Групи банків за розміром активів	Загальна кількість банків у групі	Кількість банків з іноземним капіталом у групі	Частка активів банків з іноземним капіталом у загальних активах групи, %
Найбільші банки	17	9	55,4
Великі банки	17	9	51,4
Середні банки	34	17	59,2
Малі банки	117	12	12,8
У цілому по сукупності	185	47	45,1

Виявлено достатньо рівномірний розподіл кількості банків з іноземним капіталом за всіма групами банків. Це пояснюється тим, що іноземні банки при входженні до банківських секторів інших країн керуються різними мотивами. Так, банки, що входять до перших груп за обсягом активів, мають стратегічну ціль – експансію на нові ринки банківських послуг. Використовуючи нові технології та ефективні методи ведення банківської справи, ці банки легко залучають кращих клієнтів і захоплюють найприбутковіші сегменти ринку. В такому випадку іноземні інвестори або одразу обирають для купівлі найбільші вітчизняні банки, або спрямовують діяльність придбаних банківських установ на розширення активних опе-

рацій та збільшення своєї присутності. Інші комерційні банки виходять на ринки банківських послуг тих країн, у яких розгортають свою діяльність їх клієнти. Зазвичай, це банки сусідніх країн, метою яких є збереження клієнтів, а не всебічна інтеграція у банківські системи інших країн.

Дослідження географічної належності іноземного банківського капіталу, що надійшов до українських банків, характеризує рис. 2 (за даними [8; 9]).

З рис. 2 видно, що найбільша частка в структурі іноземного капіталу в банківській системі України належить фінансовим установам з Австрії (25,5%). Значна питома вага капіталу характерна для таких країн, як Франція, Росія, Нідерланди. Вагома частка

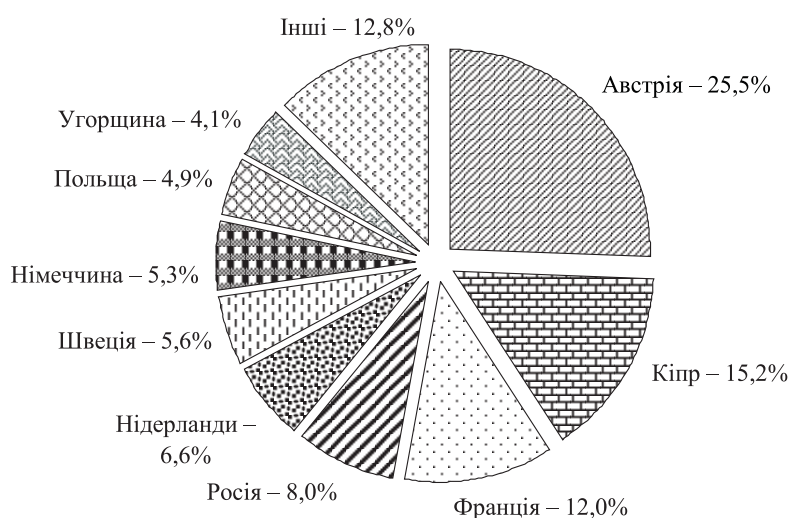

Рис. 2. Структура іноземного банківського капіталу за країною походження, %

належить банківському капіталу, що надійшов з Кіпру (15,2%). Проте оскільки Кіпр є офшорною зоною, то визначити країну походження капіталу неможливо. Іншими країнами, резиденти яких є власниками частки капіталів українських банків, є США, Ірландія, Великобританія, Греція та Чехія. Отже, в Україні представлені банківські установи з різних країн світу. Позитивним моментом є те, що найбільші обсяги банківського капіталу походять з країн з високим рівнем розвитку банківських систем.

Світова практика свідчить про те, що банки з іноземною участю, як правило, ведуть свій бізнес ефективніше порівняно з місцевими. Іноземні банки використовують більш ефективні інструменти ведення банківської справи, а місцеві банки здебільшого нехтують налагодженням дієвої системи банківського менеджменту [7, с. 40]. В Україні банки з іноземним капіталом також демонструють високі показники ефективності, активно нарощують капітал та збільшують свої активи (табл. 2, за даними [8]).

Таблиця 2

Прибутковість капіталу та активів комерційних банків України у 2007 р.

(%)

Групи банків	Середня прибутковість статутного капіталу	Середня прибутковість активів
Банки зі 100% вітчизняним капіталом	9,9	0,8
Банки з іноземним капіталом	19,9	1,4
У цілому по банківській системі	14,9	1,1

Як видно з табл. 2, середня прибутковість статутного капіталу та активів у банків з іноземним капіталом є вищою, ніж у банків, створених винятково за рахунок вітчизняного капіталу. Відповідно, функціонування банків з іноземною участю позитивно впливає на результати діяльності всієї банківської системи України. Використовуючи ефективні інструменти управління активами, витратами, ризиками, банки з іноземним капіталом зайняли провідне місце у банківській системі нашої країни. Так, серед п'ятнадцяти найбільших банків за розміром активів, зобов'язань та капіталу дев'ять є банками з іноземним капіталом. До трійки найбільших банків станом на 01.01.2008 р. увійшли: акціонерне товариство комерційний банк "Приватбанк", відкрите акціонерне товариство "Райффайзен Банк Аваль" та акціонерний комерційний інноваційний банк "УкрСиббанк". Таким чином, два з трьох найбільших банків України є банками з іноземним капіталом ("Райффайзен Банк Аваль" і "УкрСиббанк"). Питома вага капіталу цих банківських установ у капіталі банківської системи України становить, відповідно, 7,8% та 5,8% [8]. При подальшому нарощенні капіталу зазначеними банками

ми і досягненні кожним з них частки в 10% загального обсягу капіталу банківської системи, їх можна буде вважати системоутворюючими банками, діяльність яких визначальним чином впливає на розвиток усієї банківської системи України.

Одним з наслідків присутності іноземних банків на ринку банківських послуг вважають зниження відсоткових ставок за кредитами. Проте, як свідчить практика, суттєве зниження вартості кредитів не може бути спричинене винятково за рахунок функціонування банків з іноземним капіталом (табл. 3, за даними [10, с. 69]). Адже основною метою іноземних банків є отримання високих прибутків при роботі на місцевих ринках банківських послуг. Тобто іноземним банкам, що мають дешеві й довгі ресурси, просто немає сенсу зменшувати кредитні ставки в умовах, коли існуючі ставки є прийнятними для більшості позичальників, про що свідчать високі темпи зростання обсягів кредитування в Україні. Тому, на нашу думку, очікувати значного зниження відсоткових ставок за кредитами не варто. Для того, щоб в Україні зменшилися відсоткові ставки, має відбутися значне поліпшення макроекономічної та монетарної ситуації.

Таблиця 3

Процентні ставки за банківськими кредитами (середньозважені ставки в річному обчисленні)

(%)

Показник \ Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Процентні ставки за кредитами, наданими банками у національній валюті	31,9	24,8	17,9	16,4	15,4	14,4	14,8
Процентні ставки за кредитами, наданими банками в іноземній валюті	13,1	11,9	12,3	11,6	11,3	11,3	11,2

Виявлено, що розмір кредитних ставок в Україні постійно знижується. Так, за період 2001–2007 рр. розмір процентної ставки за кредитами, наданими банками в національній валюті, знизився більше ніж у два рази. Проте вартість кредитів в Україні все ще

залишається дуже високою. Для порівняння зазначимо, що середньозважена річна ставка кредитування у доларах США станом на 01.01.2008 р. у Великобританії становила 5,0%, у США – 4,27%, Гонконзі – 5,75%, Іспанії – 10,50% [11].

Результати дослідження Світового банку доводять той факт, що іноземні банки не докладають зусиль для впровадження нових банківських технологій та нових продуктів і послуг, а також не прагнуть встановлювати нижчі процентні ставки за кредитами порівняно з банками-резидентами. За умов низької конкурентоспроможності місцевих банківських установ вони отримують контроль над фінансовими потоками та платоспроможністю банківської системи, в яку інтегруються [12, с. 36]. Проте досвід функціонування банків з іноземним капіталом у банківській системі України все ж таки засвідчує їх позитивний вплив на збільшення обсягів кредитування економіки країни. Чимало вітчизняних підприємств віддають перевагу саме банкам з іноземною участю, які пропонують більш вигідні та зручні варіанти кредитування. Перевагами роботи з цими банками є легкість укладання угод та оформлення документів, зручні умови, гнучка політика, а також можливість отримати додаткові кредити.

Функціонування банків з іноземною участю зміцнює фінансову інфраструктуру, покращує інвестиційний клімат і, таким чином, позитивно впливає на розвиток усієї економіки. Виявлено, що участь іноземного капіталу в банківській системі України

сприяє підвищенню рівня корпоративного управління, впровадженню передових технологій банківської діяльності, підвищенню кваліфікаційного рівня та професіоналізму банківських працівників, а також стандартів якості обслуговування клієнтів. Важливим позитивним наслідком є розширення спектру банківських послуг та створення нових банківських продуктів. Адже в Україні наразі навіть у великому банку клієнтам пропонують максимум 100–120 послуг, тоді як у світі надається понад 300 видів банківських послуг [12, с. 36].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що у теперішній час в Україні спостерігається значна активізація присутності іноземного капіталу у банківській системі. Про це свідчить як збільшення загальної кількості банків з іноземною участю, так і зростання їх питомої ваги в обсязі капіталу та активів усієї сукупності комерційних банків України. Банківські установи, підконтрольні нерезидентам, демонструють високий рівень ефективності та сприяють використанню всіма банками країни позитивного досвіду ведення банківської справи. Таким чином, участь іноземних банків з належною репутацією є важливим чинником розвитку банківської системи України.

Список використаних джерел

1. Шпиг Ф. І. Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу : [моногр.] / Шпиг Ф. І. — Суми, 2006. — 288 с.
2. Полозенко Д. В. Банківська система України в умовах функціонування іноземних банків / Д. В. Полозенко // Фінанси України. — 2006. — № 5. — С. 91—94.
3. Уманців Ю. Розвиток національної банківської системи в умовах глобалізації світової економіки / Ю. Уманців // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 10 (128). — С. 60—65.
4. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / Барановський О. І. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. — 759 с.
5. Кузнецова А. Оцінка впливу іноземного капіталу на банківську систему України / А. Кузнецова, О. Другов, В. Рисін // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 1 (131). — С. 24—27.
6. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р. № 2121-III ; із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 16.11.2006 р. № 358-V [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bank.gov.ua — Назва з титул. екрана.
7. Міщенко В. І. Роль іноземного капіталу в банківському секторі країни / В. І. Міщенко, Р. М. Набок // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 11. — С. 38—44.
8. Сайт асоціації українських банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.aub.com.ua — Назва з титул. екрана.
9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bank.gov.ua — Назва з титул. екрана.
10. Бюлетень Національного банку України. — 2008. — № 8 (185). — 165 с.
11. Інтернет-сайти Центральних банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.bis.org/cbanks.htm — Назва з титул. екрана.
12. Смовженко Т. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект / Т. Смовженко, О. Другов // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 11 (117). — С. 34—37.

Тенденції української економіки очима керівників підприємств (аналітичний огляд).

Дослідження стану конкурентного середовища для українських підприємств*

М. В. Пугачова,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
директор НГП статистичних технологій
ІТК статистичних досліджень

Перехід української економіки з планової до ринкової фази впродовж трансформаційного періоду зумовив необхідність дослідження аналітиками і практиками процесів, притаманних саме ринковій економіці (реакції підприємств на посилення зовнішньої та внутрішньої конкуренції, їх поведінки на ринках збуту, визначення ринків збуту та конкурентоспроможності продукції на них тощо), моніторинг яких не був потрібен раніше. Тому отримання відповідної інформації щодо зазначених проблем безпосередньо від підприємств-респондентів надає змогу здійснювати нові види аналізу та отримувати дані за незвичними для традиційної статистики розрізами.

Запитання щодо стану конкурентного середовища ставляться протягом достатньо довгого часу, тому аналіз отриманих даних за цей період надає дуже цікаві результати як за галузями економіки, так і у більш детальних розрізах, наприклад: за видами промислової діяльності, об'єктами будівництва, видами

транспорту. Запитання ставляться підприємствам з різною періодичністю, а деякі взагалі – всього тільки 1–2 рази, проте на основі відповідей на них складається загальна картина цього явища.

На жаль, інформація кон'юктурних обстежень збирається з квартальною періодичністю, і це унеможливорює більш оперативне реагування й аналіз змін в економіці, проте обстеження надають достатньо точні відомості про короткострокові тенденції та коливання ринку.

Промисловість

Як видно з рис. 1, протягом всього часу спостерігалося зростання конкуренції у цій галузі (баланс відповідей коливався майже постійно близько відмітки 30%, тобто відсоток респондентів, які відмічали зростання, значно перевищував відсоток респондентів, що мали протилежну думку).

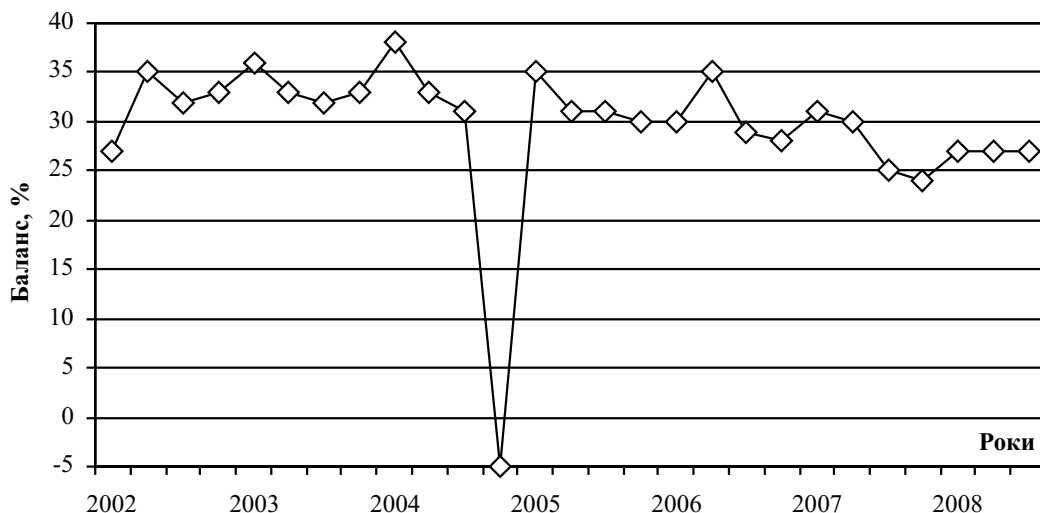

Рис. 1. Зміни стану конкуренції у промисловості

Зафіксовано суттєвий спад конкуренції у IV кварталі 2004 р., що можна пов'язати з подіями "помаранчевої революції", та деяке уповільнення темпів зростання протягом 2007–2008 рр., яке пояснюється, на наш погляд, погравленням ділової активності вітчизняних підприємств та покращанням їх позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках, хоча у IV кварталі поточного року очікується погіршення більшості показників.

* Третій аналітичний огляд із запланованого циклу щодо використання інформації кон'юктурних обстежень підприємств для статистичного моніторингу їх ділової активності. Перші два надруковано у № 2 (41) журналу за 2008 рік (с. 68–75) та № 3 (42) журналу за 2008 рік (с. 71–80).
© М. В. Пугачова, 2008

У III кварталі 2008 р. зареєстровано значно нижчі, ніж за іншими видами економічної діяльності, темпи зростання конкуренції у добувній промисловості (баланс відповідей +11%) та у підприємств з виробництва коксу і продуктів нафтопереробки (+9%). Як завжди, майже не відчують конкуренції підприємства з виробництва електроенергії, газу та води (0%). Найвищі темпи зростання, навіть прискорені порівняно з попередніми періодами, зафіксовані у тих самих видах діяльності, що й раніше: у металургії (+55%), у підприємств з виробництва гумових та пластмасових виробів (+53%) (рис. 2), з видавничої справи та поліграфічної промисловості (+40%).

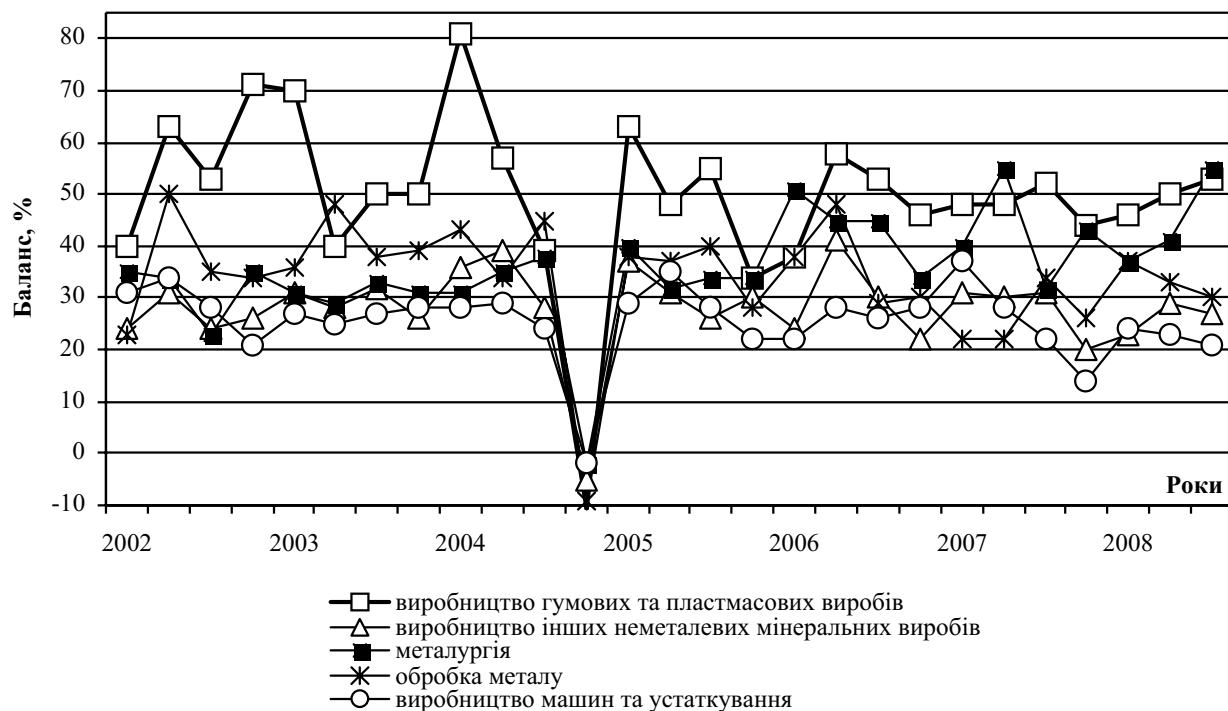

Рис. 2. Зміни стану конкуренції на промислових підприємствах за деякими видами економічної діяльності

Якщо розглядати конкуренцію як фактор, що негативно впливає на розвиток промислового виробництва, то тут слід відмітити зростання вагомості цього чинника. Особливо це стосується конкуренції з боку вітчизняних виробників (рис. 3), хоча з початку 2007 року спостерігаються процеси зменшення впливу конкуренції з їх боку. Однак з середини 2005 року

зафіксована інша тенденція: посилення впливу конкуренції з боку зарубіжних виробників, яке останній рік було особливо значним у II–III кварталах. Тим не менш у цифровому вираженні частка підприємств, які відчувають вплив вітчизняних товаровиробників, усе ще залишається значно більшою (32–34%), ніж закордонних (18–20%).

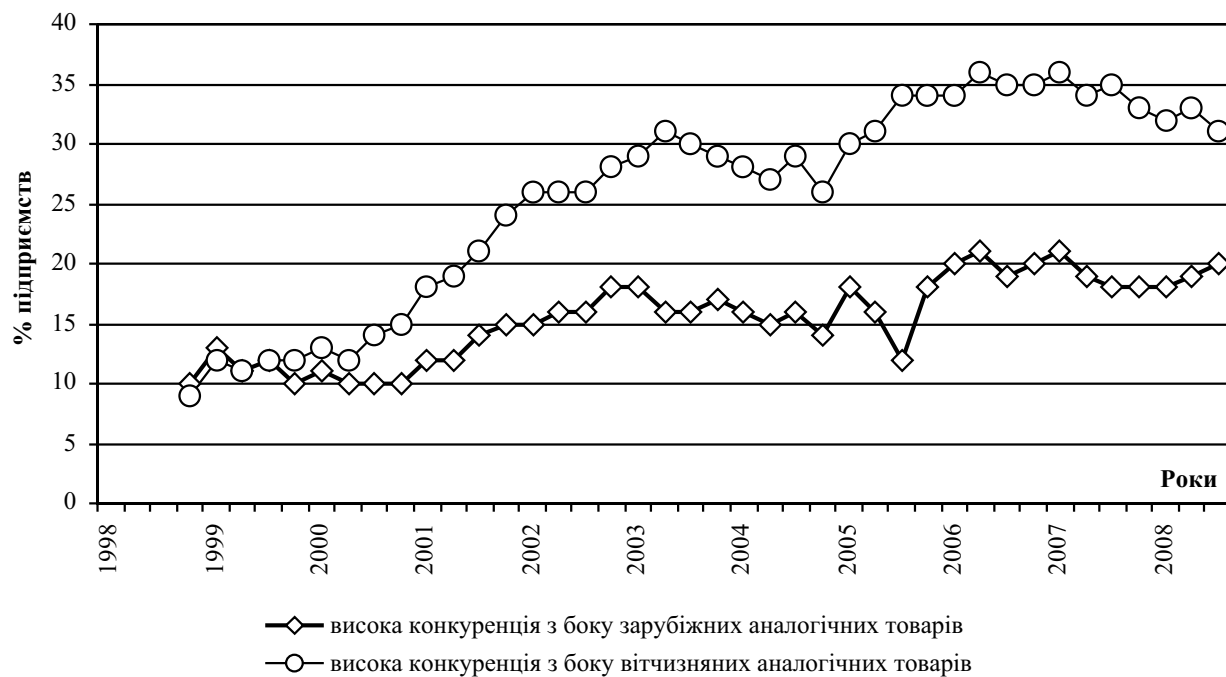

Рис. 3. Конкуренція як стримуючий фактор у промисловості

З'ясування думок респондентів щодо конкурентних переваг їх продукції на ринках проводилось у 2007 р., але планується повторити це запитання і у

2009 р. Серед головних конкурентних переваг своєї основної продукції на внутрішньому ринку респонденти відмітили її кращу якість, тривалі зв'язки зі спо-

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

живачами та нижчі ціни, а на зовнішньому ринку (крім перерахованих вище) – виконання побажання замовників щодо умов постачання продукції. При цьому 26,2% підприємств, за їх повідомленнями, вважає, що на внутрішніх ринках немає імпорту, який може конкурувати з їхньою продукцією.

Для більш докладного визначення головних конкурентів для українських підприємств усі ринки збуту було поділено на 4 групи (табл. 1): внутрішній, країн СНД, європейський та інших країн світу. Як і

очікувалося, найбільше продукції промислові підприємства продають на внутрішньому ринку, на якому вони і мають за конкурентів інші українські підприємства (78,6% відповідей), а також закордонні підприємства (10,6%). Тільки 9,9% українських підприємств не мають конкурентів на ринках країн СНД, 12,5% – країн Європи та 12,4% – інших країн світу. Проте інші вітчизняні підприємства не створюють значну конкуренцію нашим респондентам за межами України, особливо в Європі та на інших континентах.

Таблиця 1

Основні конкуренти українських підприємств, 2008 р.

(% підприємств)

Можливі відповіді	Ринки збуту			
	український	країн СНД	країн Європи	інших країн світу
Продукція на ринку не продається	3,8	38,8	54,6	60,8
На ринку немає конкурентів	7,0	9,9	12,5	12,4
Конкуренти – підприємства цього регіону	–	23,7	14,2	9,0
Конкуренти – інші українські підприємства	78,6	15,2	8,0	5,9
Конкуренти – підприємства з третіх країн	10,6	12,4	10,7	11,9

На всіх зазначених ринках, як і можна було передбачити, очікується зростання конкурентоздатності основної продукції підприємств (табл. 2). Найбільше вона зростатиме на внутрішньому ринку, що не може

не радувати українських споживачів. Тобто вони мають отримувати все більш якісну, конкурентоздатну продукцію вітчизняних підприємств.

Таблиця 2

Зміни конкурентоздатності продукції українських підприємств, 2008 р.

(% підприємств)

Можливі відповіді	Ринки збуту			
	український	країн СНД	країн Європи	інших країн світу
Продукція на ринку не продається	3,7	43,1	62,9	71,8
Зростає	39,2	27,7	12,4	9,6
Не зміниться	52,8	25,3	21,3	15,4
Знизиться	4,3	3,9	3,4	3,2

Протягом двох обстежень (у III кварталі 2007 р. та у III кварталі 2008 р.) досліджувалися оцінки українських підприємств стосовно характеристик конкуруючого імпорту щодо характеристик їх основної продукції. Як свідчать отримані дані, ці оцінки за досліджуваний період майже не змінювалися. Інформацію за 2008 р. представлено на рис. 4.

Як видно з рисунка, якість конкуруючої імпортової продукції у 2008 році вважали вищою за якість власної продукції тільки 14% підприємств, що на 2 п. п. менше, ніж у 2007 р. При цьому, з огляду на інфляційні процеси, що відбувалися протягом останніх чотирьох кварталів, уже менша частка респондентів (24% проти 27% у III кварталі 2007 р.) вважають ціни конкуруючого імпорту вищими за ціни на свою продукцію. Доволі велика кількість керівників підприємств стверджують, що і якість закордонної продукції, і ціни на неї нижчі за українські.

На конкурентоспроможність основної продукції підприємств у 2007 р. порівняно з двома попередніми роками (табл. 3) ще більше посилили вплив такі фактори: зміни цін на сировину та матеріали (його зростання відмітили 57% респондентів, що на 2 п. п. більше, ніж у 2005–2006 рр.), зміни цін і тарифів на енергоносії (54%), зміни транспортних тарифів (45% проти 42% – у попередньому періоді). Все ще високими темпами зростає вплив деяких факторів (хоча темпи зростання дещо уповільнилися), а саме: зміна вимог споживачів до якості та асортименту продукції (посилення впливу цього фактора відмітила стосовно 2007 року значно менша частка респондентів: 40% проти 46%), рівень та зміни якості продукції (47% проти 49%). Ще більша питома вага опитаних (38% проти 35%) вважають, що зміна відпускних цін на продукцію їх підприємств взагалі не вплинула у 2007 році на конкурентоспроможність.

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

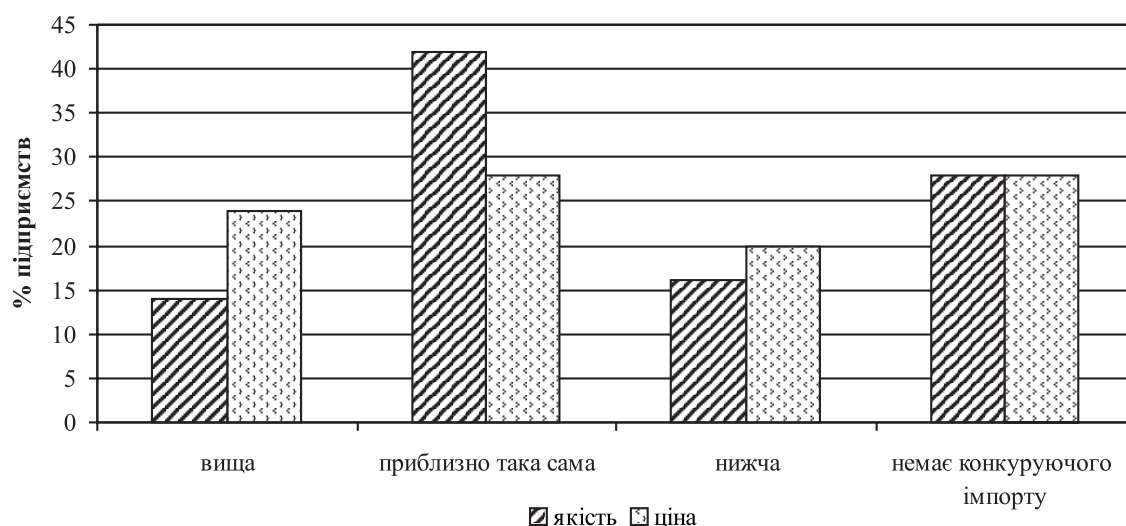

Рис. 4. Характеристики конкуруючого імпорту порівняно з українською продукцією, 2008 р.

Таблиця 3

Фактори, що впливали на конкурентоспроможність у 2005–2007 рр.

(% підприємств)

Фактори	2005–2006 рр.					2007 р.				
	Фактор відсутній або не враховується	Вплив на конкурентоспроможність продукції			Складно оцінити	Фактор відсутній або не враховується	Вплив на конкурентоспроможність продукції			Складно оцінити
		зріс	не вплинув	зменшився			зріс	не вплинув	зменшився	
Зміна відпускних цін підприємства	7	35	35	8	15	6	33	38	8	15
Зміна відпускних цін конкурентів	9	33	25	7	26	7	31	29	5	28
Зміна вимог споживачів до якості та асортименту продукції	7	46	28	4	15	7	40	35	4	14
Рівень обладнання і технологій	8	34	35	7	16	7	29	42	6	16
Рівень та зміни якості продукції	6	49	30	3	12	5	47	34	2	12
Зміни оплати праці на підприємстві	7	30	43	4	16	8	28	45	4	15
Зміни цін на сировину та матеріали	4	55	17	13	11	4	57	17	12	10
Зміни цін і тарифів на енергоносії	4	54	17	13	12	4	54	19	12	11
Зміни транспортних тарифів	10	42	25	10	13	8	45	25	10	12
Забезпеченість ноу-хау, патентами тощо	47	7	16	1	29	38	6	27	1	28
Організація збуту, розрахунків, післяпродажного обслуговування	14	29	32	4	21	14	24	36	4	22
Тіснота взаємозв'язків зі споживачами	11	33	26	5	25	11	33	31	3	22

Прогнози на 2008 рік дещо відрізняються від наданих для трьох попередніх років: майже всі без винятку фактори мали у цьому році посилити вплив на конкурентоспроможність продукції, хоча ступінь цього впливу очікувався різний. Найгіршою, як і раніше, прогнозується забезпеченість ноу-хау і патентами: на 10 п. п. порівняно з 2005–2006 рр. і на 2 п. п. порівняно з 2007 р. зменшився відсоток підприємств, що не враховуватимуть вплив новітніх розробок, тобто наукоємність продукції, за думками великої кількості тих, хто відповів на запитання, не сприяла раніше й не сприятиме надалі її конкурентоспроможності. Ще більше посилиться вплив таких факторів, як ціни (особливо – конкурентів та на енергоносії), транспортних тарифів, тобто вплив інфляції на конкурентоспроможність продукції підприємств підтвердився.

Одним із важливих аспектів підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства є ефективність використання його виробничих потужностей. Тому важливим напрямом дослідження змін кон'юнктури є визначення, наскільки і за яких умов можна залучати додаткові резерви виробництва (за їх наявності) при збільшенні попиту на продукцію підприємства. За повідомленнями респондентів, у 2008 році підприємства використовували в середньому тільки 65–67% своїх ви-

робничих потужностей, що значно менше, ніж у нормальній ринковій економіці, де коефіцієнт використання коливається у межах 75–85%.

Серед опитаних українських промислових підприємств 12% вважають, що за умови збільшення попиту на їх продукцію наявні надлишкові виробничі потужності не можна буде використати для виробництва на них конкурентоспроможної продукції (рис. 5), хоча у 2007 році частка таких респондентів становила 10%. Поряд з тим, як і раніше, 42% опитаних зазначають, що за наявності значних інвестицій надлишкові потужності можна було б використати з метою виробництва конкурентоспроможної продукції, а 24% опитаних вважають, що це можна зробити навіть з мінімальними витратами. І тільки 22% респондентів (проти 24% у 2007 р.) готові в будь-який момент при збільшенні попиту виробляти конкурентоспроможну продукцію; причому серед таких підприємств, як і попереднього разу, найбільша частка (яка зросла за цей період вдвічі) тих, що належать до харчової і тютюнової промисловості (44,5%). Найменша частка підприємств, що готові виробляти конкурентоспроможну продукцію за умови збільшення попиту, серед тих, що займаються вторинною переробкою (0,7%) та обробкою металу (1,1%).

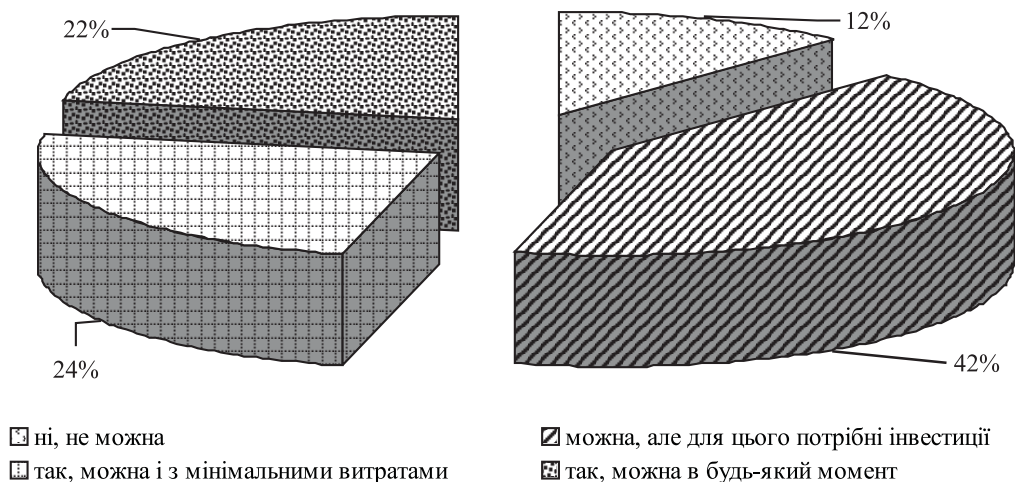

Рис. 5. Можливість використання надлишкових потужностей при збільшенні попиту

Будівництво

Найбільша частка запитань, що стосуються функціонування підприємств в умовах ринкової економіки, тобто у конкурентному середовищі, включена до анкет промислових підприємств, але певна їх група (частково гармонізована) ставиться і підприємствам інших галузей економіки, найбільша з них – будівельним підприємствам. Це, наприклад, запитання, які постійно містяться в анкетах: щодо змін стану конкуренції, щодо існування конкурентів у певній сфері будівництва як стримуючого фактора розвитку підприємства або такі, що ставляться епізодично (синхронно із запитаннями, призначеними для промисловості).

У цілому конкуренція в секторі будівництва постійно зростає протягом усього часу досліджень (баланс відповідей має постійно позитивні значення), хоча спостерігаються періоди як уповільнення темпів зростання, так і їх прискорення (рис. 6). У III кварталі 2008 року зафіксоване деяке уповільнення темпів зростання (баланс становить +29%).

Серед тих стримуючих будівельну діяльність факторів, які збільшили вплив на роботу підприємств у III кварталі 2008 р., респонденти вказали нерівність умов господарювання порівняно з конкурентами (частка відповідей щодо цього фактора зросла з попереднього кварталу на 3 п. п. і становить 10%), високі процентні ставки кредиту та високі податки. Проте на

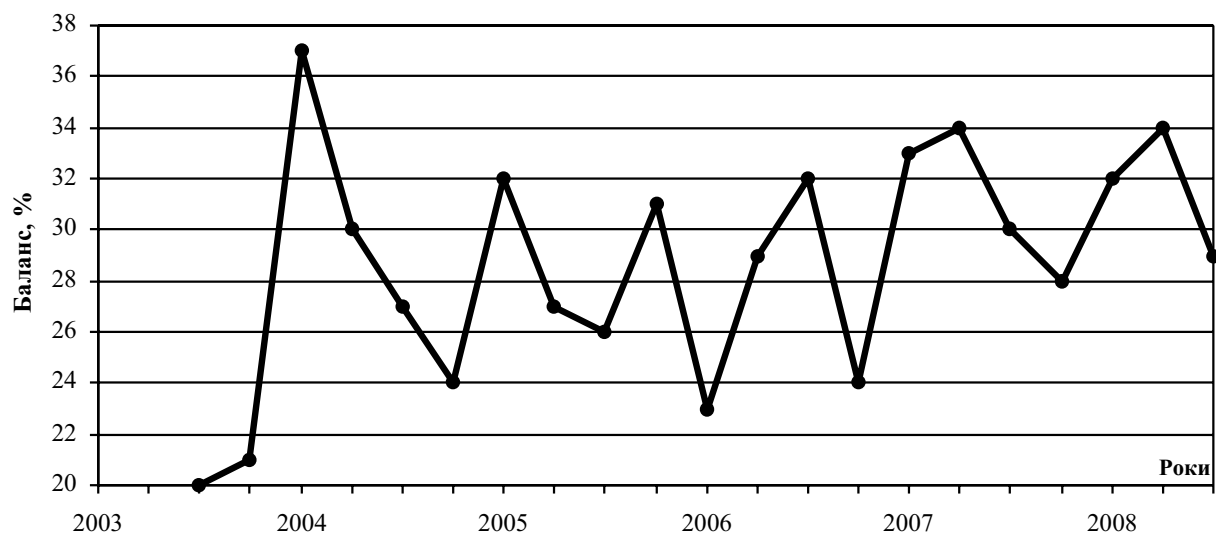

Рис. 6. Зміни стану конкуренції з боку інших будівельних підприємств

2 п. п. порівняно з попереднім кварталом зменшився відсоток опитуваних, які відмітили, що їх роботу стримує висока конкуренція з боку вітчизняних будівельників (частка відповідей дорівнює 32%), хоча вплив цього фактора залишається дуже вагомим порівняно з іншими, особливо із впливом з боку закордонних конкурентів-будівельників.

Також два роки поспіль українські підприємства надавали оцінки рівня конкуренції у сфері їх діяльності. З табл. 4 добре видно, що рівень конкуренції порівняно з іншими українськими підприємствами оцінюють у 2008 р. як високий на 4 п. п. більше ре-

спондентів, ніж у 2007 р. Така сама ситуація має місце і щодо середніх оцінок. Значно зменшилася частка вітчизняних будівельників, які взагалі не можуть оцінити її рівень (на 11 п. п.). Певно, це спричинено деяким уповільненням зростання обсягів будівельних робіт, що спостерігається у цій галузі в 2008 році. Конкуренцію з іноземними підприємствами респонденти в цілому не розглядають як впливову, тому й оцінки значно скромніші, хоча відповідей “конкуренції немає” у 2008 році на 3 п. п. менше, ніж у попередньому.

Таблиця 4

Оцінки рівня конкуренції з вітчизняними та закордонними будівельниками

(% від кількості отриманих анкет)

Рівень конкуренції Підприємства	Дуже високий		Високий		Середній		Низький		Конкуренції немає		Важко оцінити	
	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.
Українські	5	5	38	42	30	34	2	2	2	1	23	12
Іноземні	1	2	5	4	3	5	4	2	6	3	16	16

Роздрібна торгівля

Дослідження змін стану конкуренції в роздрібній торгівлі (на відміну від інших галузей економіки) здійснюються у всіх європейських країнах, відповідні запитання містяться в гармонізованій анкеті, хоча їх спрямованість більш вузька: з'ясовуються думки респондентів стосовно змін стану конкуренції всередині країни, на ринку країн ЄС та за його межами. Для українських підприємств таке запитання сформульовано щодо конкуренції в цілому.

Конкуренція в торговому секторі весь час зростає, не був винятком і III квартал 2008 року: її збільшення відмітило 54% торговельних підприємств, хоча це найнижчий показник серед третіх кварталів попередніх 10-ти років. Баланс з цього питання становить +53%, і це найнижче його значення серед аналогічних кварталів за останні 8 років (рис. 7).

Серед факторів, що стримують зростання обсягів товарообороту на торговельних підприємствах, найбільший вплив у 2008 р. здійснює висока конкуренція в їхній сфері торгівлі (цей фактор відмітили 52,8%, хоча за рік до того його назвали 55,0% опитаних, а у 2000–2002 рр. – 75–87%). При цьому нерівність умов господарювання порівняно з конкурентами відмітили лише 7,4 % опитаних.

В останні два роки у респондентів також з'ясовували їх думки щодо рівня конкуренції на ринку в сфері діяльності торговельних підприємств. Відповіді розподілилися так, як показано на рис. 8 (у відсотках до загальної кількості опитаних підприємств). Тобто 71% вважають його дуже високим та високим і тільки 1% – низьким. При цьому у 2007 році високих та дуже високих оцінок конкуренція отримала у 62% опитаних. У 2008 р. жодний респондент не надав відповіді

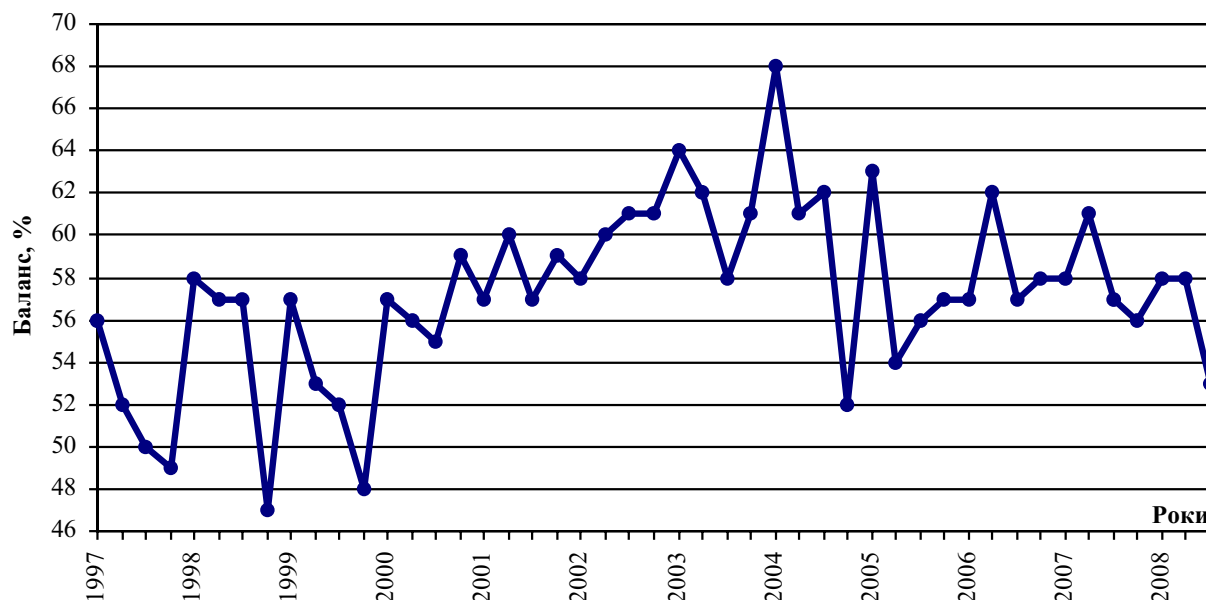

Рис. 7. Зміни інтенсивності конкуренції у роздрібній торгівлі

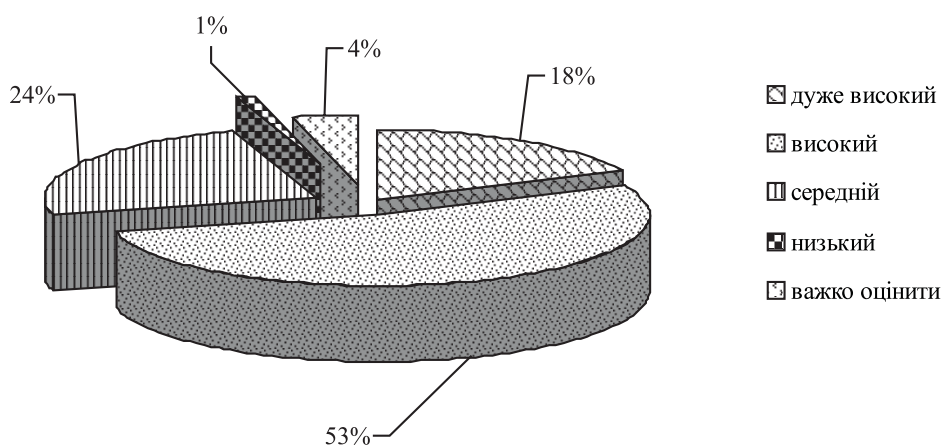

Рис. 8. Оцінки рівня конкуренції на ринку в 2008 р.

“конкуренції немає”, хоча на рік раніше їх було 1,4%. Важко було оцінити рівень конкуренції у 2008 р. тільки 4% підприємств торгівлі проти аж 18% – у попередньому.

Транспорт

Починаючи з середини 1997 року, в галузі транспорту збирається інформація стосовно очікувань керівників підприємств щодо змін стану конкуренції. І вони постійно надають песимістичні, з їх погляду, прогнози, тобто очікують на її зростання. Хоча у 2006 році респондентами відмічалася значне уповільнення прогнозних темпів зростання (рис. 9), і в наступні два роки – не дуже сильне прискорення.

У III кварталі 2008 р. лише 2% опитаних підприємств сподівалися на зниження конкуренції у наступному кварталі, 65% респондентів були впевнені в її незмінних темпах зростання (прогнозний баланс дорівнював +31%).

Рівень конкуренції у власному секторі вважають задовільним протягом останніх чотирьох років 24–

31% респондентів (рис. 10), причому найбільші значення отримані для 2008 року. Відповідно, зменшилася кількість керівників підприємств, які зазначили його як високий (з 70% у 2004 році до 58% у 2008 р.). У III кварталі 2008 р. баланс відповідей за цим питанням не змінив свого знаку, хоча має найменше значення за весь період опитувань (+50%).

Якщо розподілити основних конкурентів за групами країн, то у 2008 році респонденти вважають найбільш високою конкуренцію з вітчизняними підприємствами (табл. 5) і значно нижчою – із закордонними.

Серед факторів, що найбільше заважають нормальній роботі підприємств, респонденти постійно відмічають високі податки, застарілий парк транспортних засобів і високу конкуренцію з боку вітчизняних перевізників (у 2007–2008 рр. частка підприємств, що відмітили цей фактор, коливалася в інтервалі 48–59%). Конкуренція з боку закордонних перевізників не перевищує 10% відповідей.

ОБСТЕЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

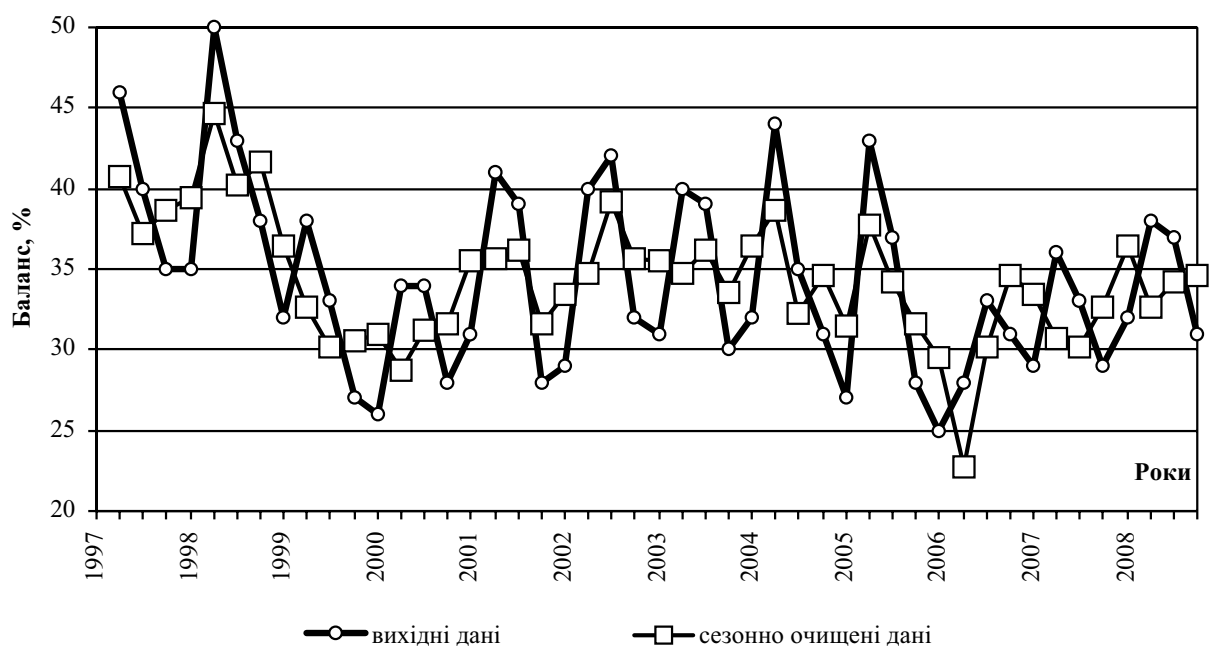

Рис. 9. Прогноз змін стану конкуренції з боку інших транспортних підприємств

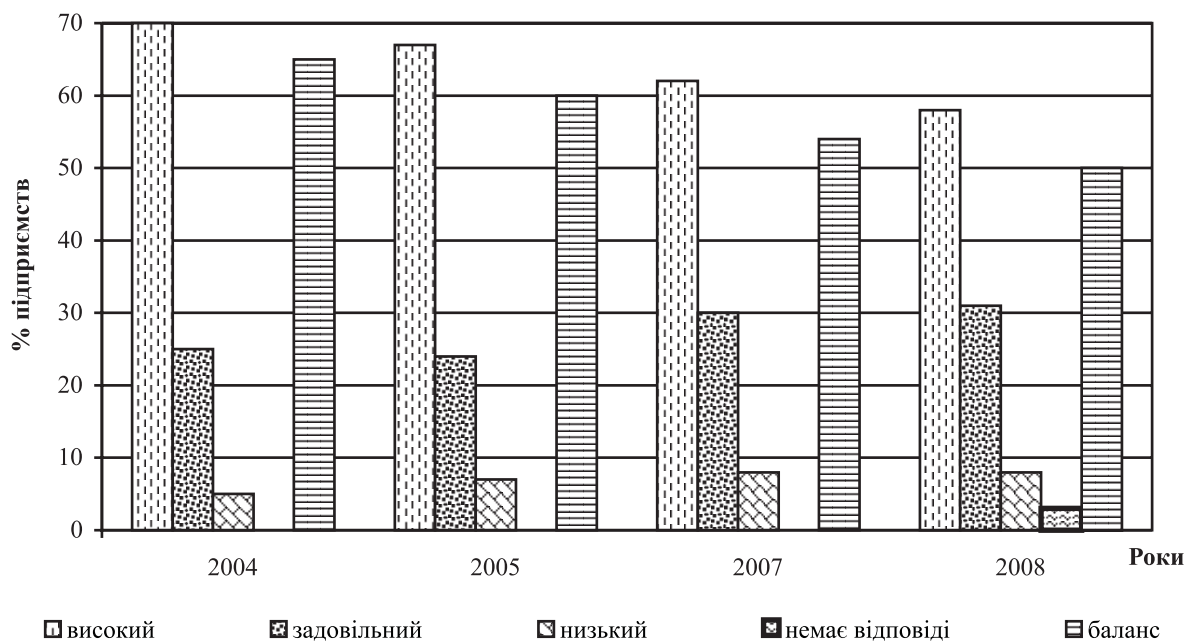

Рис. 10. Оцінки рівня конкуренції транспортними підприємствами

Таблиця 5

Оцінки рівня конкуренції з іншими транспортниками

(% від кількості отриманих анкет)

Рівень конкуренції \ Групи підприємств	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Конкуренції немає	Важко оцінити	Не відповіли
Українські підприємства	14,7	44,2	21,7	3,1	1,9	11,6	2,7
Підприємства країн СНД	3,9	13,2	9,3	2,3	14,0	32,2	25,2
Підприємства країн далекого зарубіжжя	5,4	8,9	5,0	2,3	15,9	37,2	25,2

Сільське господарство

Зміни стану конкуренції з боку аналогічної продукції порівняно з попереднім кварталом досліджуються у цій галузі не так довго, як в інших. У 2008 році стан конкуренції не дуже змінювався (таких відповідей приблизно 78%), хоча баланс все ж таки позитивний (він дорівнює +10%), що свідчить про її невелике зростання.

У 2008 році відчутно змінились оцінки респондентів щодо рівня конкуренції на ринках збуту про-

дукції. Тільки 1,2% опитаних вважають, що рівень конкуренції з українськими підприємствами дуже високий (рис. 11); рік тому цей показник становив 2,2%. Дуже високим у 2008 році вважають рівень конкуренції з іноземними підприємствами 6,0% респондентів (проти 9,8% у 2007 році). Те ж саме спостерігається і для оцінок “високий рівень конкуренції”: порівняно з попереднім роком вони знизилися стосовно українських підприємств на 5,3 п. п., іноземних – на 7,5 п. п.

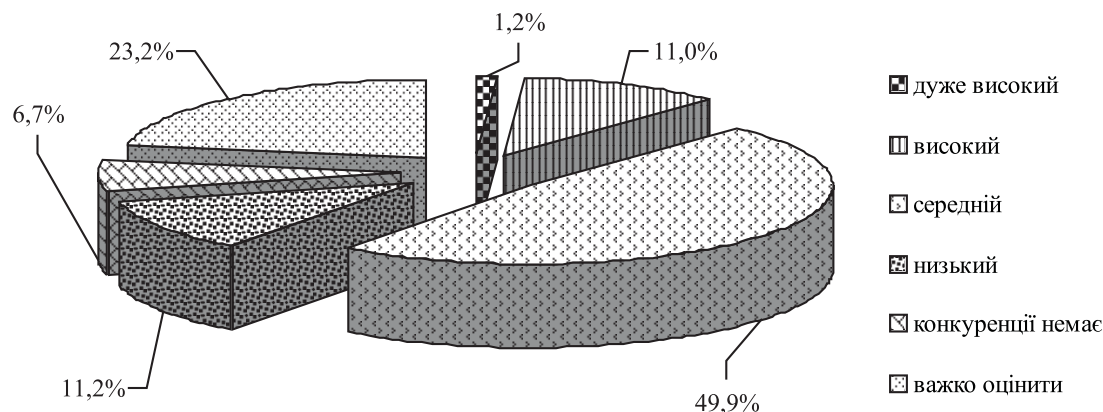

Рис. 11. Рівень конкуренції з українськими підприємствами

Респонденти загалом не розглядають конкуренцію як суттєвий стримуючий фактор для сільськогосподарського виробництва на їх підприємствах. Починаючи з 2006 року, вплив діяльності закордонних конкурентів (виробників аналогічної сільськогосподарської продукції) почав перевищувати вплив вітчизняних

конкурентів (рис. 12), хоча, як зазначалося вище, серед інших причин стримування сільськогосподарського виробництва обидва ці фактори мають чи не найменшу вагу (наприклад, порівняно з високими цінами на пальне, відсутністю налагодженої системи збуту продукції або низьким платоспроможним попитом).

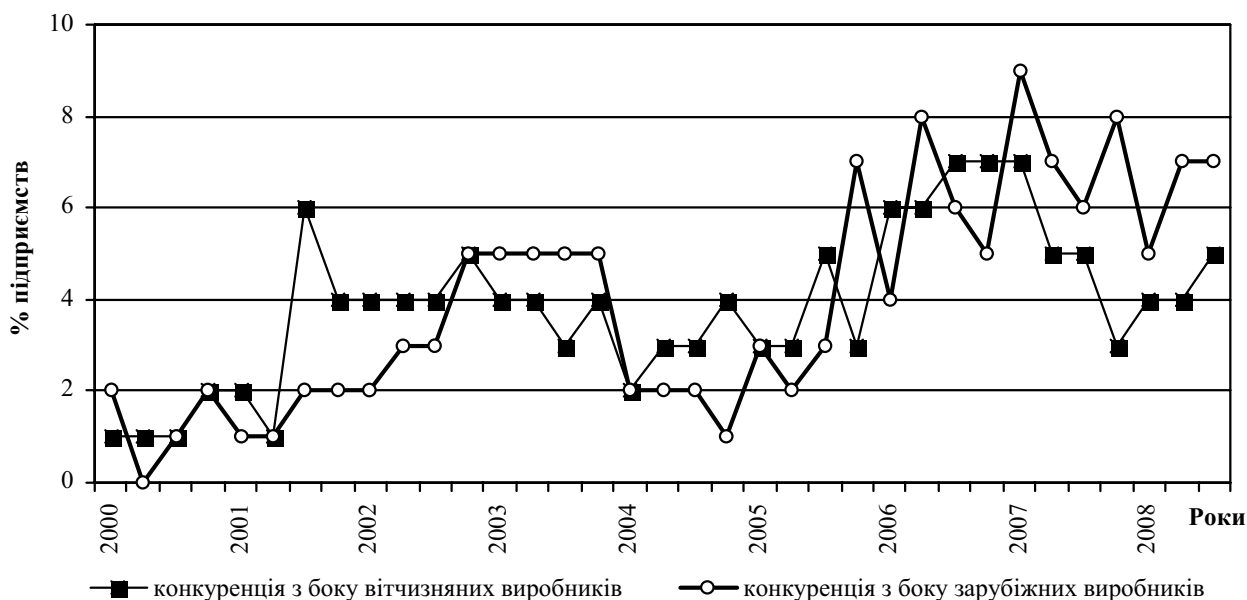

Рис. 12. Конкуренція як стримуючий фактор у сільському господарстві

Кращій реалізації продукції сільськогосподарських підприємств сприяли б аграрні ринки (товарні біржі, оптові ринки, заготівельні кооперативи тощо), але вони існують тільки на території регіонів, де функ-

ціонує приблизно п'ята частка тих респондентів, які відповіли на запитання. І така ситуація спостерігається вже протягом трьох останніх років. За повідомленнями респондентів, у 2000–2004 рр. таких ринків існу-

вало значно більше (частка позитивних відповідей становила 25–40%).

Таким чином, здійснення статистичного моніторингу (на базі кон'юнктурних обстежень) за конкурентним середовищем, в якому працюють підприємства різних галузей економіки, надає можливість отримувати (за необхідністю – разом з іншою статистичною та фінансовою інформацією) достатньо повну картину цього економічного явища.

Деякі інші статистичні дані щодо обстежень діло-

вої активності підприємств регулярно публікуються на сайті НТК статистичних досліджень за адресою <http://www.ntkstat.com.ua>, а більш докладну аналітичну інформацію (зокрема, за видами економічної діяльності у промисловості, об'єктами виробничого призначення у будівництві та за видами транспорту) і результати обстежень можна отримати з “Бюлетеня обстежень ділової активності підприємств”, який видається щоквартально Держкомстатом України разом із НТК статистичних досліджень.

У в а г а !

**Планується випуск чергового збірника наукових праць
Науково-технічного комплексу статистичних досліджень**

“Проблеми статистики”

Запрошуємо фахівців у галузі статистики, науковців, викладачів, аспірантів і студентів, працівників статистичних органів надсилати статті, присвячені загальним проблемам теорії та практики статистики, статистичним класифікаціям і реєстрам, вибірковим методам обстежень, дослідженню окремих аспектів макроекономічної та регіональної статистики, економіко-тематичним методам аналізу та прогнозування.

Прийом статей – до 28 лютого 2009 року.

**Адреса редакції: 01001, Київ-1,
вул. Еспланадна, 4–6, кімн. 207.
Тел.: (044) 235-96-81;
Факс: (044) 235-30-86.**

Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління

В. І. Колеснік,
доктор економічних наук,
начальник Головного управління статистики
в Автономній Республіці Крим

В останні роки регіональна політика в Україні набуває все більшого значення. Постановка завдання соціальної переорієнтації економіки, необхідність якої визначена еволюцією всієї системи економічних відносин, зумовила зміну пріоритетів в оцінці регіонального розвитку.

У Статті 2 Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів” [1] детально сформульовано мету стимулювання розвитку регіонів за напрямками:

- а) “забезпечення сталого розвитку регіонів в інтересах усієї України, підвищення рівня життя населення, подолання бідності та безробіття, формування середнього класу;
- б) ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів для забезпечення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та послуг;
- в) створення рівних умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України;
- г) забезпечення додержання визначених державою соціальних гарантій для кожного громадянина незалежно від місця його проживання;
- д) подолання депресивного стану окремих територій, своєчасного й комплексного розв’язання проблем охорони довкілля”.

Головною метою Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року є визначення ключових проблем регіонального розвитку, пріоритетів державної регіональної політики [2]. У зв’язку з необхідністю досягнення поставлених цілей стає все більш актуальною потреба в повному і надійному інформаційному забезпеченні процесів, що відбуваються, на базі регіональної статистики. Ця галузь статистики є теоретичним і практичним підґрунтям розробки показників економічного та соціального розвитку регіонів у територіальному аспекті.

Як справедливо відзначають учені, регіональна статистика “є однією з найбільш “проблемних” галузей статистики, для якої потрібно виробити стратегію реформування з урахуванням реальних потреб користувачів і можливостей виробників даних” [3, с. 3]. Один із підходів до визначення поняття “регіональна статистика” базується на твердженні, що це система збирання, обробки, аналізу, поширення, збереження, захисту й використання статистичної інформації з оцінки соціально-економічного стану регіонів [3, с. 6]. Однак термін “регіональна статистика” – це складне і, можливо, ще не цілком сформоване поняття. Насамперед, регіональна статистика – це система об’єктив-

ної економіко-статистичної інформації, побудованої за територіальною ознакою.

Але це визначення є дуже загальним, воно не враховує і не відбиває різні аспекти формування інформації про регіон. Аналіз наукових праць свідчить, що “... освоєння доробку попередніх поколінь статистиків, зокрема сформованих на національному ґрунті, набирає особливого значення не тільки з позицій удосконалення методології статистичних досліджень, але формування статистиків-державотворців, тобто таких, які здатні зрозуміти феномен національної економічної культури і на її основі розкривати процеси, явища і закономірності конкретної дійсності, передбачати майбутнє, оснащувати керівництво усіх рівнів надійною інформацією” [4, с. 257].

Регіональна статистика у теперішній час є розділом макроекономічної статистики і виділяється у самостійну галузь наукового знання. “Рівень розвитку сучасної статистичної науки дозволяє стверджувати, що регіональна статистика є її складовою, тобто самостійною її частиною” [5, с. 57].

Необхідно відзначити, що особливість регіональної статистики полягає в тому, що вона є проміжною ланкою між макроекономічною статистикою і статистикою підприємств з погляду ієрархії рівнів управління економікою. З одного боку, регіональна статистика відображає підсумки господарської діяльності підприємств і організацій, що знаходяться на території регіону. У цьому аспекті статистичні показники характеризують ефективність використання всіх видів ресурсів у межах визначеної територіальної системи. З іншого боку, система показників регіональної статистики відбиває комплексність і взаємозалежність видів діяльності в регіоні, спеціалізацію його економіки, пріоритетність розвитку галузей господарського комплексу території.

Регіональний і макроекономічний аспекти статистичної науки зближає той факт, що використовується єдина методологічна база, єдина система статистичних показників.

Однак регіональна статистика має специфіку, що відрізняє її від інших розділів статистичної науки. Це пов’язано, насамперед, із таким її розділом, як регіональний статистичний аналіз. Специфіка полягає в тому, що об’єктом статистичного аналізу є територіально розподілені статистичні дані. У цьому випадку можна говорити про типологізацію регіонів, зумовлену територіальною диференціацією показників економічного та соціального розвитку, а також про аналіз факторів, що визначають стан економіки певної території.

На підставі показників регіональної статистики виконується оцінювання рівня економічного розвитку регіону, його інвестиційної привабливості, ринко-

вої економічної кон'юнктури. Воно дозволяє визначити цілі та завдання управління, розробити програми соціально-економічного розвитку, приймати рішення, контролювати їхнє виконання. Мова йде про використання властивостей інформації щодо адекватного відображення реальних економічних явищ. Процес прийняття управлінських рішень буде тим ефективніший, чим достовірнішими та повнішими будуть дані регіональної статистики. Цим і визначається значення розвитку регіональної статистики для території.

Суттєвий інтерес до інформації, що характеризує регіональні проблеми, виникає у менеджерів та інших працівників, які приймають рішення з керування виробничою діяльністю підприємств, об'єднань, фірм. Для них дані регіональної статистики є інформаційною базою щодо забезпечення процесу прийняття будь-яких рішень управлінського характеру, що зумовлює важливість і значущість процесу інформатизації в суспільстві. У зв'язку з цим можна розглядати й інший аспект поняття "регіональна статистика". Це поняття може бути окреслено як матеріальна основа формування та використання регіональної статистичної інформації. Вона охоплює результати діяльності підрозділу територіальної державної статистики, що забезпечує збирання, обробку, збереження та поширення регіональної інформації.

Однак необхідно враховувати, що регіональна статистика не ідентична системі територіальних органів статистики, оскільки, крім територіального аспекту, інформація має галузевий і мікроекономічний аспекти. А ряд показників регіональної статистики розробляється централізовано у зв'язку з тим, що органи статистики регіону не мають у своєму розпорядженні всіх необхідних даних для їх обчислення щодо конкретних територій.

Для вирішення завдання розробки статистичної інформації в регіональному аспекті потрібно наукове та методичне забезпечення, що розробляє регіональна статистична наука. У зв'язку з цим під регіональною статистикою розуміється наукова дисципліна, яка покликана описати суспільство як територіальну систему, що складається зі взаємозалежних регіонів, котрі формують єдиний економічний простір.

Збирання відомостей важливого практичного значення для управління територіями має глибокі історичні корені. У процесі економічного розвитку, відповідно до характеру змін, що відбуваються, змінювався також зміст облікових операцій. Основна тенденція цих змін проявлялася в двох напрямках:

- 1) перехід від місцевих описів до загальнодержавних переписів;
- 2) перехід від поземельних до подвірних описів.

У 30-х роках XIX ст. одержує розвиток губернська статистика. На території Таврійської губернії в XIX – на початку XX ст. функціонував Таврійський губернський статистичний комітет. До його обов'язків належало збирання зведень, їх перевірка, упорядкування, а також створення докладних описів губернії в цілому або деяких частин її управління, сільського господар-

ства, промисловості, торгівлі [6, с. 22]. Структура і зміст оглядів Таврійської губернії неодноразово змінювалися. Найбільш істотні зміни відбулися після прийняття нової форми губернських звітів у 1897 році. Особливий інтерес становить структура та зміст оглядів. Так, текстова частина складалася з п'яти розділів:

- 1) природні та продуктивні сили губернії й економічна діяльність її населення;
- 2) податки та повинності;
- 3) суспільний благоустрій і благочинність;
- 4) народне здоров'я;
- 5) народна освіта.

Цінність оглядів губернії полягала в тому, що у них щорічно розміщувався один і той самий зіставлений статистичний матеріал, який забезпечував можливість простежити зміни у повсякденному житті регіону.

Становлення і розвиток регіональної статистики визначається великою кількістю факторів. До найважливіших з них можна віднести чинники, що впливають на: процеси реформування економіки територій, процеси реструктуризації суспільства в цілому, реорганізацію системи управління.

За роки незалежності України в суспільстві сформувалося розуміння необхідності ретельного планування будь-якої діяльності, у тому числі такої складної, як статистична. Ефективне управління процесами, що відбуваються в соціально-економічному просторі держави та регіонів, вимагає сучасної статистичної системи, здатної оперативно реагувати на зміни тенденцій розвитку суспільства. Саме на побудову такої статистичної системи були спрямовані програми реформування і розвитку статистики.

У травні 1993 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію побудови національної статистики України і Державну програму переходу на Міжнародну систему обліку і статистики, що виконувалася протягом 1993–1997 років.

У липні 1998 року Кабінетом Міністрів України була затверджена Програма реформування державної статистики на період до 2002 року. Метою цієї Програми було системне реформування державної статистики, необхідність якого була пов'язана з ринковими реформами, що викликали підвищений попит на інформацію. Програма визначала основні напрями інтеграції статистики України в міжнародне статистичне співтовариство.

З метою забезпечення комплексного розвитку системи державної статистики, задоволення потреби органів державної влади і суспільства в об'єктивній статистичній інформації Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію розвитку державної статистики (далі – Стратегія) на період до 2008 року [7].

У заходах щодо реалізації Стратегії на період до 2008 року, пролонгованої до 2012 року, передбачено вдосконалення системи показників з метою проведення комплексного оцінювання соціально-економічного стану регіонів та розробки методології міжрегіональних зіставлень статистичних даних (рис. 1, за даними [7; 8]).

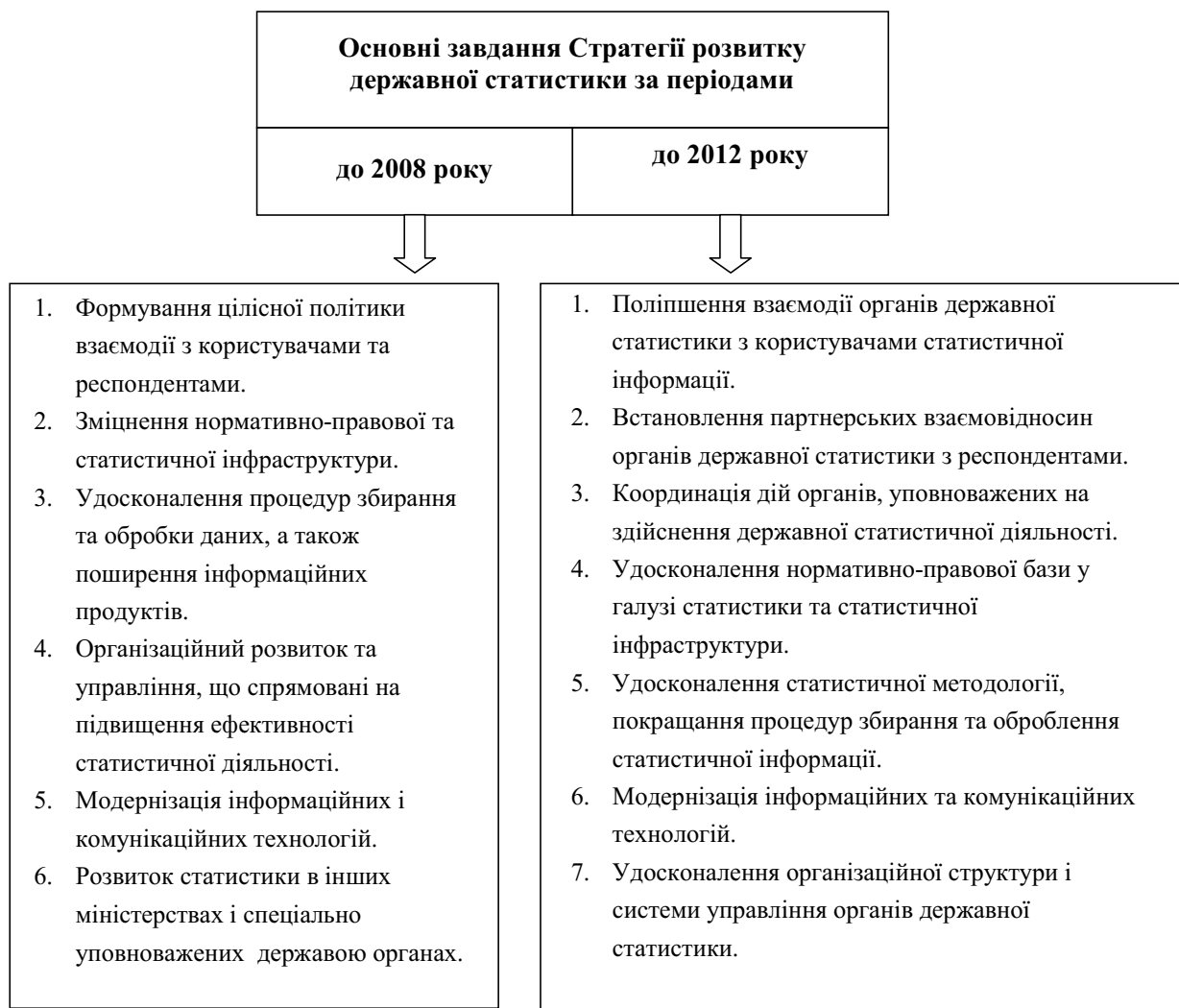

Рис. 1. Завдання Стратегії розвитку державної статистики

Метою Стратегії є визначення перспективи подальшого розвитку і реформування системи державної статистики, спрямованої на отримання всебічної та об'єктивної статистичної інформації щодо економічних, соціальних, демографічних явищ і процесів, які відбуваються в країні та її регіонах, галузях економіки, й забезпечення цією інформацією органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших користувачів. Стратегія охоплює всі аспекти розвитку та вдосконалення системи державної статистики і передбачає координацію дій органів державної влади з питань організації діяльності, пов'язаної зі збиранням і використанням статистичної інформації та адміністративних даних.

Для реалізації принципів управління економікою на регіональному рівні необхідне вирішення двох видів завдань регіональної статистики:

1. Завдання, що відповідають проблемам соціально-економічної статистики.
2. Завдання, характерні для регіональної ланки статистики.

До першого виду завдань належать такі:

1.1. Удосконалення системи статистичних спостережень, побудованих на основі статистичного реєст-

ру підприємств і організацій. Вирішення цього завдання буде сприяти забезпеченню повноти охоплення об'єктивних одиниць і створенню надійної бази статистичних показників.

1.2. Підвищення гнучкості статистичних спостережень, розширення сфери вибірових обстежень, інтегрування різних видів статистичних обліків.

Складність вирішення цих завдань полягає в необхідності забезпечення репрезентативності вибірових досліджень для регіону в цілому і для малих територій зокрема. Оптимізація програм вибірових досліджень дозволить забезпечити збалансованість необхідного і достатнього кола показників, що характеризують стан економіки регіону.

1.3. Удосконалення статистичної методології формування показників статистичних обстежень. Вирішення завдання формування єдиних принципів підходу до розробки структури показника статистичного звіту дозволить підвищити економічну значущість показника, усуне дублювання інформації та різночитання при її інтерпретації.

1.4. Забезпечення достовірності, оперативності, якості звітних даних. Це завдання є однією з центральних проблем статистичної діяльності. Інтеграція

дій статистичних органів усіх рівнів може переломити ситуацію щодо якісних змін кожного показника і підвищити рівень його відповідності фактичному стану досліджуваного об'єкта, тобто його валідність.

1.5. Удосконалення статистичної методології аналізу зведеної статистичної інформації. Основним напрямом вирішення цього завдання може стати "розширення" трактування класичних статистичних прийомів розрахунку відносних показників, а також вироблення нових методик розрахунку інтегрованих показників проблемно орієнтованого моніторингу.

1.6. Впровадження у практику статистичного обліку нових технічних досягнень, удосконалювання інформаційних технологій. Освоєння інтегрованих схем зведення даних при вирішенні цього завдання забезпечить якісно новий підхід до системи обробки статистичної інформації. Це, у свою чергу, потребує використання новітньої обчислювальної техніки, створення абсолютно нових технологічних підходів до виробництва статистичного продукту.

Другий вид завдань характерний для регіональної ланки статистики:

2.1. Оцінка й аналіз потреб у статистичній інформації органів управління регіонального рівня. Вирішення цього завдання дозволить визначити оптимальну величину інформаційного потоку, що забезпечує потреби управління.

2.2. Формування системи статистичних показників регіональної економіки, що дозволить охарактеризувати стан і перспективи розвитку регіону, забезпечити прийняття рішень з управління економікою території.

2.3. Розробка методологічного забезпечення проведення спеціальних регіональних статистичних обстежень, опитувань, орієнтованих на дослідження регіональних особливостей розвитку. Вирішення цього завдання дозволить одержати інформацію, що характеризує регіональні особливості розвитку території.

2.4. Підвищення рівня узагальнення статистичної інформації, розробка методичних прийомів щодо обчислення інтегральних індикаторів. Це дозволить надати узагальнюючу характеристику найважливіших аспектів соціально-економічного розвитку регіонів на основі синтезу значень часткових показників.

2.5. Побудова регіональних інформаційних систем. Суть вирішення цього завдання полягає в забезпеченні взаємодії з відомчими й адміністративними базами даних та формуванні системи управління базами даних на рівні регіону.

2.6. Удосконалення методології регіонального рахівництва. У цьому напрямі необхідна розробка нових і вдосконалення діючих підходів до застосування методів системного аналізу в моделюванні економіки регіону.

2.7. Покращання роботи з користувачами. До переліку проблем включаються питання забезпечення рівного доступу всіх категорій користувачів до статистичної інформації, анкетні опитування, роз'яснювальна робота щодо порядку формування зведеної

інформації, методології розрахунку окремих показників.

Перспективи інтеграції України в ЄС зумовлюють також потреби в регіональній статистичній інформації, що відповідає стандартам і вимогам Євростату та має бути основою для порівнянь соціально-економічного розвитку українських регіонів з регіонами країн ЄС, а також транскордонних проектів щодо співробітництва. Тому основними цілями компонента 2 "Регіональна статистика" в рамках проекту TACIS "Статистика 8" були такі заходи:

- удосконалення системи показників для оцінки та моніторингу рівня соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням досвіду статистичних служб країн ЄС;
- отримання рекомендацій та розроблення концептуальних положень щодо створення регіонального банку даних;
- ознайомлення зі стандартами ЄС у галузі регіональної статистики.

За період реалізації цього компонента була виконана оцінка реального стану регіональної статистики в Україні, визначені головні пріоритети, виходячи з яких і здійснювалися різноманітні заходи.

Саме тому основним завданням регіональної статистики на сучасному етапі є створення такої системи, що відповідає європейським стандартам та повністю адаптована до потреб користувачів усіх рівнів.

У рамках реалізації Стратегії на період до 2012 року необхідно вирішити ряд завдань, які доцільно розподілити на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Першу групу складають завдання за такими напрямками: удосконалення законодавчої та нормативної бази, розробка нових методологічних засад інформаційно-статистичного забезпечення функціонування регіонів та розширення публікаційної роботи.

Середньострокові завдання націлені на створення регіонального банку даних, удосконалення методики статистичного аналізу, розроблення методологічних підходів та системи показників муніципальної статистики.

Ефективне здійснення функцій місцевого самоврядування неможливе без упорядкування системи обліку і статистики на місцевому рівні. Тому передбачено проведення комплексу заходів, спрямованих на створення методологічних засад розвитку муніципальної статистики, тобто статистики територіальних утворень, які знаходяться у віданні органів місцевого самоврядування та визначаються не тільки територіальними, але і господарськими кордонами, а також формами власності.

Система показників муніципальної статистики повинна включати відносно невелику кількість показників, разом з тим їх повинно вистачити для глибокого вивчення муніципальної території, для проведення порівняльного аналізу та управління муніципальним утворенням. Показники муніципальної статистики повинні характеризувати усі сфери життєдіяльності, стан і розвиток муніципального господарства.

Саме для інформаційного забезпечення муніципальних утворень передбачається широке використання адміністративних даних, оскільки коло статистичних даних на цих рівнях дуже обмежене, крім даних суцільних переписів та поточного обліку населення.

До довгострокових завдань можна також віднести питання, що виникнуть з розгортанням адміністративно-територіальної реформи. Про це вже заявлено в Державній стратегії регіонального розвитку до 2015 року, яка була прийнята Урядом у липні 2006 року.

Таким чином, на основі вищенаведених фактів доцільно зробити такі висновки:

- регіон слід розглядати як соціально-економічну систему, дослідження розвитку якої потребує комплексного інформаційного статистичного забезпечення. Наукове та практичне значення вивчення економічної і соціальної складових регіону визначається тим, що саме воно зумовлює та забезпечує розробку основних напрямів регіональної політики;
- регіональна статистика як інформаційна база

регіонального управління має свою специфіку, що відрізняє її від інших розділів статистичної науки. Відмінність, насамперед, полягає в тому, що спостерігаються та аналізуються територіально розподілені статистичні дані. У межах регіональної статистики забезпечується побудова комплексної системи статистичних показників, яка характеризує структуру економіки регіону. Організаційні принципи регіональної статистики розробляються з огляду на необхідність удосконалення методології формування системи показників статистичних обстежень;

- розвиток регіональної статистики повинен здійснюватися у контексті виконання завдань щодо задоволення потреб в інформаційному забезпеченні управління. Обґрунтування завдань регіональної статистики та їх реалізація забезпечать підвищення якості статистичної бази та задоволення потреб в інформаційно-му забезпеченні управління.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 08.09.2005 р. № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 51. — Ст. 548.
2. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р.” від 21.07.2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 30. — Ст. 36—78.
3. Осауленко О. Г. Сучасний стан та перспективи розвитку регіональної статистики / О. Г. Осауленко // Сучасний стан та перспективи розвитку регіональної статистики : зб. матеріалів нац. конференції. — К., 2002. — С. 3—20.
4. Злупко С. М. Українська наукова школа просторової економетрії та вдосконалення регіональної статистики на сучасному етапі / С. М. Злупко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Застосування статистичних методів (регіональний аспект) : [щорічник наук. праць]. — Вип. X. — Львів : НАН України, Ін-т регіональних досліджень, 1999. — 272 с.
5. Кузьменко Л. М. Регіональна статистика в регулюванні соціально-економічного розвитку / Л. М. Кузьменко // Вісник економічної науки України. — 2004. — № 2. — С. 57—81.
6. Бобков В. В. Статистики Таврической губернии (XIX – начало XX века) : библиогр. указатель / Бобков В. В. ; под ред. и вступ. ст. А. А. Непомнящего. — Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2004. — 304 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Стратегії розвитку державної статистики на період до 2008 року” від 13.07.2004 р. № 910 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 28 (частина I). — Ст. 189.
8. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з титул. екрана.

Методичні рекомендації щодо адаптації індикаторів Європейського інноваційного табло до умов України

І. Ю. Єгоров,
доктор економічних наук, зав. сектором;
І. А. Жукович,
кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник;
Ю. О. Рижкова,
науковий співробітник;
HTK статистичних досліджень

Принцип відкритого підходу до координації інноваційної політики, закладений Лісабонською стратегією в березні 2000 року, реалізовано у програмі INNO-Policy TrendChart Європейської комісії, що призначена для збирання, регулярного відновлення й аналізу інформації про інноваційну політику на національному та європейському рівнях за спеціальною системою індикаторів Європейського інноваційного табло (ЄІТ) (European Innovation Scoreboard (EIS)).

У рамках програми проводиться інформаційне забезпечення інноваційного менеджменту в Європі, надається узагальнена, лаконічна інформація та статистичні дані про інноваційну політику в Європейському Союзі, перебіг її реалізації та перспективи. Програма націлена на аналіз інноваційної діяльності, вивчення інноваційних процесів у Європі для виявлення кращих моделей розвитку та найбільш перспективних напрямів інноваційної політики.

Проведення розрахунків щодо стану та розвитку інноваційної діяльності України за програмою INNO-Policy TrendChart Європейської комісії спричинено необхідністю отримання оцінок, які дадуть змогу визначити місце України серед країн – членів ЄС, що є важливим елементом інтеграції, розширення та поглиблення її участі в європейських структурах.

Виходячи з того, що зіставлення показників наукової та інноваційної діяльності України з аналогічними показниками країн ЄС викликає певні труднощі через різні методологічні підходи, метою статті є розробка методичних рекомендацій щодо розрахунку індикаторів інноваційного розвитку для України за методикою ЄІТ. Зазначимо, що ця стаття є продовженням розробок за тематикою, яка досліджувалася авторами у попередніх працях [1; 2].

В останній версії 2007 року 25 індикаторів Європейського інноваційного табло [3] представлено у п'яти групах, що характеризують різноманітні аспекти інноваційного розвитку:

1. “Рушійні сили інновацій” – індикатори, що відображають стан та структуру інноваційного потенціалу (5 індикаторів).

2. “Створення нових знань” – індикатори, що відображають рівні фінансування досліджень і розробок (ДіР) з різних джерел (4 індикатори).

3. “Інновації та підприємництво” – індикатори, що відображають рівні інноваційної активності на підприємствах (фірмах), у тому числі в секторі малого та середнього бізнесу (6 індикаторів).

4. “Застосування” – індикатори, що відображають зайнятість та комерційну діяльність в інноваційних секторах (5 індикаторів).

5. “Інтелектуальна власність” – індикатори, що відображають патентну активність (5 індикаторів).

Показники умовно розподілено на вхідні (оцінюють ресурси наукової та інноваційної діяльності) та вихідні (відображають результативність наукових і науково-технічних робіт та інноваційної діяльності).

Джерелами інформації для розрахунку індикаторів ЄІТ для України можуть бути:

- статистичні щорічники “Наукова та інноваційна діяльність в Україні”;
- статистичні щорічники України з проблем освіти, праці, зовнішньої торгівлі та ін.;
- бази даних Євросоюзу та США зі статистики патентної діяльності, що знаходяться у вільному доступі в Інтернеті (вони, зокрема, містять інформацію про реєстрацію патентів США та ЄС громадянами та юридичними особами України);
- офіційні публікації Статистичного інституту ЮНЕСКО у Монреалі;
- статистичні збірники Євростату з проблем науки та інновацій (використовуються для порівняльного аналізу);
- публікації ЄС щодо ЄІТ (використовуються для порівняльного аналізу).

Нижче наведено методичні рекомендації щодо розрахунків індикаторів ЄІТ для України.

1. Вхідні індикатори – рушійні сили інновацій

1.1. Особи з вищою освітою в галузі технічних та природничих наук серед населення віком 20–29 років (кількість на 1000 мешканців відповідного віку). Індикатор показує приплив нових дипломованих спеціалістів у галузь природничих та технічних наук. У зв'язку з проблемами зіставлення класифікацій освіти різних країн цей індикатор охоплює категорії освіти надто широко: від дипломованих спеціалістів однорічних програм до спеціалістів з дипломами PhD (що за практикою ЮНЕСКО та американських програм наукового обміну відповідає кандидатським та докторським дипломам в Україні).

Для України цей показник можна визначити на основі даних освітньої статистики про наявність таких фахівців у віковій групі 20–30 років та оцінки кількості таких осіб у віковій групі 30-річних громадян. Для цього необхідно зробити два припущення:

- кількість таких осіб є рівномірно розподіленою у віковій групі, що охоплює жителів України віком 25–30 років;
- дипломовані спеціалісти у галузі технічних та природничих наук віком 20–22 роки складають 50% від середньорічної кількості спеціалістів для кожного подальшого року (23–29 років).

Остаточне значення показника (оцінка) буде отримане шляхом вилучення відповідних даних за один рік (осіб 30-річного віку) та зменшення середніх річних значень для групи 20–22 роки (на 50% від середньої чисельності за іншими роками).

1.2. Особи, які мають закінчену вищу освіту, серед населення віком 25–64 років (кількість на 100 мешканців відповідного віку). Індикатор відображає стан кадрового потенціалу країни. Відповідні дані для України можна отримати лише в рамках загальнонаціонального перепису. Проблемаю при подальших розрахунках може стати те, що в ЄІТ використовується віковий діапазон, верхня межа якого перевищує законодавчо встановлений в Україні вік виходу на пенсію.

1.3. Ступінь використання населенням широкосмугового Інтернету (кількість ліній широкосмугового Інтернету на 100 мешканців). У 2000 р. на Лісабонському саміті уряди країн – членів ЄС прийняли стратегію сприяння розвитку сучасних інформаційних технологій та створення швидкодіючих мереж доступу до Інтернету за низькими цінами у межах всієї Європи [4]. Вищезазначений індикатор характеризує виконання країнами рішення щодо поширення широкосмугових мереж Інтернету.

Для України індикатор можна розраховувати на основі інформації Державного департаменту з питань зв'язку та інформатизації України та публікацій аналітичних компаній у бізнес-пресі, зокрема у тижневиках “Бізнес” та “Інвестиційна газета”.

1.4. Особи, які беруть участь у програмах підвищення кваліфікації (навчання), серед населення віком 25–64 років (кількість на 100 мешканців відповідного віку). Однією з особливостей економіки, що базується на знаннях, є постійне одержання нових знань. Іноді сучасний етап розвитку суспільства називають “навчальна економіка” (learning economy, learning society). Потреба у постійному, неперервному навчанні пов'язана з тим, що в умовах глобалізації та конкуренції досить швидко змінюється технологічне, ринкове та інформаційне середовище. Робітники повинні швидко адаптуватися до нових умов праці, освоювати нові ідеї, техніку та вдосконалювати навички праці, тобто постійно навчатися.

Відповідні дані у системі державної статистики для України не збираються. Існують дані лише про кількість учнів та випускників у системі професійного навчання, але цього явно недостатньо для проведення коректної оцінки.

1.5. Рівень освіти юнацтва (питома вага осіб віком 20–24 років, які мають як мінімум повну середню спеціальну освіту, в населенні відповідного віку). Індикатор характеризує рівень кваліфікації населення віком 20–24 років. За даними досліджень, що проводилися для ОЕСР, існує тісний зв'язок між освітою та рівнем економічного зростання країни. Згідно з цими дослідженнями, кожний наступний рік навчання у середній школі збільшує рівень економічного зростання країни приблизно на 5% одразу, а потім – ще на 2,5%. Закінчена середня освіта є тим мінімальним рівнем, який потрібен для активного життя у суспільстві, що ба-

зується на знаннях. Вона дає більше шансів знайти кращу роботу, а також продовжити навчання для отримання вищої освіти. Особи з (як мінімум) повною середньою спеціальною освітою мають доступ до робочих місць з більш високою зарплатою, а також більш високий рівень зайнятості, ніж особи з середньою освітою.

Дані за цим показником можна отримати у публікаціях ЮНЕСКО або зі статистичних збірників щодо рівня освіти в Україні. При розрахунку індикатора для України необхідно використовувати саме дані Статистичного інституту ЮНЕСКО у Монреалі, оскільки вони надаються вже у необхідному для розрахунків форматі.

2. Вхідні індикатори – створення нових знань

2.1. Витрати некомерційного сектору на ДіР (% ВВП). Обсяг витрат на науку є одним з головних економічних індикаторів економіки, що базується на знаннях. Зміни тенденцій у фінансуванні науки є основною ознакою майбутньої конкурентоспроможності та добробуту країни.

На Барселонському європейському саміті (березень 2003 р.), беручи до уваги вигоду від збільшення витрат на науку для економічного зростання та переходу до “знаннєвого суспільства”, було визначено необхідність підвищення рівня витрат на фінансування науки до 3% валового внутрішнього продукту (ВВП) країни до 2010 року, дві третини з яких повинно складатися за рахунок фінансування комерційним сектором.

Для України цей показник можна розраховувати на основі наявних статистичних даних у відсотках як відношення обсягу фінансування витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт державного сектору та сектору вищої освіти до обсягу ВВП. Відповідно до Локального класифікатора секторів діяльності (ЛКСД), до державного сектору належать організації міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, що забезпечують управління державою та задоволення потреб суспільства в цілому (державне управління, оборона, правопорядок, охорона здоров'я, культура, соціальне забезпечення тощо), включаючи організації, підпорядковані місцевим органам виконавчої влади. Ці організації, в першу чергу, обслуговують уряд і не мають на меті одержання прибутку. До сектору вищої освіти належать усі вищі навчальні заклади незалежно від підпорядкування, джерел фінансування та правового статусу, а також науково-дослідні інститути, експериментальні станції, клініки, що знаходяться під безпосереднім контролем або управлінням вищих навчальних закладів, організації, які безпосередньо обслуговують вищу освіту.

Обсяг фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт – це сума коштів, що надійшли на рахунок організації (підприємства) протягом звітного року з усіх джерел (бюджету, коштів вітчизняних та іноземних замовників, власних коштів та ін.).

Валовий внутрішній продукт обчислюється Державним комітетом статистики України згідно зі стандартом СНР, прийнятим міжнародними організаціями у 1993 році.

2.2. Витрати комерційного сектору на ДіР (% ВВП). Індикатор характеризує створення нових знань у межах фірм. Це особливо важливо у науковому секторі (наприклад, фармацевтиці, хімії або деяких галузях електроніки), де основна частина нових знань створюється у науково-дослідних лабораторіях.

Для України цей показник розраховується як відношення витрат комерційного сектору на наукові та науково-технічні роботи до обсягу ВВП. До комерційного сектору належить підприємницький сектор та приватний неприбутковий сектор. Згідно з ЛКСД, до підприємницького сектору належать усі організації та підприємства незалежно від форми власності, чия основна діяльність пов'язана з виробництвом продукції (послуг) з метою продажу. Це галузеві науково-дослідні інститути, конструкторські бюро, проектні та проектно-вишукувальні організації будівництва, промисловості тощо. До приватного неприбуткового сектору належать приватні організації, що не мають на меті одержання прибутку – професійні товариства, спілки, асоціації, суспільні, благодійні організації та фонди (крім фондів, які більше ніж наполовину фінансуються державою).

2.3. Витрати на ДіР у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% загальних витрат на ДіР у промисловості). Індикатор показує, вкладає країна кошти у майбутні технології (високотехнологічні та середньо-високотехнологічні сектори обробної промисловості) чи фінансує традиційну промисловість (середньо-низькі та низькотехнологічні сектори обробної промисловості).

Відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД ДК 009:2005) [5], що гармонізована з Класифікацією видів економічної діяльності ЄС (NACE), в Україні до високотехнологічних секторів промисловості належать: фармацевтичне виробництво (розділ 24.4 КВЕД); виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин (розділ 30 за КВЕД); виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку (розділ 32 за КВЕД); виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування годинників (розділ 33 за КВЕД); виробництво літальних апаратів, включаючи космічні (група 35.3 розділу 35 за КВЕД). До середньо-високотехнологічних секторів промисловості належать: хімічне виробництво, за винятком фармацевтичного (розділ 24, за винятком 24.4 за КВЕД); виробництво машин та устаткування (розділ 29 за КВЕД); виробництво електричних машин та устаткування (розділ 31 за КВЕД); виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів (розділ 34 за КВЕД); виробництво залізничного рухомого складу (група 35.2 розділу 35 за КВЕД); виробництво мотоциклів та велосипедів (група 35.4 розділу 35 за КВЕД) та виробництво інших транспортних засобів, н. в. і. г. (група 35.5 розділу 35 за КВЕД).

Показник розраховується у відсотках як відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи у зазначених вище високотехнологічних та середньо-високотехнологічних секторах промисловості до загальних витрат на наукові та науково-технічні роботи у промисловості.

2.4. Підприємства, що отримують кошти на інноваційну діяльність з некомерційних джерел (% від загальної кількості як інноваційних, так і неінноваційних підприємств). Індикатор характеризує ступінь державної підтримки інноваційної діяльності та показує відсоток фірм, які отримали будь-яку фінансову підтримку з некомерційних джерел на інноваційну діяльність на одному з трьох рівнів (місцевому, національному або на рівні Євросоюзу).

Для України цей індикатор розраховується як відношення кількості підприємств, що отримують фінансову підтримку з некомерційних джерел (державний бюджет, місцеві бюджети, позабюджетні фонди), до загальної кількості промислових підприємств.

3. Вхідні індикатори – інновації та підприємництво

3.1. Малі та середні компанії (МСК), що займаються інноваціями для власних потреб (% від загальної кількості МСК). Індикатор визначає кількість малих та середніх компаній, що впроваджували інновації (освоювали нові або значно поліпшені продукти чи процеси виробництва) для власних потреб упродовж останніх трьох років. Індикатор не включає МСК, що впроваджують нові продукти чи процеси, розроблені іншими компаніями.

Для України розрахувати показник неможливо, оскільки необхідні дані в національній статистиці не збираються. В окремих країнах ЄС відповідну інформацію можна отримати з результатів спеціальних інноваційних обстежень.

3.2. Малі та середні компанії, що беруть участь у спільних інноваційних проектах у промисловості (% від загальної кількості МСК). Індикатор характеризує ступінь залучення малих та середніх компаній до співробітництва в інноваційній сфері.

До малих та середніх компаній, які беруть участь у спільних інноваційних проектах, належать компанії, що мали будь-які угоди співробітництва з іншими підприємствами або науково-дослідними інститутами за три останні роки.

Індикатор вимірює рух знань між науково-дослідними інститутами й компаніями, а також між компаніями, що досліджуються, та іншими компаніями. Індикатор обмежується малими та середніми фірмами тому, що великі компанії майже всі уже залучені в інноваційну діяльність.

Для України розрахувати цей показник неможливо, оскільки відповідні дані не збираються статистичними органами. У країнах ЄС цей індикатор, як і індикатор 3.1, розраховується на базі інформації, зібраної завдяки спеціально проведеним інноваційним обстеженням.

3.3. Витрати на інноваційну діяльність (% у за-

гальному товарообороті). Індикатор вимірює загальні витрати на інновації як відсоток від загального товарообороту.

Для України цей індикатор можна розрахувати на основі наявної статистичної інформації, що міститься у формі № 1-інновація “Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства” як відношення загальних витрат підприємств на інновації (у національній валюті та в поточних цінах) до загального товарообороту всіх підприємств (у національній валюті та в поточних цінах). До інноваційних витрат належать усі витрати, пов’язані з інноваційною діяльністю; остання охоплює внутрішні дослідження та розробки; зовнішні дослідження та розробки; придбання машин та обладнання, пов’язаних з виробництвом інноваційних продуктів та процесів; придбання патентів та ліцензій, промислових зразків; навчання та маркетингові дослідження.

3.4. Венчурний капітал, що призначений на фінансування ранніх стадій роботи компаній (% ВВП). Венчурний капітал на ранніх стадіях значною мірою зумовлює можливість динамічного розвитку нового бізнесу. Для деяких підприємств венчурний капітал часто є єдиним засобом фінансування розвитку (розширення) їх бізнесу шляхом використання або розвитку нових (ризикових) технологій.

Індикатор розраховується як середній показник за два роки, оскільки у країнах ЄС відповідні дані збираються в рамках проведення загальнонаціональних інноваційних обстежень.

Для України розрахувати значення цього індикатора неможливо, оскільки первинна інформація для подібних розрахунків відсутня.

3.5. Витрати на інформаційні та комунікаційні технології (% ВВП). Фундаментальною особливістю економіки, що базується на знаннях, є виникнення та швидке поширення інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) практично у всі сфери діяльності. Спільно з традиційною інфраструктурою (бібліотеки, пошта і т. ін.) ІКТ відіграють важливу роль у розвитку інформаційної інфраструктури сучасної економіки. Це пов’язано з новими технічними та фінансовими умовами доступу до інформаційних ресурсів, високою швидкістю їх передачі та обробки.

Зазначимо, що джерелом інформації для цього індикатора є дані консультативних компаній та аналітичних центрів, а вони можуть містити різні за методологією визначення та охопленням сукупності оцінки.

В Україні офіційна статистика не збирає інформацію щодо зазначеного показника. Орієнтиром для оцінювання можуть бути дані про витрати на інформатизацію, але вони не повною мірою відповідають вимогам ЄІТ. Дані про витрати на інформаційні та комунікаційні технології надаються Євросоюзом на основі оцінок експертів Міжнародного телекомунікаційного союзу.

3.6. Малі та середні компанії, що використовують організаційні інновації (% від загальної кількості МСК). Індикатор характеризує кількість малих та

середніх компаній, що застосовують у своїй діяльності організаційні інновації.

До організаційних інновацій належать упровадження нового організаційного методу в діяльність підприємства, в організацію робочих місць або зовнішніх зв’язків. Відмінною рисою організаційної інновації від інших організаційних змін на підприємстві є впровадження будь-якого організаційного методу (у діяльність підприємства, в організацію робочих місць або зовнішніх зв’язків), що не використовувався підприємством раніше і є результатом реалізації стратегічних рішень керівництва. Організаційні інновації в діяльності підприємства містять упровадження нових методів в організацію повсякденної діяльності з виконання різноманітних робіт. Сюди входить, наприклад, упровадження нових методів поліпшення навчання співробітників і полегшення обміну знань на підприємстві. Прикладом може бути організація баз даних про передові методи діяльності, підбір навчального матеріалу й іншої інформації в такий спосіб, щоб зробити це більш доступним для персоналу; застосування системи навчання й підвищення кваліфікації працівників і, як наслідок, зниження плинності кадрів; впровадження нових систем керування головними виробничими процесами або постачальницькими операціями, таких як організація постачальницьких ланцюжків, оперативна перебудова діяльності, маневрування обсягом виробництва і керування якістю.

Для України розрахувати цей показник неможливо, оскільки інформація щодо інноваційної діяльності малих та середніх підприємств спеціально не збирається. Можливі варіанти вирішення проблеми отримання належної інформації є такими: а) виділення малих та середніх підприємств при обробці даних форми № 1-інновація; б) виділення різних типів інновацій малих та середніх підприємств при проведенні інноваційного обстеження за методикою ЄС.

4. Вихідні індикатори – застосування

4.1. Особи, зайняті у високотехнологічних сегментах сектору послуг (% від загальної чисельності робочої сили). Високотехнологічні послуги (наприклад такі, як телекомунікації) характеризуються наданням послуг безпосередньо споживачу та забезпечують введення інноваційної діяльності інших фірм у всі сектори економіки. Крім цього, вони можуть сприяти підвищенню продуктивності всієї економіки та підтримувати поширення ряду інновацій, особливо тих, що ґрунтуються на інформаційних та телекомунікаційних технологіях.

Індикатор розраховується як відношення кількості осіб, зайнятих у високотехнологічних сегментах сектору послуг, до загальної чисельності робочої сили, зайнятої у виробництві та сфері послуг.

До високотехнологічних послуг в Україні, відповідно до КВЕД [5], належить діяльність пошти та зв’язку (розділ 64 за КВЕД); діяльність у сфері інформатизації, включаючи розробку програмного забезпечення (розділ 72 за КВЕД); дослідження і розробки (розділ 73 за КВЕД).

4.2. Експорт високотехнологічної продукції (% від загального експорту). Індикатор характеризує технологічну конкурентоздатність ЄС, а саме: можливість комерціалізації результатів досліджень, розробок та інновацій на міжнародних ринках. Також індикатор дозволяє визначити продуктову спеціалізацію країни. Створення, експлуатація та комерціалізація нових технологій дуже важливі для конкурентоздатності країни в умовах сучасної економіки, тому що високі технології – основні рушійні сили економічного зростання, продуктивності та добробуту, а також джерело формування високої доданої вартості та робочих місць з високим рівнем оплати.

Для України цей показник розраховується як відношення обсягу експорту високотехнологічної продукції (у національній валюті та в поточних цінах) до загального обсягу експорту (у національній валюті та в поточних цінах).

До високотехнологічної продукції, що експортується, належить: аерокосмічна продукція; комп'ютери та офісне обладнання; електроніка та телекомунікація, фармацевтичні препарати, наукове обладнання; електричне обладнання; продукція хімічного виробництва; неелектричне обладнання та зброя. Ці дані містяться у статистичних збірниках щодо зовнішньоекономічної діяльності, які видаються Держкомстатом України.

4.3. Продаж нової продукції на ринку (% від загального товарообороту). Індикатор вимірює товарооборот нової або значно вдосконаленої продукції, що є новою на ринку, як відсоток від загального товарообороту. Продукція має бути новою для фірми, а також у багатьох випадках – новою і на світовому ринку. Основним недоліком цього індикатора є деяка неоднозначність у визначенні поняття “інновація, нова для ринку”. Малі компанії та компанії менш розвинених країн перш за все включають у цей показник інновації, що вже впроваджені на ринку.

Для України значення індикатора розраховується як сума загального товарообороту нової чи значно вдосконаленої продукції всіх підприємств до загального товарообороту всіх підприємств (у національній валюті та у поточних цінах). Дані для розрахунку відповідного значення індикатора містяться у формі № 1-інновація (обсяги нової продукції) та у статистичних збірниках (загальний товарооборот).

4.4. Продаж нової для фірми, але не нової на ринку промислової продукції (% від загального товарообороту). Індикатор вимірює товарооборот нової або значно вдосконаленої продукції для фірми як відсоток від загального товарообороту. Ця продукція не є новою на ринку. Продаж нової для фірми, але не нової на ринку продукції є оцінкою використання або застосування вже впровадженої продукції (або технології).

Індикатор, таким чином, характеризує ступінь поширення передових технологій.

В Україні державною статистикою подібна інформація не збирається, тому у теперішній час розрахувати значення відповідного показника неможливо.

4.5. Особи, зайняті у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості (% від загальної чисельності робочої сили). Частка зайнятих у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості – це індикатор виробничої економіки, що базується на безперервному інноваційному процесі за допомогою творчої та винахідницької діяльності.

Розраховується він як відношення кількості осіб, зайнятих у високотехнологічному та середньо-високотехнологічному секторах промисловості до загальної чисельності робочої сили. Сектори промисловості, що належать до високотехнологічних та середньо-високотехнологічних, розглянуто у коментарі до показника 2.3.

5. Вихідні індикатори – інтелектуальна власність

5.1. Патенти ЄС на 1 млн. населення. Спроможність фірм розробляти нові види продуктів визначає їх конкурентні переваги. Одним із індикаторів, що характеризує інноваційність нової продукції, є кількість патентів. Для країн Європи нагальною проблемою є підвищення конкурентоспроможності на світових ринках. Як елемент досягнення цієї мети було запроваджено європатенти – єдині патенти для всіх країн – членів ЄС, зареєстрованих у Європейському патентному бюро (ЕПО). Кількість європатентів співвідноситься з чисельністю населення тієї чи іншої країни.

5.2. Патенти США на 1 млн. населення. Індикатор вимірює кількість патентів, виданих у Бюро патентів та торгових марок США (USPTO) на 1 млн. населення країни. Цей індикатор є загальноприйнятим у сучасному світі, оскільки національні процедури патентування відрізняються між собою, а американський ринок є найбільшим у світі, тому його обрано за своєрідний еталон.

5.3. Патенти тріадної групи на 1 млн. населення.

Недоліком таких індикаторів, як патенти ЕПО та USPTO, є те, що європейські країни, так само як і США, мають “домашні переваги” у своїх країнах, тому патентні правила за країнами мають певні розбіжності. “Патентна сім'я” – це група зареєстрованих патентів, що вимагає пріоритету єдиної реєстрації, включаючи право на оригінальну заявку та подальші заявки у всьому світі. Патент є патентом тріадної групи, якщо (і тільки якщо) його зареєстровано в ЕПО, USPTO та JPO (Японське патентне бюро). Тому цей вид патентування є результатом “фільтрації” патентів, що є свідченням патентної активності у США, ЄС та Японії. Таким чином, будь-які країни не будуть мати очевидних “домашніх переваг”.

5.4. Нові торгові марки ЄС на 1 млн. населення. Успішна інновація закінчується впровадженням нового продукту на ринку, тому торгові марки відіграють важливу роль.

Торгова марка – характерний знак, що ідентифікує визначені товари або послуги, які виробляються окре-

мою особою чи підприємством. Вона допомагає покупцю визначитися і придбати продукт чи послугу, тому що їх природа та якість, окреслені в унікальній торговій марці, збігаються з потребами покупця. Торгові марки ЄС мають переваги у захисті по всіх країнах ЄС у зв'язку з єдиною реєстраційною процедурою в Бюро з гармонізації Європейського Союзу.

5.5. Нові промислові дизайни ЄС на 1 млн. населення. Промисловий дизайн стосується естетичного аспекту продукту та має велике значення у впровадженні товару на ринок. Він може визначати особливості форми чи поверхні продукту, ліній та кольору. Промисловий дизайн застосовується як у продуктах промисловості, так і у продуктах ручної роботи: від технічного та медичного обладнання до годинників, ювелірних виробів та інших предметів розкоші; від побутових виробів до електричних приладів та архітектурних конструкцій; від тканин до товарів дозвілля. Промисловий дизайн має бути привабливим. Це означає, що промисловий дизайн – це, в основному, естетичний вигляд продукту, і він не захищає будь-які технічні особливості продукту.

Зареєстрований у ЄС промисловий дизайн має виняткове право на появу нових зовнішніх даних продукту або його частини, а саме: нових ліній, контурів, кольорів, нової форми, текстури і/або матеріалів самого продукту, а також і/або його орнаменту.

Джерелами даних для індикаторів розділу 5 є дані національної статистики про чисельність населення України та дані про Україну з відповідних Інтернет-сайтів американського патентного відомства та

ОЕСР (останній містить дані про патенти “тріадної” групи та європатенти для всіх країн світу) [6; 7].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що із 25 індикаторів ЄІТ для України можна розрахувати лише 16. І в першу чергу це пов'язано зі специфічними особливостями української національної статистики.

Таким чином, для проведення розрахунків в Україні за методикою ЄІТ необхідно:

1) у галузі статистики освіти:

а) змінити вікові інтервали, згідно з практикою ЄС, що потрібно для більш точного визначення кількості осіб віком 20–29 років, які мають вищу освіту у галузі природничих та технічних наук;

б) підраховувати на основі даних інноваційних обстежень або на основі суцільних спостережень кількість людей віком 25–64 років, які підвищували свою кваліфікацію. Слід звернути увагу на важливу особливість: необхідно додержуватися відповідних рекомендацій ЄС щодо визначення термінів та змісту підвищення кваліфікації (не менше трьох тижнів на рік у перерахунку на повний робочий день, наявність сертифікату та ін.).

2) регулярно проводити інноваційні обстеження за методологією ЄС для отримання даних, яких не вистачає. Це надасть можливість отримати відповідну інформацію без змін в існуючих формах статистичної звітності, хоча і потребує додаткових зусиль щодо формування вибірки та обробки даних.

Список використаних джерел

1. Науково-технічна та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів : [моногр.] / [Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Рижкова Ю. О., Пугачова М. В.] ; за заг. ред. О. О. Васечко. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — 223 с.
2. Россия и Украина в свете индикаторов Европейского инновационного табло / [отв. ред. Н. Иванова, И. Егоров]. — К. : ГП “Информ.-аналит. агентство”, 2008. — 92 с.
3. European Innovation Scoreboard. 2007 Comparative analysis of innovation performance [Електронний ресурс]. — 2008. — February. — 52 p. — Режим доступу : http://www.proinno-europe.eu/admin/uploaded_documents/European_Innovation_Scoreboard_2007.pdf — Назва з титул. екрана.
4. The New Knowledge Economy in Europe. A strategy for International Competitiveness and Social Cohesion / [ed. M. J. Rodrigues]. — N.Y. : Cheltenham Edward Elgar Pbl., 2002. — 324 p.
5. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1 — 2002) : ДК 009:2005 — [Чинний від 2006-04-01.]. — К. : Держспоживстандарт України, 2005. — 191 с. — (Національний класифікатор України).
6. Сайт United States Patent and Trademark Office [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uspto.gov/main/aboutuspto.htm> — Назва з титул. екрана.
7. OECD. State Extracts Complete databases available via Source OECD [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://stats.oecd.org/wbos/default.aspx?> — Назва з титул. екрана.

Еволюція індексного методу аналізу

Індексний метод дослідження займає одне з чільних місць серед статистичних методів аналізу соціально-економічних явищ і процесів. Питання індексної методології широко висвітлені в спеціальній та навчальній літературі. Розвитку індексного методу присвячено праці В. Адамова, В. Андрієнка, Г. Бакланова, Н. Виноградової, О. Васечко, О. Власюка, А. Єріної, Л. Казинця, В. Ковалевського, Е. Лібанової, В. Мазуренко, У. Мересте, В. Немчінова, С. Нікітіна, В. Перегудова, С. Пирожкова, А. Ревенка, С. Струмиліна, В. Черменського, С. Югенбурга, Г. Яблонської та ін.

Безперечно, вагомий внесок у розвиток індексного методу було здійснено радянськими вченими, незважаючи на залежність радянської статистики від ідеологічного підґрунтя, що іноді суттєво відображалось на результатах досліджень. Наразі велика кількість питань з теорії індексів вирішена, проте частина їх все-таки залишається дискусійними; з'являються нові індексні побудови, призначені для розв'язування актуальних завдань, зумовлених розвитком суспільства та економіки країн; відбуваються зміни в методології у зв'язку з адаптацією української статистики до міжнародних статистичних стандартів.

Метою нашої статті є узагальнення досвіду індексних досліджень та з'ясування внеску вітчизняних статистиків у розвиток індексного методу.

Термін "індекс" (з лат. index) перекладається "вказівник", "показник". М. Дружинін у середині минулого сторіччя визначав індекс як відносну величину, що характеризує середню зміну декількох різнорідних, безпосередньо несумірних явищ [9, с. 97]. Наразі вчені статистики при визначенні індексів відзначають дещо інші їх особливості. Так, А. Єріна розуміє під індексом відносну величину, що характеризує зміну соціально-економічного явища в часі чи просторі, ступінь відхилення значення показника від певного стандарту (нормативу, середньої). Кожен індекс є співвідношенням двох значень індексованого показника: оціночного і взятого за базу порівняння [20, с. 152]. Такої позиції дотримується О. Шувалова [21, с. 426].

Видатний радянський індексолог Г. Бакланов зауважував, що індекси, будучи відносними величинами, не дають уявлення про розміри явищ, проте забезпечують порівняльну характеристику певного явища з обраною базою порівняння. Однак не всі відносні величини можуть вважатися індексами, а лише ті, що оцінюють динаміку, територіальні відмінності чи відхилення від еталону. Тому відносні величини структури, координат та інтенсивності до індексів відносити неправомірно. Отже, індекси – особливі відносні показники [3, с. 4–7].

Щодо історичного аспекту використання індексів, то спочатку вони почали застосовуватися для вивчен-

Р. П. Задорожна,
кандидат економічних наук,
доцент,
Білоцерківський національний аграрний університет

ня динаміки цін, оскільки, як вказує Г. Яблонська, саме ця сфера знаходиться на поверхні суспільних явищ [23, с. 3]. До початку XX ст. індексна методологія обмежувалася вивченням динаміки цін. Упродовж того періоду було запропоновано понад 150 різних формул індексу цін [12, с. 6], більшість з яких виявилася непридатною для практичного використання у зв'язку з надмірним захопленням авторів суто математичними перетвореннями формул і відсутністю економічного змісту в побудованих моделях.

Застосування індексів як методу статистичних досліджень налічує декілька століть: перші спроби побудови індексів датуються початком XVII ст., коли англійський купець Т. Ман для обґрунтування переваг торгівлі своєї країни з Індією перед поставками з Туреччини порівнював вартість товарів з обох країн за відповідними цінами. Різниця вартостей трактувалась автором як сума економії від заміни торгового партнера [20, с. 152]. Т. Ман випередив свій час: по суті, він запропонував формулу агрегатного індексу цін зі звітним зважуванням, що була обґрунтована німецьким статистиком Г. Пааше лише в кінці XIX ст. [7, с. 491–492]. Проте свого часу ця методика не набула поширення і визнання: більш відомими є індекси цін Дюто та Карлі.

У 1738 р. французький дослідник Дюто запропонував показник, призначений для аналізу динаміки цін за часів правління Людовіка XII та Людовіка XIV [23, с. 3]. Індекс обчислювався як незважене співвідношення сум цін товарів [20, с. 154]:

$$I_p = \frac{\sum_{j=1}^n p_{j1}}{\sum_{j=1}^n p_{j0}}, \quad (1)$$

де p_j – ціна j -го товару у звітному періоді;

p_j – ціна j -го товару у базисному періоді.

Перевагою формули (1) є простота розрахунку, але за сучасними методологічними підходами така побудова індексу є невиправданою, оскільки з позицій логіки неможливо економічно обґрунтувати додавання цін різнорідних товарів, які до того ж продаються в різній кількості.

Подібною була конструкція індексу, запропонована Дж. Карлі (1764 р.), який проаналізував зміну цін на зерно, вино та оливкову олію в 1750 р. порівняно з 1500 р. у рамках дослідження зміни купівельної спроможності грошей, спричиненої відкриттям Америки. Формула (2) являла собою середню арифметичну з індивідуальних індексів цін [20, с. 154]:

$$I_p = \frac{\sum_{j=1}^n \frac{p_{j1}}{p_{j0}}}{n} = \frac{\sum_{j=1}^n i_{p,j}}{n}. \quad (2)$$

Попри спрощений характер незважених індексів, у XIX ст. вони широко використовувались у найбільш розвинених капіталістичних країнах.

У 1863 р. С. Джевон запропонував розраховувати індекси цін за сукупністю товарів як середню геометричну з індивідуальних індексів цін:

$$I_p = \sqrt[n]{\frac{p_{11}}{p_{10}} \cdot \frac{p_{21}}{p_{20}} \cdot \dots \cdot \frac{p_{n1}}{p_{n0}}} \quad (3)$$

Прорив в індексній теорії пов'язують з іменами німецьких економістів Е. Ласпейреса та Г. Пааше, які вперше запропонували зважену агрегатну форму індексів. У 1871 р. побачило світ дослідження Е. Ласпейреса щодо динаміки товарних цін, в якому автором була запропонована така формула індексу цін [23, с. 5]:

$$I_p = \frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0} \quad (4)$$

де p_1 – ціни звітного періоду (1864 р.);

p_0 – ціни базисного періоду (1831–1840 рр.);

q_1 – кількість проданої продукції у базисному періоді.

Г. Бакланов вбачає заслугу Ласпейреса в тому, що він уперше надав індексу економічного змісту, замінивши просте підсумовування цін реалізованих товарів розрахунком їх загальної вартості. Введення у формулу індексу ще одного співмножника – кількості товарів – дозволило отримати економічно обґрунтований агрегат та забезпечити порівнянність безпосередньо несумірних товарних цін [3, с. 9]. Індексна побудова у вигляді формули (4) започаткувала синтетичну концепцію індексів.

У 1874 р. Г. Пааше запропонував свою формулу зваженого агрегатного індексу, в якій обсяги продажів фіксувалися на рівні звітного періоду:

$$I_p = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1} \quad (5)$$

У розрахунках ученого за звітний та базисний періоди було прийнято, відповідно, 1872 та 1863 роки.

Формули (4) та (5) відрізняються лише періодом, на рівні якого фіксуються ваги індексу: індексна система Ласпейреса є базисно зваженою; а Пааше – поточно зваженою. Проблема зважування виникла разом з появою самого методу і, за оцінкою В. Перегудова [18, с. 8], є головною теоретичною проблемою індексного методу. Вирішенням цієї проблеми займалися практично всі вчені-індексологи, проте і в теперішній час однозначної відповіді щодо пріоритетності базисного чи поточного зважування немає. Як відзначає А. Єріна, обидві системи є рівноправними, а вибір форми індексу залежить від завдань дослідження та доступної для дослідника інформації [20, с. 157]. Значення індексів Пааше та Ласпейреса відрізняються, оскільки вони мають різний економіч-

ний зміст. Крім того, доведено, що індекс Пааше дещо занижує оцінку інфляційних процесів, а індекс Ласпейреса, навпаки – завищує [21, с. 460].

Неможливість однозначного вибору з великої кількості формул індексів спонукала вчених продовжувати пошук її оптимальної побудови. Американський економіст-статистик І. Фішер, проаналізувавши надбання статистики в теорії індексів (йому довелося працювати з 104-ма індексними конструкціями [18, с. 8]), запропонував нову тестову теорію індексів, згідно з якою індекси повинні задовольняти деяку сукупність вимог (тестів), сформовану на основі інтуїції дослідника [10, с. 31]. Теорія мала формальний математичний характер, оскільки автор намагався знайти універсальну математичну модель індексу, яка б не залежала від характеру вихідних даних. Результатами його пошуків стала так звана “ідеальна” формула індексу (6), що являє собою середню геометричну з індексів цін Ласпейреса і Пааше:

$$I_p = \sqrt{\frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0} \cdot \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}} \quad (6)$$

Хоча тестова теорія І. Фішера свого часу була досить високо оцінена західними економістами і навіть мала прихильників у Радянському Союзі, однак на практиці “ідеальний індекс” використовується доволі рідко з огляду на складність його обчислення та інтерпретації змісту.

Практичне застосування індексного методу в різних країнах та в різні періоди характеризується використанням різних систем зважування: у СРСР індекси цін розраховувалися за формулою Пааше, тоді як формула Ласпейреса була поширена у США та розвинених європейських країнах. Останній факт піддавався гострій критиці з боку радянської офіційної статистики. Причиною, через яку перевага у зарубіжній статистиці надавалася формулі Ласпейреса, було те, що в середині минулого сторіччя статистичні служби західних країн збирали дані про обсяги продукції один раз у 10 років [22, с. 18], тому саме базисна система зважування уможливлювала проведення розрахунків. Наприкінці XX ст. у країнах Європейського Союзу вагові коефіцієнти переглядалися кожні 5 років, а останнім часом у зв'язку зі суттєвими коливаннями цін у багатьох країнах системи ваг змінюються щорічно [21, с. 461].

Наразі українська статистика змінила методологічний підхід, яким послуговувалася за часів СРСР, і відмовилася від використання формули Пааше при обчисленні індексу цін виробників промислової продукції, використовуючи натомість модифіковану формулу Ласпейреса [13]. У цій формулі використовуються індивідуальні індекси цін за видами товарів (марками, артикулами) та обсяги виробленої продукції у базисному періоді. Перевага модифікованої формули перед традиційною полягає в тому, що при її використанні не відбувається завищення індексу цін. Зміни в методології обчислення стосувалися не лише заміни

формули, але й принципів відбору товарів, динаміка цін яких вивчається. Якщо радянська статистика криптикувала індекси, побудовані за принципом репрезентативності як такі, що не забезпечують повноту охоплення промислового виробництва [22, с. 19–22], то наразі, як зазначено в методиці Держкомстату, “основним принципом відбору товарів-представників для реєстрації цін є їх репрезентативність для характеристики динаміки цін за галузями (підгалузями) промисловості” [13]. Таким чином, звільнившись від ідеологічного тиску та позбавившись потреби доводити недоліки “буржуазних” і переваги вітчизняних підходів, українська статистика запозичує зі світового досвіду методики, що довели свою раціональність та життєздатність.

Всю різноманітність конкретних завдань, що можуть бути розв’язані за допомогою індексного методу, Л. Казинець звів до двох основних:

- 1) порівняльна характеристика рівнів економічних явищ;
- 2) з’ясування зміни складного явища під впливом зміни кожного з пов’язаних з ним простих явищ [10, с. 3].

Відповідно до цих завдань, розрізняють дві функції та дві концепції індексів: синтетичну та аналітичну. Зміст синтетичної концепції полягає в тому, що побудова індексів являє собою конструювання узагальнюючих характеристик динаміки чи просторових порівнянь. Аналітична концепція розглядає індекси як інструмент вивчення закономірностей динаміки, функціональних взаємозв’язків та структурних зрушень.

Засади теорії синтетичних індексів у радянській статистиці були закладені професором В. Старовським у 1930 р. [10, с. 3], хоча, як було зазначено вище, витоки синтетичної концепції пов’язані ще з індексами Дюто, Карлі та агрегатними індексами Ласпейреса і Пааше. В основі синтетичної концепції лежить положення про безпосередню несумірність (а тому неадитивність) окремих елементів досліджуваних складних явищ, що вимагає побудови синтетичних показників, які усувають цю проблему. В подальшому розвиток індексного методу дозволив дослідникам обґрунтувати аналітичну функцію індексів як засіб оцінювання впливу окремих факторів на динаміку складного явища (Н. Виноградова, Б. Карпенко Л. Некраш, В. Новожилов, С. Струмилін).

Певний час синтетичну та аналітичну концепції протиставляли одну одній, проте в 1945 р. у книзі “Сільськогосподарська статистика з основами загальної теорії” В. Немчінов започаткував їх зближення. Зусиллями Г. Бакланова, Л. Казинця, В. Немчінова, В. Перегудова було вироблено підхід, спрямований на пошук “органічного синтезу” [10, с. 4] зазначених вище концепцій з метою подолання суперечностей, що виникають при їх використанні та підвищенні загального наукового рівня індексної теорії. Відомий український індексолог В. Андрієнко, розробляючи цей підхід, доводив, що виконуючи і синтетичну, і аналітичну функції, індексний метод не може виявля-

тись інакше, ніж через використання певного взаємозв’язку між явищами [2, с. 11], причому цей зв’язок є функціональним, на відміну від стохастичного, який досліджується кореляційно-регресійним методом.

Характеризуючи методологічні підходи радянської статистики індексів, можна відзначити як позитивні, так і негативні моменти.

До переваг радянської індексної теорії слід віднести змістовний характер індексних формул: конструювання індексів підпорядковувалося конкретній економічній суті досліджуваного явища. Радянські вчені не зловживали математичними перетвореннями формул, хоча математичний апарат використовували досить широко (особливо це представлено в працях Л. Казинця, В. Перегудова). Обґрунтовуючи необхідність застосування математики в індексному методі, В. Перегудов підкреслював, що недооцінка її ролі часто зумовлена нехтуванням діалектичного зв’язку між формою та внутрішнім змістом досліджуваного явища, який відображає певна формула. Таким чином, оскільки форма визначається змістом, то вона певною мірою дозволяє пізнати цей зміст [18, с. 5].

З огляду на плановий характер радянської економіки, індекси широко використовувалися для характеристики виконання планів та вивчення динаміки розвитку народного господарства.

Найбільшим недоліком радянської індексної теорії слід назвати її заідеологізованість, хоча остання була притаманна не лише науковим пошукам стосовно індексів, але й усій статистиці та загалом науці в СРСР. Так, автореферат докторської дисертації Л. Казинця починається з обґрунтування важливості індексного методу як одного з основних методів економіко-статистичного аналізу для “...успешного претворения в жизнь великого плана борьбы за победу коммунизма – новой программы КПСС” [10, с. 3]. Один з аспектів наукової новизни дисертаційного дослідження Г. Яблонської визначений автором як доведення переваг марксистсько-ленінського підходу до побудови індексів у СРСР та застою в буржуазній індексології, що не пішла далі тестової теорії індексів І. Фішера [23, с. 2]. Подібну мету переслідували роботи С. Нікітіна [15], В. Черменського [22], в яких автори доводили антинауковий, фальсифікаційний характер індексних досліджень у західній науці, їх підпорядкованість інтересам капіталістичних монополій.

Вагомий внесок у подальший розвиток індексного методу дослідження було здійснено українськими вченими-індексологами. Найбільш помітні та масштабні роботи в цьому напрямі – дисертаційні дослідження В. Андрієнка (докторська дисертація, 1990 р.) [1] та В. Мазуренко (кандидатська дисертація, 1996 р.) [12].

Індексний метод аналізу посідав одне з провідних місць серед наукових інтересів В. Андрієнка. Беззаперечною перевагою авторського підходу до дослідження проблем теорії індексів є його системний характер, що передбачав розгляд індексного методу на стику статистики, математики, економіки та філософії. Оскільки поєднання методологічних засад цих наук

при побудові індексів повинно мати не механістичний, а системний характер, то кожній з названих дисциплін відводиться своя роль у конструюванні індексу як узагальнюючого показника. Статистика має забезпечити обґрунтування вибору форми індексу, принципів зважування тощо. Завданням математики є формалізація подання одного показника за допомогою мінімум двох інших показників. Економіка повинна відслідковувати відповідність побудованих моделей внутрішній економічній суті досліджуваних явищ; філософія – здійснювати аналіз діалектичної природи взаємозв'язків між явищами.

Суттєвим недоліком економічних досліджень із застосуванням індексів В. Андрієнко вважав шаблонність застосування математичного апарату без достатнього врахування специфіки та якісних особливостей досліджуваних явищ і застерігав, що без встановлення економічної сутності функціональної залежності між явищами індексний метод може перетворитися в набір “безплідних” математичних вправ, оскільки з позиції математики будь-які незалежні явища можна подати у формі “функціональної” залежності між ними [2, с. 25]. Крім того, оскільки об'єктивного, незалежного від дослідника інструменту визначення характеру зв'язку не існує, то розмежування функціональних і стохастичних зв'язків може здійснюватися достатньо суб'єктивно. Тому В. Андрієнко приділяв особливу увагу логічним основам факторного індексного аналізу та видам функціональної залежності між показниками.

Досліджуючи проблему оборотності факторних моделей (можливості зміни місцями результативних та факторних показників) в умовах відсутності чітких критеріїв розпізнавання результативного показника та його чинників, В. Андрієнко довів, що уможливити таке розпізнавання можна на основі форм “буття” об'ємних, кількісних та якісних показників. Визначення величини об'ємних і кількісних показників не вимагає додаткових розрахунків (так, визначити обсяг продукції можна безпосереднім підрахунком на робочих місцях або за відповідними документами). Іншу форму “буття” мають якісні показники, що виявляються як економічні категорії лише у вигляді абстрактно-уявних величин, отриманих співвідношенням двох абсолютних величин. Це співвідношення і є формою “буття” якісного показника, яка водночас створює ілюзію того, що об'ємний і кількісний показники є його чинниками. Насправді ж це ілюзорна, математично перетворена первинна причинно-наслідкова залежність між абсолютними показниками [2, с. 23–24].

Велику увагу В. Андрієнко приділяв проблемам агрегатного індексування. Досліджуючи проблему сумірності явищ, учений виступав проти догматизації загальноприйнятих ознак сумірності (зокрема, адитивності) і пропонував за найбільш істотну ознаку сумірності приймати економічну самобутність взаємопов'язаних кількісних і якісних показників, що розглядається не взагалі, а в конкретному відношенні, оскільки начебто сумірні, за усталеними уявленнями, показники можуть виявитися несумірними при спробі

досліджувати їх динаміку індексним методом. Отже, взаємопов'язані кількісні та якісні чинники можуть бути внутрішньо зіставимими і незіставимими [2, с. 37]. Для перших коректним є показник середнього значення якісної ознаки, і тому для них можливі дві форми індексування: агрегатна і система індексів середніх величин; вивчення динаміки других можливе лише в агрегованому вигляді. Тобто у випадку несумірності явищ неможливо оцінити вплив структурних зрушень на динаміку якісного показника. Для сумірних явищ оцінка цього впливу здійснюється, але не на першому, а вже на другому етапі дослідження. Оцінка ж впливу кількісного та якісного чинників на динаміку результативного показника (перший етап) проводиться поза зв'язком зі структурним чинником. Цей факт В. Андрієнко вважав головним недоліком методології побудови агрегатних індексів, навколо якого концентруються всі логічні неузгодженості цього методу [2, с. 42].

При побудові традиційної системи взаємозалежних індексів вплив структурних змін, не будучи виділеним у самостійний чинник, в одних випадках може приєднуватися до кількісного фактора, в других – до якісного, а в інших – розподілятися між ними в різних пропорціях, що призводить до викривлення оцінки впливу окремих факторів на динаміку результативного показника. Крім того, традиційно вплив змін у структурі сукупності пов'язується зі зрушеннями в структурі кількісного показника, тоді як В. Андрієнко довів, що структура як внутрішня властивість притаманна не лише кількісним, але також і якісним показникам [2, с. 45–46]. З огляду на це, індекс структурних зрушень оцінює вплив змін у структурах обох факторних показників. Для оцінки впливу структурного чинника на середню змінного складу В. Андрієнко пропонував обчислювати структурний коефіцієнт як відношення середньої арифметичної зваженої та середньої арифметичної простої, яка позбавлена впливу структури сукупності. Тоді середня арифметична зважена (середня змінного складу) може бути подана як добуток середньої арифметичної простої та структурного коефіцієнта. Дослідник вважав, що така постановка питання дозволяє перейти від довільного індексування структурного чинника до стандартизованого, а це істотним чином змінює основи агрегатного індексування і знімає багато спірних питань [2, с. 50]. Однак запропонований автором підхід не став загальноприйнятим.

Відмова від командно-адміністративної моделі управління народним господарством на користь ринкової спричинила докорінну структурну перебудову економіки країни, появу нових її секторів і сегментів. Це вимагало перегляду та адаптації індексної методології до нових особливостей економічних процесів та реалій суспільного життя. Так, в умовах становлення фондового ринку в Україні виникла потреба в перманентному оцінюванні його кон'юнктури – завдання, що в розвинених західних країнах традиційно вирішувалося за допомогою біржових індексів і так званих економічних барометрів. Подібних методологічних

розробок у СРСР не існувало через відсутність у країні самого фондового ринку, а практика використання економічних барометрів як індикаторів господарської кон'юнктури жорстко критикувалася. В. Черменський характеризував економічні барометри як беззмстовні набори різноманітних показників [22, с. 22–25], побудовані шляхом їх довільного зважування. Справді, ці індикатори намагалися врахувати всі сфери суспільного відтворення – виробництво, обіг, споживання, що за відсутності достатнього обґрунтування складових та системи зважування створювало ефект хаотичності їх побудови. Проте економічні барометри створювалися як узагальнюючі, інтегральні показники для вивчення динаміки складного економічного явища – господарської кон'юнктури – і тому максимально широко намагалися охопити різні її аспекти; до того ж методика їх побудови постійно вдосконалювалася.

У вітчизняній індексній теорії напрацювань у галузі індексних досліджень фондового ринку не було, що і гальмувало його розвиток в Україні. Започаткувало дослідження фондових індексів у вітчизняній статистиці дисертаційне дослідження В. Мазуренко, в якому автором було обґрунтовано методологічні принципи побудови індексних рядів і здійснення індексного моніторингу [12]. Ученому належить також ідея нового способу побудови багатофакторних індексних систем – індексно-матричного моделювання, що дозволяє здійснювати експрес-аналіз збалансованості економічного розвитку та виявляти диспропорції розвитку економічної системи.

Іншим напрямом розвитку української індексології стали дослідження проблем людського розвитку за допомогою індексу людського розвитку (ІЛР), що ним користується ООН для порівняльного аналізу розвитку соціальної сфери різних країн. Розрахунки

індексу для України були вперше включені в звіт Програми розвитку ООН (ПРООН) у 1993 р. Методологія розрахунку ІЛР міститься в щорічних публікаціях ПРООН [8]; вітчизняна специфіка його обчислення досліджувалася О. Власюком, С. Пирожковим [6] та Е. Лібановою [11].

Вдосконаленню індексної методології присвячені також роботи відомих українських статистиків: Ю. Остапчука та А. Ревенка – щодо індексу споживчих цін [17; 19]; О. Васечко – індексу промислового виробництва та індексу обороту в промисловості [4; 5]; Ю. Остапчука та В. Михайлова – індексів зовнішньої торгівлі [14; 16].

Отже, на підставі вищевикладеного матеріалу слід відзначити, що українська статистика на сучасному етапі розвитку широко використовує надбання індексного методу аналізу з досвіду як радянської, так і західної статистики. В рамках гармонізації статистичної діяльності в Україні з міжнародними стандартами деякі положення індексної теорії, що піддавалися критиці за часів протистояння радянської та західної науки, використовуються на рівні методологічних положень Держкомстату України. Впровадження в статистику практику методик, що довели свою раціональність, свідчить про модернізацію та реформування національної системи державної статистики, її вихід на більш високий рівень.

Проте формування індексної теорії наразі не завершено, вона продовжує розвиватися в теоретичному та прикладному аспектах. Постійне вдосконалення індексного методу повинне сприяти вирішенню широкого кола різноманітних питань аналізу масових явищ і процесів суспільно-економічного життя та забезпечувати поліпшення статистичного супроводу прийняття управлінських рішень у нових ринкових реаліях.

Список використаних джерел

1. Андриенко В. Е. Методология построения сложных индексных моделей : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.11 “Статистика” / В. Е. Андриенко. — К. : КИНХ, 1990. — 48 с.
2. Андрієнко В. Ю. Статистичні індекси в економічних дослідженнях : [моногр.] / Андрієнко В. Ю. — К. : Академперіодика, 2004. — 118 с.
3. Бакланов Г. И. Некоторые вопросы индексного метода : [моногр.] / Бакланов Г. И. — М. : Статистика, 1972. — 72 с.
4. Васечко О. О. Побудова і використання індексу обороту у статистиці промисловості / О. О. Васечко // Статистика України. — 2005. — № 2. — С. 4–7.
5. Васечко О. О. Актуальні питання впровадження нового індексу промислового виробництва / О. О. Васечко // Проблеми статистики : [зб. наук. праць]. — 2003. — № 5. — С. 5–8.
6. Власюк О. С. Индекс людського розвитку: Досвід України : [моногр.] / Власюк О. С., Пирожков С. І. — К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень; ПРООН, 1995. — 84 с.
7. Всемирная история экономической мысли: в 6 т. / [отв. ред. В. Н. Черковец; МГУ им. М. В. Ломоносова]. — М. : Мысль, 1987. — Т. 1: От зарождения экономической мысли до первых теоретических систем политической экономии / [отв. ред. И. П. Фаминский]. — 1987. — 606 с.
8. Доповідь про розвиток людини 2007—2008 ПРООН [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_RU_technical.pdf
9. Дружинин Н. К. Теория статистики : [учеб. пособ.] / Дружинин Н. К. — [2-е изд., доп. и перераб.]. — М. : Госторгиздат, 1954. — 148 с.
10. Казинец Л. С. Теория индексов : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора экон. наук : спец. 08.00.11 “Статистика” / Казинец Л. С. — М., 1962. — 36 с.

11. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір / [за ред. Е. М. Лібанової]. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2007. — 328 с.
12. Мазуренко В. П. Індексний метод в соціально-економічних дослідженнях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.01 “Статистика” / Мазуренко В. П. — К., 1996. — 20 с.
13. Методологічні положення щодо організації статистичного спостереження за змінами цін виробників промислової продукції і розрахунку індексу цін виробників // Методологічні положення зі статистики / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Держкомстат України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — Вип. 1. — С. 139—145.
14. Михайлов В. С. Деякі методологічні питання побудови індексів зовнішньої торгівлі в Україні / В. С. Михайлов // Статистика України. — 2004. — № 2. — С. 21—24.
15. Никитин С. М. Экономические индексы в капиталистических странах : [моногр.] / Никитин С. М. — М. : Наука, 1965. — 331 с.
16. Остапчук Ю. М. Перспективи впровадження індексів зовнішньої торгівлі в Україні / Ю. М. Остапчук, В. С. Михайлов // Статистика України. — 2005. — № 2. — С. 24—26.
17. Остапчук Ю. М. Удосконалення методології розрахунків індексу споживчих цін / Ю. М. Остапчук, А. П. Ревенко // Статистика України. — 2007. — № 4. — С. 33—37.
18. Перегудов В. Н. Теоретические вопросы индексного анализа : [моногр.] / Перегудов В. Н. — М. : Госстатиздат, 1960. — 267 с.
19. Ревенко А. П. Стан та напрямки подальшого розвитку індексу споживчих цін в Україні / А. П. Ревенко // Статистика України. — 2002. — № 2. — С. 11—23.
20. Статистика : [підруч.] / [Герасименко С. С., Головач А. В., Єріна А. М. та ін.]. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — К. : КНЕУ, 2000. — 467 с.
21. Теория статистики : [учебн.] / [под ред. проф. Р. А. Шмойловой]. — [3-е изд., перераб.]. — М. : Финансы и статистика, 2001. — 560 с.
22. Черменский В. Д. Индексы буржуазной статистики на службе капитала : [моногр.] / Черменский В. Д. — М. : Госстатиздат, 1954. — 92 с.
23. Яблонская Г. Г. Эволюция индексов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. екон. наук : спец. 08.00.11 “Статистика” / Г. Г. Яблонская. — М., 1974. — 19 с.

Теоретичні основи процесу реформування органів виконавчої влади в Україні

І. О. Кульчій,
аспірантка,

Інститут законодавства Верховної Ради України

Недосконала система організації та функціонування органів виконавчої влади породжує кризові явища в політичній, соціальній, економічній сферах суспільного життя. Управлінська діяльність органів влади потребує якісних змін, перш за все – для утвердження гарантованих Конституцією прав і свобод людини та громадянина.

Незважаючи на низку реформаційних заходів, позитивні системні зрушення у діяльності органів виконавчої влади наразі не відбулися. А втім у жодному разі не слід відкидати непоодинокі спроби реалізації задумів щодо поліпшення їх роботи в нашій державі. Серед проблем, які перешкоджають поетапному і комплексному здійсненню перетворень, потрібно назвати такі: відсутність єдиної загальнодержавної, визнаної політичними партіями, урядом, народом концепції реформ органів виконавчої влади; часту зміну керівництва у системі виконавчої влади; відсутність координуючого центру, що спричинює хаотичність, непослідовність при втіленні задумів тощо. Зрозуміло, що за короткий проміжок часу реформи не принесуть якісних, помітних результатів, але, на нашу думку, вже нині є можливість напрацювати ґрунтовні концепції, програми, які б стали основою, рушійною силою перетворень.

Зазначене зумовлює актуальність наукової проблеми – розроблення теоретичного підґрунтя зміни системи органів виконавчої влади на основі єдності в тактичних і стратегічних діях. Сутність, змістові характеристики варто з'ясувати на початку процесу перетворень. Термінологічна невизначеність є перешкодою на шляху становлення раціональної, ефективної та стабільної системи органів виконавчої влади. Існує ряд чинників, що ставлять під сумнів завершеність і відповідність наявної системи влади стратегічному курсу й цінностям нашого суспільства та вимагають визнання нагальною вимогою часу необхідність рішучих дій щодо підвищення ефективності роботи органів виконавчої влади.

Провідні вітчизняні науковці розробили та обґрунтували основні концепції, програми змін у системі органів виконавчої влади. Окремі аспекти цієї проблеми теоретично осмислені в працях В. Авер'янова, В. Князева, І. Коліушка, В. Лугового, Н. Нижник, В. Олуйко, В. Цветкова, І. Черленяка, в яких розглядаються питання необхідності проведення реформ у різних сферах суспільного життя (адміністративній, політичній, конституційній та ін.).

Водночас залишаються нерозглянутими питання, пов'язані зі змістом основоположних понять реформування (удосконалення, оптимізація, трансформа-

ція), з їх правильним тлумаченням та вживанням у практичній управлінській роботі органів виконавчої влади. Особливої уваги заслуговують побудова організаційної моделі втілення якісних перетворень, визначення та дослідження етапів її реалізації, характеристика наслідків.

Метою пропонованої роботи є аналіз основних теоретичних складових процесу реформування органів виконавчої влади, зокрема наукових понять “оптимізація”, “удосконалення”, “трансформація”, “модернізація”; з'ясування доцільності їх використання при здійсненні радикальних змін ідеології та практичної управлінської діяльності в системі виконавчої влади.

Історія розвитку науки показує, що аналіз та перегляд вихідних понять інколи приводить до революційних змін у ній [11, с. 551].

За сучасних умов важливо синтезувати знання з різних галузей для відображення повноти й цілісності досліджуваного предмета. Спробуємо в цьому розрізі послідовно проаналізувати окреслені поняття, з'ясувати їх зміст.

Оптимізація (від латинського optimum – найкращий) – процес надання чому-небудь найкращого стану [9, с. 318], процес прийняття оптимальних рішень, процес пошуку екстремуму (глобального максимуму або мінімуму) певної функції або вибору найкращого (оптимального) варіанту з безлічі можливих [7, с. 265]. Здебільшого цей термін використовується в механіці, електроніці, математичному аналізі, тобто в точних науках.

Акцентуючи увагу на значенні терміна “оптимізація”, не можна забувати про системні властивості органів виконавчої влади. Будь-яка система може бути оптимізована, тобто доведена до певного позитивного рівня свого функціонування. Під оптимізацією розуміється досягнення не найвищого рівня розвитку системи, а максимально допустимого значення ефективності за умови стійкого та якісного режиму роботи системи. Термін “оптимізація” необхідно характеризувати як сукупність напрямів і засобів досягнення оптимального рівня ефективності функціонування системи державного управління.

Вибір найкращого варіанту здійснюється з урахуванням критерію оптимальності, на основі якого проводиться порівняльне оцінювання можливих рішень (альтернатив). Критерій оптимальності визначаємо як такий основний показник якості роботи системи, при якому її функціонування визнається найкращим з усіх можливих варіантів. Сутність цього критерію об'єктивно зумовлена багатьма факторами: характером суспільного устрою, економічними законами,

масштабами вирішення цілей, на досягнення яких спрямовані дії і т. д. [1, с. 846].

Оптимальним є такий режим державного управління, при якому гармонійно розвиваються всі підсистеми багатомірної державно-суспільної системи, зберігаючи відповідальність, забезпечуючи взаємодію інтересів, захист легальних форм активності та ефективне блокування нелегальних дій будь-якого елемента кожного ієрархічного рівня [4, с. 70].

Найбільш надійний спосіб пошуку найкращого варіанту – це порівняльне оцінювання всіх можливих варіантів (альтернатив). Якщо кількість варіантів велика, для пошуку найкращого зазвичай застосовують методи математичного прогнозування. Використовувати ці методи можна, якщо є чітка постановка завдань, тобто вказано перелік змінних, установлено область їх можливих варіацій (наведені обмеження) і визначено вид цільової функції (функції, екстремум якої потрібно обчислити) цих змінних [1, с. 846].

Зважаючи на специфіку системи органів виконавчої влади, їх розмаїття та враховуючи вплив зовнішнього середовища, застосовувати методи математичного прогнозування слід досить зважено та обережно. Адже через неповний перелік змінних та нечіткість формулювання мети (а відповідно – цільової функції) існує загроза створення неякісної системи.

В умовах нестабільного розвитку системи виконавчої влади в Україні доцільно застосовувати зазначений критерій для запобігання виникненню в майбутньому протиріч, кризових явищ, зумовлених невідповідністю теоретичних програм практичним реаліям життя. Об'єктивна необхідність порівнювати варіанти за кількома несумірними показниками є основною причиною ускладнень, які потрібно подолати, перш ніж сформулювати критерій оптимальності. Його визначення – головне питання при виконанні порівняльної характеристики альтернатив. При цьому основним методологічним принципом є системний підхід до оцінки можливих рішень.

Неможливо давати завчасно будь-які рекомендації щодо конкретного змісту критерію оптимальності. Вони можуть бути сформульовані лише після розгляду загальних цілей і встановлення ступеня відповідності різних групувань показників, що характеризують об'єкт, меті, яка стоїть перед системою [1, с. 847].

Як бачимо, багато що залежить від ідеології оптимізації, від того змісту, який ми вкладаємо в поняття “оптимальний” і “найкращим чином”. При цьому якщо уявлення про “найкраще” ми пов'язуємо лише з максимізацією прибутку, то це, як правило, породжує дуже негативні наслідки для суспільства [13].

Управлінська діяльність значною мірою складається з актів вибору, і ця обставина залишатиметься незмінною й надалі. Державний службовець постійно має здійснювати вибір, реалізація якого без узгодження з критерієм оптимальності позбавлена сенсу. Оптимізація, що характеризує діяльність сталої системи, зумовлює подолання реальних суперечностей, а не уникнення їх; суб'єкт поводить себе як професійний, компетентний управлінець, який стратегічно мислить

і попереджає виникнення кризових явищ у майбутньому.

Система цінностей, що встановилася у теперішній час, очевидно, і породжує систему критеріїв вибору. З позиції державного управління оптимізація в сучасному розумінні може бути визначена як процес прийняття рішення; як засіб удосконалення структури в цілому та кожного компонента зокрема, а також частини системи органів виконавчої влади; як зміна діяльності шляхом зняття або встановлення певних обмежень; як пошук узгодженості між підсистемами, їх взаємодія та взаємовплив. Тому оптимізація як процес у системному розумінні полягає у визначенні доцільної варіації обмежень, у забезпеченні узгодженості вимог і критеріїв, що їх виражають, у пошуку компромісу в умовах суперечностей.

Зважаючи на світові інноваційні тенденції, при дослідженні діяльності системи органів виконавчої влади вводять і термін “модернізація” (від франц. *moderne* – новий, новітній), що означає зміну, вдосконалення відповідно до сучасних вимог і смаків. Наприклад, модернізація освіти, культури, машин, обладнання [10, с. 247].

У теперішній час термін “модернізація” набув досить широкого вживання. Зокрема, можемо говорити про впровадження новітніх комп'ютерних технологій, системи електронного врядування, технологій програмування, моделювання і багатьох інших засобів модернізації.

Термін “модернізація” було обґрунтовано М. Вебером як позначення процесу раціоналізації, у ході якого суб'єкти господарювання намагаються максимально підвищити власну економічну віддачу. Вирішальним фактором модернізації є зміна традиційних цінностей, що заважають соціальним трансформаціям і економічному зростанню. Нові цінності спонукають суб'єктів до інноваційної діяльності (розробка, створення, поширення нових технологій і генерування нових організаційних відносин) [6, с. 295].

Модернізація трактується не стільки як розвиток сучасних виробничих потужностей, скільки як подолання технологічної залежності. Тобто мова йде про здатність генерувати передові науково-технічні ідеї та експортувати результати науково-дослідних робіт. Якщо це стосується органів виконавчої влади, то ми можемо простежити застосування сучасних науково-технічних розробок стосовно різних видів управлінської діяльності. Крім того, в умовах глобалізації для модернізації необхідне входження країни в систему міжнародних відносин та використання технічних досягнень інших держав.

Модернізація також передбачає створення можливостей для швидкого переходу від наявних інформаційних технологій до інших, осучаснених. Державні органи відіграють важливу роль у модернізаційних процесах, від них залежить втілення інновацій в економічну, культурну, соціальну та інші сфери суспільного розвитку. Самі органи державного управління найчастіше і піддаються модернізації. Оскільки органи влади мають бути максимально наближені до

громадськості, то модернізація для них набуває іншого змісту, і в цьому процесі вони виступають одночасно і суб'єктами, і об'єктами.

Відповідно, зміст поняття “модернізація” щодо органів влади – це створення сучасної державно-управлінської системи, що передбачає підвищення ролі творчого потенціалу в управлінській діяльності, запровадження новітніх технологій, застосування інноваційних методик для підвищення професійних якостей управління-менеджера.

Основою структурних зрушень як джерела модернізації є інноваційний потенціал держави. Для успішної модернізації органів влади необхідним є високий рівень розвитку науки як власного джерела технологічних нововведень і середовища для впровадження створених технологій. Цей рівень визначається структурою та станом економіки, політичними й соціально-економічними цілями розвитку держави.

За необхідності проведення змін управління важлива роль належить подальшому вдосконаленню всієї системи органів виконавчої влади. Удосконалення – це зміна чого-небудь, що виникла в результаті певної дії; те, що є кращим порівняно з попереднім; позитивна еволюційна зміна якості предмета або підвищення ефективності діяльності [1, с. 1052]. Удосконалення стосується, як правило, практичної діяльності органів виконавчої влади при сталій, реформованій структурі та організації. Цей процес є постійним і необхідним для кожної держави, хоча способи його реалізації залежать від форми правління, політичного режиму та інших факторів. Виходячи з визначення удосконалення як позитивної зміни якості предмета, слід наголосити на подвійній природі удосконалення: з одного боку – це кардинальна одномоментна зміна, а з іншого – це процес, постійна активність, спрямована на усунення негативних явищ у роботі органів влади [2, с. 7]. Метою цієї діяльності є зростання ефективності органів, що здійснюють державне управління, і передусім, системи органів виконавчої влади. Удосконалення повинно бути сконцентровано на впровадженні таких підходів, як орієнтація на якість і результат, підвищення рівня надання управлінських послуг, привнесення ринкових механізмів та ідеології в публічний, тобто державний, сектор, функціональне відмежування процесу прийняття рішень від їх імplementації тощо [12, с. 146].

Уживати термін “удосконалення” щодо органів виконавчої влади доречно, зважаючи на системоутворюючу сутність державного управління, коли неможливо вилучити певний владний орган або замінити його. Серед органів виконавчої влади є такі, що потребують удосконалення своєї організаційної будови, чіткого визначення у законодавстві свого правового статусу і сфери практичної діяльності.

У процесі масштабних змін суспільного життя важливе значення відіграє перебудова конституційної та інституційної структур органів виконавчої влади, тобто трансформація. Тлумачні словники визначають трансформацію (від лат. *transformatio* – змінювати) як перетворення виду структур, форм і способів певної

діяльності, зміну її цільової спрямованості [10, с. 407]. Трансформація полягає у створенні науково-методологічної основи перетворення чинних владних інституцій у владні інституції нового зразка, які відповідали б вимогам ХХІ століття, європейським та світовим стандартам і були б покликані служити людям, реалізовувати їх основоположні права [3].

У процесах трансформації відображається, насамперед, соціально-політичне призначення організації державної влади. Зміни в організації управління є передумовою для створення раціональної, відкритої та ефективної системи органів виконавчої влади, здатних забезпечити повноцінний розвиток громадянського суспільства та правової держави. В Україні згаданий процес спрямований на побудову багаторівневої організації державної влади і закріплення за кожним рівнем функцій щодо задоволення певного виду суспільних потреб. Кінцевою метою трансформації (так само, як і оптимізації, удосконалення, модернізації) органів виконавчої влади в Україні є якомога повніше задоволення суспільних потреб людини, надання їй якісних державних та громадських послуг [3].

Трансформація – це контрольований суб'єктами перетворень процес змін у системі установ, інституцій та закладів, що управляють справами суспільства, з метою надання їм нової місії, нових функцій, підвищення ефективності та спрямованості на досягнення нових, як правило, якісно вищих результатів у реалізації адміністративних та громадських послуг населенню.

Однак створити якісно нову ефективну систему органів виконавчої влади неможливо, застосовуючи охарактеризовані процеси окремо. Адже ці процеси, на думку автора, є складовими частинами загального реформування, їх у жодному разі не потрібно відкидати або реалізовувати поодинокі, без погодження зі стратегічними завданнями реформування. Крім того, сучасні європейські стандарти (що є значущими для України як держави, котра приєднується до євроінтеграційного руху) вимагають результативності функціонування органів виконавчої влади. Тому в нашій країні слід вдатися до кардинальних змін організації управлінської системи. Здійснити це можливо лише шляхом комплексного, системного, злагодженого процесу реформування.

Реформування – це цілісний процес, що включає програму дій щодо вирішення системних проблем з метою унеможливлення їхнього виникнення у майбутньому, це цілеспрямована діяльність державного апарату з метою рішучого перетворення управлінської влади, результатом якої мають стати якісні зміни в системі органів виконавчої влади з урахуванням змін в об'єктах управління та формі держави.

Застосування терміна “реформування” цілком виправдане навіть попри те, що часто його ототожнюють з означеними вище поняттями. Як наслідок, терміни “реформування”, “оптимізація”, “модернізація”, “удосконалення” вживаються в державно-управлінській сфері як синоніми. На наш погляд, це

породжує помилкове уявлення про сутність змін, що здійснюються та заплановані для впровадження в систему органів виконавчої влади. Наголошуємо, що поняття “реформування” та кожний з термінів – “удосконалення”, “оптимізація”, “модернізація”, “трансформація” – співвідносяться як ціле і частина.

Розвиток управління відбувається еволюційно, а докорінні зміни (до яких належить і реформування органів влади) мають стрибкоподібний характер. Згідно з діалектичним законом переходу кількісних змін у якісні, розвиток не може відбуватися тільки поступово або тільки стрибкоподібно. Еволюційний підхід до перетворення державного управління передбачає часткові зміни явищ і процесів при збереженні їхньої сутності, тоді як стрибкоподібні зміни – це перехід від однієї якості до іншої [11, с. 229].

Відповідно до запропонованого підходу, реформи органів виконавчої влади можуть розглядатися як елемент загальнодержавних реформ, у ході яких здійснюється докорінна зміна їх організації, а після завершення – еволюційний розвиток (модернізація, удосконалення, трансформація, оптимізація) [8, с. 15]. Водночас ситуація в Україні ще не дає нам змоги говорити лише про еволюційний розвиток. У результаті реформування державного управління виникне нова система, і вже її можна й необхідно буде своєчасно та комплексно доповнювати.

У подальшому, враховуючи закони розвитку, система буде діяти на засадах самоорганізації, коли пристосування до нових умов відбуватиметься засобами оптимізації, трансформації. Крім того, можливими будуть зміни структури управління – включення або виключення окремих підсистем, якісні зміни алгоритмів управління, зв'язків між підсистемами і схемами їх підпорядкування.

У теперішній час необхідно побудувати “дерево цілей” державного управління, в якому мають бути стратегічні, оперативні й тактичні цілі, кінцеві та

проміжні, загальні й локальні, віддалені та близькі, що безпосередньо узгоджуються і становлять певну логічну цілісність. Важливо також їх поєднати з засобами, ресурсами, методами й формами їх реалізації [5, с. 24, 26].

Виправлення наявних недоліків в організації органів влади у країні, вихід на рівень сучасних вимог потребують узгодженого проведення всього комплексу реформ: адміністративної, політичної, бюджетної, податкової, освітньої, пенсійної та ін. З урахуванням реалій сьогодення слід чітко визначити етапи процесу реформування аби не допустити необґрунтованої поспішності, а то й некомпетентності в цій справі.

Реформування системи органів виконавчої влади України вимагає відповідного критично-конструктивного аналізу досягнень та прорахунків науки і практики та створення досконалішої теоретико-методологічної основи. Складовими останньої мають стати: об'єктивність та історизм; ціннісний, системно-структурний і фундаментальний підходи; органічна єдність теорії та практики; поєднання критичного, раціонального, конструктивного, історичного та інших підходів.

Реформування органів влади слід здійснювати в єдності з перетвореннями в інших сферах, спираючись на системний підхід, що враховує причинно-наслідкові взаємозв'язки та взаємозалежності в системі державного управління та у державі в цілому.

Процес організації реформування системи виконавчої влади є дуже складним і багатограним предметом наукового дослідження. У подальшому необхідно визначити складові елементи, простежити періоди становлення та розвитку, а також спрогнозувати модель втілення реформ, зважаючи на мінливість самої системи державного управління та зовнішні чинники; з'ясувати поняття, сутність, роль та функції органів виконавчої влади в процесі реформування, що буде здійснено в наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Большой Российский энциклопедический словарь / [шеф-ред. : А. Е. Махов и др.]. — М. : Большая Рос. энциклопедия, 2006. — 1887 с.
2. Дуда А. В. Удосконалення функцій і структури Кабінету Міністрів України в період адміністративної реформи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.01 “Теорія та історія державного управління” / А. В. Дуда. — К., 2001. — 18 с.
3. Концептуальні засади трансформації державної влади та місцевого самоврядування в Україні : Проект, затверджений учасниками семінару “Децентралізація державного управління в Україні: пріоритети на 2006 рік” [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.municipal.gov.ua/data/loads/konzeptul_zasadi_2006.doc.
4. Нижник Н. Синергетичні основи оптимізації державного управління / Н. Нижник, І. Черленяк, В. Олуйко // Вісник державної служби України. — 2003. — № 4. — С. 62—70.
5. Нижник Н. Проблеми сьогодення державного управління в Україні // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої 10-річчю НАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — Т. 1. — С. 23—29.
6. Осипов Г. В. Социальное мифотворчество и социальная практика / Осипов Г. В. — М. : НОРМА, 2000. — 543 с.
7. Основы социального управления : [учеб. пособ.] / [Гладышев А. Г., Иванов В. Н., Патрушев В. И. и др.] ; под ред. В. Н. Иванова. — М. : Высш. школа, 2001. — 271 с.
8. Павлов Д. М. Організаційно-правові засади забезпечення ефективності функціонування системи органів виконавчої влади (державного управління) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :

- спец. 12.00.07 “Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право” / Д. М. Павлов. — К., 2004. — 19 с.
9. Сучасний словник іншомовних слів / [за ред. О. Семотюк]. — Харків : Ранок, 2007. — 467 с.
 10. Тлумачний словник української мови / [за ред. А. Івченко]. — Харків : Фома, 2007 — 539 с.
 11. Філософія : [навч. посіб.] / [за ред. І. Ф. Надольного]. — К. : Вікар, 1997. — 584 с.
 12. Шаповал П. Удосконалення державного управління в контексті інтеграції України в Європейський Союз // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої 10-річчю НАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — Т. 1. — С. 145—147.
 13. Яцкевич В. Проблема “меж зростання” і системна оптимізація [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/file/link/77725/file/jatskevich_3_06_U.pdf

Удосконалення державного та регіонального управління охороною громадського здоров'я в Україні

І. В. Рожкова,
кандидат медичних наук, доцент;
Н. Д. Солоненко,
кандидат наук з державного управління, доцент;
НАДУ при Президентіві України

Суспільне здоров'я в Україні знаходиться у стані глибокої кризи, про що свідчить такий інтегральний показник, як середня очікувана тривалість життя при народженні – цей показник у нашій державі на 10–12 років нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу. Необхідно зазначити, що в 1965 році за цим показником Україна істотно не відрізнялася від економічно розвинених країн світу, які за останні 40 років досягли значного покращання суспільного здоров'я. Серед основних причин такого стану в Україні є недостатня ефективність державного управління та місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики з охорони суспільного здоров'я. На це вказує і відсутність очікуваних результатів від впровадження Міжгалузевої комплексної програми “Здоров'я нації” на 2002–2011 роки. В Україні відмічаються значні регіональні особливості щодо стану здоров'я територіальних громад. Зокрема, показник середньої очікуваної тривалості життя окремих областей України відрізняється більше ніж на 4 роки. Очевидно, що управлінські механізми реалізації державної політики з охорони суспільного здоров'я, особливо на регіональному рівні та на рівні місцевого самоврядування, потребують значного удосконалення.

Вивчення світового досвіду доводить, що перебудова системи охорони здоров'я повинна мати характер цілеспрямованого, керованого і системного перетворення, для чого необхідний детальний аналіз її діяльності як об'єкта запланованих змін [1; 3–7]. Ефективність державного управління охороною здоров'я та її перебудовою в Україні значно знижена через відсутність чіткого бачення майбутньої моделі, а також обмежене фінансування. Для того, щоб визначити напрями перетворень, слід сформувати чітку структуру бажаної майбутньої моделі охорони здоров'я,

зрозумілу всім суспільним групам, та прийняти ідею змін, усвідомивши зміст потрібних трансформацій [6]. Зміст перетворень у галузі охорони здоров'я повинен визначати як напрями державного управління, так і діяльність інших суспільних інституцій, залучених до процесу перетворень. Але недостатньо лише бачити мету перетворень, потрібно визначити сукупність і послідовність кроків для досягнення мети та об'єктивно оцінювати можливості реальних економічних, соціальних, політичних та суспільних процесів для перебудови системи охорони здоров'я. Необхідно також розробити чіткі механізми державного управління, що будуть відігравати пріоритетну роль у процесі перетворень системи охорони громадського здоров'я. До такого цілісного процесу реорганізації системи охорони здоров'я мають бути залучені всі зацікавлені в перетвореннях суспільні групи на основі консенсусу.

Таким чином, метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення механізмів державного та регіонального управління охороною суспільного здоров'я, а також окреслення передумов для їх впровадження в Україні.

Для здійснення аналізу, вибору стратегії та реалізації державної політики стосовно перебудови системи охорони громадського здоров'я в Україні необхідно включити відповідні механізми державного управління у процес перетворень, пристосовуючи їх до конкретних загальнодержавних та регіональних суспільних потреб і можливостей. По-перше, слід провести аналіз ресурсів, що можуть бути інвестовані в галузь охорони здоров'я. Вони охоплюють:

- усіх фахівців, які працюють у галузі;
- споруди, що використовуються;
- матеріали, медичне обладнання тощо.

Ці ресурси використовуються в певних процесах (відвідування лікаря, перебування в лікарні, хірургічні операції тощо). Крім того, ресурси, які забезпечують

здійснення цих процесів, організовані в певні структури, що визначають, як відбуваються виробничі процеси. Разом указані структури і процеси створюють один із безпосередніх продуктів діяльності системи охорони здоров'я – конкретні діагностичні, лікувальні та профілактичні технології. Таким чином, питання щодо суспільно справедливого доступу до послуг з охорони здоров'я чи їх використання зводяться до ефективності розподілу продуктів діяльності у цій сфері.

Дієвість державної політики з перебудови галузі охорони здоров'я оцінюється за такими критеріями, як ефективність, результативність та економічність. У зв'язку з цим головна увага при оцінці економічності (отримання певних результатів з найменшими затратами ресурсів), ефективності (співвідношення між затратами на проведення перебудови галузі та досягнутими результатами) та результативності (ступеня досягнення проголошених цілей) перебудови системи охорони здоров'я повинна бути направлена не на ресурси та структури, а саме на наслідки її діяльності – продукти (зокрема, медичні послуги) і результати, що вона створює, головними з яких є покращання основних показників здоров'я територіальної громади (зниження захворюваності, інвалідності, смертності та збільшення середньої очікуваної тривалості життя) [2; 7].

Отже, механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [6]. У дослідженні визначено основні механізми державного управління, що найбільше впливають на діяльність галузі охорони здоров'я в умовах її перебудови (відповідно до специфічних потреб та при обмежених ресурсах): фінансування галузі; розміщення фінансових ресурсів; організація системи охорони здоров'я на макро- та макрорівнях; методи оплати діяльності виробників медичних послуг; регулювання діяльності з метою оптимального поєднання державного впливу і ринкових механізмів; соціальний маркетинг.

Як механізм державного управління фінансування галузі охорони здоров'я охоплює всі процеси та структури, що мобілізують грошові ресурси, якими оплачуються різні види діяльності галузі. До них належать загальні та адресні податки, страхові внески, пряма оплата послуг пацієнтом, а також інституції, що збирають кошти (страхові компанії, фонди соціального страхування тощо) та розподіляють ресурси відповідно до різних пріоритетів щодо охорони громадського здоров'я і медичної допомоги.

Оплата діяльності виробників медичних послуг – це способи передачі зібраних коштів до постачальників послуг з охорони здоров'я (лікувально-профілактичні заклади, лікарі загальної медичної практики, медичні працівники підприємств різних форм власності тощо). Методи оплати надавачів медичних послуг, у свою чергу, створюють потужні стимули, на які реагують медичні працівники та які впливають на

їх поведінку. Багато з цих платежів надходять до медичних закладів та працівників через посередників, однак деякі – безпосередньо від пацієнтів, і, таким чином, пряма оплата медичних послуг пацієнтами є також елементом цього механізму.

Організаційний механізм управління – це прямий або опосередкований вплив на структуру, функції, зовнішню та внутрішню взаємодію постачальників на ринках охорони здоров'я. На рівні макроструктури (загальнодержавна система охорони здоров'я) він описує розподіл різних видів діяльності, а на рівні мікроструктури (а саме – внутрішньої організації закладів охорони здоров'я) – розподіл завдань між працівниками цих закладів та оплату праці виконавців. Цей механізм містить заходи, що стимулюють конкуренцію, децентралізацію і прямий контроль постачальників, які надають послуги через державну систему охорони здоров'я. В Україні у кількох адміністративних районах упроваджений пілотний проект моделі системи охорони здоров'я, що базується на принципах, характерних для систем охорони здоров'я країн Європейського Союзу та деяких інших. Зокрема, це розмежування розпорядника коштів, спрямованих на охорону здоров'я, та постачальників послуг; автономізація закладів охорони здоров'я та запровадження договірних відносин між замовником і постачальниками послуг. Ця модель є прообразом майбутньої моделі системи охорони здоров'я в Україні, що буде базуватися на засадах загальнообов'язкового державного соціального страхування [1; 3; 4].

Розміщення фінансових ресурсів у системі охорони здоров'я – це організація стосунків між фондодержателями (розпорядниками коштів, покупцями, замовниками) та виробниками послуг охорони здоров'я. У роботі розглянуто його контрактний тип як найбільш адекватний інструмент планування медичної допомоги та управління нею в реальних соціально-економічних умовах України.

Механізм регулювання охоплює всі зусилля держави стосовно управління поведінкою фінансових посередників, установ та медичних працівників. Деякі регулятивні норми поширюються на ресурси (наприклад, вимоги до ліцензування), інші – на процеси (вимоги до фінансових резервів), треті – на продукти діяльності лікувально-профілактичних закладів, а саме: послуги з охорони здоров'я, стандарти медичних технологій, обмеження чи заборона певних лікарських засобів, а також на ціноутворення.

Соціальний маркетинг – механізм державного управління, через який здійснюється вплив на поведінку людей (споживачів), зокрема на їх ставлення до здоров'я та його збереження, а також на постачальників (виключаючи заходи, що запроваджуються на рівні мікроструктури, тобто в межах організації окремих лікувально-профілактичних закладів, крім матеріальних стимулів). Сюди належать, наприклад, заходи в засобах масової інформації щодо тютюнопаління та інших факторів ризику виникнення захворювань, використання професійних медичних товариств для впливу на поведінку постачальників, переконання

громадян у частині раціонального споживання медичних послуг тощо.

Очевидно, що механізми державного управління спрямовані на різні етапи та різні підсистеми охорони здоров'я. Фінансування, оплата й організація системи охорони здоров'я значною мірою стосуються таких аспектів, як структура і процеси. Регулювання може впливати на різних стадіях – від ресурсів до продукту (і на всіх етапах між ними). Соціальний маркетинг, перш за все, зосереджений на поведінці споживачів, а також їх взаємодії з основними продуктами сектору охорони здоров'я – медичними послугами.

При обґрунтуванні визначених механізмів державного управління охороною здоров'я та аналізі їх впливу на поведінку ключових суспільних груп і учасників ринку охорони здоров'я, зокрема щодо стимулів у їх діяльності та преференцій, які вони отримують, використовуються окремі підходи з мікроекономіки охорони здоров'я. Щодо стимулів, які впливають на діяльність лікувально-профілактичних закладів, необхідно аналізувати джерела акумулювання коштів (фінансування), принципи їх розміщення та способи передачі надавачам послуг охорони здоров'я (оплата). При цьому необхідно враховувати, що оточення, в якому відбувається діяльність виробників медичних послуг в Україні, частіше всього є неконкурентним, а їх взаємозв'язки з потоками ресурсів здійснюються через організацію сфери охорони здоров'я на системному рівні. Важливо також проаналізувати неринкові стимули через регулювання галузі охорони здоров'я. Для того, щоб зрозуміти, як різні суспільні групи та учасники ринку медичних послуг реагують на стимули діяльності системи, необхідно проаналізувати внутрішню організацію надавачів, а також поведінку як надавачів, так і отримувачів послуг (пацієнтів).

Вказані механізми державного управління дозволяють проводити аналіз ключових детермінант діяльності системи охорони здоров'я не тільки на національному рівні, але й на рівні регіонального управління, тобто вони охоплюють окремі структурні рівні системи, її функції, що є визначальними для ефективної діяльності всієї системи та її підсистем, а також є об'єктами її перебудови.

Виокремлення основних механізмів державного управління системою охорони здоров'я та її перебудовою в умовах обмежених ресурсів в Україні відображає найбільш важливі чинники, що характеризують результати діяльності системи та можуть бути цілеспрямовано використані для покращання їх ефективності. Цей підхід є корисним як для розуміння структури, ролі й функцій окремих підсистем та їх взаємодії, так і для аналізу системи охорони здоров'я загалом.

Для оцінки результатів діяльності системи охорони здоров'я необхідно визначити проміжні (доступ до послуг з охорони здоров'я, їх ефективність та якість) та кінцеві (стан громадського здоров'я, задоволеність громадян послугами з охорони здоров'я та ступінь захисту населення від фінансового ризику на випадок хвороби) критерії діяльності.

Україна знаходиться на порозі запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, що вимагає вдосконалення механізмів державного та регіонального управління системою охороною здоров'я, а також її перебудови для забезпечення як ефективного функціонування системи, так і розподілу ризиків. З метою оптимізації суспільних потреб стосовно медичної допомоги необхідні також зусилля соціального маркетингу в напрямі впливу на поведінку пацієнтів, щоб заохотити використання відповідної медичної допомоги, а також запобігти зловживанню нею як пацієнтів, так і надавачів. У свою чергу, організація медичної допомоги потребує істотних змін з метою вмотивування надавачів послуг охорони здоров'я щодо відповідного реагування на стимули своєї діяльності, створені новою системою фінансування. Нова система загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування приведе до зміни методів оплати діяльності виробників медичних послуг, спричинених зміною їх фінансових стимулів, зокрема на засадах фінансування лікувально-профілактичних закладів не на основі обліку показників потужності мережі за кількістю лікарняних ліжок, відвідувань та штатних одиниць, а через фінансування обсягів наданих населенню медичних послуг. Потрібні будуть зусилля, направлені на регулювання якості медичної допомоги шляхом удосконалення системи ліцензування, що призведе до втрати ліцензії деякими виробниками медичних послуг та зміни структури сукупності надавачів і конкуренції між ними. Такі зміни можуть непередбачувано впливати на взаємодію окремих механізмів державного управління. Але потреби перетворень у системі охорони здоров'я можуть використовувати такі взаємодії цілеспрямовано, тобто вплив одного механізму державного управління може бути змінено з метою посилення чи послаблення інших, що дозволить виробити додаткові вагоміші стимули для виробників медичних послуг, орієнтовані на підвищення ефективності їх діяльності.

Особливістю перебудови системи охорони здоров'я є те, що уряд, будучи прямим учасником діяльності системи, може діяти різними шляхами та використовувати певні механізми державного управління, застосовувати стимули й важелі регулювання, які стосуються діяльності більшості лікувально-профілактичних закладів. Ця його роль є особливо очевидною під час використання таких механізмів державного управління, як організація або фінансування системи. Держава може збільшувати фінансування системи охорони здоров'я через податки, водночас вона є власником і безпосередньо управляє державними закладами охорони здоров'я. Також держава може впливати на державних і недержавних надавачів медичних послуг шляхом створення додаткової конкуренції на ринку, що досягається відкриттям нових закладів охорони здоров'я або їх розвитком на основі різних форм власності. Подібні аргументи можна навести щодо інших механізмів державного управління, коли уряд бере на себе функції як управління системою (політичну

роль), так і безпосереднього надання медичних послуг у державних закладах системи охорони здоров'я.

Описані механізми державного управління системою охорони здоров'я є контрольованими з боку уряду. Однак розуміння завдань перебудови системи охорони здоров'я вимагає аналізу й менш контрольованих чинників, що стосуються, насамперед, ставлення населення до системи в цілому та окремих аспектів її розвитку у вітчизняних умовах [7; 8].

Це, перш за все, соціальні й політичні переконання громадян стосовно системи охорони здоров'я та її перебудови, що відіграють важливу роль у формуванні політики в цій галузі. Національні традиції, культура й історія суттєво впливають на суспільну думку. Традиційний державний патерналізм у галузі охорони здоров'я, притаманний колишньому СРСР, закріплений у Конституції України (стаття 49, що декларує загальнодоступну безоплатну медичну допомогу) протирічить можливостям держави фінансувати галузь у необхідному обсязі. Потрібно враховувати і регіональні особливості ставлення територіальних громад до перетворень у сфері охорони здоров'я та залучати їх на всіх етапах змін.

Другим чинником є ставлення громадян до здатності держави успішно вирішувати соціально-економічні проблеми. Це стосується довіри до уряду та віри в його професіоналізм і чесність. Значну роль у забезпеченні ефективності перетворень у галузі охорони здоров'я відіграє рівень соціального й економічного розвитку України. Так, у країнах з високим рівнем суспільної активності громадян, незалежними засобами масової інформації, розвиненою інфраструктурою інформаційних технологій і сформованим середнім класом більш успішно вирішуються соціально-економічні проблеми та реалізуються суспільні можливості.

Ще одним чинником, який істотно впливає на реформи у цій сфері, є ставлення населення до майбутньої системи охорони здоров'я, особливо щодо умов надання медичної допомоги. Суспільне становище медичних працівників, їх участь у формуванні державної політики, фінансові стосунки між лікарями й пацієнтами визначають і ставлення перших до перебудови системи охорони здоров'я взагалі.

Безпосередньо зміст реформ у галузі охорони здоров'я, як правило, істотно не впливає на ставлення до них широкої громадськості. Але в цілому ставлення

громадян до системи охорони здоров'я та її перебудови є дієвим важелем у процесі змін, у зв'язку з чим і необхідно застосовувати такий механізм державного управління, як соціальний маркетинг. Єдиного правильного рішення, щоб змусити громадян повірити чи прийняти офіційну позицію стосовно перебудови системи охорони здоров'я, немає. Це можливо тільки через залучення громадськості до активної участі у формуванні засад нової моделі охорони здоров'я та до схвалення управлінських рішень щодо її впровадження.

Таким чином, у теперішній час з огляду на обмежені ресурси в системі охорони здоров'я України для збільшення ефективності її діяльності можна на регіональному рівні застосовувати вдосконалені механізми управління, зокрема оплату надавачам послуг, організацію та регулювання діяльності в цій сфері. Такі зусилля повинні бути підпорядковані завданню забезпечення максимальної якості послуг і гарантувати раціональне поєднання кінцевих продуктів діяльності системи охорони здоров'я. Якщо зусилля будуть спрямовані на покращання стану здоров'я українських громадян та їх задоволеність системою охорони здоров'я, необхідно використовувати саме ті механізми державного управління, що забезпечують (уможливлюють) досягнення цих результатів. Це означає збільшення стимулів щодо підвищення ефективності діяльності закладів охорони здоров'я (через такі механізми, як оплата та регулювання) і їх здатності відповідати цим стимулам (через організаційний механізм). Необхідно мати на увазі також співвідношення між попитом та пропозицією. Існують певні межі того, наскільки держава може змушувати громадян використовувати ті чи інші види медичної допомоги. Пропозиція медичних послуг повинна бути організована таким шляхом, який заохочує їх використання. Додаткові зусилля стосовно впливу на індивідуальну поведінку мають бути зосереджені, перш за все, на задоволенні основних потреб громадян, а не тільки на спробі змінити ці потреби, орієнтуючись на технократичний раціоналізм.

У подальшому необхідно дослідити регіональні особливості чинників, що формують різний стан суспільного здоров'я в окремих областях України, і, відповідно до цього, обґрунтувати та розробити концептуальну модель регіонального управління щодо покращання стану здоров'я територіальної громади.

Список використаних джерел

1. Дьякова К. Размежування замовника і постачальника та укладення контрактів на закупівлю медичних послуг / Дьякова К., Каунцингер Б. — К. : Проект ЄС “Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні”, 2006. — 40 с.
2. Економічний розвиток і державна політика : [навч. посіб.] / [за заг. ред. Ю. Єханурова, І. Розпутенка]. — К. : Вид-во УАДУ, 2001. — 480 с.
3. Малагардіс А. Автономізація реформи фінансування та управління у системі охорони здоров'я в Україні / Малагардіс А., Рудий В. — К. : Проект ЄС “Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я в Україні”, 2006. — 48 с.
4. Управління охороною здоров'я на місцевому рівні: національний та зарубіжний досвід / [Оболєнський О. Ю., Солоненко І. М., Жаліло Л. І. та ін.]. — К. : Асоціація міст України та громад, 2007. — 191 с.

5. Рудий В. М. Законодавче забезпечення реформи системи охорони здоров'я в Україні / Рудий В. М. — К. : Сфера, 2005. — 272 с.
6. Солоненко І. М. Управління організаційними змінами у сфері охорони здоров'я : [моногр.] / Солоненко І. М., Рожкова І. В. — К. : Фенікс, 2008. — 276 с.
7. Солоненко Н. Д. Економіка охорони здоров'я : [навч. посіб.] / Солоненко Н. Д. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — 416 с.
8. Управління підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я : [кол. моногр.] / [за ред. О. В. Баєвої, І. М. Солоненка]. — К. : Вид-во МАУП, 2007. — 374 с.

Проблеми формування та розвитку соціального капіталу державних службовців у трансформаційних державах

С. О. Сибіряков,
здобувач,
НАДУ при Президентіві України

Актуальність теми дослідження соціального капіталу державних службовців зумовлена нагальною потребою закріплення позитивних тенденцій соціального розвитку та соціальної політики держави, спрямованих на трансформацію суспільства й держави відповідно до європейських цінностей, норм і стандартів, утворення громадянського суспільства з абсолютно новою якістю життя громадян, у якому вони усвідомлюють себе творцями нової соціальної реальності.

Стан процесу формування та розвитку соціального капіталу у представників державного апарату, які по суті повинні відігравати роль ідеологічного стрижня суспільства, є важливим показником формування громадянського суспільства в цілому.

Інститути громадянського суспільства і громадяни є споживачами послуг виконавчої влади, а тому їм притаманно очікувати від державних органів прозорості, відкритості, ефективності їх дій та гарантій якості послуг суспільного сектору.

Суспільна вага кожного з політиків і держслужбовців на адміністративно-політичних терезах громадянського суспільства визначає їх реальний внесок у реформи державного управління в тій або іншій країні. У країнах з потужним державним апаратом виборювати у виконавчій владі відвертість та відкритість її дій значно важче, ніж у державах з розвиненими і впливовими громадянськими інститутами.

Запровадження тих чи інших реформ державного управління, що спрямоване на зміну стану рівноваги груп інтересів, який складається в суспільстві, водночас залежить від нього. Зміна балансу груп інтересів у суспільстві визначає вектор подальших перетворень. Оскільки в демократичному суспільстві визначення цілей реформ належить до компетенції політиків, то саме вони, а не державні службовці, несуть відповідальність за вибір цілей. Водночас держслужбовці повинні відповідати за виконання і якість реформ державного управління. Таким чином, контекст реформ державного управління набагато ширший за адміні-

стративні, управлінські перетворення. Але в будь-якому випадку ці реформи здійснюються в межах існуючого державного устрою, законодавства та судочинства, а тому майже завжди визначаються політиками, закріплюються в політичних програмах та впроваджуються в життя політичними партіями. Отже, політики, а не держслужбовці, несуть значну частину відповідальності також і за наслідки реформ державного управління.

До компетенції держслужбовців належить лише забезпечення виконання визначених політиками реформ, а тому, як було зазначено вище, вони не можуть нести відповідальність за правильність вибору мети перетворень та механізму їх реалізації. Компетенція держслужбовців обмежується лише повнотою та якістю досягнення конкретних (можливо, проміжних) результатів окремих заходів.

Така постановка питання відповідає принципу політико-адміністративної дихотомії, тобто раціональному розподіленню політики й адміністрування, проголошеному на початку минулого сторіччя одним з класиків державного управління, Президентом США В. Вільсоном. Він стверджував, що державне управління знаходиться поза сферою політики. Адміністративні питання не є питаннями політичними. Політики не повинні мати можливості маніпулювати органами виконавчої влади, а лише встановлювати завдання для адміністрації [1].

Можливості маніпуляції звужуються, якщо політики разом з держслужбовцями вищого рангу деталізують цілі реформи (цілі верхнього рівня) до цілей конкретних заходів і завдань. Ієрархія цілей дозволяє розподілити відповідальність за результати реформування між політиками та держслужбовцями і на цій основі створити механізми стимулювання реалізації реформ.

У більшості держав реформи державного управління розвиваються в напрямі так званого нового державного управління (далі – НДУ). НДУ передбачає адаптацію ефективних управлінських технологій бізнесу для цілей управління в суспільному секторі.

Один з американських експертів у сфері НДУ R. Behn визначає НДУ як колекцію тактик і стратегій, націлених на подолання неефективності, властивої традиційній моделі державного сектору [2, с. 26]. В. Peters вважає, що НДУ ґрунтується на принципах широкої участі інститутів громадянського суспільства в ухваленні рішень, гнучкості, регулюванні взаємодій та використанні ринкових механізмів у внутрішніх і зовнішніх взаємодіях [3].

Американський дослідник державного управління D. Kettl визначає такі шість основних рис НДУ: продуктивність, орієнтація на клієнтів, децентралізація, орієнтація на політичні цілі і звітність за результатами [4, с. 30]. За словами науковця, найважливіший урок з досвіду реформ полягає в тому, що реформування державного управління – це справа не лише держави, воно вимагає широкої участі громадян, перш за все, при визначенні цілей і завдань реформ, а також тісного партнерства між державними і недержавними секторами. Навряд чи можна розраховувати на успіх там, де зусилля з реформування державного управління не узгоджуються з цінностями і нормами суспільства [4, с. 57].

Слід зазначити, що в умовах глобалізації відбувається процес трансформації ролі держслужбовців вищого рангу. Глобалізація супроводжується зниженням можливості національних політиків і держслужбовців вищого рангу контролювати національну економіку, а також частково – сфери політики і культури. Поступовий зсув центру ухвалення рішень з національного на транснаціональний рівень послаблює вплив на ухвалення рішень загальнодержавного масштабу як пересічних громадян, так і груп тиску (інтересів), що сформувалися. Інакше кажучи, в умовах глобалізації суб'єкти ухвалення рішень менш доступні, а їх рішення – менш зрозумілі для суспільства.

Проведення численних самітів і зустрічей на відомчому рівні стимулює формування взаємозалежності політиків і держслужбовців вищого рангу. Таким чином, виникає феномен, названий американським політологом і соціологом С. Хантінгтоном “культурою Давосу”, а саме: утворення прошарку суспільства, що чітко усвідомлює свою автономність, – транснаціональної касты держслужбовців вищого рангу, які слабо підзвітні національним суспільствам. З іншого боку, здатність держслужбовців вищого рангу контролювати національні суспільства знижується [5].

Російський дослідник у галузі державного управління О. Гаман-Голутвіна відзначає світові тенденції змін у системі “держслужбовці вищого рангу – маси”: криза партій і партійних систем держав третього світу; виразне зрушення до плебісцитарних форм політичної мобілізації в цих регіонах; поступова маргіналізація загальнонаціональних парламентів у зв'язку з посиленням впливу невідповідних національним суспільствам економічних структур; активізація діяльності міжнародних організованих злочинних співтовариств на глобальному рівні та нездатність національних юридичних систем їх приборкати;

зростання офіційної та нелегальної еміграції з країн, що стоять на порозі соціального вибуху та нездатні забезпечити населенню прожитковий мінімум [6].

Американські дослідники J. Higley і M. Burton вважають, що ядро політичної глобалізації – це процес посилення взаємодії між національними прошарками політиків і держслужбовців вищого рангу [7].

Глобалізація впливає на характер змін етичних норм державної служби як в індустріально розвинених країнах, так і в державах третього світу.

Професор з Сінгапуру М. Наке у своєму дослідженні відзначив тенденцію зсуву етичних акцентів держслужби у бік прийнятих у бізнесі принципів, що йде врозріз з традиційними для цієї галузі (державної служби) ідентичністю, легітимністю і мораллю. Етичні стандарти державного управління набувають ознак, властивих бізнес-менеджменту, а нормативні відмінності між цими двома сферами розмиваються. У рамках нової концепції держслужби громадяни розглядаються, насамперед, як споживачі, а принцип рівності замінюється на ефективність і конкурентність. Замість демократичної норми принципу справедливості утверджується модель партнерства. Ерозія етики держслужби та її заміна нормами бізнесу може призвести до ситуації, коли важко буде виявити відмінності між структурами бізнесу та державними установами, покликаними служити суспільству [8].

З урахуванням вищезазначеного, громадяни можуть втратити довіру до інституту держслужби як представника інтересів громадян. До того ж все це не кращим чином вплине на моральні якості та мотивацію держслужбовців. Проте особливо актуальним є завдання підтримки на належному рівні етики держслужбовців у державах, що розвиваються, де зарплати в державному секторі надзвичайно низькі. Якою б не була мотивація держслужбовців – діяльність на престижному, з їх погляду, поприщі або служіння суспільству, – вона піддається негативному впливу, пов'язаному з привнесенням (проникненням) ринкових цінностей і норм бізнесу в сферу держслужби.

Проблема формування громадянської культури держслужбовців є особливо актуальною в державах (до яких належить і Україна), де відбуваються демократичні трансформації. Цю проблему можливо вирішити через тріаду: громадянська культура – соціальні мережі – соціальний капітал. Мета статті – визначення внутрішніх взаємозв'язків у цій тріаді через ціннісні орієнтири державних службовців.

“Соціальний капітал”, за визначенням Організації економічного співробітництва і розвитку, – це комплекс суспільних мереж, підтримуваних на основі неформальних цінностей, норм і понять, що розділяють члени соціальних груп і співтовариств, який створює між ними критичну масу довіри й соціальної підтримки, ефект співпраці та взаємодії [9].

Нарощування соціального капіталу є необхідною умовою для успішного розвитку демократичної системи. Недостатність розвитку соціального капіталу призводить до негнучкості політичної системи,

зростання безвідповідальності та корумпованості державного апарату.

Під соціальним капіталом держслужбовців розуміється властивість соціально-професійної спільноти держслужбовців, що характеризується соціальними зв'язками й відносинами, які складаються у процесі соціалізації та професійної діяльності службовців як усередині професійної спільноти, так і з зовнішнім середовищем (населенням). Соціальний зв'язок може бути визначений як форма соціальної взаємодії, що є системою зв'язаних дій партнерів один щодо одного. Систематична, достатньо регулярна соціальна дія, спрямована на партнера, має на меті викликати цілком очікувану реакцію з його боку у відповідь. Соціальні відносини – стійка сукупність тривалих взаємодій між партнерами. Отже, зв'язок і відносини – взаємозалежні категорії, дві сторони, що характеризують процес змін соціальної системи.

Специфіка соціального капіталу держслужбовців визначається через їх професійні особливості та професійну діяльність і полягає в меті його створення – одержання “прибутку”. Однак “прибуток” в цьому випадку означає не вигоду конкретної людини, а ефективність діяльності держслужбовців. Ідеальною метою створення соціального капіталу є узгодження інтересів: особистих, органу влади і населення, якому надаються послуги. Специфічною рисою соціального капіталу держслужбовців є спрямованість на налагодження зв'язків не тільки і не стільки всередині групи (професійної спільноти), але і з зовнішнім середовищем – з групами населення, що знаходяться у віданні конкретного органу влади. Окрім цього, державна служба виступає як посередник між державою і громадянським суспільством, а держслужбовці – як суб'єкти формування соціального капіталу в суспільстві загалом, у тому числі й за рахунок наявності власного соціального капіталу.

Соціальний капітал – активне, усвідомлене вибудовування відносин у суспільстві. З урахуванням зазначеного, можна стверджувати, що для оцінки та дослідження соціального капіталу держслужбовців, його впливу на ефективність діяльності органів влади необхідно вивчати думки двох груп респондентів – держслужбовців і населення.

Формами соціального капіталу виступають довіра, ціннісні орієнтири та інформаційні потоки. Наявність довіри між населенням і органами влади (між населенням та держслужбовцями) сприяє консолідації суспільства, яка можлива лише тоді, коли державні інститути, що планують і реалізують зміни, володіють достатньо високим рівнем авторитету у суспільстві. В умовах демократії авторитет влади визначальним чином залежить від довіри до неї з боку громадян.

Наступна форма соціального капіталу (інформаційні потоки) відображає те, як здійснюється отримання держслужбовцями відомостей про кероване середовище. На підставі відомостей про засоби та методи організації взаємодії органів влади з населенням, а також можливості одержання необхідної держ-

службовцям інформації всередині свого органу влади та від інших органів влади визначається відкритість або замкнутість системи державної служби. Оптимальна організація інформаційних потоків між владою і суспільством дозволяє підвищити якість державного управління за рахунок отримання більш достовірної інформації про конкретні результати роботи держслужбовців. Наявність зворотного зв'язку між владою та суспільством сприятиме формуванню постійного соціального контролю за діяльністю держслужбовців, зміні характеру праці в органах влади, оновленню існуючих принципів апаратної роботи, що формувалися в умовах авторитарного стилю державного управління.

Громадянська культура держслужбовців, охоплюючи ціннісні орієнтації всіх суб'єктів державного управління, забезпечує “командність” органу влади, відмінну від клановості, професійну компетентність, здатність вироблювати й ухвалювати ефективні рішення.

У реаліях сьогодення важливе місце в процесах формування та оголошування інтересів соціальних груп, впровадження владних рішень безперечно посідають соціальні медіа (далі – СМ). За визначенням американського журналіста та дослідника мас-медіа S. Rachel, СМ – це онлайніві платформи та інструменти, якими можуть користуватися люди, щоб ділитися думками, враженнями, професійними спостереженнями, досвідом і актуальними медіа-даними [10]. Користувач Інтернету завдяки існуючим спеціальним програмним засобам без глибоких технічних знань може створити собі веб-сторінку та поширювати власну інформацію в мережі, що є привабливим з погляду обміну думками з важливих, суспільно значущих питань для представників як влади, так і громадянського суспільства.

Проте реалізація комунікативної суб'єктності в українському суспільстві ускладнена наявністю певних проблем. Безперечно, найголовнішою проблемою можна назвати відсутність у сфері державного управління чіткої та обґрунтованої державної ідеології, що призводить до втрати ціннісної гуманістичної домінанти державно-громадянських відносин, їх інформаційно-комунікативного змісту.

Серед інших проблем можна зазначити згортання діалогового обміну між владою і суспільством, тенденцію до скорочення каналів зворотного зв'язку, переговорних майданчиків для узгодження громадянських позицій суспільства і влади та сумісного вироблення суспільно значущих рішень. У суспільстві наростає політична апатія, посилюється недовіра до влади. Значно зменшуються можливості розвитку діалогової інформаційної політики.

У контексті зазначених проблем широке застосування СМ як “переговорних майданчиків” сприяло б оптимальному використанню суспільного національного потенціалу для прийняття українською владою узгоджених із суспільством рішень. Процес вироблення узгоджених рішень із використанням СМ спирається

ся на можливість формування власної думки у користувача СМ під впливом членів співтовариства. Долучившись до співтовариства або групи як її члени, більшість користувачів СМ переймають існуючу в них культуру. В ЗМІ цей вплив розглядається як відповідність редакційній концепції. Досягти такої відповідності допомагає ефект “тиску формату”, коли людина поводиться і створює контент за законами, що притаманні (хоча і не завжди явно) цьому співтовариству (групі). Отже, для формування громадянської культури користувача віртуального співтовариства необхідні такі формат та культура спілкування, які б, насамперед, позитивно сприймалися користувачем. Зазвичай роботу зі створення правил спілкування у певному співтоваристві або групі беруть на себе найбільш активні та / або популярні члени співтовариства чи модератори.

Таким чином, СМ є перспективним інструментом для підвищення рівня громадянської культури та соціалізації всіх користувачів віртуальної спільноти, у тому числі держслужбовців. Соціальний капітал держслужбовців впливає на здатність суспільства ефективно функціонувати, реалізовувати цілі та зав-

дання державного управління в цілому, тому автор вважає актуальними подальші дослідження щодо використання СМ для формування громадянської культури держслужбовців.

Світовий досвід і сучасна практика управління свідчать про те, що зміцнення зв'язків державної служби з громадянським суспільством сприяє підвищенню громадянської культури, насамперед у держслужбовців, та створенню широкої соціальної бази подальших суспільних перетворень.

Цікаве дослідження щодо представників державної служби в Україні проведено в квітні – травні 2005 року групою дослідників під керівництвом професора Е. Афоніна [11]. За даними опитування складено соціальний та соціально-психологічний портрет новопризначених голів райдержадміністрацій, відповідно до якого серед українських держслужбовців наразі переважає покоління радянської номенклатури, більшість яких – екстраверти. На підставі аналізу даних згаданого опитування можна визначити також інші характерні риси українських держслужбовців, зокрема що стосується їх професійних, світоглядних і громадянських якостей (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Стан професійних установок і самопочуття держслужбовців

Стан професійних установок і самопочуття	% опитаних
Цілком (або скоріше) задоволені роботою	63,8
Цілком (або скоріше) задоволені професійно-кваліфікаційним рівнем	59,2
Цілком (або скоріше) задоволені положенням у суспільстві	65,9
Перешкоди роботі – лише у недостатності матеріально-технічного забезпечення апарату	73,8

Аналіз результатів опитування щодо професійних навичок свідчить, що значна частина керівників не вміє працювати на комп'ютері, лише кожний сьомий уміє користуватися мережею Інтернет. Значна частина керівників не володіє на належному рівні професійними навичками, необхідними для успішної побудови сучасної моделі ринкової економіки та громадянського суспільства (керівникам пропонувалося відповісти на запитання про наявність навичок діяльності на основі ринкових підходів та засад партнерства у відносинах держава – бізнес – громадянин, в організації тендерів, реалізації форм прямої демократії (громадянських слухань, референдумів тощо)).

Демократичні ціннісні орієнтації та орієнтації ринкової економіки менш властиві керівникам, які мають досвід відповідної роботи до 1992 року. Разом з цим, чим молодші адміністратори, тим більше вони підтримують демократичні цінності й принципи ринкової економіки.

Період трансформації України в демократичну державу продовжується більше 17 років. Можна вважати, що на цей час уже сформовані ринкові відносини, Україна стоїть на порозі приєднання до НАТО та набуття статусу асоційованого членства в Європейському Союзі. У зв'язку з цим є актуальним проведення

моніторингових соціологічних досліджень щодо визначення ступеня зміни ціннісних орієнтацій у держслужбовців.

Ефективність державного управління визначається, насамперед, глибиною розуміння дійсності, що забезпечується шляхом належної організації зв'язку з суспільством та аналізу світових надбань, а також умінням визначати оптимальні шляхи розвитку держави з урахуванням наявного ресурсного потенціалу, системи приведення його в дію та вивільнення творчої енергії працівників. Реалізація вказаного можлива на основі формування у держслужбовців відповідного рівня громадянської культури, що визначається не тільки правовими, а й етичними (моральними) чинниками політичної діяльності, і по суті є комплексом характеристик (політичних знань та досвіду, громадянських якостей, ціннісних орієнтацій, установок і переконань), який зумовлює ефективність управлінської діяльності та дозволяє гармонізувати відносини з суспільством. Отже, стан громадянської культури держслужбовців віддзеркалює стан реалізації ними соціально значущих інтересів суспільства, прояв громадянських якостей.

Формування належного стану громадянської культури у нового покоління держслужбовців є важливою умовою громадянської стабільності, зміцнення

Ціннісні орієнтири держслужбовців

Ціннісні орієнтири	Дуже (або скоріше) важливо
Благополуччя дітей	98,6%
Державна незалежність країни	98,4%
Міцне здоров'я	98,9%
Міцна сім'я	98,9%
Демократичний розвиток країни	97,5%
Національно-культурне відродження	94,3%
Створення у суспільстві рівних можливостей для всіх	94,3%
Сприятливий морально-психологічний стан у суспільстві	94,6%
Підвищення освітнього рівня (інтелектуальний розвиток)	95,5%
Матеріальний добробут	94,5%
Незалежність у справах, судженнях, учинках	86,1%
Можливість критики і демократичного контролю владних рішень	87,9%
Можливість підприємницької ініціативи (створення приватних підприємств, заняття бізнесом, фермерство)	73,6%
Відсутність значного соціального розшарування (багаті – бідні, вищі – нижчі верстви суспільства тощо)	73,3%
Розширення культурного світогляду, залучення до культурних цінностей (через мистецтво, художню творчість, хобі тощо)	88,6%
Участь у діяльності політичних партій і громадських організацій	70,6%
Участь у релігійному житті (регулярне відвідування церкви, богослужінь, дотримання релігійних обрядів тощо)	50,3%

цілісності держави і суспільства, підвищення якості послуг, що надаються державним апаратом.

При цьому однією з важливих проблем залишається професійно-політична перепідготовка керівників “старої формації”, яка полягає в тому, що вони мають подолати “рудименти” колишнього авторитарного типу громадянської культури, надлишковий прагматизм і утилітаризм, забюрократизованість і антигуманізм, котрі у теперішній час є стримуючим

чинником удосконалення організаційно-управлінського механізму держави.

Соціальний капітал держслужбовців і їх громадянська культура поки відстають від рівня розвитку суспільства. СМ дозволяють новим поколінням держслужбовців налагоджувати в Інтернеті нові соціальні зв'язки і будувати свої соціальні мережі, сприяють нарощуванню соціального капіталу і досягненню успіхів у побудові кар'єри.

Список використаних джерел

1. Wilson W. The Study of Administration / Wilson W. // Political Science Quarterly (June 1887), reprinted in Frederic C. M. Basic Literature of American Public Administration, 1787—1950. — NY. : Holmes and Meier, 1981. — 74 p.
2. Behn R. D. Rethinking Democratic Accountability / Behn R. D. — Washington : Brookings Institution Press, 2001. — 318 p.
3. Peters B. G. The Future of Governing / Peters B. G. — [2nd ed.]. — Lawrence : University Press of Kansas, 2001.
4. Kettl D. F. The Global Public Management Revolution. A Report on the Transformation of Governance / Kettl D. F. — Washington : Brookings Institution Press, 2000. — VII. — 88 p.
5. Толстых В. И. Глобализация в социокультурном измерении / В. И. Толстых // Проблемы глобализации : материалы междунар. исследовательского проекта / Междунар. фонд соц.-эконом. и полит. исследований (Горбачев-Фонд). — М., 2001. — С. 214—290.
6. Гаман-Голутвина О. В. Трансформация роли элит и этики госслужбы в условиях глобализации [Электронный ресурс] / О. В. Гаман-Голутвина. — Режим доступа: <http://www.imperativ.net/imp12/quebec.html>
7. Higley J. Elites, Democracy and Globalization: Action and Ideology / J. Higley, M. Burton // Developing Nations Trends and Implications : paper for XVIII IPSA World Congress. — Quebec-City, 2000.

8. Haque M. S. 2000. The New Crisis in Administrative Ethics / M. S Haque // Developing Nations Trends and Implications : paper for XVIII IPSA World Congress. — Quebec-City, 2000.
9. ООН ОЭСР. Конференция европейских статистиков: От измерения социального капитала к измерению общественного благополучия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.unece.org/stats/documents/ece/ces/2007/25.r.pdf>.
10. Rachel S. The Expanding Blogospher / S.Rachel // American Journalism Review. — 2004. — № 14.
11. Афонін Е. А. Соціальний та соціально-психологічний портрет новопризначених голів райдержадміністрацій / Е. А. Афонін // Ефективність державного управління та управлінських кадрів в умовах змін : [зб. наук. праць] / за заг. ред. І. Розпутенка. — К. : Вид-во НАДУ, 2005. — С. 137—156.

Організаційно-правові засади інноваційного розвитку як складова державного управління забезпеченням економічної безпеки України

Г. П. Ситник,
доктор наук з державного управління,
професор, завідувач кафедри;
С. Г. Осіпчук,
аспірантка;
НАДУ при Президентіві України

Потреба у практичній реалізації декларованих упродовж років інноваційних ініціатив назріла давно. Аналіз правового поля інноваційно-інвестиційного розвитку свідчить про налаштування держави на стимулювання цього процесу і надійний захист права кожного суб'єкта економічних відносин здійснювати інноваційну діяльність як ключовий чинник підвищення конкурентоспроможності країни. Але і в теперішній час, незважаючи на те, що Президентом України у 2007 році затверджена Стратегія національної безпеки України [1], ми не маємо консенсусу стосовно методів досягнення орієнтирів інноваційного розвитку.

З іншого боку, в непростих внутрішньополітичних реаліях України розробка наукового підґрунтя для формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища є складним інтелектуальним завданням, що вимагає нових підходів та механізмів реалізації.

Проблемам державного управління інноваційним розвитком присвячено ряд досліджень українських та іноземних учених. Так, М. Крупка та С. Онишко займалися розв'язанням проблем організаційного забезпечення інноваційного розвитку, кредитного механізму інноваційної діяльності, а також економічними методами стимулювання інновацій [2; 3].

І. Курнишева у своїх дослідженнях акцентує увагу на умовах інноваційного розвитку, при цьому вирішальну роль у їх створенні науковець відводить державному управлінню [4]. Е. Нагдалян стверджує, що основу економічного прориву буде закладено шляхом створення потужного інноваційного сектору за умов провідної участі держави [5].

Аналіз проведених досліджень свідчить, що для поліпшення ситуації в інноваційній сфері необхідне застосування міждисциплінарних підходів, тобто використання наукових здобутків економічної соціо-

логії, теорій менеджменту, державного управління, національної безпеки, інших наукових дисциплін. Зокрема, на думку І. Крючкова, інноваційний процес органічно поєднує науку, технології, техніку, економіку, підприємництво й управління з метою гарантованого досягнення нового результату, що має комерційний успіх [6]. З іншого боку, І. Макаренко вважає, що загальносистемний інноваційний процес може розпочатися, коли спільними зусиллями держави, підприємств та окремих осіб для цього будуть створені сприятливі умови, насамперед здійсняться позитивні зрушення за однією або декількома позиціями, що складають перепони інноваційному процесу [7].

Проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що системний інноваційний процес може виникнути в тій країні, де:

- традиційна економіка здатна витримати велике фінансове навантаження;
- створена наукова школа, що обслуговує новий, вищий технологічний уклад;
- є сконцентрована воля нації до змагання за світову першість;
- створена сучасна національна інноваційна система.

На наш погляд, при розв'язанні проблем інноваційного розвитку необхідно взяти на озброєння певні вихідні положення, у контексті реалізації яких слід розглядати ефективність діяльності публічної адміністрації та інститутів суспільства, у тому числі й законотворчої діяльності у сфері інновацій.

Перше. Має бути створено суспільний попит на інновації як передумова його підтримки широким загалом суб'єктів інвестиційного процесу.

Друге. Ідеї та засади інноваційного розвитку повинні посилювати чесну конкурентну боротьбу, а не спричинювати зростання міжгалузевих диспропорцій і тиску на окремі сектори економіки.

Третє. У сучасних умовах глобалізації інновації –

це глибинна сутність будь-якої діяльності, а не проста сукупність традиційних методів вирішення завдання підвищення продуктивності праці.

Четверте. Необхідно подолати диспаритет у взаємовідносинах з більш потужними іноземними партнерами.

Щодо останнього, то варто зазначити: на законодавчому рівні ми повинні назавжди припинити згубну для економічної безпеки практику знецінення національних науково-технологічних розробок та низької заробітної плати для висококваліфікованого персоналу.

З огляду на вищевикладене, метою нашого дослідження є аналіз сутності сучасних інноваційних процесів, виявлення проблемних питань інноваційної політики в Україні та розгляд організаційно-правових засад інноваційного розвитку як складової державного управління забезпеченням економічної безпеки.

Усі країни прагнуть досягти підвищення продуктивності виробництва та посилення конкурентоспроможності на світовому ринку високотехнологічної продукції і на цій основі – стабільного довгострокового економічного розвитку. Рушійну силу економічного зростання керівники держав вбачають у використанні передових технологій, а економічну динаміку намагаються забезпечити через управління інноваційними процесами.

Указані процеси відзначаються складністю та багатовимірністю. Нині інновація не може виникнути як ізольований товар чи окрема технологія: її створення потребує формування певного структурованого комплексу допоміжних виробництв і сприятливого середовища. Тобто інновація вимагає виконання деяких умов, зокрема формування інноваційного кластера взаємопов'язаних виробництв, спрямованих на розвиток нового технологічного укладу та його забезпечення відповідними ресурсами.

Успішна інноваційна діяльність передбачає, передусім, належний захист власності, потоків інноваційного та інтелектуального капіталу. Щоб створити сприятливе середовище для саморозвитку інноваційних процесів, поряд зі здійсненням ряду адміністративних заходів, необхідно стимулювати розвиток багаторівневої системи ринків, які мають виконувати інформаційну функцію.

З огляду на це, інноваційні процеси потребують сприяння у формі фінансової та кредитної підтримки, цілеспрямованих преференцій з боку держави, створення спеціальної інфраструктури тощо. Водночас варто зазначити, що вирішення проблеми активізації інноваційних процесів полягає не лише у створенні сприятливих економічних та організаційних умов. Досвід інших країн свідчить, що некеровані інновації здатні викликати кризи, завдати економічній системі значної шкоди. Щоб цього не сталося, формування інноваційного сектору слід поєднувати з розвитком соціальної системи та зміцненням гуманітарних цінностей громадянського суспільства. Іншими словами, стратегія інноваційного розвитку має бути спря-

мована на забезпечення безпеки економічних трансформацій.

Світовий досвід свідчить: на шляху до інноваційної економіки постає безліч різнопланових проблем. Зокрема, необхідним є суспільне усвідомлення потреби в інноваціях; достатня кількість активних учасників інноваційних процесів; наявність відповідної інфраструктури, включно з системами освіти, захисту інтелектуальної власності тощо.

Крім того, мають місце такі проблеми: брак коштів на розвиток; складність визначення науково обґрунтованих пріоритетів; невідповідність обраної стратегії реаліям сьогодення; необхідність формування інструментів управління інноваційними процесами; недостатня розвиненість правового та інституційного середовища економічної діяльності.

Українська економіка за рівнем ВВП на одну особу майже в 10 разів відстає від економік європейських країн, зіставних із нею за площею, кількістю населення та виробничим потенціалом. Це ставить країну перед вибором одного з двох можливих сценаріїв подальшого розвитку: або забезпечити інноваційний прорив із виходом на прискорене економічне зростання й досягнення на цій основі високих соціальних стандартів, або ж піти шляхом підтримки та деякого вдосконалення традиційних виробництв, ризикуючи при цьому законсервувати застарілі технологічні уклади та виробничі відносини.

Ситуація ускладнюється тим, що світ стоїть на порозі великої кризи внаслідок загострення протиріччя традиційно сформованої економічної системи і нової глобальної економічної системи. Остання утворює нову якість та цілісність, що непокоїть новими викликами суспільство з усталеною позицією. Немає сумніву, що результати цього протиріччя стануть відомими вже в найближчому десятилітті. Тож стратегія розвитку України має врахувати ці виклики, інакше ми можемо опинитися на периферії світового розвитку в ролі країни, що вічно наздоганяє і запозичує інновації, створені тими, хто своєчасно вибрав правильний вектор для досягнення сталого розвитку.

При цьому вирішення цієї надскладної проблеми в Україні утруднюється такими обставинами:

- поряд із дефіцитом інвестицій, неоптимальною є їхня структура (більшість їх спрямовується у виробництво з низькими технологічними укладами);
- фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності з державного бюджету, починаючи з 2000 року, не перевищувало 1,2 % ВВП, а за підсумками 2007 року взагалі становило значно менше одного відсотка. Водночас Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” на вказані потреби визначена норма у 1,7 % ВВП [8]. Унаслідок цього відбувається катастрофічне старіння наукових кадрів і занепад матеріальної бази науки;
- украй повільно формується система венчурного фінансування. В єдиному державному реєстрі інститутів спільного інвестування за-

- реєстровано 135 венчурних фірм, і практично всі вони – іноземні;
- має місце ряд недоліків, що стосуються правової охорони об'єктів промислової власності. Це призводить до того, що значна їх кількість не оформлена як немайнові активи, не запатентована за кордоном і має захист тільки в Україні;
- практично еліміновано вплив системи освіти на інноваційні процеси. Вказана система не забезпечує відповідності підготовки кадрів інноваційним потребам держави;
- невпинно скорочується інноваційна активність підприємств. Згідно з даними Держкомстату України, за підсумками 2007 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалося близько 11% підприємств (п'ять років тому – 18%) [9]. Причинами цього є нестача власних коштів, недостатня фінансова підтримка держави, високий ризик і тривалий термін окупності інвестицій, відсутність коштів у замовників, нестача інформації про ринки.

Незважаючи на те, що Україна має потужний науковий комплекс, створено державні структури для управління інноваціями, з державного бюджету виділяються кошти на фінансування інноваційної діяльності та утримання цих структур, зовнішньоекономічний баланс України за товарами інноваційного високотехнологічного характеру продовжує залишатися на досить низькому рівні, що далеко не на користь держави. Українська економіка має низький рівень конкурентоспроможності продукції. Це загрожує економічній безпеці держави, стає причиною розбалансованості економічної структури, створює ризики високого інфляційного тиску на ринках товарів та послуг.

Отже, державна інноваційна політика наразі не забезпечує технологічну реструктуризацію національної економіки, а наявні проблеми у цій сфері потребують невідкладного вирішення.

Актуальними напрямками вдосконалення інноваційної політики держави, на нашу думку, слід вважати:

- виконання законів України, що визначають рівень державної фінансової підтримки суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема технологічних парків і підприємств, які мають стратегічне значення для економіки, а також обсяги фінансування освіти;
- підготовку і схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи та неухильне впровадження її заходів;
- залучення в інноваційну сферу вільних капіталів шляхом інтенсивного розвитку фондового ринку;
- розробку та прийняття законів України “Про інноваційну інфраструктуру” та “Про венчурну діяльність в інноваційній сфері”;
- комплексне врахування інвестиційно-інноваційної складової у щорічних планах, спрямованих на реалізацію Стратегії національної

безпеки, розробка яких, відповідно до абзацу 15 п. 4.3 Стратегії, покладається на Кабінет Міністрів України;

- виконання у повному обсязі рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.04.2006 р. “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України”, введеного в дію Указом Президента України № 606 від 11.07.2006 р. [10].

Звичайно, держава не може відповідати за весь життєвий цикл нововведень. Після проведення селективної державної підтримки стратегічних напрямів наукових досліджень, їх результати мають впроваджуватися за рахунок залучення приватних капіталів і організаційних можливостей великих корпоративних структур. Великі підприємства, як правило, більш мобільні та сприйнятливі до інновацій. Вони мають належний обсяг оборотних коштів і виробничих потужностей для комерціалізації результатів. До того ж великі компанії задля підвищення конкурентоспроможності активно використовують переваги процесу транснаціоналізації.

На жаль, українські транснаціональні структури поки що майже не впливають на інноваційний розвиток країни. Стагнація інноваційної активності спостерігається навіть у металургійній, хімічній, нафтохімічній, харчовій галузях, оскільки вітчизняні корпорації базують свою діяльність переважно на сировинній орієнтації та відносно дешевих виробничих факторах.

Таким чином, активізація інноваційної діяльності може відбутися тільки за умов виявлення інтересу до інновацій з боку суб'єктів господарської діяльності, насамперед з боку великих корпорацій.

Безумовно, свою позитивну роль у цьому питанні має відігравати Держкомінвестицій України. Важливо переорієнтувати його діяльність зі стимулювання процесів модернізації традиційної економіки на процеси створення та підтримки кластерів інноваційних виробництв у рамках національної інноваційної системи. Це може бути досягнуто за умови вибору інноваційних пріоритетів та організації системи експертизи інноваційних проектів за зразком європейських країн – на основі широкого залучення експертів та громадськості.

Досвід останніх десятиліть доводить, що успішно впоратися з проблемою управління системними інноваційними процесами може лише такий складний інструмент інноваційної політики і водночас її базовий механізм реалізації, як національна інноваційна система (НІС). НІС ідентифікована як економічний феномен відносно недавно, однак уже довела свою ефективність як рушій прогресу. Тому створення такої системи сприятиме вирішенню завдань, що стоять на заваді розгортанню та ефективному управлінню системними інноваційними процесами в Україні.

Указана система також має стати монітором, який дозволить побачити інноваційні зміни навколишнього світу в мікро- та макроекономічному форматах.

При цьому саме рівень макроекономічної культури визначає якість стратегічного бачення майбутніх подій з достатньою для прийняття управлінських рішень точністю.

Розгортання НІС сприятиме створенню ринку актуальної наукової продукції, у тому числі прогнозів і форсайтів (від англ. foresight – передбачення), що є дуже важливим для вибору інноваційних пріоритетів та формування фінансових планів використання інвестиційних ресурсів держави, корпорацій, населення. НІС має також сформувати максимально сприятливе і безпечне середовище та інфраструктуру для “вирощування” інновацій (зони пріоритетного розвитку, технопарки, бізнес-інкубатори тощо).

У структурах НІС виховуватиметься нова категорія управлінців-новаторів, які знатимуть природу інноваційних процесів, розумітимуть їх тісний взаємозв'язок із механізмами саморозвитку економіки, на практиці опанують управління ними в такому режимі, щоб забезпечити інноваційний прорив, не знищуючи водночас культурні цінності та надбання нації з гуманітарних наук. НІС повинна також виконати функцію виховання нового покоління політикуму.

У зв'язку з цим варто зазначити, що створення умов для самоорганізації й керованого саморозвитку економіки можливо лише на засадах накопичення потужного соціального капіталу громадянського суспільства. Реалізацію цього процесу найбільш ефективно забезпечує європейська версія християнської практичної етики, що визнає за вищі цінності людину та її права в широкому розумінні цього слова. Мова йде про прагнення соціальної справедливості, гідне існування людини в суспільстві, вільному від насильства, правове регулювання суспільних відносин, примат універсальних загальних прав над правами влади та ін. Саме тому європейська цивілізація сформувала розвинуте громадянське суспільство, функціонування якого потребувало фіксованих правових норм.

Для розгортання й управління системними інноваційними процесами соціальний капітал та етика, що забезпечує його накопичення, стають механізмами проривної сили і так само, як базисні технологічні інновації, спроможні спричинити економічні прориви в країнах та макрорегіонах глобальної економіки. Тому ці гуманітарні чинники не менш потужні, ніж фінансові інструменти. І в цьому сенсі НІС має стати накопичувачем соціального капіталу, який за певних обставин неможливо наростити в традиційній економіці через опір контрпродуктивних традицій.

Ще одна функція, яку повинна виконати НІС в Україні, пов'язана з необхідністю формування конкурентоздатної української нації. Інноваційна діяльність може стати тією ідеєю, що консолидує суспільство і спрямує його на досягнення цілей, які потребують спільних зусиль нації, передусім пріоритетних цілей, визначених Стратегією національної безпеки [1]. Досягнення вказаних цілей залежить від спільної активності й результативності діяльності держави та інститутів суспільства щодо створення належних правових основ та механізмів функціонування НІС.

Справедливість сказаного підтверджує досвід тих країн світу, де НІС забезпечує прискорений перехід до високих технологічних укладів, активне проведення інноваційно-технологічних змін, удосконалення структури систем науки й освіти, підтримку високого рівня фінансування наукового-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) та інновацій, зростання ефективності венчурного фінансування, інтернаціоналізацію патентної діяльності, ефективність державного стимулювання НДДКР.

Прискорена технологічна структуризація потрібна Україні з огляду на те, що в найближчі 15 років радикальні інноваційно-технологічні зміни мають відбуватися у напрямі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, нанотехнологій, біотехнологій.

Організаційно-структурні зміни в науці стосуються:

- поєднання фундаментального та прикладного етапів НДДКР шляхом капіталізації фундаментальної науки за рахунок змішаного фінансування;
- посилення участі приватного сектору у фінансуванні НДДКР;
- розвитку кооперації між університетами та промисловістю через інноваційні центри і центри трансферу технологій;
- поширення доступу до нових технологій завдяки глобальному обміну інтелектуальними ресурсами, міжнародній науково-технічній кооперації, диверсифікації високотехнологічних виробництв;
- об'єднання НІС у регіональні та глобальні системи на різних рівнях.

За наявності НІС у розвинених країнах підтримуються прийнятні рівні фінансування НДДКР та інноваційної активності. Наприклад, згідно з Лісабонською стратегією, через вдосконалення НІС країн ЄС передбачається до 2010 р. довести витрати на НДДКР до рівня 3% ВВП насамперед за рахунок інноваційної активності приватного сектору [11].

Зростання ефективності венчурного фінансування також залежить від досконалості НІС. Лідерами венчурного інвестування є США, де на початок ХХІ століття налічувалося більше ніж 700 венчурних фірм та фондів, на які припадало понад 75% світового венчурного капіталу, а венчурні інвестиції становили близько 0,5% ВВП країни. Середньосвітові показники річного прибутку венчурних фондів становлять 20–25%, що значно перевищує показники банківської прибутковості. Інтернаціоналізація патентної діяльності, яка вимагає створення відповідних ланок у складі НІС, полягає в тому, що свідоцтва в тій чи іншій країні одержують нерезиденти. Близько 74% подібних патентних свідоцтв у 2006 році видали США, Японія, Південна Корея, Китай і Європейський Патентний Офіс. Зокрема, в США питома вага патентів, що одержані іноземними винахідниками, склала в 2006 році 48% [12].

Удосконалення методів державного стимулювання НДДКР відбувається шляхом введення амортиза-

ційних і податкових пільг, бюджетних дотацій і страхування інвестицій підприємств, діяльність яких пов'язана зі значними витратами на НДДКР.

Звичайно, в Україні існує ряд специфічних чинників, що ускладнюють створення НІС. Вони є наслідком інерційності уявлень про науково-технічний прогрес (НТП), сформованих за часів колишнього СРСР. В інтелектуальному середовищі генеруються специфічні уявлення про інновації, відбувається підміна ряду ключових понять. Так, під інноваційним процесом розуміється НТП, управління новими проектами, проектний аналіз тощо. Але, на нашу думку, перспективи інноваційного розвитку України, її місце на ринках наукоємної продукції визначатиметься тим, чи зможе вона створити сучасну та ефективну НІС.

Аналіз світового досвіду дозволяє сформулювати вимоги для забезпечення успішного створення НІС в Україні:

- слід проголосити й законодавчо закріпити пріоритетність державної інноваційної політики як стратегічного напрямку національного розвитку;
- має бути розроблена та реалізована стратегія автономного розвитку НІС на основі наявних у національній економіці джерел фінансування в закритих зонах (технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо) на весь період її становлення та накопичення нового соціального капіталу;
- НІС повинна містити розвинений блок управління, а також науковий центр прогнозування й попередження циклічних економічних криз для забезпечення введення системи у режим управління інноваційними процесами;
- у рамках НІС необхідно створити спеціальний центр підготовки нового покоління управлінців-інноваторів, а також центри

трансферу технологій та захисту інтелектуальної власності;

- необхідно гнучко адаптувати безпекові функції НІС до конкретно-історичних умов, тобто діяльність системи має бути зорієнтована на стримування найбільш небезпечних і потужних проявів активності суспільного механізму опору інноваціям.

На основі викладеного вище матеріалу можна сформулювати такі висновки:

1. У теперішній час органи державного управління потребують альтернативних думок та активної громадської позиції щодо питань інноваційно-інвестиційного розвитку економіки. Мають бути чітко визначені функції, повноваження та зобов'язання органів державної влади у зазначеній сфері, створюватися і всебічно підтримуватися державою інфраструктура національної інноваційної системи, серед компонентів якої – технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо.

2. Перехід до інноваційної моделі розвитку може відбутися тільки в результаті реалізації пакета узгоджених дій, що стосуються всіх сфер державної політики, водночас широке запровадження інноваційних технологій суттєво наблизить конкурентоспроможність України до рівня провідних країн світу.

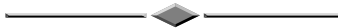
3. Необхідно сформувати національну інноваційну стратегію, що має передбачати послідовне розгортання взаємопов'язаних інноваційних проектів задля забезпечення створення високотехнологічної продукції та її виведення на національний та міжнародний ринки. Стратегія повинна охоплювати заходи щодо підвищення спроможності національної економіки сприймати технологічні зміни та забезпечення її керованості інструментами НІС.

Пріоритетними напрямками подальших наукових досліджень у сфері забезпечення економічної безпеки є дослідження механізмів впровадження національної інноваційної системи та шляхів підвищення ефективності венчурного фінансування в Україні.

Список використаних джерел

1. Стратегія національної безпеки України від 12.02.2007 р. № 105/2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
2. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / Крупка М. І. — Л. : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 606 с.
3. Онишко С. В. Економічне стимулювання інноваційного розвитку / С. В. Онишко // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку ; за ред. акад. НАН України В. М. Гєєця. — К. : Фенікс, 2003. — С. 463—482.
4. Курнышева И. Условия инновационного развития / И. Курнышева // Вопросы экономики. — 2001. — № 7. — С. 12—18.
5. Нагдалян Э. Инновационная экономика как основа экономического прорыва [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.express.am> — Название с титул. экрана.
6. Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України / Крючкова І. В. — К. : Наукова думка, 2004. — 211 с.
7. Макаренко І. П. Проблеми побудови сучасних інноваційних систем: механізм оновлюючого руйнування / І. П. Макаренко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну : [зб. наук. праць]. — 2003. — № 3. — С. 155—170.

8. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13.12.1991 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
9. Інноваційна активність промислових підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
10. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України” від 11.07.2006 р. № 606. [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
11. Зубченко Л. А. Лиссабонская стратегия Евросоюза: разочарования и надежды [Электронный ресурс]. — Режим доступа :
<http://www.perspektivy.info> — Название с титул. экрана.
12. Андрощук Г. Економіко-статистичний аналіз світової патентної системи як джерела іновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
http://www.intelvlas.com.ua/zmist/10_07.htm — Назва з титул. екрана.

До ювілею Катерини Миколаївни Шишкіної

У грудні урочисто відзначила свій ювілей Катерина Миколаївна Шишкіна – заступник Голови Державного комітету статистики України, досвідчений статистик-практик, талановитий керівник, чуйна людина, сильна особистість і водночас чарівна жінка.

Свій трудовий шлях, який триває вже 37 років, Катерина Миколаївна почала у 1971 році після закінчення Київського інституту народного господарства ім. Д. С. Коротченка за спеціальністю “Статистика”.

В органах державної статистики Катерина Миколаївна працювала на посадах економіста, завідуючого бюро, заступника начальника обчислювального центру статистичного управління Київської області, заступника, першого заступника начальника Київського обласного управління статистики.

Особливий внесок у розвиток державної статистики Катерина Миколаївна здійснила на посаді заступника Голови Державного комітету статистики України, на яку була призначена у 1998 році. Маючи великий практичний досвід керівної та економічної роботи, вона володіє вмінням чітко визначати головні проблеми в діяльності органів державної статистики та знаходити шляхи їх вирішення. В умовах запровадження програмного підходу до формування Державного бюджету нею було ініційовано та під її безпосереднім керівництвом розроблено й впроваджено автоматизовану систему обліку витрат робочого часу на випуск статистичної продукції, що є ефективним інструментом адміністративного менеджменту, об’єктивним підґрунтям для здійснення розрахунків із планування діяльності, зваженого витрачання бюджетних коштів. Під керівництвом К. М. Шишкіної активізовано ряд заходів, спрямованих на оптимізацію діючих форм державних статистичних спостережень та первинної облікової документації.

Багато зусиль спрямовано К. М. Шишкіною як Головою Координаційної ради з розроблення системи управління якістю в органах державної статистики на удосконалення та розвиток інформаційно-обчислювальної системи органів державної статистики, модернізацію її матеріально-технічної бази.

Як один з керівників проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень”, що підтримується позицією Світового банку, Катерина Миколаївна започаткувала і реалізувала комплекс підпроектів, завдяки яким методологічна, інформаційна та організаційна складові державної статистики піднялися на якісно новий рівень.

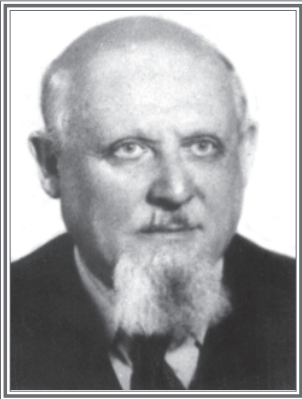
За багаторічну сумлінну працю та вагомий внесок у розвиток вітчизняної статистики К. М. Шишкіна нагороджена почесним званням “Заслужений економіст України”.

Вітаючи Катерину Миколаївну Шишкіну з ювілеєм, Рада засновників, редакційна колегія журналу “Статистика України”, колективи Державного комітету статистики України та Науково-технічного комплексу статистичних досліджень висловлюють свою глибоку повагу та вдячність і бажають їй міцного здоров’я, щастя, реалізації творчих задумів на благо державної статистики України.

Мерков Аркадій Михайлович:

до 110-річчя з дня народження (19.01.1899–11.11.1971)

Сто десять років минуло з того часу, коли в м. Новосьолі Тульської губернії в родині фармацевта народився Аркадій Михайлович Мерков. Його дитинство та молодість пройшли в Україні. Після закінчення Харківської гімназії Аркадій Мерков почав працювати статистиком у міській управі. Роботу

статистика він продовжував і під час навчання на медичному факультеті Харківського університету. Лікарську діяльність в Україні розпочав як організатор охорони здоров'я: з серпня 1923 р. до 1929 р. – завідувач Старобельським і Вінницьким окружними відділами охорони здоров'я; інспектор Наркомздраву УРСР.

В Україні розпочалась і викладацька діяльність А.М. Меркова. Спочатку працював на посаді асистента, у 1931 р. – доцент кафедри соціальної гігієни медичного інституту м. Харкова, з 1933 р. – професор і завідувач кафедрою цього інституту, потім працював у Харківському інституті вдосконалення лікарів.

У середині 1930-х років у СРСР були організовані республіканські, обласні та міські науково-методичні бюро санітарної статистики. До керівництва цими бюро залучаються завідувачі кафедр соціальної гігієни з метою забезпечення поглибленої розробки та оцінки соціально-статистичних матеріалів, поліпшення викладання соціальної гігієни, збагачення практичним досвідом охорони здоров'я. Серед них – професор А.М. Мерков, якого було призначено директором Харківського обласного науково-методичного бюро санітарної статистики (1938–1941 рр.).

Одночасно з викладацькою роботою Аркадій Михайлович займається і науковою діяльністю, зокрема щодо пізнання масових закономірностей та узагальнення спостережень.

А.М. Мерков завідує відділом соціальної патології злоякісних новоутворень Українського онкологічного інституту. З 1941 р. працює у РРФСР: очолює лікувальне управління в Наркоматі охорони здоров'я Башкирської АРСР (1941–1943 рр.); начальник відділу санітарної статистики МОЗ СРСР (1943 р.); завідувач кафедри санітарної статистики Центрального інституту вдосконалення лікарів та професор санітарної статистики кафедри соціальної гігієни й організації охорони здоров'я цього самого інституту (1943–1955 рр.); завідувач відділення статистики здоров'я населення у Всесо-

юзному науково-дослідному інституті організації охорони здоров'я і історії медицини ім. М.О. Семашко (тепер – НДІ соціальної гігієни, економіки і управління охороною здоров'я ім. М.О. Семашко РАМН); науковий консультант (1955–1971 рр.).

За роки практичної і науково-дослідної діяльності Аркадій Михайлович Мерков – доктор медичних наук, професор, лікар – залишив унікальну спадщину: опублікував близько двохсот робіт, з них 36 праць – з проблем соціальної гігієни, санітарної статистики, організації охорони здоров'я і демографії за 18 років діяльності в Україні; у тому числі більше 20 монографій та навчальних посібників. У своїх працях він продемонстрував тісний взаємозв'язок практики, науки і викладання санітарної статистики. Найбільша кількість його робіт присвячена питанням теорії, методології та історії санітарної статистики.

Неформальне лідерство А.М. Меркова серед науковців, які займалися проблемами санітарної статистики країни, сприяло впровадженню в практику медичних і соціально-гігієнічних досліджень нових методичних прийомів, які наразі широко використовуються у світовій медичній статистиці – вирівнювання динамічних рядів та їх поглиблений аналіз; побудова таблиць дожиття для вивчення ефективності лікування і вимірювання рівня летальності при хронічних захворюваннях; застосування критерію χ^2 зворотний спосіб стандартизації за Керриджем; обчислення середньої геометричної і середньої гармонійної та багатьох інших.

А.М. Мерковим розроблена методика вивчення здоров'я населення, в якій велику увагу приділено використанню вибіркового методу для вивчення захворюваності. Науковець доводив, що суцільний спосіб урахування та аналізу захворюваності не дасть тих результатів, які необхідні для наукових досліджень і практики охорони здоров'я, через його громіздкість щодо збирання та шифрування матеріалу. Замість суцільного обліку та аналізу захворюваності Аркадій Михайлович запропонував проводити її вибіркове спостереження з наступним поглибленим аналізом за спеціальною програмою. На жаль, визначення необхідного мінімального обсягу первинної інформації (статистичних даних) та максимального – вторинної (аналізу причин і чинників, що зумовили статистичні закономірності) не було завершено.

А. М. Мерков активно ініціював зближення радянської класифікації і номенклатури хвороб та причин смерті з міжнародною, сприяв переходу на міжнародну класифікацію сьомого, а згодом восьмого перегляду. Він є основоположником онкологічної статистики в Україні та колишньому СРСР.

Науковець А.М. Мерков виявляв ініціативу та активно брав участь у зближенні санітарної статистики з демографією. Багато праць ученого присвячено актуальній у теперішній час темі – вивчення відтворення населення. У науковий обіг ним уперше введено термін “відтворення здоров’я поколінь”.

А. М. Мерков зробив вагомий внесок у розвиток

вітчизняної санітарної та демографічної статистики. Доктор медичних наук, лікар, професор, організатор охорони здоров’я Аркадій Михайлович Мерков залишив нам велику спадщину: наукові праці, монографії, навчальні посібники, нові методичні прийоми медичних і соціально-гігієнічних досліджень, що нині широко використовуються у медичній статистиці.

В. Т. Нековаль,
начальник відділу історії медичної статистики,
Київський міський науковий
інформаційно-аналітичний центр медичної статистики

Чупров Олександр Іванович: до 100-річчя з дня смерті (1842–1908 рр.)

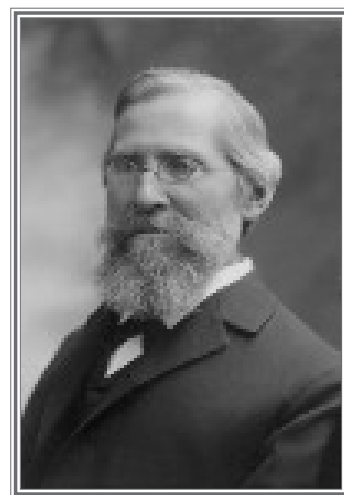
Олександр Іванович Чупров – відомий економіст, статистик, публіцист, член-кореспондент Петербурзької Академії Наук. Народився у 1842 р. у місті Мосальськ Калузької губернії. Після закінчення курсу в Калузькій семінарії вступив до Петербурзької духовної академії, звідки перейшов на юридичний факультет Московського університету, який закінчив у 1866 р. О. Чупрова залишили стипендіатом кафедри політичної економії та статистики. У 1872 р. його відряджено за кордон з науковою ціллю (Лейпциг, Гейдельберг, Мюнхен, Відень). Після повернення з-за кордону (1874 р.) О. Чупрова запросили читати лекції з політичної економії у Московському університеті, а з 1876 р. він почав викладати і статистику, що робив до звільнення з університету. В 1875 р. О. Чупров захистив магістерську дисертацію, а у 1878 р. – докторську. Ці дослідження присвячувалися питанням специфіки функціонування залізничного господарства. Ясність викладу матеріалу, глибокий аналіз складних явищ економічного життя, вміння ілюструвати теоретичні положення цифровими даними, а також визначення конкретних пропозицій за результатами дослідження, – все це сприяло тому, що О. Чупров зайняв почесне місце серед російських учених-економістів, особливо в університетських колах.

Великою заслугою О. Чупрова була наукова діяльність зі студентами, які працювали під його керівництвом. Багато з них у майбутньому стали відомими вченими, професорами університетів. Залучення студентів до наукової роботи вчений досягав не тільки глибиною та вишуканістю стилю викладання матеріалу, а й своєю доступністю та уважним ставленням до студентів. Він не тільки допомагав тим, хто до нього звертався, а й постійно надавав студентам можливість користуватися літературою з власної бібліотеки. Його популярність як лектора та викладача була надзвичайною. Студентами було видано універ-

ситетські курси лекцій вченого: “Про сучасне значення та завдання політичної економії” (1875 р.), “Курс політичної економії” (1892 р.), “Історія політичної економії” (1892 р.) і “Статистика. Лекції” (1895 р.). Сам автор не видавав своїх лекцій, а лише редагував записане студентами.

Розпочата в Московському університеті педагогічна діяльність О. Чупрова продовжувалася до 1899 р., коли вчений виїхав за кордон, звідки в Росію вже не повернувся. Помер О. Чупров у Мюнхені в 1908 р. Але публікація його курсів лекцій з політичної економії, історії політичної економії та статистики не припинялася.

Протягом більше сорока років О. Чупров був не тільки відомим ученим, але й видатним громадським діячем. Неоціненним був його внесок в організацію земської статистики, створення громадського центру статистичної роботи в Росії – статистичного відділення Московського юридичного товариства, постійним головою якого він був протягом 1882–1899 рр. Цю роботу сучасники вченого вважали найвищим проявом статистичної діяльності. Разом зі статистичним відділенням виникли наради земських статистиків, а у січні 1894 р. статистика, завдяки зусиллям О.І Чупрова, вперше була представлена як підсекція на з’їзді дослідників природи і лікарів. У 1885 р. ученого було обрано дійсним членом Міжнародного статистичного інституту. О. Чупров поєднував роботу в статистичному відділенні товариства та

на з'їздах з допомогою численним представникам статистичних установ, які зверталися до нього за порадами, брав активну участь в організації та проведенні московського перепису населення, у створенні московського міського статистичного бюро. За підсумками перепису вийшла його праця “Характеристика Москви за переписом 1882 року”.

О. Чупров багато друкувався в періодичних виданнях. Заслужують на увагу такі його праці: “Про характер і причини сучасної промислової кризи в Західній Європі” (1889 р.), “Демографія на лондонському гігієнічному конгресі” (1892 р.), “Про економічне значення освітніх і виховних установ для робочого класу” (1898 р.) та ін. Чупров був одним із редакторів відомого видання міністерства фінансів “Вплив врожаїв і хлібних цін на деякі сторони російського народного господарства”, брав активну участь у публікуванні статей з економічних питань у газеті “Російські відомості”, підготував статтю до “Енциклопедичного словника” Ф. Брокгауза та І. Ефрона.

О. Чупров – учений-енциклопедист, типовий університетський професор того часу. Його праці – це ґрунтовні дослідження різних сфер економічного життя країни, особливо залізничного та сільськогосподарства. В галузі статистичних досліджень О. Чупрову належить заслуга узагальнення досвіду земської статистики і статистичного відділення Московського юридичного товариства. Наголошуючи на значенні земської статистики, О. Чупров писав, що вона вивчала народне життя в таких різноманітних проявах, у таких деталях, про які раніше не доводилось і мріяти. Науковець зазначав, що російська земська статистика дала таке глибоке і точне пізнання країни, народу, яким не володіють західноєвропейські держави, незважаючи на більш тривалий історичний шлях науки. Він наголошував на надзвичайному значенні земської статистики для уряду і земств у справі правильної постановки і вирішення різних життєвих завдань. Проте вчений з боєм писав, що томи цінних відомостей лежать у пилу бібліотек, не сподіваючись, що у майбутньому їх будуть вивчати і на їх основі стане зрозумілим життя Росії кінця XIX ст.

О. Чупров розглядав статистику як вчення про метод, оскільки основним її завданням вважав ознайомлення зі способами застосування статистичного методу при дослідженні суспільних явищ. Учений стверджував, що статистичний метод може застосовуватися в усіх науках, у тому числі й безпосередньо в статистиці.

Основною заслугою вченого є розвиток теорії статистичного спостереження. Зіставляючи “бланковий” спосіб збирання статистичних відомостей зі збиранням через особливих спеціальних агентів, він вважав за необхідне застосовувати в умовах Росії експедиційний спосіб, а не прийнятий у Західній Європі – самозаповнення. О. Чупров підкреслював, що спеціалісти можуть здійснити детальні дослідження на зразок тих, що проводять земства, і рекомендував з метою контролю включати у програму спостережень питання, які дозволяють отримати перехресні відомості, аналогічні земській статистичній практиці внутрішньої перевірки статистичних свідчень. Він теоретично узагальнив досвід земської статистики щодо застосування табличного методу, поділяючи таблиці на прості та комбінаційні, які він вважав найважливішою формою групування даних. На жаль, в О. Чупрова, як і в інших його сучасників – представників академічної статистики, викладення матеріалу щодо цих питань не відрізнялося достатньою чіткістю і виразністю. В курсі “Статистика” вчений розвинув теорію монографічного обстеження. Він вважав за необхідне детально проводити обстеження лише кількох типових об'єктів при вивченні сукупності в цілому, а потім поширювати отримані результати на інші об'єкти. Відмінною особливістю його посібника зі статистики є компактність, системність та надзвичайно зрозумілий виклад матеріалу, відсутність непотрібних у курсі подробиць. Його спеціальні статті зі статистики Москви та окремих поселень є прикладом застосування викладених ним критеріїв і підходів при статистичних дослідженнях.

Все це сприяло поширенню статистичних знань та зацікавленості статистикою в Росії. Важливу роль відіграли виняткові достоїнства О. Чупрова як викладача. За свідченням одного з його учнів, професора М. Каблукова (1849–1919 рр.), характерними рисами вченого були ерудиція, енциклопедичні знання, глибина і чіткість думок, ґрунтовний та художній їх виклад.

Олександр Іванович Чупров – батько Олександра Олександровича Чупрова (1874–1926 рр.), видатного теоретика статистики початку XX ст., професора Петербурзького політехнічного інституту, завідувача кафедри статистики, члена-кореспондента Російської Академії наук, який не просто продовжив справу батька, а й став одним з найвидатніших статистиків свого часу.

Е. В. Галицька,
кандидат економічних наук,
Національний університет
“Києво-Могилянська академія”

Рецензія на монографію Попової В. В. “Організаційно-економічний механізм управління розвитком національної макросистеми: архітектоніка та методологія статистичного оцінювання”

Темпи соціально-економічного розвитку країни зумовлюються, в першу чергу, відповідною організацією управління нею. У свою чергу, прийняття обґрунтованих ефективних рішень окремими ланками управління вимагає використання об'єктивної та вичерпної інформації стосовно явищ і процесів, що відбуваються в економіці країни. Така інформація може бути отримана за умови застосування сучасних статистичних методів збирання, оброблення й аналізу даних, за допомогою яких, відповідно до завдань управління, має здійснюватись оцінювання стану та тенденцій розвитку національної економіки. Актуальні взаємопов'язані проблеми статистичного оцінювання й управління економічним розвитком та шляхи їх вирішення викладено в монографії, що рецензується¹.

У праці узагальнено результати дослідження автором базових принципів побудови організаційно-економічного механізму управління розвитком національної макросистеми, окремі положення яких було подано більше як у 50 публікаціях. Прикладні аспекти використання вказаних принципів при статистичному оцінюванні механізму управління ґрунтуються на результатах поглибленого опрацювання теоретичних засад управління національною економікою, зокрема відправних категорій побудови аналітичного апарату її статистичного дослідження. За результатами вказаного опрацювання в монографії наведено пропозиції щодо напрямів розширення таких досліджень – від удосконалення існуючих методик до перегляду концептуальних засад статистичного оцінювання макроекономічних явищ та процесів. Зокрема, через розгляд економічного розвитку та показників економічного оцінювання вирішується проблема визначення впливу функціонування організаційно-економічного механізму управління національною макросистемою на розвиток останньої. Автором підкреслено, що комплексне статистичне дослідження національної макросистеми з використанням показників міжгалузевого балансу є розвитком системного підхо-

ду до таких досліджень. У монографії доведено, що відсутність в Україні кореспонденції статей ВВП за доходами та категоріями кінцевого використання спричинена певними недоліками інституційного механізму державного регулювання.

Автором також розроблена структура та складові архітектоніки організаційно-економічного механізму управління розвитком національної макросистеми. Визначальним для цього є використання відповідних теоретичних та методологічних засад. Крім того, автором запропоновано використання концепції результативності для побудови комплексного показника при оцінюванні вказаного механізму в координатах суспільних потреб та відтворювальної структури виробництва. Методичні положення щодо розрахунку комплексного показника базуються на даних існуючої системи статистичної звітності, що дозволило скористатися цією методикою для порівняльного оцінювання результативності економіки України та колишнього СРСР у цілому і визначення результативності за окремими видами економічної діяльності (на прикладі сільського господарства України за 1990–2005 рр.).

Позитивної оцінки в рецензованій монографії також заслуговує те, що теоретичні висновки ґрунтуються на результатах опрацювання значної кількості літературних джерел, а розрахунки за запропонованими методиками здійснено за звітними статистичними даними, що дозволило сформулювати обґрунтовані висновки стосовно стану та тенденцій розвитку економіки України.

Монографія не тільки містить пропозиції щодо комплексного вирішення питань удосконалення управління макроекономікою та прикладні результати аналізу, але і показує орієнтири подальших статистичних досліджень за цим напрямом. На наш погляд, праця буде корисною науковцям та практикам, які досліджують ці питання та займаються вирішенням проблем ефективного управління макроекономікою.

С. С. Герасименко,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри ВНЗ
“Національна академія управління”

¹ Попова В. В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком національної макросистеми: архітектоніка та методологія статистичного оцінювання : [моногр. / Попова В. В. — К. : ВПД “Формат”, 2008. — 488 с.

Зарубіжні гості

З метою обговорення методологічних питань з розрахунку індексів зовнішньої торгівлі за компонентом 10.C11 “Поліпшення методології та якості розрахунку торгових індексів” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **30 вересня до 2 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Тімо Коскімякі, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань оцінки поточного індексу будівельної продукції України за сектором 8 “Статистика будівництва та інвестицій” компонента А “Будівництво” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **30 вересня до 2 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Крістіан Таскінен, який працював з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обговорення методологічних питань огляду статистики смертності в Україні сектору “Демографічна статистика” компонента А “Статистика смертності” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **7 до 9 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Ларс Йоханссон, який працював з фахівцями департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою.

З метою обговорення питань статистики поводження з відходами в Україні за компонентом “Удосконалення системи статистичних обстежень і методології збору даних. Відповідність вимогам звітності міжнародних екологічних угод” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **7 до 9 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Маріанна Каплас, яка працювала з фахівцями департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення питань компонента 10.A1 “Статистика зовнішньої торгівлі послугами” Проекту “Розвиток системи державної статистики для мо-

ніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **14 до 16 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Барбара Блахут, яка працювала з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань з удосконалення структурної статистики в частині методологічних особливостей відображення основного, другорядного, інтегрованого та допоміжних видів діяльності сектору 5 “Статистика підприємств” компонента В “Удосконалення структурної статистики” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **13 до 15 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Маріанна Пітреану, яка працювала з фахівцями департаменту міжгалузевої статистики підприємств.

З метою обговорення питань компонента А2 “Створення системи показників кон’юктури” сектору 6 “Статистика промисловості” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **14 до 16 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Жан-Філіп Грут’є, який працював з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обговорення питань щодо методології дефляції ВВП та введення ланцюгових індексів для розрахунку обсягів виробництва сектору “Система національних рахунків” компонента А “Річні національні рахунки” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **14 до 16 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Аллан Галле, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань аналізу джерел даних і проекту рекомендацій щодо проведення вибіркового обстеження з міграції сектору “Демографічна статистика” компонента В “Оцінювання міграції” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **22 до 24 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Мішель Пулен, який працював з фахівця-

ми департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою.

З метою обговорення питань щодо впровадження розрахунків розподілу FISIM сектору “Система національних рахунків” компонента А “Річні національні рахунки” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **20 до 22 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Андріан Фріц, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань вдосконалення статистичних публікацій та політики перегляду квартальних національних рахунків компонента D “Короткострокові національні рахунки” сектору “Система національних рахунків” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **20 до 24 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Орельєн Добер, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення методологічних та організаційних питань впровадження екологічного обліку в Україні сектору 16 “Статистика навколишнього середовища” компонента С “Впровадження екологічного обліку” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **21 до 22 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Юкка Муукконен, який працював з фахівцями департаменту статистики сільськогосподарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення питань впровадження автоматизованої системи підтримки класифікацій компонента “Статистична інфраструктура” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту “Консультаційна підтримка щодо вдосконалення методології та організації статистики” з **21 до 23 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала короткостроковий експерт Марія-Маделіна Фужер, яка працювала з фахівцями департаменту планування та організації статистичних спостережень.

З метою обговорення питань статистичних обстежень сільського господарства за компонентом 7.А “Цілісна система статистичних спостережень у галузі

сільського, лісового та рибного господарства” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **28 до 29 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебували короткострокові експерти Іліє Думітреску та Марія Іонна Нікола, які працювали з фахівцями департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення методологічних питань зі статистики зовнішньої торгівлі послугами компонента 10.В “Розробка пропозицій з організації пілотного обстеження з туристичних (10.В2) і будівельних (10.В5) послуг” сектору 10 “Статистика зовнішньої торгівлі” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **27 до 30 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Гійом Талон, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення методологічних питань з макроекономічної статистики сектору “Система національних рахунків” компонента С “Регіональні рахунки” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **4 до 6 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Бастіаан де Вет, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення методологічних питань щодо організації пілотного обстеження постачальників і споживачів нафтопродуктів, палива та енергії сектору “Статистика енергетики” компонента 9.А “Показники та збір даних в енергетичному секторі” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **4 до 5 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Лео Колттола, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення методологічних питань цін виробників промислової продукції сектору 13 “Статистика цін” компонента В “Вдосконалення індексу цін виробників промислової продукції” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консуль-

таційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **11 до 13 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Ілка Лехтінен, який працював з фахівцями департаменту статистики цін.

З метою обговорення питань щодо оцінки та стану реалізації Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” з **10 до 14 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебували представники наглядової місії Світового банку Ніл Джеймс Фантом, Світлана Будаговська – співкерівники проекту, Анна Вієлоргорська, Ірина Бабич, Ірина Шмельова, Олексій Балабушко та Крег Ніл – фахівці Світового банку, які працювали з керівництвом Держкомстату, керівником Групи впровадження проекту Світового банку І. А. Кузьміною та фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань розробки рекомендацій щодо методології складання допоміжного (сателітного) рахунку освіти сектору 12 “Статистика послуг” компонента А “Статистика соціальних послуг, методологія складання допоміжного (сателітного) рахунку освіти” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **18 до 20 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Мішель Жако, який працював з фахівцями департаменту статистики послуг.

З метою обговорення питань щодо проведення порівняльного аналізу інформації українського обстеження умов життя домогосподарств та програми європейського обстеження EU-SILC сектору 14 “Обстеження бюджетів домашніх господарств” компонента А “Показники умов життя і звітування” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **17 до 21 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Маркку Ліндквіст, який працював з фахівцями департаменту обстежень домогосподарств.

З метою обговорення питань інвестицій зовнішньоекономічної діяльності сектору 8 “Статистика будівництва та інвестицій” компонента В “Інвестиції” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **17 до 19 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Фредерік Ламберт, який працював з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обговорення питань розробки рекомендацій щодо методології складання допоміжного (сателітного) рахунку соціального захисту сектору 12 “Статистика послуг” компонента А “Статистика соціальних послуг, методологія складання допоміжного (сателітного) рахунку соціального захисту” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **25 до 27 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Мішель Дюе, який працював з фахівцями департаменту статистики послуг.

З метою обговорення питань системи обстежень внутрішньої торгівлі сектору 11 “Статистика внутрішньої торгівлі” компонента 11.А “Система обстежень у статистиці торгівлі” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **17 до 18 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Бенджамін Камю, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо огляду існуючих в Україні обстежень підприємств торгівлі сектору 11 “Статистика внутрішньої торгівлі” компонента 11.С “Обстеження підприємств” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **19 до 21 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Жан-Жак Больо, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо складання рахунків екологічних витрат та розробок сценаріїв упровадження екологічного обліку в Україні сектору 16 “Статистика навколишнього середовища” компонента С “Впровадження екологічного обліку” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **25 до 26 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Юкка Муукконен, який працював з фахівцями департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища.

З метою обговорення методологічних питань оцінки ВВП у фіксованих цінах та дефляторів сектору “Система національних рахунків” компонента А “Річні національні рахунки” Проекту “Розвиток си-

стеми державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **25 до 27 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Алан Галле, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань розробки методологічних рекомендацій щодо поліпшення й оптимізації програми обстежень тенденцій ділової активності сектору “Система національних рахунків” компонента С “Обстеження тенденцій ділової активності підприємств” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **1 до 3 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Герно Нерб, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення методологічних питань з макроекономічної статистики сектору “Система національних рахунків” компонента С “Регіональні рахунки” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **16 до 18 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Бастіаан де Вет, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення методологічних питань доповнення та підведення підсумків за рекомендаціями щодо вдосконалення показників споживання палива, енергії та їх відповідності міжнародним стандартам сектору 9 “Статистика енергетики” компонента 9.А “Показники та збір даних в енергетичному секторі” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **8 до 10 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Лео Колттола, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення методологічних питань надання підтримки з удосконалення методології з розрахунків індексів цін шляхом оцінки результатів тестових розрахунків, поточної діяльності та консультування щодо наступних кроків сектору 10 “Статистика зовнішньої торгівлі” компонента С “Удосконалення методології і якості розрахунків індексів торгівлі”

Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **9 до 11 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Тімо Коскімякі, який працював з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо підготовки тестування методів відбору базових підприємств торгівлі та сфери послуг, товарів сектору 13 “Статистика цін” компонента А “Удосконалення індексу споживчих цін” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **15 до 16 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Хью Пікард, який працював з фахівцями департаменту статистики цін.

З метою обговорення питань методологічної підтримки з розрахунку індексів обороту в галузі статистики внутрішньої торгівлі сектору 11 “Статистика внутрішньої торгівлі” компонента 11.В “Індекси обороту” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **15 до 17 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебували короткострокові експерти Йозеф Ламберт та Емілія Віттек, які працювали з фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань з методології визначення доходів від прямих іноземних інвестицій та доходів від прямих інвестицій за кордоном сектору 8 “Статистика будівництва та інвестицій” компонента В “Інвестиції” Проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціальних та економічних перетворень” у рамках контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. на консультаційні послуги з удосконалення методології та організації статистики з **17 до 19 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував короткостроковий експерт Домінік Ніват, який працював з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обговорення питань стосовно планування подальших заходів та узгодження поточного стану справ у рамках реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” з **29 вересня до 3 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебували експерти Проекту програми TACIS “Статистика – 10” Госта Гутеланд – керівник Групи з реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” та Сінан Озель – виконавчий директор Проекту програми TACIS “Статистика – 10”,

які працювали з керівництвом Держкомстату, керівництвом структурних підрозділів та фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою розгляду одержаних результатів за попередніми рекомендаціями щодо розробки таблиць “витрат-випуску” та елементів валового внутрішнього продукту в постійних цінах з **1 до 14 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Європейського департаменту МВФ Сегізмундо Фасслер, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань подальшого співробітництва між Статистичним відділом ООН та Держкомстатом України стосовно всіх галузей статистичної діяльності **6 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував представник Статистичного відділу ООН Володимир Мархонько – начальник сектору статистики торгівлі Статистичного відділу ООН, який зустрівся з керівництвом Держкомстату та фахівцями департаменту статистики торгівлі.

З метою обговорення питань щодо економічних прогнозів **16 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебував провідний економіст Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) Елізабета Фальчетті, яка зустрілася з керівництвом Держкомстату та фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” компонента “Статистика капітальних інвестицій” з **28 до 31 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебувала експерт Проекту програми TACIS “Статистика–10” Дангуоле Арешкієне, яка працювала з фахівцями департаменту статистики виробництва.

З метою обговорення питань економічного розвитку України **30 жовтня 2008 року** в Держкомстаті України перебували інвестори Королівського банку Шотландії Ерік Шапіро, Джим Валоне та Матіас Сільвані, які зустрілися з керівництвом Держкомста-

ту та фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” **6 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебувала експерт Євростату Йоланта Яніна Щербінська, яка зустрілася з керівництвом Держкомстату.

З метою обговорення питань щодо методології реєстрації процесів природного та механічного руху населення в Україні у 80-х та 90-х роках минулого століття **13 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував професор університету Північної Кароліни Олег Воловин, який зустрівся з фахівцями департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою.

З метою обговорення питань щодо статистичних даних економічного зростання та торгівельного балансу України **13 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебували фахівці фірми Credit Suisse в Україні Нім Тайебі, Лев Михеев, Павло Мамай, Троелз Педерсен, Марк Рюігер, Фелікс Мартін, Джейн Едвардс, Ян Евентон, Андрій Павличенков, Каспер Бартолди, Сергій Волобоєв та Барин Юсемен, які зустрілися з керівництвом Держкомстату.

З метою обговорення загальних питань щодо організації, координації та реалізації Проекту програми TACIS “Реформування офіційної статистики – Статистика – 10” з **25 до 26 листопада 2008 року** в Держкомстаті України перебував заступник керівника регіонального офісу програми моніторингу А. І. Шанчук, який зустрівся з керівництвом Держкомстату.

З метою обговорення питань з удосконалення структурної статистики в частині методологічних особливостей відображення основного, другорядного, інтегрованого та допоміжних видів діяльності з **8 до 12 грудня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Проекту програми TACIS “Статистика – 10” Мішель Грюн-Реом, який працював з фахівцями департаменту міжгалузевої статистики підприємств.

Зарубіжні відрядження

З метою участі в роботі конференції “Вимірювання та сприяння прогресу: новий підхід для країн СНД та Східної Європи”, яка проводилася Федеральною службою статистики Росії (Росстат) й Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) спільно з Академією праці та соціальних відносин Росії з **28 вересня до 1 жовтня 2008 року** у м. Москва (Російська Федерація) перебував перший заступник Голови Держкомстату України В. О. Пішейко.

З метою участі в навчальному візиті з питань планування та організації статистичної діяльності до Національного інституту статистики Італії в рамках реалізації заходів за Проектом програми TACIS “Реформування офіційної статистики в Україні – Статистика – 10” з **6 до 11 жовтня 2008 року** в м. Рим (Італійська Республіка) перебувала заступник Голови Держкомстату України Н. С. Власенко.

З метою участі в навчальному візиті з питань статистики інновацій з **5 до 9 жовтня 2008 року** в м. Вурбург (Королівство Нідерланди) перебували начальник відділу статистики науки та інновацій департаменту статистики послуг О. І. Білоконь та головний спеціаліст-економіст цього відділу Н. О. Біленька.

З метою участі в навчальному візиті до Національного інституту статистики Італії в рамках реалізації заходів за компонентом 6 “Стратегія гармонізації зі стандартами ЄС” з **6 до 10 жовтня 2008 року** в м. Рим (Італійська Республіка) перебували директор департаменту планування та організації статистичних спостережень О. Е. Остапчук, головний спеціаліст-економіст відділу міжнародного співробітництва та координації робіт по проекту, що реалізується за технічної та фінансової підтримки Світового банку, управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва О. П. Александрова та начальник Головного управління статистики у м. Києві Р. Г. Віленчук.

З метою участі в навчальному візиті до Національного інституту статистики Італії в рамках реалізації заходів за компонентом 2 “Статистика ринку праці” з **6 до 10 жовтня 2008 року** в м. Рим (Італійська Республіка) перебували директор департаменту статистики праці Н. В. Григорович та заступник директора департаменту статистики праці – начальник відділу статистики оплати праці А. В. Солоп.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення методологічних особливостей та критеріїв формування класифікаційних груп нових статистичних стандартів ЄС з **6 до 10 жовтня 2008 року** в м. Мадрид (Королівство Іспанія) перебували заступник директора департаменту планування та організації статистичних спостережень – начальник відділу статистичних класифікацій А. В. Варнідіс, головний спеціаліст-економіст цього відділу К. В. Бугакова та начальник відділу протоколу департаменту кадрово-організаційного забезпечення Р. О. Внуков.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення досвіду Франції у сфері статистики внутрішньої торгівлі в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **19 до 25 жовтня 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували директор департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко, заступник директора цього департаменту В. В. Кругляк, начальник відділу статистики роздрібної торгівлі цього департаменту Т. В. Климач та начальник відділу статистики товарних ринків цього ж департаменту О. М. Черньонок.

З метою участі в навчальному візиті з питань регіональної статистики в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **20 до 26 жовтня 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували заступник директора департаменту статистики населення та адмі-

ністративно-територіального устрою – начальник відділу регіональної статистики Г. М. Тимошенко, головний спеціаліст-економіст цього відділу І. І. Сабаша, начальник Головного управління статистики в Автономній Республіці Крим В. І. Колеснік, начальник Головного управління статистики у Запорізькій області В. П. Голоवेशко та начальник відділу інформаційно-статистичних технологій та баз даних управління інформатизації Головного управління статистики у Львівській області Т. П. Явдошина.

З метою участі в навчальному візиті щодо ознайомлення з методами відбору будівельних організацій, об’єктів-представників, матеріальних ресурсів для розрахунку індексів цін на будівельно-монтажні роботи в рамках реалізації Проекту програми ТАСІС “Реформування офіційної статистики в Україні – Статистика – 10” з **26 до 29 жовтня 2008 року** в м. Відень (Австрійська Республіка) перебували заступник директора департаменту статистики цін О. С. Калабуха та начальник відділу організації спостережень за цінами виробників цього департаменту Л. А. Кузьміна.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення методологічних та організаційних аспектів проведення вибірових обстежень домогосподарств в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **26 до 31 жовтня 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували директор департаменту обстежень домогосподарств І. І. Осипова, заступник директора цього департаменту С. В. Спесива-Ухова та начальник відділу підготовки та поширення даних обстеження умов життя домогосподарств цього департаменту Л. Л. Рокитько.

З метою участі в навчальному візиті з питань ознайомлення з системою кон’юктурних і річних спостережень у промисловості та переліком продукції для обстежень виробництва в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **26 жовтня до 1 листопада 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували директор департаменту статистики виробництва Л. М. Овденко, заступник директора департаменту статистики виробництва – начальник відділу зведених робіт статистики промисловості Л. М. Лісова та начальник відділу статистики продукції добувної промисловості та електроенергетики цього ж департаменту І. С. Петренко.

З метою участі в навчальному візиті з питань розвитку та використання обстежень ділової активності підприємств в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 з **27 до 31 жовтня 2008 року** в м. Мюнхен (Федеративна Республіка Німеччина) перебувала директор департаменту макроекономічної статистики І. М. Нікітіна.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення досвіду у сфері впровадження нової міжнародної статистичної класифікації видів економічної

діяльності з **9 до 13 листопада 2008 року** в м. Невшатель (Швейцарська Конфедерація) перебували директор департаменту міжгалузевої статистики підприємств І. М. Жук, директор департаменту планування та організації статистичних спостережень О. Е. Остапчук та заступник директора департаменту планування та організації статистичних спостережень – начальник відділу статистичних класифікацій А. В. Варнідіс, генеральний директор НТК статистичних досліджень О. О. Васечко.

З метою участі в навчальному візиті з питань вивчення європейської системи статистичних спостережень, стандартів та методології статистики навколишнього середовища в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **10 до 14 листопада 2008 року** в м. Гельсінкі (Фінляндська Республіка) перебували директор департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища О. М. Прокопенко, начальник відділу статистики природних ресурсів та навколишнього середовища цього департаменту Л. П. Квашук, начальник Головного управління статистики у Житомирській області Л. О. Рижкова та начальник Головного управління статистики у м. Києві Р. Г. Віленчук.

З метою участі в навчальному візиті з питань демографічної статистики в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **16 до 22 листопада 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували заступник директора департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою М. Б. Тімоніна, начальник відділу демографічної статистики цього департаменту Л. В. Задюченко, головний спеціаліст-економіст відділу перепису населення цього ж департаменту С. О. Редченко, начальник Головного управління статистики в Івано-Франківській області М. М. Колімбровський та начальник Головного міжрегіонального управління статистики в м. Києві А. І. Кокурін.

З метою участі в робочій зустрічі з питань статистики зовнішньої торгівлі товарами, яку проводив Євростат, з **9 до 14 листопада 2008 року** в м. Люксембург (Велике Герцогство Люксембург) перебували директор департаменту статистики торгівлі А. О. Фризоренко та заступник директора департаменту статистики торгівлі – начальник відділу статистики зовнішньої торгівлі товарами Л. М. Матроніч.

З метою участі в навчальному візиті з питань обстеження задоволення потреб користувачів та респон-

дентів при проведенні статистичних обстежень у рамках міжнародного співробітництва за програмою ТАІЕХ з **16 до 20 листопада 2008 року** в м. Мадрид (Королівство Іспанія) перебували заступник директора департаменту зведеної інформації Н. П. Павленко, заступник директора департаменту планування та організації статистичних спостережень Л. Ф. Сергієнко та начальник відділу протоколу департаменту кадрово-організаційного забезпечення Р. О. Внуков.

З метою участі в навчальному візиті з питань модернізації інформаційної системи державної статистики в рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **17 до 21 листопада 2008 року** в м. Прага (Чеська Республіка) перебувала заступник Голови Держкомстату України К. М. Шишкіна.

З метою участі в навчальному візиті з питань статистики метаданих у рамках Контракту № 4729/18 від 27.02.2008 р. з **17 до 21 листопада 2008 року** в м. Прага (Чеська Республіка) перебували директор департаменту планування та організації статистичних спостережень О. Е. Остапчук, в. о. директора департаменту інформатизації О. О. Пузанова та перший заступник начальника Головного міжрегіонального управління статистики у м. Києві Н. М. Юровська.

З метою участі у 18-й Міжнародній конференції з питань статистики праці з **23 листопада до 6 грудня 2008 року** в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала директор департаменту статистики праці Н. В. Григорович.

З метою участі в регіональному семінарі з питань статистики освіти для країн Східної Європи та Центральної Азії, який проводив Інститут статистики ЮНЕСКО, з **29 листопада до 4 грудня 2008 року** в м. Париж (Французька Республіка) перебували начальник відділу статистики послуг гуманітарної сфери департаменту статистики послуг О. О. Кармазіна та заступник начальника цього відділу О. О. Сенік.

З метою участі в навчальному візиті з питань складання рахунку капіталу відповідно до системи національних рахунків у рамках реалізації Проекту програми ТАСІС “Статистика – 10” з **2 до 6 грудня 2008 року** в м. Прага (Чеська Республіка) перебували директор департаменту макроекономічної статистики І. М. Нікітіна та заступник начальника відділу зведених національних рахунків та національного багатства цього департаменту О. М. Трипутень.

Анотації

О. О. Вассчко

Статистичне мислення і суспільство

У статті піднімається питання формування статистичного мислення у нашому суспільстві: підвищення рівня розвитку статистичної науки та практики, здатності суспільства, передусім науковців і тих, хто приймає рішення на різних рівнях управління, користуватися статистичною інформацією та статистичними інструментами.

В. С. Михайлов, С. П. Коваль

Методологічні принципи вибірових обстежень підприємств оптової торгівлі

У статті розкрито основні принципи та підходи щодо вирішення методологічних завдань проведення вибірових спостережень у статистиці оптової торгівлі України. Серед основних завдань організації вибірових статистичних спостережень підприємств оптової торгівлі визначено виявлення закономірностей і тенденцій змін розвитку оптового товарообороту як у загальному обсязі, так і за окремими групами товарів у регіональному розрізі. Запропоновано ряд методологічних принципів, що стосуються безпосередньо побудови вибірки і які необхідно врахувати у процесі розробки методологічного забезпечення вибірового обстеження підприємств оптової торгівлі.

О. П. Романюк

Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки.

Частина II. Особливості розробки та впровадження

Системи вимірювання діяльності соціальних установ в Україні

У роботі досліджено особливості поетапної (крок за кроком) розробки системи вимірювання діяльності соціальних установ в Україні, узагальнено уроки іноземного досвіду, які доцільно врахувати при її розробці та впровадженні в нашій країні, а також наведено окремі рекомендації щодо вживання необхідних заходів на рівні держави, які б забезпечили належне законодавче, організаційне та інституційне підґрунтя для розробки і впровадження системи вимірювання діяльності з надання соціальних послуг в Україні.

Н. Г. Виговська

Господарський, фінансово-господарський та економічний контроль: узгодження термінології

У статті уточнено терміни “господарський контроль”, “фінансово-господарський контроль”, “економічний контроль” та виділено предмет господарського контролю як практичної діяльності у царині господарсько-виробничих, організаційно-господарських та внутрішньогосподарських відносин, які в сукупності складають сферу господарських відносин. Зроблено висновок, що дослідження проблем контролю не повинно обмежуватись одним із зазначених видів господарських відносин.

С. С. Герасименко, К. С. Чуприн

Інформаційне забезпечення ефективного управління ринком продовольчих товарів

У статті розглянуто завдання, структуру та зміст складових інформаційного забезпечення управління сегментом ринку. Особливу увагу приділено вдосконаленню системи статистичних показників характеристики стану і тенденцій ринку продовольчих товарів.

В. А. Голян

Аналіз основних тенденцій використання водних ресурсів та шляхів їх економії

У статті проаналізовано основні тенденції використання водних ресурсів в Україні за період 1980–2006 років. Розкрито зрушення у структурі використання прісної води за напрямками. В розрізі регіонів країни показано диференціацію забору та споживання водних ресурсів та обґрунтовано шляхи їх економії.

Л. М. Ільїч

Система професійно-технічної освіти: статистичний аналіз стану, динаміки та тенденцій розвитку

У статті досліджено стан мережі професійно-технічної освіти та виявлено основні тенденції її розвитку. На підставі отриманих результатів визначено пріоритетні напрями оптимізації мережі досліджуваного сегменту ринку освітніх послуг.

В. В. Маслій

Застосування методів кореляційного аналізу для оцінювання впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій на економічний розвиток України

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти застосування методів кореляційного аналізу, які дають можливість поглибленого дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх інвестицій на економічний розви-

ток України. Спрощені методи (розрахунків рангового та лінійного коефіцієнтів кореляції) дозволяють визначити наявність та тісноту зв'язку між кожною факторною та результативною ознаками. Методи множинної кореляції дали можливість оцінити спільний вплив факторних ознак на результативну, а також ступінь впливу різних факторів.

Н. О. Парфенцева, В. В. Попова

Зіскнення рядів динаміки ВВП для статистичного аналізу національної економіки

Методика досягнення порівнянності рядів динаміки призначена для вивчення наскрізних структурних зрушень у національній економіці, інвестиційних процесів, визначення ступеня розвитку окремих видів економічної діяльності. Аналіз здійснюється у порівнянних основних показниках ефективності витрат праці та капіталу.

О. К. Прімерова

Оцінка участі іноземного капіталу у банківській системі України

Стаття присвячена вивченню масштабів присутності іноземного капіталу у банківській системі України та визначенню впливу діяльності іноземних банків на її розвиток.

В. І. Колеснік

Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління

У статті надано оцінку можливостей статистичної системи при виробленні управлінських рішень та визначено напрями її вдосконалення.

І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова

Методичні рекомендації щодо адаптації індикаторів Європейського інноваційного табло до умов України

У статті викладено методичні рекомендації щодо адаптації індикаторів Європейського інноваційного табло до умов України за програмою INNO-Policy TrendChart Європейської комісії. Розрахунки, проведені за представленими рекомендаціями, дадуть можливість отримати оцінки, які визначать місце України серед країн – членів ЄС, що є важливим елементом інтеграції в європейські структури.

Р. П. Задорожна

Еволюція індексного методу аналізу

У статті узагальнюється досвід індексних досліджень та розглядається внесок українських статистиків у розвиток індексного методу аналізу масових соціально-економічних явищ і процесів.

І. О. Кульчій

Теоретичні основи процесу реформування органів виконавчої влади в Україні

Проаналізовано сучасну державно-управлінську термінологію процесу реформування; систематизовано основні теоретичні підходи до сутності реформування органів виконавчої влади та внесено пропозиції стосовно ефективних напрямів практичного втілення реформ.

І. В. Рожкова, Н. Д. Солоненко

Удосконалення державного та регіонального управління охороною громадського здоров'я в Україні

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад удосконалення державного та регіонального управління у сфері охорони громадського здоров'я. Висвітлюється роль окремих механізмів державного управління та їх взаємодії, спрямованої на підвищення ефективності функціонування системи охорони здоров'я в умовах запровадження принципів ринкової економіки.

С. О. Сибиряков

Проблеми формування та розвитку соціального капіталу державних службовців у трансформаційних державах

У статті обґрунтовано важливість дослідження соціального капіталу державних службовців для забезпечення ефективного державного управління. Автором запропоновано застосування соціальних медіа як засобів, що сприяють оптимальному розвитку соціального капіталу державних службовців та прийняттю українською владою узгоджених із суспільством рішень.

Г. П. Ситник, С. Г. Осипчук

Організаційно-правові засади інноваційного розвитку як складова державного управління забезпеченням економічної безпеки України

У статті проаналізовано сутність сучасних інноваційних процесів, виявлено проблемні питання інноваційної політики в Україні та визначено організаційно-правові механізми інноваційного розвитку як складової державного управління забезпеченням економічної безпеки.

Аннотации

О. А. Васечко

Статистическое мышление и общество

В статье поднимается вопрос формирования статистического мышления в нашем обществе: повышение уровня развития статистической науки и практики, способности общества, прежде всего научных работников и тех, кто принимает решения на разных уровнях управления, пользоваться статистической информацией и статистическими инструментами.

В. С. Михайлов, С. П. Коваль

Методологические принципы выборочных обследований предприятий оптовой торговли

В статье раскрыты основные принципы и подходы к решению методологических задач проведения выборочных наблюдений в статистике оптовой торговли Украины. Среди основных задач организации выборочных статистических наблюдений предприятий оптовой торговли определено выявление закономерностей и тенденций изменений развития оптового товарооборота как в общем объеме, так и по отдельным группам товаров в региональном разрезе. Предложен ряд методологических принципов, которые касаются непосредственно построения выборки и которые необходимо учесть в процессе разработки методологического обеспечения выборочного обследования предприятий оптовой торговли.

О. А. Романюк

Система измерения деятельности социальных учреждений: сущность и особенности разработки.

Часть II. Особенности разработки и внедрения Системы измерения деятельности социальных учреждений в Украине

В работе исследованы особенности поэтапной (шаг за шагом) разработки системы измерения деятельности социальных учреждений в Украине, обобщены уроки зарубежного опыта, которые целесообразно учитывать при ее разработке и внедрении в нашей стране. Приведены отдельные рекомендации по принятию необходимых мер на уровне государства, которые обеспечили бы надлежащую законодательную, организационную и институциональную основу для разработки и внедрения системы измерения деятельности по предоставлению социальных услуг в Украине.

Н. Г. Виговская

Хозяйственный, финансово-хозяйственный и экономический контроль: согласование терминологии

В статье уточнены термины “хозяйственный контроль”, “финансово-хозяйственный контроль”, “экономический контроль” и выделен предмет хозяйственного контроля как практической деятельности в сфере хозяйственно-производственных, организационно-хозяйственных и внутривозможных отношений, составляющих в совокупности систему хозяйственных отношений. Сделан вывод о том, что исследование проблем контроля не должно ограничиваться одним из упомянутых видов хозяйственных отношений.

С. С. Герасименко, К. С. Чуприн

Информационное обеспечение эффективного управления рынком продовольственных товаров

В статье рассмотрены задачи, структура и содержание составляющих информационного обеспечения управления сегментом рынка. Особое внимание уделено усовершенствованию системы статистических показателей характеристики состояния и тенденций рынка продовольственных товаров.

В. А. Голян

Анализ основных тенденций использования водных ресурсов и путей их экономии

В статье проанализированы основные тенденции использования водных ресурсов в Украине за период 1980–2006 годов. Раскрыты сдвиги в структуре использования пресной воды по направлениям. В разрезе регионов Украины показана дифференциация забора и потребления водных ресурсов и обоснованы пути их экономии.

Л. Н. Ильич

Система профессионально-технического образования: статистический анализ состояния, динамики и тенденций развития

В статье исследовано состояние сети профессионально-технического образования и выявлены основные тенденции ее развития. На основе полученных результатов определены приоритетные направления оптимизации сети исследуемого сегмента рынка услуг образования.

В. В. Маслий

Применение методов корреляционного анализа для оценки влияния внешних и внутренних инвестиций на экономическое развитие Украины

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты применения методов корреляционного анализа, которые дают возможность углубленного исследования влияния внешних и внутренних инвестиций на экономическое развитие Украины. Упрощенные методы (расчет рангового и линейного коэффициентов корреляции) позволяют определить наличие и тесноту связи между каждым факторным и результативным признаками. Методы множественной корреляции дали возможность оценить общее влияние факторных признаков на результативный, а также степень влияния разных факторов.

Н. А. Парфенцева, В. В. Попова

Смыкание рядов динамики ВВП для статистического анализа национальной экономики

Методика достижения сопоставимости динамических рядов предназначена для изучения сквозных структурных сдвигов в национальной экономике, инвестиционных процессов, определения степени развития отдельных видов экономической деятельности. Анализ осуществляется в сопоставимых основных показателях эффективности затрат труда и капитала.

Е. К. Примерова

Оценка участия иностранного капитала в банковской системе Украины

Статья посвящена изучению масштабов присутствия иностранного капитала в банковской системе Украины и определению влияния иностранных банков на ее развитие.

В. И. Колесник

Региональная статистика как составляющая информационного обеспечения управления

В статье приведена оценка возможностей статистической системы при принятии управленческих решений и определены направления ее усовершенствования.

И. Ю. Егоров, И. А. Жукович, Ю. А. Рыжкова

Методические рекомендации по адаптации индикаторов Европейского инновационного табло к условиям Украины

В статье изложены методические рекомендации по адаптации индикаторов Европейского инновационного табло к условиям Украины по программе INNO-Policy TrendChart Европейской комиссии. Расчеты, проведенные по представленным рекомендациям, дадут возможность получить оценки, которые определяют место Украины среди стран – членов ЕС, что является важным элементом интеграции в европейские структуры.

Р. П. Задорожная

Эволюция индексного метода анализа

В статье обобщается опыт индексных исследований и рассматривается вклад украинских статистиков в развитие индексного метода анализа массовых социально-экономических явлений и процессов.

И. А. Кульчий

Теоретические основы процесса реформирования органов исполнительной власти в Украине

Проанализирована современная государственно-управленческая терминология процесса реформирования, систематизированы основные теоретические подходы к сущности реформирования органов исполнительной власти и внесены предложения относительно эффективных направлений практической реализации реформ.

И. В. Рожкова, Н. Д. Солоненко

Усовершенствование государственного и регионального управления охраной общественного здоровья в Украине

Статья посвящена обоснованию теоретико-методологических принципов усовершенствования государственного и регионального управления в сфере охраны общественного здоровья. Освещается роль отдельных механизмов государственного управления и их взаимодействия, направленного на повышение эффективности функционирования системы здравоохранения в условиях внедрения принципов рыночной экономики.

С. А. Сибиряков

Проблемы формирования и развития социального капитала государственных служащих в трансформационных государствах

В статье обосновывается важность исследования социального капитала государственных служащих для обеспечения эффективного государственного управления. Автором предложено использование социальных медиа в качестве средств, способствующих оптимальному развитию социального капитала государственных служащих и принятию украинской властью согласованных с обществом решений.

Г. П. Сытник, С. Г. Осипчук

Организационно-правовые основы инновационного развития

как составляющая государственного управления обеспечением экономической безопасности Украины

В статье проанализирована сущность современных инновационных процессов, выявлены проблемные вопросы инновационной политики в Украине и определены организационно-правовые механизмы инновационного развития как составляющей государственного управления обеспечением экономической безопасности.

Abstracts

O. O. Vasechko

Statistical Thinking and Society

The article is devoted to the issue of forming statistical thinking in our society: increasing the level of development of statistical science and practice, ability of the society, first of all scientists and those who take decisions at different levels of management, to use statistical information and statistical instruments.

V. S. Mykhailov, S. P. Koval

Methodological Foundations of Sample Surveys of Wholesale Trade Enterprises

The article shows the main principles and approaches to solving methodological tasks of sample observations in statistics of wholesale trade of Ukraine. Detection of regularities and tendencies of changes in the development of the wholesale turnover in general volume as well as on separate commodity groups by regions is one of the main aims in organization of sample statistical observations of the wholesale trade enterprises. The authors offer a number of methodological principles relating directly to sampling design, which should be taken into account while developing methodological support of sample observation of the wholesale trade enterprises.

O. P. Romanyuk

The System of Measurement of Social Institutions Economic Activity: the Essence and Development Peculiarities.

Part II. Peculiarities of Development

and Introduction of the System of Measurement of Social Institutions Economic Activity in Ukraine

The article studies peculiarities of phased (step-by-step) development of the system of measurement of Ukrainian social institutions economic activity; it also sums up foreign experience that should be taken into consideration while developing and introducing this system in our country. The author gives some recommendations on taking measures to guarantee the proper legislative, organizational and institutional foundation for the development and introduction of the system of measurement of social service activity in Ukraine.

N. G. Vigovska

Administrative, Financial and Economic Control: Terminology Coordination

The article gives more exact terms “administrative control”, “financial and economic control”, “economic control” and defines the subject of administrative control as practical activity in economic and industrial, organizational and economic, and inside economic relations. A conclusion is made that research of the problems of control should not be limited by one of these types of economic relations.

S. S. Gerasymenko, K. S. Chupryn

Information Support of Food Market Effective Management

The article considers the tasks, structure and content of the components in information support of market segment management. A special attention is paid for improving the system of statistical indicators characterizing the food market state and tendencies.

V. A. Golyan

The Analysis of Main Tendencies in Water Use and of the Ways of Saving the Water Resources

The paper provides the analysis of main tendencies in using the water resources in Ukraine over the period 1980–2006. Changes in the structure of fresh water use by direction are revealed. The article also shows differentiation of water intake and consumption, and substantiates the ways of saving the water resources.

L. M. Ilyich

The Vocational Technical Education System: Statistical Analysis of State, Dynamics and Development tendencies

The article studies the state of the vocational technical education system and shows the main tendencies of its development. The priority lines of optimization of the educational service market segment are determined on the results obtained.

V. V. Masliy

Application of the Correlation Analysis Method for Estimating the Influence of Foreign and Domestic Investments on Economic Development of Ukraine

The article considers theoretical and practical aspects of application of correlation analysis methods, which make it possible to study the influence of foreign and domestic investments on the economic development of Ukraine. The simplified methods (calculation of rank and linear correlation coefficients) allow determining availability and tightness between each factor and effective indications. The multiple correlation methods allow estimating common influence of factor indications on the effective one as well as a degree of influence of different factors.

N. O. Parfentseva, V. V. Popova

Linking the GDP Dynamic Series for Statistical Analysis of National Economy

Methods for achievement of the dynamic series comparability is designed for studying the through structural changes in the national economy, the investment processes as well as estimation of the level of development of some economic activities. The analysis is carried out in comparable main indices of labor and capital efficiency.

O. K. Primerova

Estimation of Foreign Capital Sharing in the Banking System of Ukraine

The article focuses on studying the scale of foreign capital presence in the banking system of Ukraine and on the determination of foreign banks influence on its development.

V. I. Kolesnik

Regional Statistics as a Component of Information Support of Management

The article provides the estimation of statistical system possibilities in taking administrative decisions and determines the ways of its improvement.

I. Yu. Yegorov, I. A. Zhukovych, Yu. O. Ryzhkova

Methodical Recommendations on Adaptation of the European Innovation Scoreboard Indicators to Conditions of Ukraine

The article provides methodical recommendations on adaptation of the European Innovation Scoreboard indicators to conditions of Ukraine according to the European commission program INNO-Policy TrendChart. The calculations carried out on the presented recommendations will make it possible to obtain estimations for determining the place of Ukraine among the EU countries that is an important element of integration into the European structures.

R. P. Zadorozhna

Evolution of the Analysis Index Method

The paper generalizes the index research experience and considers the Ukrainian statisticians' contribution to the development of the index method of analysis of the mass socio-economic phenomena and processes.

I. O. Kulchiy

Theoretical Foundations of the Executive Bodies Reforming Process in Ukraine

The article analyses the present-day public management terminology in the reforming process. It also systematizes the main theoretical approaches to the essence of reforming the executive bodies and shows effective directions of practical implementation of reforms

I. V. Rozhkova, N. D. Solonenko

Improvement of State and Regional Management of Public Health Protection in Ukraine

The article is devoted to substantiation of theoretical and methodological principles of improvement of state and regional management in public health protection. The paper also emphasizes the role of some mechanisms of public management and their interaction directed to the enhancement of efficiency of the public health protection system in conditions of introducing the market economy principles.

S. O. Sybyryakov

Problems of Formation and Development of State Officials' Social Capital in Transformational States

The article shows the importance of studying social capital of state officials for effective public management. The author offers to use social media as means that promote optimal development of state officials' social capital and make the Ukrainian authorities to take decisions coordinated with the society.

G. P. Sytnyk, S. G. Osipchuk

Organizational and Legal Basis of Innovation Development as a Component of the Government Maintenance of Economic Security of Ukraine

The article analyses the essence of present-day innovative processes, shows the problems of innovative policy in Ukraine and determines organizational and legal mechanism of innovation development as a component of the government maintenance of economic security.

**АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ПРИЗВИЩ АВТОРІВ СТАТЕЙ,
ОПУБЛІКОВАНИХ У ЖУРНАЛІ “СТАТИСТИКА УКРАЇНИ” У 2008 РОЦІ**

Прізвище, ім'я, по батькові	№	Стор.	Прізвище, ім'я, по батькові	№	Стор.
Благодир Л. М.	2	9	Михайлов В. С.	3	23
Блінов А. О.	1	26		4	8
Бойко І. І.	3	17	Мороз О. В.	2	9
Бойко С. В.	2	39	Мороз Ю. Ю.	1	40
Бульчак Т. М.	3	46	Мотузка О. М.	1	5
				3	29
Варнідіс А. В.	1	79			
Васечко О. О.	4	4	Надюк З. О.	1	67
Виговська Н. Г.	4	21	Найда І. В.	2	104
Виноградов О. В.	1	56	Носова Є. А.	2	4
Вишневська О. А.	1	87			
	2	87	Осіпчук С. Г.	4	99
Воронов М. П.	1	92	Остапчук Ю. М.	1	79
	2	91			
Гасвська Л. А.	3	108	Парфенцева Н. О.	4	47
Герасименко С. С.	2	4	Пилипенко І. І.	1	9
	4	27	Пікало В. Ф.	2	24
Глухова О. А.	2	63	Пономаренко К. О.	3	17
Глухова С. В.	2	63	Поплюйко Я. В.	2	44
Голян В. А.	3	49	Попов В. Ю.	2	50
	4	30	Попова В. В.	1	46
Грабовецький Б. Є.	2	9		4	47
			Попова Л. О.	3	81
Даукш І. А.	1	63	Прилипка Ю. І.	1	16
Дихнич І. В.	3	114	Прімерова О. К.	4	54
Дмитренко Г. В.	1	96	Пугачова М. В.	2	68
Дмитренко Р. В.	1	96		3	71
				4	59
Єгоров І. Ю.	2	13			
	4	74	Рижкова Ю. О.	4	74
Єріна А. М.	3	4	Рожкова І. В.	4	90
			Романюк О. П.	3	32
Жукович І. А.	4	74		4	14
			Рудавка Н. В.	1	51
Задорожна Р. П.	4	80			
Замогильний А. Г.	1	100	Саліхова О. Б.	1	71
Збарашук О. В.	2	95	Саріогло В. Г.	3	40
			Сибиряков С. О.	4	94
Ільїч Л. М.	4	36	Сидорова А. В.	1	26
			Ситник Г. П.	4	99
Калачова І. В.	3	4	Скопич О. Д.	1	116
Карасьова Н. А.	1	31	Солоненко Н. Д.	4	90
Коваленко С. П.	1	104	Сошнікова Л. А.	3	55
Коваль С. П.	4	8			
Колеснік В. І.	4	69	Тамашевич В. М.	2	29
Колісник Б. І.	3	88	Тарасюк Г. М.	2	59
Кондратюк Т. В.	1	108	Таряник О. М.	2	63
Корінько М. Д.	1	34	Терещенко Г. І.	3	40
Корольова Н. Ю.	1	63			
Крехівський І. О.	1	71	Хотетовська О. Б.	3	23
Кулинич Р. О.	2	21			
	3	10	Циц С. В.	3	117
Кульчій І. О.	4	86			
			Чуприн К. С.	4	27
Лешкевич Л. Л.	2	29	Чуприна О. А.	2	4
Леснікова М. В.	3	17			
Лиса О. В.	2	76	Шевчук В. О.	1	9
Лисенко Б. В.	2	100	Шевчук П. Є.	2	82
			Шиян Д. В.	3	65
Маслій В. В.	4	42	Шосталь С. О.	3	119
Мекшун Л. М.	3	103	Шубалий О. М.	3	88
Мезенцева Н. Б.	1	113			
Микитенко М. Т.	3	17	Щокін Р. Г.	2	36
			Щурик М. В.	3	98

Редакція відповідає за точність опублікованих офіційних статистичних даних.

Відповідальність за підбір, точність статистичних даних, цитат, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, наведених у опублікованих матеріалах, несуть їх автори, за зміст рекламних повідомлень – рекламодавці.

Передрукування матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяється тільки за згодою авторів та видавця. У випадку передруку цих матеріалів посилання на журнал “Статистика України” обов’язкове.

Редакція може не поділяти позиції й думку авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Редагування	В. Чебанова Л. Голіченко
Коректура	Д. Потьомкіна
Переклад	Л. Покотило
Більд-редактор	Н. Жабіна
Комп’ютерний набір	Л. Кулаковська
Художник	М. Магдич

Оригінал-макет виготовлено у редакційно-видавничому відділі ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”

Затверджено до друку вченою радою НТК статистичних досліджень (протокол № 2 від 19.12.2008 р.)

Підписано до друку 22.12.2008 р.
Формат 84х108/16. Папір офсетний.
Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 12,90.
Тираж 550 прим.
Ціна договірна.

Надруковано в ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”
вул. Еспланадна 4–6, м. Київ, 01601, Україна
тел/факс 287-03-79, 289-77-62
E-mail: iaa@dstati.kiev.ua

В и м о г и **до змісту та оформлення статей** **для науково-інформаційного журналу** **“Статистика України”**

1. **Зміст статті** має відповідати профілю та спрямованості журналу, сучасному науковому рівню.

Згідно з вимогами ВАК, стаття повинна мати такі складові:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Необхідно уникати викладення загальновідомих положень. Також обов’язково треба посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у статті. Список літератури (до 15 джерел) потрібно оформлювати, розміщуючи назви використаних джерел за алфавітом або в тому порядку, в якому вони згадуються в тексті. Вимоги до оформлення літератури див. у ДСТУ 7.1 – 2006 (Бюлетень ВАК №3, 2008).

2. **Оформлення статті.** Обсяг статті – 8–10 сторінок (формат А-4, шрифт Times New Roman, 12 кегель, інтервал – 1,5, поля – 2 см).

Рисунки, схеми, таблиці, формули слід наводити у вигляді, що дозволяє їх коригування.

Розміри ілюстрацій не повинні перевищувати розмірів друкованої сторінки журналу.

Таблиці та рисунки повинні мати назву та порядковий номер. Одночасне використання таблиць і графіків для пояснення одних і тих самих положень не рекомендується.

Формули нумерують (з правого боку у круглих дужках) лише ті, на які є посилання в тексті.

Статтю підписують усі автори.

Стаття подається у двох примірниках, надрукованих на одній стороні стандартного аркуша паперу, а також в електронному вигляді.

До статті додаються:

- ♦ рецензія;
- ♦ анотація на окремому аркуші (українською, російською та англійською мовами) та в електронному вигляді;
- ♦ відомості про автора (авторів): прізвище, ім’я та по батькові (повністю, українською та російською мовами), місце роботи, посада, науковий ступінь та звання, домашня та службова адреси, контактні телефони.